

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Fábián Laura

**SALAMON – AZ URALKODÓI ERÉNYEK MINTAKÉPE
A 13–14. SZÁZADBAN NYUGATON
ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN**

Történelemtudományi Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Sonkoly Gábor, DSc.

Középkori és koraújkori egyetemes történelem doktori program
Doktori program vezetője: Dr. Nagy Balázs, PhD

A bíráló bizottság tagjai:

Elnök: Prof. Dr. Draskóczy István, DSc.

Belső bíráló: Dr. Nagy Balázs, PhD

Külső bíráló: Dr. Láng Benedek, DSc.

Tag: Dr. Bubnó Hedvig, PhD

Titkár: Dr. Ciegerné Novák Veronika, PhD

Póttag: Dr. Falvay Dávid, PhD

Póttag: Dr. Gálffy László, PhD

Témavezető: Dr. Klaniczay Gábor, DSc

Budapest, 2019

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Fábíán Laura
MTMT-azonosító: 10048415
A doktori értekezés címe és alcíme: Salamon – az uralkodói erények mintaképe a 13–14. században Nyugaton és Közép-Európában
DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2019.205
A doktori iskola neve: Történelemtudományi Doktori Iskola
A doktori iskolán belüli doktori program neve: Középkori és korai újkor egyetemes történelem doktori program
A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Klaniczay Gábor DSc egyetemi tanár
A témavezető munkahelye: Közép-európai Egyetem/Eötvös Loránd Tudományegyetem

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Iroda ügyintézőjét, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2018. augusztus 26.

a doktori értekezés szerzőjének aláírása

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	5
1. Bevezetés	6
1.1. Az értekezés módszertana, forráshasználata és historiográfiája	12
2. A Salamon-ideál előzményei a kora középkortól az ezredfordulóig	20
3. A Salamon-ideál a 13. századi Nyugaton	27
3.1. IX. (Szent) Lajos és ószövetségi mintaképei	27
3.1.1. Salamon a párizsi Sainte-Chapelle ikonográfiai programjában	32
3.1.2. Szent Lajos kanonizációja	40
3.2. III. Henrik angol király reprezentációja	49
3.3. Salamon mágikus oldala: X. (Bölcs) Kasztíliai Alfonz	53
4. A 14. századi Salamonok	59
4.1. A nápolyi új Salamon: Bölcs Róbert	59
4.1.1. A „prédikáló király”	61
4.1.2. Az udvari Salamon-laudációk	66
4.1.3. Salamoni ikonográfia	72
4.2. A francia monarchia bölcs királya: V. Károly	77
4.2.1. Salamon Jean Corbechon és Jean Golein írásaiban	79
4.2.2. A bölcsek portréja: V. Károly Salamon társaságában	85
4.2.3. „Le roy astrologien”	88
4.2.4. A krízis: nosztalgikus visszaemlékezések Bölcs Károlyra	90
3.3.4.1. Pierre Salmon és a <i>Dialogues</i>	96
3.3.4.2. Salamon túlvilági legendája és a salamoni mágia Jean Juvénal des Ursins krónikájában	106
4.3. A bibliai tipológia lehetőségei II. Richárd angol király megítélésében	114
4.3.1. II. Richárd kódexe, az oxfordi Bodleian Library MS 581	117
4.3.2. Irodalmi vonatkozások Richárd udvarában	122
4.3.3. Roger Dymmok és Salamon gazdagsága	125
4.3.4. Egy új Roboám? Vagy az éretlen ifjú?	126
4.3.5. Dinasztikus szentkultusz: Hitvalló Edward szerepe és a Háromkirályok-tipológia	128
5. Közép-európai esettanulmányok	134
5.1. I. (Nagy) Lajos király és a Képes Krónika <i>frontispicium</i> ának ideálja	134
5.2. III. (Nagy) Kázmér lengyel király	145

5.3. IV. Károly császár	150
5.3.1. IV. Károly a kortársak szemében	154
5.3.2. IV. Károly az építtető: a karlšteini rezidencia	162
5.3.3. Károly az ördögűző Salamon?	164
5.3.4. A <i>Chronica Bohemorum</i> és a <i>rex litteratus</i> szerepkör	169
6. Összegzés	174
7. Bibliográfia	178
7.1. Rövidítve idézett forráskiadványok és kézikönyvek	178
7.2. Kéziratok	179
7.3. Forráskiadványok	180
7.4. Szakirodalom	185
8. Képjegyzék	210
9. Képmelléklet	214

Köszönetnyilvánítás

Röviden szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a hosszú évek alatt segítettek a disszertációm megírásában. Elsőként hálával tartozom témavezetőmnek, Klaniczay Gábornak, aki már mesterszakos diplomamunkám óta támogatott Salamon király kutatásában, és mindig meg tudott lepni egy új szakirodalommal. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Középkori Történeti Tanszékének oktatói segítsége nélkül nem írhattam volna meg az értekezést. A műhelyszemináriumokon és a kutatóhelyi vitán sok segítséget – és nem kevés terelgetést – kaptam Molnár Pétertől, akinek köszönöm, hogy szintén meglátta a potenciált a témában. Köszönet illeti Nagy Balázst és Novák Veronikát, akinek alapos véleménye és ötletei (és nem utolsó sorban bátorításai) előremozdították a dolgozatom megírását. Nagy Lajos *Secretum*ának feldolgozása során számos hasznos javaslat kaptam Láng Benedektől és Kiss Farkas Gábortól.

Köszönöm a szükséges külföldi kutatások támogatását az Eötvös Loránd Tudományegyetem Hallgatói Önkormányzatának, a Campus Mundi ösztöndíjnak és a Nemzeti Fiatal Tehetségeiért ösztöndíjnak. Külön hálás vagyok Nicole Bériounak a tanácsaiért és segítségéért a párizsi utazásomhoz, valamint Miri Rubinnak a londoni kutatóutamért.

Külön köszönöm a családomnak, hogy mindvégig mellettem álltak, és Uhrin Dorottyának, hogy immáron másodjára csinálhattunk végig előbb egy szakdolgozat, majd egy disszertáció leadást. Végül, de nem utolsó sorban, köszönöm férjemnek a támogatást és a sok türelmet.

1. Bevezetés

A középkori ember világképének meghatározó részét képezték a legendás példaképek, nem utolsósorban az uralkodói ideálok terén is. Ide sorolhatóak az ókori görög és római hősök, istenek, mitológiai szereplők, az antik vezérek mint Nagy Sándor, Iulius Caesar vagy a középkori hősök, lovagkirályok közül szinte a leghíresebb, Nagy Károly, és természetesen a népszerű király szentek. Az általuk közvetített archetípusok a középkori kultúra és képzeletvilág pilléreit képezik, melynek szerves részét alkották a bibliai modellek. Nem egy uralkodó akart Dávid hősiességéhez felérni vagy az általam vizsgált Salamon király legendás bölcsességét túlszárnyalni. A kortársak eszményképekhez hasonlították a fejedelmeket, és egy király imázsa rövidebb és hosszabb távon is befolyásolhatta a közvéleményt, de nem minden esetben a hízélgés vagy a méltatás volt a cél.

Személyükre egyszerre tekinthettek példaként és ellenpéldaként, mivel emberi oldaluk, esendőségük tette őket azzá, akik voltak. A királyság alapvető archetípusait jelentették, akik noha életük során elkövettek bűnöket és vétkeztek, ugyanakkor ez a tény nem minden esetben írta felül megítélésüket. Dávid elcsábította a férjes Betsabét, de az alázatos király példaképévé is vált (1 Sám. 18,23). Salamon felvirágoztatta birodalmát, felépítette a jeruzsálemi templomot, igazságosan és bölcsen uralkodott, de élete végén mégis bűnössé vált, és Isten büntetéseként halála után szétesett a birodalma.

Izrael harmadik királyáról, Salamonról (Kr.e. 971–929), Dávid és Betsabé fiáról mindenekelőtt a Királyok könyvében és részben a Krónikák könyvében olvashatunk. Ezen kívül a római idők előtt más szövegekben nem említik, és Salamon egykori birodalmának régészeti feltárása napjaink egyik archeológiai kihívása is.¹

Salamon király már igen korán kiemelt jelentőségű bibliai modellé vált, Bizáncból egészen Nyugat-Európáig a középkori (és kora újkori) uralkodók számára. Ennek ellenére mintája korántsem jelentett egyértelmű példát, mivel egyrészt szemben apjával, Dávid királlyal, Salamon személyiségéről az Ószövetség alapján nem kaphatunk egyértelmű képet. Másrészt rendkívül ambivalens megítélése korszakonként, forrásonként és szerzőnként is változott, mint ahogy általában a középkori királyi hatalomra is hasonlóan ellentmondásosan tekintettek.² Salamon királyt egyrészt a négy ószövetségi könyv –

---

¹ J. Maxwell Miller: Separating the Solomon of History from the Solomon Legend. In: Lowell K. Handy (ed.): *The Age of Solomon: Scholarship at the Turn of the Millennium*. Leiden, 1997. 2–3.; Israel Finkelstein – Neil Asher Silberman: *David and Solomon: In Search of the Bible's Sacred Kings and the Roots of the Western Tradition*. New York–London, 2006.

² Klaniczay Gábor: A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon. *Aetas*, 23 (2008) 25–41.;

Példabeszédek könyve, Prédikátor könyve, Énekek éneke és a Bölcsesség könyve³ – és néhány zsoltár szerzőjének tartották, aki azonban élete végén, feleségei és ágyasai hatására bálványimádóvá vált.

Az ókortól kezdődő – és a középkorban is jelen lévő – hagyomány ugyanakkor úgy tartotta, hogy Salamon király különleges képességeit és tetteit a mágia tudományának segítségével tudta elérni. Ezért az ókori és középkori mágikus szövegek egy részének szerzőségével kapcsolatban kialakult egy olyan elképzelés is, mely szerint Salamon (esetleg tanítványa) írta azokat, de legalábbis a király tulajdonában lehettek egy ideig a kérdéses művek. Ezekben a munkákban Salamon feltűnik démonidézőként, asztrológusként, ördögűzőként és a titkos isteni tudás birtokosaként is.⁴ A bibliai szereplők közül nem csupán Salamonnak tulajdonított az utókor ehhez hasonló tudást, mivel a Háromkirályok bölcsességéről is elterjedt az az elképzelés, hogy próféták és asztrológiai tudás birtokosai voltak. Noha az egyházatyák még elítélően írtak az asztrológiai praktikákról, a 9. századtól a Háromkirályok csillagászati tudománya a bölcsesség bizonyítékává vált, annak ellenére, hogy az egyház elítélte a jövőmondást.⁵

Az ellentmondás miatt a középkori teoretikusok számára szinte lehetetlen volt egyértelmű képet alkotni a szent könyvek szerzőjeként ismert,⁶ ugyanakkor a bálványimádó, Istentől elforduló Salamonról⁷ visszatérő kérdés volt, hogy halála után üdvözült-e vagy a pokolra került.⁸ A Salamonnal kapcsolatos elképzelések kialakulásában

---

Philippe Buc: Pouvoir royal et commentaires de la Bible (1150–1350). *Annales ESC*, 44 (1984) 691–713.

³ A bibliai idézeteknél minden esetben a Káldi-Neovulgáta magyar fordítást használtam.

⁴ Lynn Thorndike: *A History of Magic and Experimental Science*. I– VIII. New York, 1923–1958. II. 279.; Pablo. A. Torijano: *Solomon the Esoteric King. From King to Magus, Development of a Tradition*. Leiden–Boston, 2002.; Pablo. A. Torijano: Solomon and Magic. In: Joseph Verheyden (ed.): *The Figure of Solomon in Jewish, Christian and Islamic Tradition: King, Sage and Architect*. Leiden, 2012. 107–125.; Julien Véronèse: Solomonic Magic. In: Sophie Page – Catherine Rider (eds.): *The Routledge History of Medieval Magic*. London–New York, 2019. 187–200.

⁵ Doina Elena Craciun: Les Rois mages, images du pouvoir des rois en Occident (XIIe–XVIe siècles). Paris, EHESS, 2016. (doktori disszertáció). 250–255.

⁶ A kommentátorok számára nehezen összeegyeztethető terület volt Salamon bűnössége, és a bibliai könyvek *auctor* szerepe, ami Salamonon kívül Dávid királyt is érintette. A kora középkorban az allegorikus értelmezés volt a kedvelt *lectio divina* interpretáció, és ekkor még ez az ellentmondás nem okozott gondot, a későbbiekben pedig általánossá vált a Biblia isteni szerzőségével hárítani a kényes kérdést. A 13–14. században előtérbe került a Biblia történeti magyarázatának módja, amikor a problémát már nem lehetett teljesen megkerülni. Bonaventura a Prédikátor könyvéről írt népszerű kommentárjában is elgondolkodott az ellentmondáson, hogy tekinthető-e Salamon egyáltalán szerzőnek ebben az esetben. Alapvetően Szent Jeromossal együtt mindketten felmentették Salamont, egyrészt mert megbánta vétkeit és kegyben részesült, másrészt a Szentlélek alkalomadtán rossz embereken keresztül akarja kifejezni az igaz és jó dolgokat. Bővebben erről ld. Alastair J. Minnis – A. Brian Scott (eds.): *Medieval Literary Theory and Criticism c. 1100–c. 1375*. Oxford, 1988. 207–208.; Alastair J. Minnis: *Medieval Theory of Authorship*. Aldershot, 1988. 110–112.

⁷ Mishtooni Bose: From Exegesis to Appropriation: The Medieval Solomon. *Medium Aevum*, 65 (1996) 188–189.

⁸ A középkorban elterjedt Krisztus Pokolraszállása ikonográfiában Salamont nem egy esetben a pokol

fontos szerepet játszott Szent Ágoston *Isten városáról* című műve, melyben több helyen is foglalkozik Salamonnal. Elsősorban a tizenhetedik könyv nyolcadik fejezete világítja meg a Salamonhoz fűződő teológiai értelmezések egyikét, mégpedig a Krisztussal való megfeleltetését. Josephus Flaviustól eltérően, aki Salamont nagyrészt pozitív színben tüntette fel, Ágoston Salamon negatív oldalát, úgy mint a többnejűségét, a bálványimádást is határozottan kiemelte. Ágoston mellett Szent Jeromos és Szent Ambrus is amellett foglalt állást (mint többnyire a középkori egzegéták is), hogy Salamon a poligámiával és bálványimádással elvesztette Isten kegyét. Beda Venerabilis elítélte, de Bonaventura már több könyörületet mutatott iránta, mivel úgy vélte, hogy halála előtt megbánta bűneit. Petrus Comestor – Flaviusra is építve – annyival egészítette ki, hogy ezzel Salamon dicsőségén folt esett.⁹

A klerikusok írásai mellett például a népnyelvi szövegek (a *Salamon és Markolf* története¹⁰ vagy az angol *Salamon és Szaturn*¹¹), a legendák (Hitvalló Edvárd története a két zarándokról és Salamon királyról¹², egy rövid rész Salamonról a *Legenda aurea*ban¹³) és a krónikarészletek (a későbbiekben elemzett Jean Jouvenal VI. Károlynak írt krónikájában¹⁴) is a Salamon király alakja körüli titokzatosságot igyekeztek magyarázni – vagy még inkább növelni.

Ezen felül Salamon király évszázadokon keresztül a békét,¹⁵ az igazságot,¹⁶ a gazdagságot,¹⁷ és a bölcsességet szimbolizálta. Személyéhez kötődött az általa felépített

---

tornácán ábrázolták, elsősorban a 9. századtól a bizánci képeken. Marc Bloch: La vie d'outre-tombe du roi Salomon. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 4 (1925) 349–377.

⁹ Dér Katalin – Heidl György (ford.): Szent Ágoston: *Isten városáról*. IV. Budapest, 2009. 53–54.; Paolo Nasti: The Wise Poet: Solomon in Dante's Heaven of the Sun. *Reading Medieval Studies*, 27 (2001) 120., 106.

¹⁰ Jan M. Ziolkowski (trans., ed.): *Solomon and Marcolf*. Cambridge, 2008.; Carl Lindahl – John McNamara – John Lindow (eds.): *Medieval Folklore*. I–II. Santa Barbara Calif., 2000. II. 996.; Bose, M.: From Exegesis to Appropriation, 189.

¹¹ Daniel Anlezark (ed.): *The Old English Dialogues of Solomon and Saturn*. Cambridge, 2009.

¹² Bloch, M.: La vie d'outre-tombe, 349–377.

¹³ A középkor legnépszerűbb legenda gyűjteménye, a *Legenda Aurea* sem hagyja ki Salamon démonizáló történetét. William Caxton (trans.): *The Golden Legend or Lives of the Saints*. London, 1900. Online elérhető: <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/goldenlegend/GoldenLegend-Volume2.asp#Solomon>. (Letöltés ideje: 2019. február 4.); Jean-Patrice Boudet: *Entre science et nigromance: astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval (XIIe–XVe siècle)*. Paris, 2006. 273.

¹⁴ Bloch, M.: La vie d'outre-tombe, 355.; Jean-Patrice Boudet: La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins, la folie de Charles VI et la légende noire du roi Salomon. In: Anne-Hélène Alliot (éd.): *Une histoire pour un royaume, XIIe–XVe siècle*. Paris, 2010. 299–309.

¹⁵ Az uralkodók Salamonhoz hasonlítása mindig magában hordozta azt a teológiai értelmezést, hogy Salamon békehozó aspektusa miatt Krisztus előképe volt az egzegézisben. Paul J. E. Kershaw: *Peaceful Kings. Peace, Power, and the Early Medieval Political Imagination*. New York, 2011. 56.

¹⁶ 1 Kir. 3,16–28.

¹⁷ 1 Kir. 10,14 és 1 Kir. 10,23.

jeruzsálemi templom,¹⁸ a palotája,¹⁹ vagy bizonyos tárgyak, mint a trónszéke,²⁰ továbbá a legfontosabb mágikus eszközei, úgy mint a kulcsa,²¹ a pecsétje vagy a gyűrűje,²² illetve a titokzatos *opus Salomonisként* is emlegetett tárgyak.²³

Salamon király több szálon is kötődött a középkori monarchiák történetéhez. Erényei- és tettei mellett nem csupán a tipológiai értelemben vett ószövetségi múlt felidezésében játszott fontos szerepet, hanem békés uralma révén egyenesen Krisztus előképét is jelentette. Egy uralkodó Salamonhoz hasonlítása mindig magában hordozta azt a teológiai konnotációt is, ami szerint az uralkodó Salamonon keresztül Krisztushoz lett hasonló, és a középkori politikai gondolkodók eleinte igen óvatosan használták, ám a 9. század második felétől növekedő magabiztossággal éltek vele.²⁴ A kommentátorok magyarázata szerint a Biblia több helyen is utal arra,²⁵ hogy Krisztus származása Dávid királyra vezethető vissza, egészen Jesszéig, így a genealógiai kapcsolat – ikonográfiában az úgynevezett Jessze fája²⁶ – által is kötődött Salamon Krisztushoz.

A keresztény királyok számára az Isten kegyelméből eredő hatalom, a *rex Dei gratia* mintája a Biblia szereplői: az ószövetségi főpapok és próféták mellett a felkent királyok voltak. De az Ószövetség eredendően ellentmondásos a királyi hatalmat illetően, elég csak Sámuel vonakodására gondolni Saul királlyá választásakor (1 Sám. 8,4–21).²⁷

Salamon a királyság szakrális oldalának egyik szimbólumaként is megjelent, mivel személye a liturgia révén is összefonódott a koronázás és a felkenés ceremóniájával.²⁸ Míg a felkenés ismert Saul, Dávid és Salamon bibliai történeteiből, fontos különbség, hogy az ószövetségi királyokat nem koronázták.²⁹ A király szakrális karakterének alakulása

---

¹⁸ 1 Kir. 6 és 1 Kir. 7,13–51.

¹⁹ 1 Kir. 7,1–12.

²⁰ 1 Kir. 10,18–20.

²¹ Julien Véronèse – Jean-Patrice Boudet: Le secret dans la magie rituelle médiévale. *Micrologus, Natura, Scienze e Società Medievali*, 14 (2006) 101–150.

²² Ra’anan Boustán – Michael Beshay: Sealing the Demons, Once and For All: The Ring of Solomon, the Cross of Christ, and the Power of Biblical Kingship. *Archiv für Religionsgeschichte*, 17 (2015) 95–125.; Allegra Iafra: Opus Salomonis: Sorting Out Solomon’s Scattered Treasure. *Medieval Encounters*, 22 (2016) 328.

²³ Iafra, A.: Opus Salomonis, 326–378.

²⁴ Kershaw, P. J. E.: *Peaceful Kings*, 56.

²⁵ Az Ószövetségben Izajás két jövendölése (Ézs. 11,1 és 7,14), és az Újszövetség két hivatkozása Jézus genealógiájára (Mt. 1,1–17 és Lk. 3,23–38).

²⁶ A középkorban kialakuló közismert formája szerint az alvó Jessze testéből egy fa nő ki, és ebből az ágak között megjelennek Jézus ősei – köztük Salamon is –, legfelül Krisztussal. Alois Thomas: Wurzel Jesse. In: LCI IV. 549–558.

²⁷ Joseph Canning: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Budapest, 2002. 37–38.

²⁸ Ernst Hartwig Kantorowicz: *Laudes Regiae. A Study in Liturgical Acclamation and Medieval Ruler Worship*. Berkeley, Calif., 1958. 59.

²⁹ A két szertartáslem a frankoknál csak 816-ban Jámbor Lajos reimsi koronázása és felkenése során egyesült, korábban 751-ben (és ismételtén 754-ben) Kis Pipin vált elsőként felkent királlyá. A szakrális

szorosan összekapcsolódott az egyháziakkal, így ezen belül a királyok szerepének elkülönítése a nyilvános reprezentálásban alig különíthető még el a 13. század elejéig.³⁰ A kutatók számára továbbra is központi kérdés maradt az egyház illetve az egyháziak szerepe az uralkodók szentségének formálásában, tekintettel a kettősségre, hogy az uralkodók igényt tartottak a szakrális „aura” általi hatalmi legitimációra – amiben a francia királyok élen jártak – ugyanakkor az egyház igyekezett saját pozíciójának elsőbbségét megtartani e kérdésben.³¹ Az ószövetségi királyok a kora gótikus székesegyházak gyakori szereplőivé váltak – elég itt a királygalériák és bélletes kapuk szobraira gondolni –, aminek a Saint-Denis templomának Jessze fája üvegablaka volt az első látványos megjelenítése a Capetingek esetében: az ószövetségi témának (Krisztus Dávidtól eredeztetett családfájának) ötvözése a liliom motívumokkal mint a regnáló dinasztia szimbólumaival.³²

Dolgozatom kronológiáját, mégpedig a 13–14. század dominanciáját a Salamonként emlegetett uralkodók szempontjából a teológiai értelmezések változása is meghatározza. A 12–13. században felélénkült az ószövetségi történetek, képek értelmezése, és egyre inkább előtérbe került ezen bibliai könyvek morális értelmezése, szemben a *lectio divina* hagyományosan négy olvasata közül a korábban elterjedtebb allegorikus megközelítéssel. A háttérben meghúzódó folyamatok egyrészt a párizsi Szent Viktor apátság tevékenységéhez kötődnek, ahol prioritást nyert az adott kulturális kontextusban történő morális értelmezés. Ennek hatására folytatta a Biblia szent viktori olvasatának módját Petrus Comestor, akinek *Historia Scholasticája* (1169–1173 k.)³³ alapvető kiindulópontja lett a 13–14. századi Biblia értelmezéseknek, elsődlegesen a morális magyarázatoknak.³⁴

---

királyság koncepciója Reimsben tovább gazdagodott Reimsi Hincmar révén, akihez a szent ampulla legendája fűződik: a történet szerint már Klodvig felkenésénél a Szentlélek galambja az égből leszállt a francia királyok saját olajával, a krizmával. Kopasz Károly koronázásán 869-ben már a krizmát használták, és a koronázás 1027-től egyértelműen a reimsi székesegyházhoz kötődött. Jacques Krynen: *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France XIIIe–XIVe siècle*. Paris, 1993. 23–30.; Jacques Le Goff: Aspects religieux et sacrés de la monarchie française du Xe au XIIIe siècle. In: Alain Boureau – Claudio Sergio Ingerflom (éd.): *La royauté sacrée dans le monde chrétien. Colloque de Royaumont, mars 1989*. Paris, 1992. 19–28.

³⁰ Meredith Cohen: *The Sainte-Chapelle and the Construction of Sacral Monarchy*. New York, 2015. 142–143.

³¹ Jacques Revel: La royauté sacrée éléments pour un débat. In: Alain Boureau – Claudio Sergio Ingerflom (éd.): *La royauté sacrée dans le monde chrétien. Colloque de Royaumont, mars 1989*. Paris, 1992. 10.

³² Le Goff, J.: *Saint Louis*, 452.; Revel, J.: La royauté sacrée, 9–10.

³³ Smalley Petrus Comestor mellett kiemelte Petrus Cantor és Stephen Langton szerepét ennek a tradíciónak a folytatásában is, de a *Historia Scholastica* maradt a legbefolyásosabb. Smalley, B.: *The Study of the Bible*, 196–199.

³⁴ Aryeh Grabois: L'idéal de la royauté biblique dans la pensée de Thomas Becket. In: Raymonde Foreville (éd.): *Thomas Becket (Actes du colloque international de Sédières)*. Paris, 1975. 106.

Ennek során a korabeli eseményeket saját vallási-politikai kontextusukon belül értelmezték, ami a királyi kötődésű területeken a morális funkció térnyerését is jelentette.³⁵

*

Disszertációmban interdiszciplináris megközelítéssel – írott és művészeti források együttes alkalmazásával – vizsgálom Salamon király ideálját a 13–14. században, a nyugati és közép-európai régiókra koncentrálva. Célom, hogy a szakirodalomban gyakorta előforduló „salamoniként” emlegetett reprezentációs elemek vizsgálatával – erről lentebb lesz bővebben szó – körülhatárolhatóvá váljon azoknak a középkori uralkodóknak a köre, akik számára Salamon számottevő modell lehetett.

Az első bevezető fejezetben a disszertációm módszertani és forráshasználati elveit foglalom össze, kiegészítve historiográfiai tekintetben azokkal a munkákkal, amelyekre sok esetben alapoztam a kutatásaimat.

Mivel a középkori új Salamonként emlegetett uralkodók nem csupán a 13–14. században bukkantak fel, ezért a második fejezet a teljesség igénye nélkül a kora középkortól a 13. századig tárgyalja röviden a fontosabb tendenciákat, illetve frank és bizánci uralkodókat, akiket összefüggésbe hoztak a bibliai királlyal. A harmadik fejezetben a 13. századi példák közül a legrészletesebben a franciák szent királyáról IX. (Szent) Lajosról és kanonizációjáról írok, amit két kortársának – az angol III. Henriknek és X. Kasztíliai (Bölcs) Alfonznak – egy-egy rövidebb esettanulmányával egészítek ki.

A negyedik – leghosszabb terjedelmű rész – négy elemzést foglal magában. Elsőként a nápolyi Anjouk közül Bölcs Róbert meghatározó példáját mutatom be, majd ismét visszatérve a Francia Királyság területére, V. (Bölcs) Károly reprezentációját ismertetem – a 14. századi „új Salamonok” két klasszikus példáját. Őket követi két „ellenpélda”: a VI. (Őrült) Károly udvarában feltűnő salamoni motívumok jelentősége, és az angol kortársához, II. Richárdhoz kötődő bibliai képek értelmezése.

Az ötödik fejezetben azokat a példákat elemzem, melyekben Salamon király kiemelt szerepet kapott a közép-európai párhuzamokban. Elsőként Nagy Lajos király kódexére térek ki, a *Képes Krónika frontispiciumára*, azután röviden bemutatom III. Kázmér lengyel királyhoz kapcsolódó salamoni vonatkozásokat. Végül egy hosszabb alfejezetben kifejtem a IV. Károly német-római császárról kialakult Salamon-képet.

---

³⁵ Stahl, H.: *Picturing Kingship*, 154–167.

1.1. Az értekezés módszertana, forráshasználata és historiográfiája

A Salamon-példaképnek mint a középkori királyságokhoz kapcsolódó politikai „eszköznek” a szakirodalmi áttekintése nem egyértelmű feladat. A témáról átfogó monográfia eddig nem született, noha – ahogy a későbbi fejezetekből is kiderül – számos rész munka tárgyalta Salamon szerepét királyi kontextusban, és napjainkban is előtérbe került.³⁶ A kutatók legnagyobb része egy-egy esettanulmány erejéig vizsgálja a forrásokban szereplő Salamont, és ezek jelentős része egyáltalán nem kötődik királyi reprezentációhoz. Ilyen lehet például Salamon király alakjának teológiai elemzése, vagy egy ikonográfiai hagyomány összefoglalása, mint például a híres salamoni ítéleté.³⁷

Vizsgálatom szempontjából az egyik legfontosabb alapot Samantha Kelly Bölcs Róbertről írt monográfiája, a 2003-ban megjelent *The New Solomon* jelentette.³⁸ Kelly az utolsó fejezetben sorra veszi azokat az uralkodókat, akik Róberthez hasonlóan kiemelt figyelmet szenteltek Salamonnak, valamilyen módon rá akartak hasonlítani – ez a 14. századi csoport disszertációmnak is fontos részét képezi. Ebbe a „kategóriába” sorolta Bölcs Róbert mellett a franciák bölcs királyát V. Károlyt, IV. Károly császárt, és legvégül mint egyfajta kakukktójást az angol II. Richárdot is.³⁹ Természetesen Kelly monográfiája előtt is feltűnt a korábbi kutatásokban Salamon szerepe az említett királyok reprezentációjában, tárgyalta őket először egy csoportban. A lentiekben kifejtem, hogy a sort milyen további példákkal egészítettem ki.

Kelly könyvén kívül fontos kiindulópontom Klaniczay Gábor 2008-ban publikált tanulmánya volt, amiben az ellentmondásos középkori Salamon-modellt vizsgálta a kora középkortól egyetemes és magyar vonatkozásban.⁴⁰ A kutatásaimhoz használt harmadik tanulmány Jean-Patrice Boudet nevéhez fűződik, aki összehasonlító elemzésében X. Bölcs

---

³⁶ Salamon király középkori recepciója iránti kutatói érdeklődést mutatja a 2018. októberében tartott konferencia az orléans-i egyetemen a Centre d'Études Supérieures sur la Fin du Moyen Âge (CESFIMA) és az Institut de recherche et d'histoire des textes (IRHT) szervezésében: *Le roi Salomon au Moyen Âge, savoirs et représentations* címmel.

³⁷ A 12. században a párizsi teológus, Petrus Comestor a *Historia scholastica* kidolgozásához és Salamon király alakjához sokat merített Flavius munkájából. Egyrészt módosított Salamon ítéletének (1 Kir. 3,16–28) teológiai értelmezésén, amikor Flavius változatát vette át. Josephus Flavius szerint Salamon mind az élő, mind a halott gyermeket maga elé hozatta, és mindkettejüket félbe akarta vágatni, hogy egy-egy részt a gyermekekből az anyáknak adjanak. A történet nagyon népszerűvé vált, különösen Petrus Comestor *Historia scholastica* című egyháztörténeti kézikönyvének köszönhetően, ami a középkori egyetemi tanítás egyik alapkönyvévé vált. Petrus Comestor: *Historia Scholastica*. In: PL. CXC VIII. Paris, 1855. 1347–1372.; C. M. Kauffmann: *The Iconography of the Judgment of Solomon in the Middle Ages*. In: Susan L'Engle (ed.): *Tributes to Jonathan J. G. Alexander. The Making and Meaning of Illuminated Medieval & Renaissance Manuscripts, Art & Architecture*. London, 2006. 300–301.

³⁸ Samantha Kelly: *The New Solomon. Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-Century Kingship*. Leiden-Boston, 2003.

³⁹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 290–298.

⁴⁰ Klaniczay G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe, 25–41.

Alfonz és V. Bölcs Károly uralmának salamoni aspektusait járta körül, felvázolva a királyi reprezentációk között fennálló kapcsolatokat, a salamoni elemek „átvételének” irányát.⁴¹ Disszertációmban az említett munkákra építve interdiszciplináris megközelítéssel több példa bevonásával részletesebb elemzésekbe bocsátkozom, és elsősorban a Salamon modell pontosabb definiálására törekszem.

Salamon királymodelljének vizsgálatához szorosan kapcsolódik az uralkodói erények kérdésköre, a középkori teológia és annak kapcsolatai a királyok szakrális vonatkozásainak főbb jellemzőivel. Az uralkodói erények 13–14. századi vizsgálatához és a szakrális királyság egyes aspektusaihoz a fentebb említett munkákon kívül Klaniczay Gábor,⁴² Jacques Krynen,⁴³ Jacques Le Goff,⁴⁴ Marc Bloch,⁴⁵ M. Cecilia Gaposchkin,⁴⁶ a teológiai vonatkozásokhoz pedig Philippe Buc⁴⁷ és Beryl Smalley⁴⁸ segítették elemzéseimet.

A választott időszak háttérében meghúzódó esztétikai és teológiai jelenség azzal a tendenciával is összefügg, hogy a 13–14. században a népszerű antik görög hősök vagy római császárok helyett felértékelődött az ószövetségi királyok szerepe, és a korábbi évszázadokhoz képest gyarapodott az új Salamonok sora. E változásnak a hatására mutatott rá a már említett Beryl Smalley, és M. Cecilia Gaposchkin, Harvey Stahl,⁴⁹ és a frissebb munkák közül Robert Antoníné.⁵⁰

Munkámhoz módszertani szempontból legközelebb a középkori szentek kultuszának vizsgálata állhatna. A hasonlóság például a motívum keresésben, a Salamonhoz kötődő történetek, recepciók átfedésében nyilvánulhat meg. Viszont Salamont nem tartották és nem is tarthatták szentnek, így ambivalens helyzete révén egy hagyományos szentkultusszal ellentétben alakja távol áll a „makulátlanságtól”. Emiatt az uralkodók által preferált királyi szentekhez képest a reprezentációkban jóval inkább megbújik az ő alakja, időről időre bukkan csak fel. Bizonyos esetekben Salamon személye

---

⁴¹ Jean-Patrice Boudet: Le modèle du roi sage aux XIIIe et XIVe siècles. *Revue Historique*, 647 (2008) 545–566.

⁴² Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Budapest, 2000. 39–41.

⁴³ Krynen, J.: *L'empire du roi*.

⁴⁴ Jacques Le Goff: *Saint Louis*. Paris, 2013.

⁴⁵ Marc Bloch: *Gyógyító királyok*. Budapest, 2005.

⁴⁶ M. Cecilia Gaposchkin: Louis IX, crusade and the promise of Joshua in the Holy Land. *Journal of Medieval History*, 34 (2008) 245–274.; M. Cecilia Gaposchkin: *The Making of Saint Louis*. Ithaca, 2008.

⁴⁷ Buc, P.: Pouvoir royal, 691–713.; Philippe Buc: *L'ambiguïté du livre: prince, pouvoir, et peuple dans les commentaires de la Bible au moyen âge*. Paris, 1994.

⁴⁸ Beryl Smalley: *The Study of the Bible in the Middle Ages*. Oxford, 1952.

⁴⁹ Harvey Stahl: *Picturing Kingship. History and Painting in the Psalter of Saint Louis*. University Park, PA., 2008.

⁵⁰ Robert Antonín: *The Ideal Ruler in Medieval Bohemia*. Leiden-Boston, 2017.

részben összefonódott a királyi szentek kultuszával (III. Henrik és II. Richárd kapcsán lesz erről szó), de ez mégsem volt jellemző tendencia.

A téma megközelítésére két út kínálkozhat. Az egyik a Salamonhoz kötődő motívumok feldolgozása és azoknak a királyi vagy udvari reprezentációhoz kapcsolódása lehetne. Erre egy párhuzamos példa Doina Elena Craciun Párizsban néhány éve megvédett doktori disszertációja a Háromkirályok középkori reputációjáról⁵¹ és távolról Marie-Astrid Hugel folyamatban lévő disszertációja Melkizedekről, noha utóbbi nem a királyi kontextus felől tanulmányozza a témát.⁵² A másik megközelítés – ami mellett döntöttem – tulajdonképpen az előbbinek a fordított megoldása: a kiválasztott királyok reprezentációjában felbukkanó Salamon-motívumok számbavétele. Nem elsődlegesen a motívumokat vizsgálom, hanem a motívumok használatát és azok beépülését egy-egy reprezentációba. Ennek eredményeként komplexebb kép kapható a királyi ideálok és imázsok mozgatórugóiról, így egymással több esetben összefüggő esettanulmányokat mutatok be. Az elemzések nem feltétlenül egy meghatározott sémát követnek, mivel számos esetben attól függnék, hogy Salamon hányszor és milyen módon szerepel – maradt fent – a királyokhoz kötődő forrásokban, értem ezalatt, a király megrendelésére vagy ajándékba nekik készített, illetve őket érintő forrásokban. Az udvari reprezentációt Marosi Ernő a következő szavakkal magyarázta: „Az udvari reprezentáció mindig kétirányú: egyaránt irányul az országon belülré és külföldre; mindkettőnek tárgya az uralkodó és az ország szuverenitásának kifejezése. Ebben az értelemben minden fajtájának, beleértve a művészetet is, fő feladata a felség megjelenítése. Ezért nyilvánossága a legtágabb, hagyományai a diplomáciai és dinasztikus összeköttetéseknek megfelelően kozmopolitisztikus jellegűek.”⁵³ Ez a meghatározás kiválóan foglalja össze a felség megjelenítésének funkcióját a reprezentáció segítségével, de kiegészíteném azzal a szemponttal, hogy az udvari reprezentáció elemzésekor a legnehezebben körüljárható kérdés az uralkodó egyéni érdeme, hatása ebben a kérdésben. Értekezésemben igyekszem különválasztani az udvari reprezentáción belül azokat az eseteket, amikor megkísérélhető az uralkodó személyes hatásának rekonstruálása a felség salamoni jellegének megjelenítésében.

---

⁵¹ Craciun, D. E.: *Les Rois mages*.

⁵² Marie-Astrid Hugel: *Le roi-prêtre Melchisedech comme figure du double-pouvoir dans la culture médiévale du XIVe et du XVe siècle* (Paris, GAHOM, Pierre Monnet vezetésével).

⁵³ Marosi Ernő: A reprezentáció kérdése a 14–15. századi magyar művészetben. *Történelmi Szemle*, 27 (1984) 519.

Sokszor azok az ószövetségi személyek – tágabb értelemben Salamon mellett Dávid, Mózes vagy például Melkizedek⁵⁴ – akik királyi kötődésű művekben szerepelnek, az uralkodói hatalommal és annak értelmezésével vagy éppen alátámasztásával is összekapcsolhatóak. Nem minden esetben nyilvánvaló a hasonlítás vagy hasonlóság, gyakoribb, hogy egy összetett rendszert lehet felfedezni az implicit utalások sorában, melyek célja, hogy bizonyos asszociációkat teremtsenek a befogadó (cél)közönség számára.⁵⁵ Egy másik fontos szempont, hogy több esetben az általam vizsgált uralkodók reprezentációjában nem csupán Salamon király tűnik fel, de más bibliai szereplők is hangsúlyos szerepet kaphatnak a kortársak észrevételei vagy akár a királyi önkép alapján. Ezért a kontextus körülhatárolása érdekében ezekre is röviden kitérek, például ha egy király Salamon mellett Dávidhoz,⁵⁶ Jósiáshoz⁵⁷ vagy a Háromkirályok egyikéhez vált hasonlóvá a források alapján. Emellett nem egyszer előfordult, hogy a bibliai párhuzam negatív konnotációt is kaphatott, például Saul⁵⁸ vagy Roboám példájának felidézésével. Mivel Salamon többször is előkerülhet középkori uralkodók kapcsán, értekezésemben elsődlegesen azokra a példákra koncentrálok, ahol szerepe túlmutat az alkalmankénti dicséreten. Az előbbi irányelvhez kapcsolódóan lényeges hangsúlyozni, hogy a forrásokban fellelhető, Salamonra történő hivatkozások egy részénél különbséget kell tenni az általános jellegű bibliai citátumok (melyekben például mellékszereplőként hivatkoznak rá Dávid fiaként vagy Roboám apjaként) és – amennyiben van ilyen –, a kontextustól függő korabeli politikai utalások között. Természetesen az is árulkodó vonás lehet, ha az adott szerzőnél átfogó kép rajzolódik ki a sok Salamonra utaló megjegyzése alapján: ilyenkor igyekszem bemutatni, hogyan vélekedett összességében Salamonról, a pozitív vagy a negatív tulajdonságait emeli-e ki.⁵⁹

---

⁵⁴ Iva Rosario egyes Melkizedek ábrázolásokon IV. Károly császár kriptoportréit vélte felfedezni: Iva Rosario: *Art and Propaganda, Charles IV of Bohemia (1346–1378)*. Woodbridge, 2000. 98–100.

⁵⁵ Elka Bakalova: King David as a Model for the Christian Ruler: Some Visual Sources. In: Ivan Biliarsky – Radu G. Paun (eds.): *The Biblical Models of Power and Law: Papers of the International Conference, Bucharest, New Europe College 2005*. Frankfurt am Main, 2008. 93–131.; Mayke de Jong: Carolingian political discourse and the biblical past: Hraban, Dhuoda, Radbert. In: Clemens Gantner – Rosamond McKitterick – Sven Meeder (eds.): *Resources of the Past in Early Medieval Europe*. Cambridge, 2015. 89.

⁵⁶ Aryeh Grabois: Un mythe fondamental de l'histoire de France au Moyen Age: le „roi David” précurseur du „roi très chrétien”. *Revue Historique*, 287 (1992) 17–21.

⁵⁷ Gaposchkin, M. C.: Louis IX, crusade, 245–274.

⁵⁸ Benjamin Zweig: Picturing the Fallen King: Royal Patronage and the Image of Saul's Suicide. In: Colum Hourihane (ed.): *Patronage. Power and Agency in Medieval Art*. University Park, PA., 2013. 151–174.

⁵⁹ Ezt a módszert alkalmazta Bernard Ribémont is ld. Bernard Ribémont: Le sage et juste roi Salomon dans la littérature médiévale. In: Jean-Patrice Boudet – Silvere Menegaldo – Bernard Ribémont (éd.): *Le roi, fontaine de justice: pouvoir justicier et pouvoir royal au Moyen Âge et à la Renaissance*. Paris, 2011. 32–36.

A bibliai történetek leírását nem összegeztem külön fejezetben a bevezető részeként, hanem mindig az adott fejezetben elemzett résznél idézem magát a bibliai passzust vagy foglaltam össze az ószövetségi szakaszt. Ez abból is fakad, hogy míg az olyan történetek átírása mint Salamon bálványimádása vagy Sába királynőjének látogatása viszonylag könnyen és röviden megoldható, az olyan témakörök összegzése mint Salamon bölcsesség irodalma, vagy építkezéseinek hosszú és részletes leírása már megnehezítené az egyes résztörténetek átírását. Ugyan nem minden esetben kerülöm el ezzel az ismétlést, de praktikusabb megoldás Salamon trónszékéről azokban a fejezetekben írni, ahol elemzem a szimbólum átvételét a középkori emlékekben.

Ami a szóhasználatot illeti, a Salamont mint királyi példaképet elemző munkákban a „modell” kifejezés fordul elő a legtöbb esetben, így Jacques le Goff, Nigel Saul, Jean-Patrice Boudet, Klaniczay Gábor, Nigel Saul, Samantha Kelly vagy Robert Antonín írásaiban is.⁶⁰ Felmerülhetne a „kultusz” kifejezés, de ezt nem tartom megfelelőnek, és a későbbiekben kerülni is fogom, mivel Salamont nem a hagyományos értelemben vett szentként tisztelték. A francia nyelvű diskurzusokban alkalomadtán a „mythe” vagyis mítosz fordulatot is alkalmazták a kutatók, legkövetkezetesebben Aryeh Graboïs.⁶¹ A „modell” fordulat mellett értekezésemben az ideál kifejezést részesítem leginkább előnyben. Ennek az az oka, hogy a kultusz vagy a mítosz parttalannak tűnő fogalma inkább egy motívum-keresésre épülő vizsgálatban állná meg a helyét – arra a megközelítésre, amire fentebb utaltam. Viszont Salamonnak az uralkodói reprezentációban betöltött szerepét az ideál szóhasználat jobban meghatározza, utalva példakép (vagy modell) szerepére. Ezzel a Salamon-ideál magasabb szintjére utalok a későbbiekben, amikor a magasztalások mögött a királyi imázs salomoni jellege rajzolódik ki, és az uralkodó önmagáról formált képe.

Módszertanilag az egyik legfontosabb tisztázásra váró szempontom arra vonatkozik, hogy a szakirodalomban a „salamoni” fordulat olyan esetekben is előfordul az uralkodók ideáljának, reprezentációjának jellemzésére, amikor egy uralkodót bölcsként jellemeztek a kortársai, de valójában nem hasonlították Salamonhoz, nem utaltak a bibliai királyra. A „salamoni” hatást ilyen esetekben a kutatók egyfajta benyomásként értelmezik, és visszatérő fordulat, hogy csupán általánosságban hívják fel a figyelmet egy uralkodó Salamonhoz hasonló vonásaira, például a bölcs tettei terén. Más szóval egy király

---

⁶⁰ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 453.; Nigel Saul: *Richard II*. New Haven–London, 1999. 357.; Boudet, J.-P.: *Le modèle du roi sage*, 545–566.; Klaniczay, G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos, 28.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 283.; Antonín, R.: *The Ideal Ruler*, 161.

⁶¹ Graboïs, A.: *Un mythe fondamental*, 17–21.

„salamoni”-nak titulált vonásaira sok esetben a kutatók anélkül mutatnak rá, hogy a középkori példában Salamon egyáltalán előfordulna. A későbbiekben igyekszem kiemelni, ha a szakirodalomban elterjedt érvelés ezen, és nem egy konkrét Salamont említő forrásrészlet idézetén alapul. Ezeknek a megjegyzéseknek is lehet fontos szerepe, de elkülönítendő azoktól az esetektől, amikor fellelhető az explicit Salamonra hivatkozás vagy elemzéssel bizonyítható a forrásrészletben. Ez azért fontos, mivel általánosító jellege miatt félrevezető, és azt a benyomást kelti, hogy Salamon király a reprezentáció része, holott csak hatásosnak szánt fordulatként használják.⁶²

A keresztény tanok nyomán évszázadokon keresztül általános és visszatérő elvárás volt a királyok felé a bibliai tanítások betartása és, hogy azokat megfelelően gyakorolva igazságosak és könyörületesek legyenek, törekedjenek a békére, uralkodjanak bölcsen. A királyideál egyházi jellegű közvetítői a kora középkortól kezdve a széles körben elterjedt király- vagy fejedelemtükrök (*speculum principum*) voltak.⁶³ Az említett erényekben megtestesülő elvárások folyamatosan jelen voltak, viszont változó hangsúllyal szerepeltek, de köztük a *misericordia* és a *iustitia* a királyi hatalomról alkotott felfogásban az egyházatyák korától kezdve meghatározók voltak, míg a 12. századtól az erénykatalógusban a *sapientia* vagyis a bölcsesség egyre nagyobb szerepet kapott.⁶⁴ A bölcsesség fogalmát másként definiálták a kora középkorban és a 13–14. században. Sokáig Ágoston definíciója volt a meghatározó: eszerint a bölcsesség elsősorban az istenszeretetben nyilvánult meg és nem a világi ismeretre irányult, így a kegyesség gyakorlásával kapcsolódott össze.⁶⁵

Az olyan erények mint a *sapientia* és a *prudentia* a kora középkortól kezdve jellemezték az uralkodói ideál formálóinak diskurzusát, a királytükröket. De a John of Salisbury *Policraticus*ával (1159) meginduló 12. századi változás nyomán a 13. század közepére már általános elvárásként fogalmazódott meg a királytükrök szerzői részéről az uralkodók számára fontossá váló teoretikus tudás megszerzése. Ezen elv bírálói főlegesen tartották az efféle tudás megszerzését kiemelni és erényként beállítani a

---

⁶² Például David Pratt és Manuel Alejandro Rodríguez de la Peña írásaiban visszatérő fordulat ld. David Pratt: *The Political Thought of King Alfred the Great*. Cambridge, 2007.; Manuel Alejandro Rodríguez de la Peña: Sapiential rulership in the Eleventh Century: The Political Theology of Royal Wisdom. In: Jaime Aurell et al. (eds.): *Political Theology in Medieval and Early Modern Europe: Discourses, Rites, and Representations*. Turnhout, 2017.

⁶³ Lester Kruger Born: The Perfect Prince: A Study in Thirteenth- and Fourteenth-Century Ideals. *Speculum*, 3 (1928) 470–504.; Myriam Chopin-Pagotto: La prudence dans les Miroirs du prince. *Chroniques italiennes*, 60 (1999) 87–98.

⁶⁴ Buc, P.: *L'ambiguïté du livre*, 176–182.

⁶⁵ Kelly, S.: *The New Solomon*, 260–262.

király számára. Ezért a bölcsesség arisztotelészi értelmezése mellett állást foglaló szerzők elsődlegessé tették – tulajdonképpen rehabilitálták – a királyság hatalmi szempontjából a *prudentia* erényének szükségességét. A *prudentia* fogalma magában foglalta az eszességet, okosságot, a helyes döntés erényét, ami a gyakorlatban is megnyilvánuló tudós műveltségnek az arisztotelianus értelmezését jelentette.⁶⁶ Úgy vélem ez az elméleti háttér összefügg Salamon király középkori értelmezésével is, mivel ahogy említettem, a bölcsességre a kora középkortól kezdve a Salamon-féle Példabeszédek könyve alapján mint egyfajta Istentől kapott ajándékra, erényre tekintettek.⁶⁷ Így a 13. század közepétől az elsődlegesen fontossá váló politikai erény, a *prudentia*, a gyakorlatba átültetett tudás is elvárásként fogalmazódott meg az uralkodó számára, kiegészítve annak bölcsességét, a tudás elsajátítására helyeződött minél nagyobb hangsúly,⁶⁸ főleg a 14. századi uralkodók körében. Ez a változás, a tudás és a műveltség sarkalatos uralkodói erénnyé válása a bírálók szemében szükségtelen volt. Samantha Kelly is felhívta a figyelmet arra, hogy a 14. században a bölcs király-kép ezért egyáltalán nem magától értetődő imázs volt: bizonytalanság övezte a bölcsesség és a tanultság erényeinek előtérbe kerülését, amely együtt jár(hatott) a korábban népszerű lovagi ideál hanyatlásával. Az elemzésem egy fontos és előrebecsátható vezérfonalaként megvizsgálom, hogyan függ össze Salamon király középkori megítélése a királyok felé támasztott elvárások megváltozásával, úgy mint a tanultsággal és a műveltség előtérbe kerülésével?

Ahogy említettem, a kutatók körében Salamon mint király-ideál kutatása általában esettanulmányok vizsgálatára terjedt csak ki, többnyire egy-egy uralkodó vagy forrás kapcsán. Disszertációmban elsősorban azokra a munkákra fogok kitérni, amelyek az általam vizsgált királyi kontextushoz kötődnek. Így például Salamon király középkori teológiai vonatkozásait, vagy keleti és bizánci legendáit,⁶⁹ illetve a királyokhoz nem kapcsolódó számtalan salamoni ikonográfia emlékeit,⁷⁰ és Salamon középkori mágikus

---

⁶⁶ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 217–224.; Eugène Rice: *The Renaissance Idea*. Cambridge, 1958.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 19–20.; Természetesen ez nem zárja ki a *prudentia* kifejezés korábbi, akár kora középkori használatát. Bernard Guenée: *L'Occident aux XIVe et XVe siècles*, Paris, 1993. 137–142.; Chopin-Pagotto, M.: La prudence dans les Miroirs du prince, 87–98.

⁶⁷ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 208.; Guenée, B.: *L'Occident*, 139–140.

⁶⁸ Kelly, S.: *The New Solomon*, 263.

⁶⁹ Erről magyarul röviden: André Chastel: Salamon és Sába királynője a középkor ikonográfiájában. In: André Chastel: *Fabulák, formák, figurák. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1984. 35–48.

⁷⁰ Például Salamon trónjának ikonográfiájáról a közelmúltban jelent meg egy monográfia, ld.: Allegra Iafate: *The Wandering Throne of Solomon: Objects and Tales of Kingship in the Medieval Mediterranean*. Leiden, 2016.

vonatkozásait⁷¹ sem fogom teljesen kimerítően vizsgálni, mivel ezek külön-külön kutatási területet jelentenének. Emellett a fentebb említett népnyelvű történetek, az irodalmi vonatkozások,⁷² a *chanson de geste*-ek szövegeinek elemzése⁷³ is túlfeszítené disszertációm kereteit.

Értekezésem célja, hogy bemutassam: miként vált Salamon a 13–14. század egyik népszerű ideáljává és hogyan változott ennek beépítése az uralkodói reprezentációkba? Történetei és erényei közül melyek és milyen kontextusban váltak dominánssá? Az elemzések alapján kiknél mutat többet az ideál egyszerű dicséreteknél (vagy éppen intelemnél), hol jelent többet, mint pusztán az adott forrásban megjelenő bibliai szerzőt vagy egy ószövetségi történet szereplőjét? Az elemzett királyok közül kik tekintettek Salamonra modellként?

Salamon király bölcsessége mellett mely más erényei (igazság, békeesség, gazdagság, mágikus tudás stb.) váltak a királyok számára mértékadóvá? A hangsúly elsősorban azon van, hogy milyennek akartak látszani és milyennek látták őket mások. Ezért célom, hogy megpróbáljam különválasztani a kettőt – az ön-imázst és egy közvetített ideált. Egyrészt a Salamon-kép vizsgálat szerves részét képezi, ha kortársak formáltak véleményt az uralkodóról – természetesen ebben az esetben is külön kell választani, hogy udvari emberről vagy más ország személyéről van szó, aki kívülállóként nyilatkozik – mely akár évtizedek elteltével tovább formálódott. A másik esetben annak megállapítása is lehetséges, ha egy király saját magáról kívánt egyfajta imázst kialakítani, és a forráselemzés segítségével az uralkodói reprezentációnak ez a része is feltérképezhetővé válik. Olyan példákról is szó lesz, amelyekben egy király által tudatosan alkalmazott reprezentációs elem járul hozzá idővel a toposzok kialakulásához, például az illető halála utáni nosztalgiában. Egy ilyen jellegű vizsgálatnál fontos leszögezni, hogy az egyes uralkodók elemzésénél az eseménytörténet felvázolását azokra az eseményekre szűkítem, amik vagy kiemelt jelentőségűek voltak vagy befolyásolhatták a Salamon-képet.

---

⁷¹ Julien Véronèse: La transmission groupée des textes de magie “salomonienne” de l’Antiquité au Moyen Âge. Bilan historiographique, inconnues et pistes de recherche. In: Stéphane Gioanni – Grévin, Benoît (dir.): *L’Antiquité tardive dans les collections médiévales: textes et représentations, VIe-XIVe siècle*. Rome, 2008. 193–223.; Véronèse, J.: *Solomonic Magic*, 187–200.

⁷² Például ld. Emmanuèle Baumgartner: Figures du destinataire: Salomon, Arthur, le roi Henri d’Angleterre. In: Ian Short (ed.): *Anglo-Norman Anniversary Essays*. London, 1993. 1–10.

⁷³ Ribémont, B.: Le sage et juste roi Salomon, 32–36.

2. A Salamon-ideál előzményei a kora középkortól az ezredfordulóig

Ebben a fejezetben csak mintegy bevezetőként tárgyalom a kora középkori Salamon-mintakép egy-egy ismertebb esetét, a teljességre törekvés igénye nélkül.⁷⁴ Az ószövetségi tipológia frank, bizánci, Ottó-kori és angolszász királyi kontextusban meglehetősen messze vezetne, és a témában születtek már részletes feldolgozások, amikre az alábbiakban utalok is. A frankok körében elsősorban Dávid volt a népszerűbb modell Salamonnal szemben,⁷⁵ de Klodvigot a keresztelőjén még nem hasonlították bibliai királyhoz, mint Graboïs megjegyezte. Galliában Dávid mintája Klodvig halála után esett át nagyobb változásokon, miután a széttöredezett királyság egyesítésének gondolata került előtérbe 614 körül II. Klotár révén, akit a püspökök a párizsi zsinaton új Dávidnak neveztek. A Dávid „mítosz” – ahogy Graboïs nevezi – ezt követően megélenkült: Góliát legyőzője a pogányság elleni küzdelmet szimbolizálta, aki királyként egyesítette a törzseket és így a politikai retorikában alkalmassá vált a frankok helyzetének szemléltetésére.⁷⁶

A Biblia politikai célú használata tehát már a Merovingok idején is ismert eljárás volt, például Tours-i Gergely és Sulpicius Severus műveiben. A Karoling uralkodók és tanácsadók folytatták ezt a korábbi gyakorlatot,⁷⁷ és az udvar vezető klerikusai mellett a pápák is éltek az uralkodók ószövetségi szereplőkhöz való hasonlításának gyakorlatával.⁷⁸ A frankok közül Nagy Károly (768–814) aacheni udvarában a biblikus retorika igen gyakori volt, és ismert, hogy a császárt – többek között – Dávidnak is nevezték.⁷⁹ Noha a hódításairól híres császár nem kifejezetten volt egy Salamonhoz hasonló békét preferáló király, (hacsak nem abban az értelemben, hogy egyesítő politikájával teremtett békét) egy

---

⁷⁴ A fejezet angol nyelvű változata: Laura Fábíán: The Biblical King Solomon in Representations of Western European Medieval Royalty. In: Elena Woodacre et al. (eds): *The Routledge History of Monarchy*. London, 2019. 54–69.

⁷⁵ Hugo Steger: *David rex et Propheta. König David als Vorbildlicher Verkörperung des Herrschers und Dichters im Mittelalter, nach Bilddarstellungen des achten bis zwölften Jahrhunderts*. Nürnberg, 1961.

⁷⁶ Dávid királlyal kapcsolatban Graboïs a bizánci, keleti hatások befolyását látja a Dávid „mítosz” elterjedésében, és megállapította, hogy a király története a nem városias közeg mentalitásához állt közelebb, de az egyházatyákat kevésbé foglalkoztatta az 5–6. században, és ezzel magyarázható, hogy Klodvig megkeresztelésekor miért nem hasonlították egyik bibliai királyhoz sem. A kulturális hagyományban legendás jelleget öltött a megkeresztelés történet, e szerint jól ismert, hogy az olajat tartalmazó ampullát egy galamb hozta le az égből. Graboïs, A.: *Un mythe fondamental*, 13–16.

⁷⁷ Pierre Riché: *La Bible et la vie politique dans le haut Moyen Age*. In: Pierre Riché – Guy Lobrichon (éd.): *Le Moyen Age et la Bible*. Paris, 1984. 385–388.

⁷⁸ Mary Garrison: The Franks as the New Israel? Education for an identity from Pippin to Charlemagne. In: Yitzhak Hen – Innes Matthew (eds.): *The Uses of the Past in the Early Middle Ages*. Cambridge, 2000. 123–124.

⁷⁹ Az udvar többi tagjairól is fennmaradt, hogy bibliai szereplők után is hívták őket. Josef Fleckenstein: Karl der Große und sein Hof. In: Helmut Beumann et al. (Hrsg.): *Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben*. I–IV. 1965–1967. I. 45.; Garrison, M.: The Franks as the New Israel?, 153.

neki írt levélben mégis felbukkant a Salamon-analógia. Alcuin ebben úgy fogalmazott, hogy a Károly által felépíttetett aacheni kápolna „a legbölcsebb Salamon művészetével épül”,⁸⁰ utalva a bibliai király építkezéseire és határozott párhuzamot vonva kettejük között, így ebben az interpretációban az aacheni épületet egy második Jeruzsálemként értelmezte.⁸¹

Érdemes megjegyezni, hogy ezzel szemben Einhard a császárról írt életrajzában (*Vita Caroli Magni*) nem utalt szó szerint Salamon királyra, nem nevezte meg. Úgy vélem ez abból fakadt, hogy munkájában a többi középkori auktorhoz képest a bibliai idézetekkel szemben a klasszikus antik hagyományt részesítette előnyben. Mary Garrison úgy véli, hogy Einhard ettől függetlenül nyomatékosan kiemelte, hogy Nagy Károly Aachenben igen gondosan felügyelte az építkezést és a rítusok megfelelő betartását.⁸² A Biblia szerint a jeruzsálemi templom befejezésekor a felszentelése előtt Isten ígéretet tett Salomonnak, miszerint amennyiben a király megtartja a hitét és betartja a parancsokat, örökösei a későbbi időkben is uralkodni fognak (1 Kir. 9,4–5). Garrison ebben a passzusban egy igen árnyalt analógiát lát Einhard részéről Salamon templomépítése és Nagy Károly aacheni építkezése között.⁸³ Ez a példa kiválóan demonstrálja, milyen esetekben lehet „salamoni” hatásra következtetni, explicit utalás nélkül, mivel nincs semmilyen átfedés a bibliai szövegrészek és Einhard mondata között. Dacára Alcuin levelének és Einhard finom utalásának, Nagy Károly kortársai szemében leginkább új Dávidként uralkodott.⁸⁴

Nagy Károly mint Dávid király egy másik analógiát is magában hordozott: mivel fiát, Jámbor Lajost (814–830) már egyértelműen új Salamonként emlegették, ez a párhuzam összekapcsolódott az apa és fia mint Dávid és Salamon megfeleltetéssel. Apja hódításaihoz képest Lajos már inkább kegyes uralkodó hírében állt, akinek uralmát leginkább a békés jelzővel illették. A költő Ermoldus Nigellus az *In honorem Hludowici*

---

⁸⁰ „[...] ubi templum sapientissimi Salomonis arte Deo construitur [...]”. Alcuin: Epistolae. In: MGH Epp. IV. 231–235., itt 235.

⁸¹ Garrison megjegyezte, hogy amikor a St. Gallen-i kolostoriskola szerzetese, Notker Balbulus költő igen hasonló fordulattal dicsérte Nagy Károlyt („Salamon példáját követte a bölcsességben”), de minden bizonnyal Alcuin egyik levelében olvashatta ezt a fordulatot. Ezen kívül Garrison tisztázta Nagy Károly aacheni márvány trónszéke körüli bizonytalanságot, mennyiben tekinthető Salamon trónjának imitációjának. Garrison, M.: *The Franks as the New Israel?*, 154–156.; Legújabban Allegra Iafate Salamon trónszékéről írt könyvében foglalta össze Nagy Károly trónjának korábbi interpretációját, miszerint a székhez vezető hat lépcsőfok utalhatott Salamon bibliai trónjára. Iafate, A.: *The Wandering Throne of Solomon*, 225.

⁸² „Ad cuius structuram cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad eum validito permiserat, inipigre frequentabat, curabatque magnopere, ut omnia quae in ea gerebantur cum qua maxima fierent honestate [...]”. Einhard: *Vita Karoli Magni*. In: MGH SS rer. Germ. XXV. 30–31.

⁸³ Garrison, M.: *The Franks as the New Israel?*, 156.

⁸⁴ Egy összefoglaló Nagy Károlyról mint új Dávidról való értelmezésről: Thomas F. X. Noble: *Images, iconoclasm, and the Carolingians*. Philadelphia, 2009. 234–235. valamint ld. Steger, H.: *David rex*, 126–127.

(826–829 k.) című Lajost dicsőítő munkájában kifejezetten példamutató királynak állította be fia, II. Pipin aquitániai király számára. Noha kérdéses, hogy Ermoldust pontosan miért számúzta Lajos az udvarból, de ez a mű biztos, hogy ekkoriban íródott a rehabilitáció reményében.⁸⁵ A költemény egy 816-os találkozás fiktív dialógusa Jámbor Lajos és IV. István pápa között. Ermoldus bibliai nyelvezete – Einhardhoz hasonlóan – kevésbé prominens, így nagyobb jelentőséget nyer a párhuzam Lajos és Salamon király között. A párbeszédben Ermoldus a pápa szájába adta az utalást, aki nem csupán Salamonhoz hasonlította Lajost, de azt is kijelentette, hogy a frank uralkodó szívében még hatalmasabb volt, sokkal tisztább életet élt, és míg Salamon csak Izrael fölött uralkodhatott, addig Lajos már Európa több királysága fölött is hatalmat gyakorolt. Ezáltal Salamon és Sába királynője találkozására célzott (1 Kir. 10,1–13), a szövegben a pápa a királynő szavait vette át.⁸⁶ Végül két másik példa is szemlélteti a Lajosról elterjedt Salamon képet. Az udvari laudációk közé vehető, hogy Amalarius Mettensis (820 k.) a *Liber officialis* bevezetőjében nem csak új Dávidként, de új Salamonként is ünnepelte Jámbor Lajost.⁸⁷ Lajos halála után pedig a *Gesta Karoli Magni*ban Notker úgy fogalmazott, hogy míg Lajos békessége miatt Salamonhoz, addig apja, Károly harciassága miatt Dávid királyhoz volt hasonló.⁸⁸

Ritkább esetnek tekinthető, ha a Salamon-párhuzam egy uralkodó utódjára is kiterjedt. Kopasz Károly (843–877) udvari miliője⁸⁹ – ide sorolható Reims-i Hincmar és Sedulius Scottus teológiai tevékenysége – fogékony volt a béke hangsúlyozására a politikai retorikában, és Károly egy kora középkori tanult uralkodóként vonult be a Karolingok

⁸⁵ Peter Godman: *Poets and Emperors. Frankish Politics and Carolingian Poetry*. Oxford, 1987. 111.

⁸⁶ „His regina Saba est Salomonem adfata potentem, his ego te supplex ausus adire fui. Tu tamen es potior, tu rite potentior extas, ille umbram retinens, tu quia vera colis. Ille fuit sapiens nimium, sed cessit amor; tu sapiens caste vivis amore dei. Israel ille fuit regnator solius arcis, tu pius Europae regna potenter habes. Ergo deum cuncti precibus pulseamus opimis, ut te conservet saecula per ampla suis.” Ermoldus Nigellus: In honorem Hludowici. In: MGH PLAC II. 31–32.; Angol fordításban ld. Thomas F. X. Noble (trans.): *Charlemagne and Louis the Pious: The lives by Einhard, Notker, Ermoldus, Thegan, and the Astronomer*. University Park, PA., 2009. 148–149.

⁸⁷ „Novo David perennitas. Da principi, Domine, vitam. Ipsi nove Salomoni felicitas. Pax mundi vos estis.” Symphosius Amalarius: *De ecclesiasticis officiis libri quatuor*. In: PL 105. 988.; Kershaw, P. J. E.: *Peaceful Kings*, 181–182.

⁸⁸ „Ut post mortem bellicosissimi David multo tempore finitime gentes manu fortissima subiugate erius filio Salomoni pacifico tributa dependerunt, ita propter timorem et tributa augustissimo imperatori Karolo persoluta, filium eius Hludowicum fens immanissima Nordmannorum simili veneratione solebat honorare.” Notker der Stammler: *Taten Kaiser Karls des Grossen*. In: MGH SS rer. Germ. N.S. XII. 89.; Noble, T. F. X.: *Charlemagne and Louis the Pious*, 115.

⁸⁹ Annak ellenére, hogy Smaragdus apát királytükreben, a *Via regiában* (819–830 k.) közel harminc esetben hivatkozott Salamon szavaira a Példabeszédek könyvéből, nem hasonlította egyértelműen Lajost a bibliai királyhoz. Smaragdus Abbas S. Michaelis: *Via regia*. PL 102. 931–970.

történetébe.⁹⁰ Sedulius Scottus 869-ben – miután Lothár meghalt és Kopasz Károly meghódította Lotharingiát – Károlynak dedikált *adventus* versében illusztris párhuzammal hízelgett a királynak metz-i bevonulásakor: „Az atyai jogart tartva olyan mint egy békehozó Salamon”.⁹¹ Sedulius szemében Károly ezzel a tipológiával azért ér fel a bibliai királyhoz, mivel Salamon mind Izrael mind Júdea fölött érvényesíteni tudta hatalmát – utalva a királyságok egyesítésére –, és csak egy hozzá hasonlóan békés uralkodó volt képes a Karoling királyságokkal is ugyanezt a tettet véghezvinni.⁹² Kopasz Károly és Salamon között ikonográfiai párhuzam is felmerülhetne a király megrendelésére 870 körül készített *San Paolo Biblia* (Róma, Abbazia di S. Paolo fuori le Mura) miniatúrái kapcsán. Salamon (fol. 188v.) mellett Kopasz Károlyról (fol. 1.) is készült egy-egy egész oldalas ábrázolás, viszont egyetérttek William Diebolddal, aki rámutatott, hogy noha észrevehető némi hasonlóság a két uralkodó megjelenésében, de Károly ikonográfiája kevésbé hízelgő bibliai szereplőkhöz is hasonlít, úgy mint Fáraóhoz vagy Saulhoz.⁹³

A királyok idealizált, bibliai személyekhez való hasonlítása a bizánci udvarban is ismert módszer volt, a 4. században már Euszebiosz is új Mózesnek nevezte Konstantint a *Vita Constantin*ben.⁹⁴ A bizánci tradícióban Salamon többnyire a királyi építkezések példaképévé vált.⁹⁵ Ez a tendencia mutatkozott meg a 6. században Jusztinianusz híres felkiáltásában, amikor meglátta a felépült Hagia Sophiát: „Salamon, legyőztelek”.⁹⁶ A Hagia Sophia szimbolikus jelentőségén túl, a templom a salamoni ereklyéknek is helyet adott, és 9–10. századi források szerint a kincsek közé tartozott egy kehely és egy arany asztal a jeruzsálemi templomból.⁹⁷ Ezeken túl a leghíresebb Salamonhoz kötődő tárgy a király trónszéke volt.⁹⁸ Az ún. *Ceremoniák Könyve* utal egy mechanikus trónszékre

⁹⁰ Janet L. Nelson: *Charles the Bald*. London, 1992. 15., 83.; Még részletesebb elemzésért ld. Kershaw, P. J. E.: *Peaceful Kings*, 212–219.

⁹¹ „Pax tibi sit semper, triplex quoque gratia Christi / rex pie, rex sapiens, inclite bellipotens [...] splendida progenies Karoli de semine magni / pacifer ut Salomon regia sceptrum tenens [...]” Sedulius Scottus: *Carmina*. In: MGH PLAC III. 194.; Nelson, J. L.: *Charles the Bald*, 219–220.

⁹² Anton hangsúlyozta, hogy ez a párhuzam kivételesnek tekinthető, mert Kopasz Károlyt Salamon mellett Dávidhoz is hasonlították. Hans Hubert Anton: *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*. Bonn, 1968. 430–432.

⁹³ William J. Diebold: The Ruler Portrait of Charles the Bald in the S. Paolo Bible. *The Art Bulletin*, 76 (1994) 12–14.

⁹⁴ Ivan Biliarsky: Old Testament Models and the State in Early Medieval Bulgaria. In: Paul Magdalino – Robert S. Nelson (eds.): *The Old Testament in Byzantium* (továbbiakban: *The Old Testament*). Washington DC, 2010. 267.

⁹⁵ Robert Ousterhout: New Temples and New Solomons: The Rhetoric of Byzantine Architecture. In: Paul Magdalino – Robert S. Nelson (eds.): *The Old Testament in Byzantium*. Washington, D.C., 2010. 223–253.

⁹⁶ Shaun Tougher: The Wisdom of Leo VI. In: Paul Magdalino (ed.): *New Constantines: The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th–13th Centuries*. Aldershot, 1994. 173.

⁹⁷ Tougher, S.: The Wisdom of Leo VI, 174.; Allegra, I.: *The Wandering Throne*, 35–38., 41–43.

⁹⁸ Allegra, I.: *The Wandering Throne*, 55–105.

(„automatára”) a konstantinápolyi palota Magnaura termében, de nem teljesen világos, hogy a bizánciak Salamon eredeti trónszékeként tekintettek erre, vagy már eleve reprodukciónak tartották.⁹⁹ Ahogy Shaun Tougher kiemelte, a bizánci és a Karoling udvarok közötti rivalizálás létező jelenség volt, de az ószövetségi modellek eredete és vándorlási iránya kelet és nyugat között nem határozható meg teljes bizonyossággal.¹⁰⁰

A frank királyi családhoz hasonlóan Bizáncban is kimutatható a hagyománya a 9–10. században, hogy amíg az apát új Dávidként, az utódot már új Salamonként emlegették. A legkiemelkedőbb példa erre I. Baszileiosz császár (867–886) és fia, VI. Bölcs Leó (886–912) esete. Baszileioszra, a Makedón-dinasztia alapítójára Dávidként hivatkoztak és ez okozhatta, hogy fiára mint Salamonra tekintettek. Ismert volt, hogy Baszileiosz alacsonyabb sorból származott és emiatt a trónörökös neveltetésére különösen odafigyelt. Leó császár a bizánci uralkodók közül különösen fontosnak tartotta a bölcsesség erénye köré épülő uralkodó ideológiát.¹⁰¹ Több szerző is Salamonhoz kapcsolta Leó uralmát, mivel ismert volt arról, hogy érdeklődött a jogtudomány és a templomépítés iránt. 907-ben a diplomata Leo Choerosphactes azt írta, hogy Leó császár Salamon és más bölcsek társaságához tartozik. Néhány évvel később, 912-ben Nicolaus Mysticus pátriárka akként fogalmazott egy pápának írt levélben, hogy Leó úgy kapta Istentől a bölcsességét, akár Salamon.¹⁰² A bizánci császár már uralkodása idején a kora középkori új Salamonok egy klasszikus példája volt, akit halála után is ekképp méltattak, amikor is uralmát aranykorként kezdték el értékelni.¹⁰³

Nem csupán a frank és bizánci császárok esetében merült fel ez a fajta tipológiai párosítás. A Szász-dinasztiával kapcsolatban Hrotsvitha von Gandersheim (935–1002 k.) német apáca munkáiból ismert az ószövetségi tipológia politikai célokra való használata: I. Ottó császárra új Dávidként, fiára pedig új Salamonként tekintett.¹⁰⁴ A koronázás bibliai előképéhez kapcsolódik, hogy a német-római császárok 10. században készült koronáját bibliai szereplők ábrázolásaival díszítették: Krisztus mellett Dávid királyt, Hezékias

---

⁹⁹ Shaun Tougher: *The Reign of Leo VI (886–912)*. Leiden, 1997. 124–25.

¹⁰⁰ Tougher, S.: *The Reign of Leo VI*, 126. 109. l.j.

¹⁰¹ Tougher, S.: *The Reign of Leo VI*, 110.

¹⁰² Tougher, S.: *The Wisdom of Leo VI*, 177.

¹⁰³ Claudia Rapp: Old Testament Models for Emperors in Early Byzantium. In: Paul Magdalino – Robert S. Nelson (eds.): *The Old Testament in Byzantium*. Washington, DC., 2010. 175–197.; Tougher, S.: *The Reign of Leo VI*, 122–131.

¹⁰⁴ A II. Ottóhoz írt prológusban: „Sed quia te meminisse sublimiter assimilari nato famosi regis David Salomoni qui genitore suo presente iubenteque sancto optata regnum suscepit pace paternum, ipsius exemplo te contentum fore spero. [...] Hinc supplex te posco quidem, nostrum Salomonem, ut licet imperii tenearis sollicitandi cura, digneris tamen [...]”. Hrotsvit: *Gesta Ottonis*. Prologus. In: Walter Berschin (Hrsg.): *Opera omnia*. München, 2001. 275.; Klaniczay G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos, 27.

királyt, Ézsaiás prófétát és Salamont is zománcképen jelenítették meg a koronán (1. kép).¹⁰⁵

Mindenképpen megemlítené, hogy az angol uralkodók közül Nagy Alfréd (871–899) vonható be azon bölcsként emlegetett kora középkori királyok sorába, akiket Salamonnal is összekapcsoltak.¹⁰⁶ David Pratt részletesen foglalkozott Alfréd uralmára jellemző „salamoni nyelvezettel”,¹⁰⁷ de ezek közül a legegységesebb hasonlítással a király életrajzírója Asser élt, amikor Salamonhoz hasonlította a *Vita Ælfredi*-ben. E szerint Alfréd Salamon gazdagságát emelte ki, hogy bölcsességet kért Istentől és dicsőségesen uralkodott.¹⁰⁸

Az ezredforduló környékén Salamon király képének politikai célú használata a korábbiakhoz képest alábbhagyott, nem lehet találkozni a frankokra vagy a bizánci udvarra jellemző Salamon-ideállal. Ehhez az időszakhoz kapcsolódóan egy példa megemlíthető: az első trónszék, ami részleteiben hasonlít Salamonéra – lekerekített támlájával és kétoldalt kőoroszlánokkal – az investitúraharc idejéből ismert, egyházi részről. VII. Gergely pápa kihasználta ezt a vizuális eszközt hatalma megjelenítésére 1085 körül készült salernói, lekerekített támlájú és oroszlánokkal ékesített székével (noha a hat lépcsőfok nélkül), ami így egyes elemein keresztül utalhat Salamonéra,¹⁰⁹ de Salamon trónjának megjelenítése a későbbi fejezetekben részletesebben kerül majd elő.

*

A rövid elemzés alapján elmondható: a kora középkorban Salamonként emlegetett uralkodók többségénél még igen gyakran Dáviddal együtt méltatták őket, akinek a harci sikereket szimbolizáló példája együtt járt az apa és fia mint új Dávid és új Salamon párosítással. Ez a szokás a frank, a bizánci és német-római császárok udvarában alakult ki, és míg a frankok körében Jámbo Lajosra és Kopasz Károlyra békehozó Salamonként tekintett Ermoldus Nigellus, Notker és Sedulius Scottus, a bizánciak körében előtérbe került a bibliai király bölcsessége is hivatkozott erényként. Emellett Salamon

---

¹⁰⁵ Herwig Wolfram: *Conrad II, 990–1039: Emperor of Three Kingdoms*. University Park, PA., 2006. 148–153.

¹⁰⁶ Alfrédéről mint új Salamonról írt disszertációt néhány éve James Andrew Estes. *Wisdom's Missionary: Alfred the Great and the Pursuit of Wisdom in Anglo-Saxon Spirituality*. The Catholic University of America, Washington DC, 2016. Például az Alfréd által Nagy Szent Gergelytől angol nyelvre lefordított Cura pastoralis-ban Salamon királynak elsőrangú model szerepe van, a bibliai idézetek jelentős része a Példabeszédek könyvéből van. Estes, J. A.: *Wisdom's Missionary*, 241–248.

¹⁰⁷ Pratt, D.: *The Political Thought of King Alfred*, 151–153.

¹⁰⁸ „in hoc pium et opatissimum atque opulentissimum Salomonem Hebraeorum regem aequiparans, qui primitus, despecta omni praesenti gloria et divitiis, sapientiam a Deo deposcit, et etiam utramque invenit, sapientiam scilicet et praesentem gloriam [...]” William Henry Stevenson (ed.): *Asser's Life of King Alfred: together with the Annals of Saint Neots erroneously ascribed to Asser*. Oxford, 1904. 61. 76. fejezet

¹⁰⁹ Allegra, I.: *The Wandering Throne*, 221–222.

templomépítésére utalt Alcuin is Nagy Károlyt jellemezve, de Bizáncban fontosabb volt a jeruzsálemi templom mintaképének felidézése. Salamon igazságossága még nem volt jellemzően kiemelt aspektus, bölcsessége is elszórtan jelent meg, de annak meghatározása, hogy modellként az uralkodók mennyiben tekintettek rá, még nehezen meghatározható, mivel az udvari dicséreteken túl még nem rajzolódik ki határozottabb és összetettebb szerepe.

3. A Salamon-ideál a 13. századi Nyugaton

3.1. IX. (Szent) Lajos és ószövetségi mintaképei

Ahogy a bevezetőben említettem, a 12. de különösen a 13. századtól az ószövetségi szereplők és történeteik morális példaképként való idézése az adott korszak vallási, politikai és kulturális kontextusában virágzásnak indult, és a hangsúly a népszerű antik hősookról áttolódott az ószövetségi alakokra, főleg a királyokra.¹¹⁰ Noha II. Frigyes német-római császár imponáló tudása (például uralkodókra kevésbé jellemző széles körű nyelvismeretei) ellenére sem hivatkoztak rá mint Salamonra,¹¹¹ a 13. század már bővelkedik Salamon változatosabb megjelenítésében a királyi udvarokban.

Ez a jelenség a francia monarchia szent királya, IX. Lajos (1226–1270) udvari kultúrájában is megfigyelhető volt, aki kanonizációja (1297) révén sajátos kategóriát képez a Salamonként emlegetett középkori uralkodók között. Ezért az uralkodása idején kialakuló ószövetségi mintaképek reprezentációjának – főleg azok művészeti vonatkozásainak – a vizsgálata mellett, egy királyi kultusz biblikus elemeinek elemzése is kiegészíti a fejezetet.

Az 1214-ben született Lajos fejére – a franciák győztes bouvines-i csatájának évében – 12 éves korában került a korona, mivel idősebb fiútestvére még gyermekként meghalt. Ifjú kora miatt édesanyja, Kasztíliai Blanka királyné kormányozta az országot, akinek határozott személyisége a források alapján erőteljesen rajzolódik ki a királyi család hátterében. A főurak visszatetszését kiváltotta, hogy Lajossal egyrészt egy gyermekkirály került a trónra, másrészt helyette Blanka irányította a királyságot, ezért fegyveres lázadás tört ki ellenük. Az évekig tartó konfliktus végül a francia korona szempontjából sikerrel zárult,¹¹² de a király uralmának kezdete nem állt stabil alapokon. A király életrajzírói úgy írták le Kasztíliai Blankát, hogy fia számos erényét neki köszönhette és neveltetésében erőteljes vallásos közeget alakított ki, és mintegy – Le Goff szavaival élve – „programozta” fiát.¹¹³ Az udvarban ciszterci, koldulórendi tanítók vették körül, szerzetesi ideált közvetítve az ifjú királynak. Miután 1226-ban már felnőttként átvette a kormányzást, Blanka továbbra sem vesztette el befolyását. A déli területek integrálásának problémája 1244-ig elhúzódott, de ugyanabban az évben, egy súlyos betegségből felgyógyulva a király elhatározta, hogy keresztes hadjáratra indul. 1248-ban Lajos vezetésével megindulhatott a

---

¹¹⁰ Stahl, H.: *Picturing Kingship*, 154–167.; Le Goff, J.: *Saint Louis*, 452–456.

¹¹¹ Craciun, D. E.: *Les Rois mages*, 317.

¹¹² Le Goff, J.: *Saint Louis*, 114–130.

¹¹³ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 25–26.

hetedik keresztes hadjárat.¹¹⁴ IX. Lajos 36 évig tartó önálló uralkodását a közel-keleti keresztes hadjárat két részre osztja: miután 1254-ben visszatért Párizsba, a sikertelen hadjárat okozta veszteségeket igyekezett orvosolni, és a királyság megreformálása érdekében új rendelkezéseket hozott (*Grande ordonnance*). Személyes életében is változásokat eszközölt, mindenekelőtt a korábbi, egyszerűsége törekvő életmódját tovább fokozta.¹¹⁵ A kereszteshadjárat vállalkozására Jean de Joinville, champagne-i *sénéchal* is elkísérte Lajost, és a keleten eltöltött évek alatt egyre szorosabb barátság alakult ki közöttük. Joinville Lajos halála után megírta életrajzát,¹¹⁶ személyes kapcsolatuk révén olyan részletekről is beszámolva, melyekről máshonnan nincs tudomásunk.¹¹⁷ Joinville, noha nem élt Salamon-párhuzammal Lajos jellemzésekor, bölcsességéről és igazságosságáról nem egy esetben beszámolt.¹¹⁸ Joinville világi személyként elsőként írta meg egy szent életrajzát, és ha nem is ószövetségi tipológiája miatt hasznos a jelen vizsgálathoz, Lajos személyiségéről és erényeiről több fejezetben is értekezik.

Nem hagyható figyelmen kívül az a szempont, hogy Salamon király mellett Lajos reprezentációjában Dávid király,¹¹⁹ Jósias¹²⁰ vagy Józsué¹²¹ is szerepet kapott, sőt Le Goff két példát is említ, amikor Lajost Ábrahámhoz és Mózeshez is hasonlították,¹²² de IX. Lajos esetében a legfontosabb modell maga Krisztus volt, mindenekelőtt a Passió.¹²³ Emellett Lajosra „Ludovicus Iustus”-ként is hivatkoztak,¹²⁴ amivel kapcsolatban felmerülhet, hogy összefüggésbe hozták-e igazságosságát Salamonnal?

¹¹⁴ William Chester Jordan: *Louis IX and the Challenge of the Crusade: a Study in Rulership*. Princeton, 1979.

¹¹⁵ Joinville szerint a királyt visszatérte után az ájtatosság és a jámborság hatotta át, többet nem viselt szőrmét, és nem használt aranyból készült lószerszámokat, étkezése is szerényebb lett. Le Goff, J.: *Saint Louis*, 724–728.; Jacques Monfrin (éd.): Joinville: *Vie de Saint Louis*. Paris, 1995. 667–668. cap.

¹¹⁶ Joinville az életrajzon kívül a keresztes hadjárat idején Akra városában 1250–1251 körül megírta hitvallását, a *Credót* (BnF MS lat. 11907), és ennek a második változatát 1287-ben készítette el (BnF MS fr. 4509). A bibliai történeteket mindkét kéziratban miniaturák díszítik, köztük Salamon ítélete is (BnF MS lat. 11907, fol. 231v. és BnF MS fr. 4509, 9v.). Lionel Friedman: *Text and Iconography for Joinville's Credo*. Cambridge, MA, 1958.

¹¹⁷ Magyarul Csernus Sándor fordítása révén is olvasható: Csernus Sándor (forrás kiad.): *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. Budapest, 2015.; Franciául ld. Joinville: *Vie de Saint Louis*.

¹¹⁸ Joinville: *Vie de Saint Louis*, 669. cap.

¹¹⁹ 1251-ben IX. Lajos keresztes hadjáratán Odo de Châteauroux pápai legátus egy – minden bizonnyal a király jelenlétében – elmondott prédikációjában a manszúrai ütközet elvesztése után Lajost Dávid királyhoz hasonlította, aki a csatában meghalt Izrael fiait gyászolta: „Sicut causam plangendi habuit David et filii Iuda propter predictum casum et nos specialiter de regno Francie cuius reges consueverunt pii esse sicut David, et debellare inimicos ecclesie sicut David Goliath debellavit [...]” Penny Cole: *The preaching of the crusades to the Holy Land, 1095–1270*. Cambridge, MA, 1991. 235.; Gaposchkin, M. C.: *Louis IX, crusade*, 258.

¹²⁰ Erről még szó lesz Szent Lajos kanonizációjánál, a 2.1.2. alfejezetben.

¹²¹ Gaposchkin, M. C.: *Louis IX, crusade*, 245–274.

¹²² Le Goff, J.: *Saint Louis*, 450–451.

¹²³ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 1008.

¹²⁴ A *Chronicon Girardi ab Arvernia* ekképp fogalmazott 1247 körül: „Ludovicus Justus, rex Francorum,

A király ideál elsődleges közvetítőinél, IX. Lajos udvari tanácsadóinak a királytükreiben¹²⁵ is feltűnik Salamon, de a műfaji sajátosságokból adódóan ezekben nem találni közvetlen összehasonlításokat. IX. Lajos felnőtt kori művelődésével összefüggésbe hozhatóak ezek a szövegek, de – ahogy disszertációmban többször is hangsúlyozni fogom – ezek hatásának a vizsgálata az uralkodóra meglehetősen bizonytalan terület. Ellenben a rejtett, implicit utalások és az általuk felelevenített salamoni témák segítségével rekonstruálható, hogyan vélekedtek Salamonról az udvarban, és egyáltalán mennyiben tekintették mintaképnek, és ezeken keresztül Lajos milyen képet kaphatott a bibliai királyról.

A ferences Guibert de Tournai 1259-re és a domonkos szerzetes Vincent de Beauvais pár évvel később, 1263-ra fejezte be királytükkrét. Guibert de Tournai az *Eruditio regum et principum*¹²⁶ című munkájában kilencszer, Vincent de Beauvais pedig a *De morali principis institutione*-ben tizenhárom alkalommal hivatkozik Salamon király bölcsességére és igazságosságára.¹²⁷ Mindkét műre jellemző, hogy Salamon többször hivatkozott minta mint Dávid király. Guibert de Tournai a Lajosnak dedikált királytükörben nagyrészt pozitív példaként szerepelteti, például kiemeli Salamonra hivatkozva, hogy a királyok gazdagsága nem elítélendő, szemben a kapzsisággal.¹²⁸ A szerző csak egyetlen tekintetben rója meg az ószövetségi királyt, nevezetesen, hogy „nem tarthat több feleséget”. Egyáltalán nem kizárt – miként arra Le Goff hívta fel a figyelmet –, hogy Guibert de Tournai ezzel a mondatával azt a benyomást kelti, hogy megjegyzését a Capeting királyoknak szánta, akik egészen II. Fülöpig hírhedtek voltak zavaros szerelmi és házassági ügyeikről. Több ízben konfliktusba keveredtek az egyházzal a válások, ágyasok és vérfertőző kapcsolataik miatt, jelen esetben azonban elsősorban a többnejűség problémája merül fel.¹²⁹

---

cruce signatus transfretavit et Damietam cepit [...].” *Chronico Girardi ab Arvernia*. In: RHG 21. 215.

¹²⁵ Krynen, J.: *L’empire du roi*, 170–179.

¹²⁶ Alphonse de Poorter (ed.): *Le Traité „Eruditio regum et principum” de Guibert de Tournai* (továbbiakban: *Eruditio regum et principum*). Louvain, 1914.; Molnár Péter: *Respublica Apum*. A méhek állama mint az ideális kormányforma modellje Guibert de Tournai-nál. In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Budapest, 1999. 105–120.

¹²⁷ Robert J. Schneider (ed.): *Vincentius Belvacensis: De morali principis institutione* (továbbiakban: *De morali principis institutione*). Turnhout, 1995.; Wilhelm Berges: *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*. Leipzig, 1938. 185–195., 306–308.; Krynen, J.: *L’empire du roi*, 167–179., 225–227.

¹²⁸ „Sed ex mente legis damus responsum breve, quia lex non arguit principem divitem, sed avarum. Nam et argentum et aurum viluisse leguntur tempore Salomonis, in quo regis purgatur avaritia [...].” *Eruditio regum et principum*, 18. II. rész 4. fejezet

¹²⁹ „Non habebit uxores plurimas.” *Eruditio regum et principum*, 17. II. rész 3. fejezet; Le Goff, J.: *Saint Louis*, 476.

Vincent de Beauvais királytükre eredetileg egy nagyobb, négy részből álló munkához tartozott volna (*Opus universale de statu principis*), de ebből csak két részletet tudott befejezni: 1250 előtt a negyediket, a nemesi származású gyermekek, különösen a lányok neveltetését megcélzó *De eruditione filiorum nobilium*ot, és az elsőt, a *De morali principis institutione* szövegét.¹³⁰ Az utóbbiban Vincent de Beauvais szintén visszatérően hivatkozik Salamon bölcsességére. A tizenegyedik fejezetben arról értekezik, hogy a királynak kötelessége, hogy másoknál bölcsőbb legyen,¹³¹ és a fejezet kezdő mondata Salamon szavait idézi (Bölcs. 6,26): „a bölcs király a nép támasza”.¹³² A továbbiakban a Példabeszédekéből és a Prédikátor Könyvéből merítve példáit, bemutatja, hogy a bölcsesség elengedhetetlen feltétele a kormányzásnak, mert a balga király elveszíti népét.¹³³ Nem csupán követendő, de intő példaként is emlegeti Salamont, amikor felidézi, hogy a király halála után egykori birodalma két részre szakadt. Ebben közrejátszott, hogy Salamon megszegte kötelességét, ezzel is utalva a bálványimádására (1. Kir 11,9), de Vincent de Beauvais nem felejt el hozzátenni, hogy fiának, Roboámnak a gögje és oktalansága is hozzájárult a széthulláshoz.¹³⁴ Korábban már említettem, hogy Roboám a gyermekkirály archetípusát is szimbolizálta, aki fiatal kora, így kellő erő és bölcsesség hiányában nem volt alkalmas az uralkodásra, és a dinasztia fennmaradását sem tudta biztosítani.¹³⁵

Salamon bölcsessége és békés uralma ceremonális szerepet is kapott, mivel – ahogy korábban utaltam rá –, az ószövetségi királyok a koronázási *ordók* szövegének visszatérő alakjai. Saul, Dávid és Salamon felkenésére bibliai előképként tekintettek, és a királyi hatalom isteni eredetének jelképét is jelentették. Joinville röviden beszámol a IX. Lajos sietős koronázásáról 1226. november 29-én,¹³⁶ de sajnos nem tudni, hogy ekkor melyik *ordo* szövegét használták. Viszont Lajos uralmának az idejéből több *ordo* is fennmaradt: az 1200 körüli *ordo*, az 1230 körül összeállított reimsi *ordo*, az 1250 körüli

¹³⁰ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 472–482.; A 14–15. századból 10 kéziratban maradt fent. <http://www.vincentiusbelvacensis.eu/mss/mssDMPI.html>.

¹³¹ *De morali principis institutione*, 59–64. 11. fejezet

¹³² „Debet nichilominus alios precellere sapiencia, quia sicut legitur in libro Sapiencie VI, rex sapiens populi stabilimentum est. Unde Salomon in Prouerbiorum I dicit quod intelligens gubernacula possidebit. Legitur eciam in Ecclesiastici XXXVII: Sapiens in populo hereditabit honorem, et nomen eius erit uiuens in eternum.” *De morali principis institutione*, 59. 11. fejezet

¹³³ *De morali principis institutione*, 59. 11. fejezet; A fejezet folytatásában még további négy alkalommal található Salamonra történő hivatkozás. *De morali principis institutione*, 59–64. 11. fejezet

¹³⁴ „Sicut et regni Salomonis diuisio, de qua legitur III. Regum XII: abstulit enim dominus decem tribubus Roboam et dedit eas Ieroboam. [...] tertia uero Salomonis preuaricacio, sicut legitur III. Regum XI.; quarta quoque est superbia et stulticia Roboam, qui derelicto consilio senum, adherens consilio iuuenum, uoluit aggrauare iugum super populum, ut legitur IIIo Regum XII [...].” *De morali principis institutione*, 27. 4. fejezet.

¹³⁵ Buc, P.: *Pouvoir royal*, 692.

¹³⁶ Joinville: *Vie de Saint Louis*, 68–70. cap.

ordo és az 1250–1270-es években készült utolsó Capeting *ordo*. Mielőtt ezekre áttérnék, fontos megjegyezni, hogy Salamon királyt már korábbi *ordók* szövegeiben is felidéztek. A francia koronázási *ordók* közül¹³⁷ elsőként a 980 körül keletkezett ún. *Ratold* (vagy más néven *Fulrad*) *ordó*ban Salamont négyszer említik meg: ebből három esetben a békét és a bölcsességet társítják hozzá.¹³⁸ A négy utalás közül az egyik az ének indító antifónában hangzott fel: az *Unxerunt Salomonem* az *ordók* ismert antifónája volt, a szertartás utolsó szakaszában a felkenés alatt énekelték. A bibliai történet szerint az idős Dávid király háta mögött másik fia, Adoniás királlyá kiáltotta ki magát. Betsabé ezt megtudva Dávidtól kért segítséget, aki így elrendelte, hogy Salamont vigyék Gihonba öszvérháton, hogy a két próféta, Zádok és Nátán felkenje, és ő válhasson Izrael királyává (1 Kir. 1–2). A középkori koronázási *ordók* kedvelt formulája, ahogy Zádok pap „elővette a sátor olajos szaruját, és felkenste Salamont, majd megfúvatták a harsonát, az egész nép pedig azt kiáltotta: Éljen Salamon király!” (1 Kir. 1,39).¹³⁹

A *Ratold ordo* Salamon-idézetei ismétlődnek két másik Lajos korabeli koronázási *ordo* szövegében is, az 1200 és az 1250 körül készült *ordók*ban. Ennek az az oka, hogy az utóbbi, ahogy Richard Jackson fogalmazott, egyfajta „anomália” az *ordók* között, mivel javarészt az 1200 körüli *ordo*, a *Reimsi ordo* (1230 k.) egy elveszett kéziratának, a *Ratold ordónak* és egy beazonosíthatatlan szövegnek az összeállítása. Az *ordónak* viszont kevésbé nevezhető 1230 körül keletkezett reimsi *ordó*ban Salamon csupán egy helyen fordul elő, a felkenés után közvetlenül felhangzó antifónában (*Inunxerunt regem Salomonem*), és Dávid vagy más ószövetségi szereplő egyáltalán nincs megemlítve.¹⁴⁰ Az 1200 körüli *ordo* szövegében kétszer Salamon békességét és kétszer bölcsességét idézik.¹⁴¹

Az bizonyos, hogy az ún. 1250 körüli *ordót*¹⁴² (BnF MS lat. 1246) nem használták egyik akkoriban regnáló király koronázásán sem (III. Fülöpén 1271-ben az ún. *utolsó Capeting ordo* volt használatban), viszont azon első teljes *ordók* közé tartozik, ami már megkülönböztetett francia sajátosságokat tartalmaz, és eltért az európai

¹³⁷ Jackson a 9–15. század között 25 *ordo* szövegét gyűjtötte össze. Richard Jackson (ed.): *Ordines Coronationis Franciae*. I–II. Philadelphia, 1995.

¹³⁸ „[...] Salomonem sapientie pacisque [...] Salomonis sapientia decoratus [...]”; „[...] Salomonem fecisti regnum optinere pacificum.” Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, I. 181., 189.

¹³⁹ Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, I. 183.

¹⁴⁰ Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 301.

¹⁴¹ Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 255., 258., 259.

¹⁴² Jackson megnevezését átvette a szakma. Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 341–366.; A kézirat online elérhető: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10506563t>; 1250 körüli datálásában mostanában már konszenzus uralkodik, amit stíluskritikai szempontok alapján a miniatúrák elemzése is megerősített. Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 341–342.

hagyományoktól.¹⁴³ Ennek szövegében ugyanaz az arány a Salamon idézetek terén mint az 1200 körüli ordóban, kétszer békességére, kétszer bölcsességére hivatkoznak, kiegészülve ismét az *Unxerunt Salomonem* énekkel.¹⁴⁴

Nem elhanyagolható szempont, hogy annak ellenére, hogy a középkorban a Salamonnak tulajdonított mágikus könyvek többek között Párizs püspökének, Guillaume d’Auvergne-nek (1228–1249 között) a felsorolásából ismertek, Lajoshoz nem kötődnek mágikus vonatkozások kéziratok révén, mint például a későbbi fejezetekben tárgyalt más királyokhoz.¹⁴⁵ Minden bizonnyal egy Lajoshoz hasonló alázatos és vallásos uralkodó nézőpontjából a mágikus-asztrológiai munkák az udvari kultúrába nem fértek bele, a hozzá köthető könyvek elsősorban biblikus vonatkozásúak.

Annak ellenére, hogy a királytükröket szokás az uralkodó ideál leghathatósabb közvetítői közé sorolni, arra csak óvatosan lehet következtetni, hogy Lajos udvari tanítói révén találkozhatott ezekkel a Salamon történetekkel. Nem igazán megválaszolható, hogy milyen hatással lehetett rá Salamon bölcsességének és igazságosságának a felidézése e szövegekben, még kevésbé, hogy az egykori koronázási *ordo* gyermekként milyen benyomást tett rá. Viszont a királytükrökkel és *ordókkal* szemben Salamon-ideálja nagyobb nyomatékkal jelent meg a Sainte-Chapelle ikonográfiájában, és itt szorosabb kapcsolat mutatható ki IX. Lajossal is.

3.1.1. Salamon a párizsi Sainte-Chapelle ikonográfiai programjában

IX. Lajos és Kasztíliai Blanka bibliai történetek iránti érdeklődése a királyi családhoz kötődő ikonográfiai emlékekben ragadható meg leginkább. Anélkül, hogy ezek mindegyikére részletesen kitérnék, – mivel részletes bemutatásuk meghaladná

---

¹⁴³ Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 341–342.; Jacques Le Goff: A Coronation Program for the Age of Saint Louis: The Ordo of 1250. In: János M. Bak (ed.): *Coronations: Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*. Berkeley, Calif., 1990. 46–57.

¹⁴⁴ Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 352., 353., 356.; Dávidra ebben az *ordó*ban hétszer hivatkozik a szöveg.

¹⁴⁵ A püspököt fiatal korában foglalkoztatták az arab forrású mágikus szövegek, aminek hatása a *De legibus* (1228–1230) és a *De universo* (1231–1236) című műveiben is érződik. Ezekben nem kevesebbet állít, minthogy tágabb értelemben a természetes mágia (*magia naturalis*) a természettudományok részét képezi. A természetes mágiáról szóló művek igen elterjedtek voltak a középkorban, ezzel is lehetővé tették az arab mágia bizonyos formáinak elfogadását. Ellenben a püspök számára a talizmánmágia már kimondottan elítélendő terület volt, de a bálványimádás és az igazi kultusz tiszteletének témája kifejezetten érdekelte. Továbbá munkái azért is fontosak, mert mágiatörténeti szempontból kategóriákat alakított ki, úgy mint természetes mágia, talizmánmágia, divináció (jövendőmondás) és rituális mágia. A mágiához és a démonidézéshöz való középkori hozzáállás egyik oldalát Szent Ágoston képviseli, aki a mágia és a démonidézés kategóriáját összekapcsolta. Vele szemben Guillaume d’Auvergne szerint van olyan mágiatípus, ami nem foglal magában démoni segítséget (*magia naturalis*). Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 145–146., 214–220.; Láng Benedek: *Mágia a középkorban*, Budapest, 2007. 30–32.;

disszertációm kereteit –, mindenképpen megemlítenők azok az alkotások, melyeknél Salamon ábrázolása összekapcsolható IX. Lajossal.

Nem csupán Párizsban találni erre példákat. Meredith Parsons a reimsi koronázó székesegyház 1244–1255 körül készült üvegablakainak ikonográfiáját elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az Ószövetségből Ádámot kivéve csak Salamon királyt jelenítették meg az ablakokon, és a „Salamon álmát” ábrázoló üvegablak a főház északi oldalán magára IX. Lajosra utal.¹⁴⁶ Ez a Salamonhoz kötődő ikonográfiai téma igen ritka (1 Kir. 3,5–15 és Én. 3,7–8), elsősorban a bölcsességnek mint isteni ajándéknak az értelmezésével függ össze. A történet szerint Isten felszólította Salamont álmában, hogy kérjen tőle, amit csak akar: a király így bölcsességet kért, hogy népét megfelelően tudja kormányozni és helyesen dönthessen jó és gonosz között. Mivel Salamon más ajándékért nem fohászkodott, Isten a bölcsesség mellett gazdagsággal is megajándékozta. Noha a bibliai szerelmi költészet egyik legismertebb műve, az Énekek éneke nem tartozott a templomi prédikációk gyakori témái közé, Salamon álma alkalomadtán megtalálható királyokra vonatkoztatva.¹⁴⁷

A reimsi ablakon kívül megemlítenő – és egy korábbi tanulmányomban részletesen bemutattam –, hogy a chartres-i székesegyház északi kereszthajójának ószövetségi királyokat és prófétákat ábrázoló üvegablak ikonográfiájába (1220–1235 k.) hogyan építették be a donátorokat, – a Capeting királyi családot –, külön hangsúllyal megjelenítve Kasztíliai Blanka és Lajos heraldikai jelvényeit.¹⁴⁸ Daniel H. Weiss sokat foglalkozott a IX. Lajos kori művészettel, köztük az ún. *Arsenal Ószövetség* miniatúráival, ahol összefüggést vél felfedezni IX. Lajos és Salamon között.¹⁴⁹ Ezzel kapcsolatban Caroline Bruzelius 2001-ben a *Speculum* hasábjain írt recenziójában bírálta Weiss elképzelését, szerinte ugyanis nem hozható IX. Lajos ilyen határozott összefüggésbe a Salamon-portrékkal, egyrészt mert az *Arsenal Ószövetség* datálása nem pontos, így nem teljesen bizonyos, hogy Lajos rendelte meg. Emellett Bruzelius jogosan úgy véli, hogy Weiss azon sugallata, hogy *maga* a király formálta volna a salamoni modellt, egyáltalán nem valószínű.¹⁵⁰ Végezetül ide sorolhatók a gazdagon illuminált Biblia kódexek, úgy

¹⁴⁶ Meredith Parsons Lillich: King Solomon in Bed, Archbishop Hincmar, the “Ordo” of 1250, and the Stained-Glass Program of the Nave of Reims Cathedral. *Speculum*, 80 (2005) 764–801. itt 784.

¹⁴⁷ Ez a téma III. Henrik kapcsán fog még a későbbiekben előkerülni.

¹⁴⁸ Fábíán Laura: Királyi-királynői reprezentáció, egyházi üzenet. Ikonográfiai értelmezések a chartres-i katedrális északi keresztházának üvegablakain. In: *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2016. 25–45.

¹⁴⁹ Daniel H. Weiss: The Three Solomon Portraits in the Arsenal Old Testament and the Construction of Meaning in Crusader Painting. *Arte Medievale*, 6 (1992) 15–36.

¹⁵⁰ *Art and Crusade in the Age of Saint Louis* by Daniel H. Weiss. Review by Caroline Bruzelius. *Speculum*,

mint az udvari *Bible moralisée*-k,¹⁵¹ IX. Lajos zsoldároskönyve¹⁵² (1265 k.) vagy a *Maciejowski Biblia* (1240–1250 k.),¹⁵³ melyek szintén a család bibliai történetek iránti érdeklődését támasztják alá. Az imént felsorolt alkotások közül csak a legkiemelkedőbb ikonográfiai példát elemzem részleteiben, ami a IX. Lajos és Salamon alakja közti kapcsolatot hivatott bemutatni.

A párizsi Sainte-Chapelle nem csupán a gótika *rayonnant* stílusának kimagasló példája, de IX. Lajos kegyességének egyedülálló művészeti helyszíne is.¹⁵⁴ Az épület előzményeként IX. Lajos 1239-ben megvette a konstantinápolyi ereklyegyűjtemény részeként a Velencéhez került Tövískoszorút, majd II. Balduin konstantinápolyi császártól egy nagyobb Passió ereklyegyűjteményt szerzett meg – többek között olyan kincsekkel mint Krisztus keresztfájának két darabja vagy Szűz Mária teje. A francia király a relikviák méltó párizsi elhelyezésére létesítette az épületet (1239–1248).¹⁵⁵ A kétszintes kápolna felső részének üvegablakai az északi oldalon a Teremtés könyvétől kezdve mutatják be tizenöt lándzsaablakon az Ószövetség egyes részeit – kivéve három újszövetségi ablakot az oltár mögött – a Királyok Könyvéig (2. kép). A királyi donáció jeleként a bibliai történetek jelentős részét a kék alapon aranyszínű liliomok keretezik, de például az Eszter vagy Dániel könyvét bemutató ablakokat kiegészítették a Kasztíliai Blankára utaló kasztíliai várak heraldikájával is. A déli oldalon, a kompozíció „végén”, az utolsó lándzsaablak narratívájába IX. Lajos történetét is belefoglalták, ahogy Párizsba viszi a megszerzett ereklyéket. Ez a felfogás a Capetingek azon nem titkolt szándékát fejezte ki, hogy saját történelmüket – aminek meghatározó eseménye volt az ereklyék *translatió*ja –, az üdvtörténet keretén belül értelmezzék.¹⁵⁶ Nehezen definiálható kérdés, hogy pontosan kik és mikor járhattak be a kápolnába, így bizonyos feltevésekre lehet csak hagyatkozni. Az valószínűnek tekinthető, hogy a felső rész szűkebb kör számára volt elérhető és külön

---

76 (2001) 813–815.

¹⁵¹ A két legkorábbi az Österreichische Nationalbibliothekben van Bécsben (MS 2554 és MS 1179), amelyeket Kasztíliai Blanka rendelt meg saját használatra, valószínűleg 1220 körül. A harmadik, az úgynevezett toledói *Bible Moralisée* (egyes részei New Yorkban vannak, MS M. 240) 1226–1234 között készülhetett. A negyedik *Bible Moralisée* három részre van osztva Oxford (Bodleian, MS 270), Párizs (BNF, 11560) és London (Brit. Lib. Harleian, 1526 és 1527) között és 1235 körül készülhetett. John Lowden: *The Making of the Bibles Moralisées*. I–II. University Park, PA., 2000. I. 1–8., 50–54.

¹⁵² BnF MS lat. 10525; Stahl, H.: *Picturing Kingship*.

¹⁵³ William Noel – Daniel Weiss (eds.): *The Book of Kings. Art, War, and the Morgan Library's Medieval Picture Bible*. London, 2002.

¹⁵⁴ Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 139–145.

¹⁵⁵ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 165–172.; Klaniczay Gábor: Az ereklyék kultusza a középkorban. In: Péter Bokody (ed.): *Kép és kereszténység. Image and Christianity*. Pannonhalma, 2014. 55–57.

¹⁵⁶ Beat Brenk: The Sainte-Chapelle as a Capetian Political Program. In: Virginia Chieffo Raguin (ed.): *Artistic Integration in Gothic Buildings*. Toronto, 1995. 195–214.

lezárták, de az alsó szint már többek számára látogatható volt.¹⁵⁷ Az ablakok 19. század végi restaurálása és áthelyezése arra a feladatra ösztönözte Alyce A. Jordant, hogy Louis Grodecki munkájára alapozva megközelítőleg visszaállítsa az ablakpanelek hipotetikus eredeti elrendezését, így az alábbiakban én is ezekre a kutatásokra alapozok.¹⁵⁸

A Sainte-Chapelle négy salomoni vonatkozását gyűjtöttem össze: a felső szinten felépített ereklyetartó architektúra szimbolikája; az ereklyék szimbolikus értelmezése mint a frigyláda birtoklása; a Királyok könyvét és a Passió ereklyék párizsi *translatióját* ábrázoló ablakok ikonográfiája; végül a Passió ereklyék liturgikus tisztelete és a *translatióhoz* kötődő források. Az alábbiakban ezt a négy aspektust fejtem ki.

A kápolna felső szintjének építészeti szimbolikája és Salamon trónszéke közötti összefüggést Daniel H. Weiss elemezte részletesen (3. kép). Bemutatta, hogy a Passió relikviákat őrző ereklyetartó, a *Grande Châsse* (4. kép) számára felépített kétszintű architektúra a szószek feletti baldachinnal két szempont szerint is Salamon trónszékére utal: egyrészt a bibliai leírás alapján (1 Kir. 10,18–20 és 2 Krón. 9,17–19)¹⁵⁹, másrészt ikonográfiailag is hasonlóságot mutat Salamon trónszékének más sajátos ábrázolásaival. Weiss amellett érvel, hogy a kápolna szószéke, fölötté a *Grande Châsse*-t őrző baldachinnal,¹⁶⁰ hasonlít a néhány évtizeddel későbbi (1260 k.) gurki székesegyház püspöki kápolnájának falképéhez és az alatta árkádokkal kialakított architektúrához, mely az ún. *sedes sapientiae* típusát jeleníti meg (5. kép):¹⁶¹ az egzegétikai érveléseken alapuló értelmezés szerint kialakult az az ikonográfiában is kedvelt ábrázolási mód, hogy Salamon trónszéke Szűz Máriával kapcsolódott össze. A *sedes sapientiae* minden bizonnyal egy eredendő bibliai kifejezés, ami Szent Ágostonnál bukkant fel. Hrabanus Maurus értelmezésében a trón jelentette magát az Egyházat, amiben Salamon meghozta ítéleteit, így a bölcsesség helyét jelenítette meg. A 11. században Petrus Damian kapcsolta össze Salamon trónszékét Szűz Máriával, majd Clairvaux-i Miklós a trónt Máriával azonosította,

¹⁵⁷ Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 157–158.

¹⁵⁸ Louis Grodecki et al.: *Les Vitraux de Notre-Dame et de la Sainte-Chapelle de Paris*. Paris, 1959.; Alyce A. Jordan: *Visualizing Kingship in the Windows of the Sainte-Chapelle*. Turnhout, 2002.

¹⁵⁹ „Készítettet továbbá Salamon király egy nagy trónust elefántcsontból, s azt beborított színtiszta arannyal; hat lépcsője volt, a trónus teteje hátul kerek volt, kétfelől két kar tartotta az ülést, két oroszlán állt a karok mellett, mindegyik mellett egy-egy és tizenkét kisebb oroszlán állt a hat lépcsőn, kétfelől [...]” (1 Kir. 10,18–20).; „Csináltatott továbbá a király egy nagy trónust elefántcsontból és azt bevonatta színtiszta arannyal. Hat lépcsőn kellett felmenni az üléshez, arany zsámolya volt s két egymással szembenálló karja. A karok mellett két oroszlán állt és másik tizenkét oroszlán állt a hat lépcsőn, két felől: nem volt ilyen trónus semmilyen királyságban.” (2 Krón. 9,17–19).

¹⁶⁰ Noha az ereklyetartó 1791-ben megsemmisült, a 17. századi rajzok alapján ismert egykori formája. Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 159., 162.

¹⁶¹ Francis Wormald: The Throne of Solomon and St. Edward's Chair. In: Millard Meiss (ed.): *De Artibus opuscula, XL. Essays in Honour of Erwin Panofsky*. New York, 1961. 532–539.; Weiss, D. H.: *Art and Crusade*, 61–62.

és az ikonográfiában is elterjedt Szűz Mária mint a „bölcesség trónjának” megjelenítése: Jézus a megtestesült Ige és bölcesség elfoglalja földi trónját, a Szűz ölében.¹⁶² Ugyan a sainte-chapelle-i architektúrából elmaradtak a Salamon trónszékére kétoldalt jellemző oroszlánok, de a hat lépcsőfokot kétfelől a három-három árkád jeleníti meg. Weiss legmeggyőzőbb érve, hogy párhuzamba állítja a toledói *Bible moralisée* Salamon trónszéke ábrázolással is, ami mellett a szöveg is kifejti, hogy Salamon elefántcsont trónszéke Szűz Máriát jelképezi, akinek a méhében Krisztus van.¹⁶³

A második salamoni vonatkozás az épület egészére és a Sainte-Chapelle szimbolikájára vonatkozik. Ahogy említettem, az üvegablakok bibliai tematikájába belefoglalták IX. Lajost és a párizsi *translatió*t, ezzel már önmagában áthallást teremtve a frigyláda őrzésére felépített Salamon templommal, ami a pozitív megítélésű és kedvelt Salamon-témák közé tartozott mind teológiai mind művészeti téren (1 Kir. 5,15–6).¹⁶⁴ Weiss jogosan úgy véli, hogy a kápolna felépítésével IX. Lajos Salamon király bibliai történetét, a jeruzsálemi templom felépítését tarthatta szem előtt¹⁶⁵ és hozzá hasonlóan Alyce Jordan is IX. Lajos templomépítésében látja a kapcsolatot a kortársak szemében Lajos és Salamon király között.¹⁶⁶ Ebben az értelemben IX. Lajos a *translatió*val egy új *locus sanctus* teremtett Párizsban, ami ezáltal új Jeruzsálemmé vált, és a francia földre

¹⁶² A *sedes sapientiae* legteljesebb ábrázolása a 13. század második felében készült *Verger de Soulas* kéziratban található (BnF. MS fr. 9220 fol. 2r.; a kézirat elérhető: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53138414w/f7.image>). Wormald, F.: *The Throne of Solomon*, 532–539.; Allegra, I.: *The Wandering Throne*, 234–236.; Bernhard Kerber: „Salomo”. In: Engelbert Kirschbaum – Wolfgang Braunfeld (Hrsg.): *Lexikon der christlichen Ikonographie*. I–VIII. Roma–Freiburg–Basel–Wien, 1974. IV. 21.

¹⁶³ Weiss, D. H.: *Art and Crusade*, 56–70.

¹⁶⁴ Salamon templomát centrális alaprajzú és kupolás épületként szokták ábrázolni az iszlám Sziklatemplom mintájára, amelyből sokszor az oszlopos architektúrát emelték ki. Összefoglalóan a templom ábrázolásáról 1500 előtt, ld. Carol Herselle Krinsky: *Representations of the Temple of Jerusalem before 1500. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 33 (1970) 1–19.; Az Ószövetségen kívül Josephus Flavius ismertette részletekbe menően a templom felépítését, valamint Beda Venerabilis, aki előszeretettel foglalkozott a királysággal és annak bibliai példáival és három fő kommentárja közül az egyiket Salamon templomának szentelte (*De templo*, 729–731 k.). Conor O’Brien: *Bede’s Temple. An Image and its Interpretation*. Oxford, 2015.; A ferences Nicolaus Lyranus (1270 k.–1349) korának egyik legbefolyásosabb egzegétája, fő munkája és a középkori Biblia kommentárok alapja, a monumentális *Postillae perpetuae in universam S. Scripturam*-ban (1322–1331 k.) a magyarázatok mellé ábrázolásokat is készített Salamon templomáról. A *Postilla* olvasottságát tekintve széles körben elterjedt a késő középkorban, viszont a képanyaga nem volt állandó (és nem mindegyik kéziratban, kiadásban vették át), folyamatos változásnak volt kitéve az egyes másolatok készülése során. A *Postilla* 1488–1492-es strasbourgi kézírata online elérhető: <http://www.umilta.net/nicholalyra.html> (Letöltés ideje: 2018. szeptember 26.). Buc, P.: *Pouvoir royal*, 704–705.; Krinsky, C. H.: *Representations of the Temple of Jerusalem*, 18.

¹⁶⁵ Szerinte IX. Lajos számára az „új Salamon” azonosítás nem pusztán egy hízogő jelző volt, hanem egy körültekintően kialakított identitás. Weiss, D. H.: *Art and Crusade*, 55.

¹⁶⁶ Jordan, A. A.: *Visualizing Kingship*, 140. 108. lj.

hozott ereklyéket úgy helyezte el a Sainte-Chapelle-ben, ahogy a Biblia szerint Salamon az általa felépített jeruzsálemi templomba vitte a frigyládát.¹⁶⁷

A harmadik vonatkozás két üvegablak ikonográfiai értelmezésében rejlik. A bibliai ciklus Királyok könyvét ábrázoló lándzsaablakának legfelső, hét jelenetből álló ablakrésze Salamon története köré van felépítve és a kompozíció legtetején Salamon két hamis bálvány előtt imádkozik (6. kép).¹⁶⁸ Jordan úgy értelmezte, hogy a Királyok könyve ablak legfelső jelenete – a bálványimádás – párhuzamba állítható a tőle jobbra lévő Passió ereklyék történetét megjelenítő lándzsaablak legfelső jelenetével, és ebben az értelemben a két ablak ellentéte egymásnak. Míg az előbbin Salamon a hamis bálvány előtt imádkozik, addig mellette a Passió ereklye ablakon IX. Lajost Krisztus ereklyéivel ábrázolták (7. kép).¹⁶⁹ A két ablak egymás melletti elrendezése ebben a kontextusban azt sugallja, hogy a francia király az ereklye *translatió*val *túltett* a bálványimádó Salamonon. A kápolnában a Salamont ábrázoló jelenetek többsége (Isten megjelenik Salamon álmában, Dávid ráruházza a királyságot, Salamon és Betsabé jelenete), ugyan pozitív oldalát emeli ki a királynak, de Jordan azonosítását követve Salamon két jeleneten is bálványimádóként szerepel, ezzel nem elhanyagolva vétkei bemutatását sem. Egyetértek Weiss értelmezésével, hogy e szerint a két kép nem csupán kiegészíti egymást elrendezésben, de tematikáját tekintve össze is kapcsolódik: amíg Salamon megszegte Istennek tett ígéretét és bálványimádó lett, ezzel pedig a királysága és a háza romlását hozta, addig Lajos a kereszténység igaz ereklyéit, Krisztus ereklyéit tiszteli, és hite által biztosította a dinasztia továbbélését (8. kép).¹⁷⁰ Salamon számára Isten elsőként akkor jelent meg, amikor álmában bölcsességet kapott, másodjára a templom felépítését követően. A második alkalommal Salamon azt az ígéretet kapta, hogy amennyiben apjához hasonlóan követi Isten törvényeit, akkor örökre megszilárdítja királyságát Izrael fölött utódai számára. Ha pedig Salamon nem teljesíti a kérését, akkor eltávolítja Izraelt a föld színéről.¹⁷¹ Az ószövetségi történet

---

¹⁶⁷ Brenk is felhívta a figyelmet a passióereklyék mint frigyláda értelmezés aspektusára. Brenk B.: *The Sainte-Chapelle*, 208.; Klaniczay Gábor: *Az ereklyék kultusza a középkorban*, 55.

¹⁶⁸ A hét jelenet Jordan számozását és nem a bibliai történetek kronológiáját követve: 1) középen Salamon és Betsabé (modern ablak); fentről kezdve: 2) Salamon és két nő egy bálványt imádnak, 3) Salamon álma, 4) Salamon a templom felépítése után imádkozik, 5) Salamon és Sába királynője, 6) Salamon kivégezteti Adonijást, 7) Dávid átadja a hatalmat Betsabé jelenlétében Salomonnak. Jordan, A. A.: *Visualizing Kingship*, 121.

¹⁶⁹ Jordan, A. A.: *Visualizing Kingship*, 122–126.

¹⁷⁰ Weiss, D. H.: *Architectural Symbolism*, 317.

¹⁷¹ „Történt pedig, hogy miután Salamon befejezte az Úr házának épületét s a király épületét s mindazt, amit készíteni kívánt és akart, másodszor is megjelent neki az Úr úgy, ahogy megjelent neki Gibeonban. Azt mondta ekkor neki az Úr: Meghallgattam imádságodat s könyörgésedet, amellyel könyörögtél előttem, s szentté tettem ezt a házat, amelyet építettél, hogy oda helyezzem nevedet mindörökké, s ott legyen szemem és szívem mindenkori. Ha te is előttem jársz úgy, ahogy apád járt, feddhetetlen szívvel és egyenességgel, s

adja az értelmezés kulcsát: a két ablak jelenet, Salamon bálványimádása és IX. Lajos *translatiója* a megszakadt öröklődés és a dinasztikus folytonosság és szembeállítását jelenti.¹⁷²

A negyedik és egyben utolsó „salamoni” vonatkozás a töviskoszorú ereklye¹⁷³ 1239-es párizsi *translatiójához* és a relikvia liturgikus tiszteletéhez kötődik. Az ünnepségről készült beszámolót valószínűleg a királyi család bizalmasa, a sens-i érsek, Gauthier Cornut írta 1240-ben (*De Susceptione Coronae Spinae Jesu Christi*), aki maga is részt vett a ceremónián.¹⁷⁴ Miután a francia monarchia megszerezte az ereklyét, 1239. augusztus 11-én megünnepelték, hogy Sens városába érkezett, ahonnan egy hét múlva IX. Lajos és testvére Robert d’Artois tovább vitte Párizsba. Gauthier Cornut úgy ünnepelte a királyt és a *translatiót*, hogy az egyik idézet részletet az Énekek énekéből (Én. 3,11) vette: „Jöjjetek, nézzétek, Sion szüzei, Salamon királyt a koronával, amellyel anyja megkoronázta [...]”.¹⁷⁵ A párhuzammal az ereklyét mintegy koronaként ünnepli és IX. Lajost Salamonhoz hasonlítja, de emellett Kasztíliai Blankára is Betsabéként utal.

Ugyanez a fordulat megtalálható a Töviskoszorú augusztus 11-én tartott *Corona spinea* ünnepségére készült *officium* szövegében is, amit szintén 1240 körül IX. Lajos és Kasztíliai Blanka kezdeményezésére készítettek.¹⁷⁶ Az *officium* körüli vita elsősorban a szöveg politikai tartalmát érinti, mivel a szerzőjének mindenképpen az udvarhoz közel álló személynek kellett lennie. Az *officiumot* ezért nem kizárt, hogy szintén Gautier Cornut

---

megteszed mindazt, amit parancsoltam neked, s megtartod törvényeimet s rendeleteimet, akkor örökre megszilárdítom Izrael felett való királyságod trónját, amint apádnak, Dávidnak megígértem, amikor azt mondtam: Nem fogy el ivadékok Izrael királyi székéről. Ha azonban ti és fiaitok elfordultok tőlem, s nem követtetek engem, s nem tartjátok meg parancsaimat és szertartásaimat, amelyeket elétek adtam, hanem elmentek, s más isteneket tiszteltek és imádtok, akkor eltávolítom Izraelt annak a földnek a színéről, amelyet nekik adtam, s a templomot, amelyet nevemnek szenteltem, elvetem szíнем elől. Akkor Izrael közmondás és példabeszéd tárgya lesz minden népnél, ez a ház pedig intő példa lesz: mindenki, aki elhalad mellette, elámul, felszisszen és azt fogja mondani: Miért cselekedett az Úr így ezzel a földdel és ezzel a házzal? Erre azt fogják felelni: Mert elhagyták az Urat, Istenüket, aki kihozta atyáikat Egyiptom földjéről, s más isteneket követték, imádtak és tiszteltek: azért hozta rájuk az Úr mindezt a rosszat.” (1 Kir. 9,1–9.).

¹⁷² Jordan, A. A.: *Visualizing Kingship*, 25.

¹⁷³ Az ereklyét a Notre-Dame székesegyház kincstárában őrzik, viszont a 2019. április 15-én történt tűzvész miatt a többi kincssel együtt – mint Szent Lajost tunikáját – ki kellett menteni.

¹⁷⁴ Vitatott kérdés, hogy a beszámoló eredetileg *sermón*nak készülhetett-e. Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 168., 258. 121. lj.

¹⁷⁵ A teljes szakasz: „Honoratum enim gestis insignibus per multa tempora regnum Francie, tempore nostro per sedulam regis Ludovici, nec non et religiose matris sue Blanche vigilantiam, corona capitis sui cum multa gloria et honore multiplici dignatus est coronare. Expurgatis igitur cordium oculis, imaginemur Dei filium pro salute nostra spinis coronatum! ad quod nos invitat Spiritus sanctus in Libro Canticorum, ad fideles animas ita dicens: Egredimini et videte, filie Sion! Regem Salomonem in diademate quo coronavit eum mater sua. Hoc de matre synagoga indubitanter intelligitur de qua Christus verus Salomon, id est pacificus, secundum originem carnis processit.” Gauthier Cornut: *Historia susceptionis Coronae spinee*. In: Paul Riant (éd.): *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*. I–II. Geneva, 1876–1877. I. 47.

¹⁷⁶ G. M. Dreves – C. Blume – H. M. Bannister (eds.): *Analecta hymnica medii aevi*. I–LV. Leipzig, 1886–1915. V. 39–42.; Az *officium* legkorábbi kézírata egy sens-i breviáriumban maradt fent: BnF MS lat. 1028. elérhető: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b525097774/f586.image>.

készítette vagy az ő felügyelete alatt készült, mivel a *Historiájából* több fordulatot is átvettek az *officiumban*.¹⁷⁷ Ilyen például a fentebb említett *Egredimini et videte* fordulat az Énekek énekéből az első antifóna *capitulumában* és a nyolcadik *lectióban*.¹⁷⁸ Ezen kívül a liturgiában a *Si vis vere gloriari* szekvencia kifejezetten Salamonként ünnepelte IX. Lajost az első nokturnus responzóriumban (*verum Salomonem*).¹⁷⁹ A IX. Lajosra vonatkozó utalások jelentőségét mutatja, hogy az ereklelye liturgikus szövegének domonkos változata széles körben elterjedt a 13. századi Európában, de a „politikai” célzások ebben már hiányoztak.¹⁸⁰

Ahogy a fejezet bevezetőjében felsoroltam, a Salamon-modell IX. Lajos esetében javarészt a művészeti emlékekben és az ikonográfiai példákban ragadhatók meg, viszont ezek mindegyikének részletes elemzése nem képezi vizsgálatom tárgyát. Meglehetősen vitatott kérdés Lajos személyes szerepe ezekben, így például megfontolandónak vélem azt az álláspontot, amit William-Chester Jordan nyomán Donna Sadler is kiemelt, miszerint IX. Lajos reprezentációjában a salamoni motívumok nagyrészt az első keresztes hadjárata előtti időszakra koncentráálódtak. IX. Lajos keresztes hadjárata alatt az addigi Salamonnal és Dáviddal kialakult személyes kötelék helyébe József és Egyiptom témája lépett, amellyel a francia uralkodó könnyen tudott azonosulni.¹⁸¹ Ehhez a megállapításhoz kiegészítésül szolgál Gaposchkin tanulmánya IX. Lajos egyik modelljéről, Józsuéről, aki szintén a keresztes hadjáratok alatt vált fontossá.¹⁸² Ez alapján nem kizárt, hogy mivel IX. Lajos első egyiptomi vállalkozása vereséggel és fogsággal végződött, így a hadjáratok sikertelensége után nehezen tudott volna azonosulni a gazdagságáról híres Salamonnal

¹⁷⁷ Chiara Mercuri: Stat inter spinas lilium: le Lys de France et la couronne d'épines. *Le Moyen Age*, 110 (2004) 497–512.; A *translatió*ról írt ismeretlen szerzőjű *Translatio sancte corone Domini nostri Ihesu Christi* szöveg Dávidként emlegette IX. Lajost (*noster David rex Ludovicus*) aki a frigyládát vitte. A szöveget kiadta: Natalis de Wailly: Récit du treizième siècle sur les translations faites en 1239 et en 1241 des saintes reliques de la Passion. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 39 (1878) 401–415., 410.; Alexis Charansonnet – Franco Morenzoni: Prêcher sur les reliques de la Passion à l'époque de saint Louis. Conférence donnée au Colloque tenu au Collège de France. In: Christine Hediger – Peter Kurmann (éd.): *La Sainte-Chapelle de Paris. Royaume de France ou Jérusalem céleste?* Turnhout, 2007. 61–99.; Egy Gérard nevű szerzetes Saint-Quentin-ből szintén beszámolt az ereklelyék második részének megérkezéséről, és ő is ugyanezzel a fordulattal (*noster David, rex Ludovicus*) élt Lajos jellemzésekor. Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 258. 120. l.j.

¹⁷⁸ „Egredimini et videte filie syon regem salomonem in dyademate quo coronavit eum mater sua.” Douglas Kirk: *Translatione Corona Spinea: a Musical and Textual Analysis of a Thirteenth-Century Rhymed Office*. M.M. thesis, University of Texas, 1980. 141., 150. Kirk a BnF MS lat. 15182 kézirat alapján adta ki a szöveget.

¹⁷⁹ „Visitat rex omnium nostram regionem et se nobis exhibet verum Salomonem.” *Analecta hymnica*, V. 40.; Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 168.

¹⁸⁰ Judith Blezzard – Stephen Ryle – Jonathan Alexander: New Perspectives on the Feast of the Crown of Thorns. *Journal of the Plainsong and Mediaeval Music Society*, 10 (1987) 32–33.

¹⁸¹ Donna Sadler: The King as Subject, the King as Author: Art and Politics of Louis IX. In: Heinz Duchhardt – Richard A. Jackson – David Sturdy (eds.): *European Monarchy: Its Evolution and Practice from Roman Antiquity to Modern Times*. Stuttgart, 1992. 65. 43. l.j.

¹⁸² Gaposchkin, M. C.: Louis IX, crusade, 245–274.

vagy a harcokban sikeres Dáviddal. Úgy vélem, további részletes összehasonlító elemzésekkel – úgy mint az említett ószövetségi személyek modell szerepének az ikonográfiai emlékek tükrében történő vizsgálatával – sikerülhetne ezt a kérdést jobban tisztázni.

A fentiek alapján a IX. Lajos kori királytükrök és koronázási *ordók* Salamon békés oldala mellett a bölcsességét hangoztatták. A királynak szánt *speculum regisekben* a francia udvar tanítóinak véleménye, és a királynak szánt példaképek, történetek fogalmazódtak meg Salamonról. Az *ordók* szövegei hasonlóképpen Salamon bölcsességére és békés mivoltára helyezték a hangsúlyt, de a IX. Lajos koronázásakor elhangzott koronázási rend szövegével kapcsolatban csak találgatásokba lehet bocsátkozni. Viszont a királytükrökhöz hasonlóan a Sainte Chapelle ablakain Salamon bálványimádása is részben előtérbe került. Úgy vélem, hogy IX. Lajos számára a salamoni templom meghatározó példakép lehetett, de a hozzá kötődő utalások Salamonra egyértelműen egyházi hatást mutatnak. Az ikonográfiai utalások közül a leghatározottabbnak – noha Salamon trónszékének teológiai elemzése és az ablakok legtetején ábrázolt jelenetek nem mindenki számára tehették egyértelművé a párhuzamot – maga a kápolna szimbolikája tekinthető. A *translatio* énekeiben megmutatkozó, szembetűnő hasonlóság a IX. Lajos halálát követő kultuszépítés forrásaiban emelkedett egy következő szintre, a következőkben azok ószövetségi és főleg salamoni vonatkozásait fogom megvizsgálni.

3.1.2. Szent Lajos kanonizációja

1267-ben IX. Lajos meghozta sorsfordító döntését, és elhatározta, hogy másodjára is felveszi a keresztet és ismét Keletre utazik. Három év múlva az előkészületek befejeztével, az akkor 56 éves király úticélja ekkor nem Egyiptom, hanem a mai Tunézia volt. A vállalkozásra elkísérte egyik testvére, a nápolyi I. Anjou Károly is (Joinville ekkor már nem akart elutazni a második megpróbáltatásra), de Tunisz megtámadása előtt vérhas járvány tört ki a seregben és a király is a kór áldozata lett 1270. augusztus 25-én.¹⁸³ A királyi családot képviselve Károly azzal a feladattal szembesült, hogy testvére ereklyéit Párizsba kell szállítani a szentté avatás mihamarabbi előkészületeihez. A több hónapig tartó hazaút során érintették Rómát, Orvietót, Lyont, Clunyt és 1271. május 21-én érkeztek meg Párizsba, ahol a Notre-Dame székesegyházban állították ki az ereklyét, másnap

---

¹⁸³ IX. Lajos halálához kötődik annak hagyománya, hogy halálos ágyánál diktálta le intelmeit (*Enseignements*) fiának, ami egy rövidebb és egy hosszabb változatban maradt fent, és Geoffroi de Beaulieu, a *Grandes chroniques* illetve Joinville révén ismerjük. Le Goff, J.: *Saint Louis*, 485–499.

pedig megtartották a temetést a Saint-Denis apátsági templomban. Egy évvel később megkezdődtek a kanonizációs eljárás előkészületei, és mire Lajost szentté avatták, a halála után 27 év telt el és három pápa került a Szentszék élére.¹⁸⁴

Szent Lajos 1297. évi szentté avatásához kapcsolódó liturgikus szövegek mellett a három – Joinville krónikájával együtt négy¹⁸⁵ – Szent Lajos-életrajz, a tiszteletére mondott prédikációk és az *officiumok* segítségével kirajzolódik a kultusz kezdete.¹⁸⁶ IX. Lajos kanonizációja két szempontból is különlegesnek tekinthető: egyrészt mert a francia monarchiának nem volt ezt megelőzően szent királya – Nagy Károly 1165-ös szentté avatását III. Paszkál ellenpápa végezte –, másrészt IX. Lajos volt az utolsó középkorban szentté avatott király.¹⁸⁷ Szent Lajos hagiográfiai „portréjában” Salamon király rendszeresen hivatkozott modell volt, és a szentet több esetben is Salamonhoz hasonlították, ezért az alábbiakban ezeket veszem sorra.

A Salamon-párhuzam a kanonizációhoz kapcsolódóan elsőként a domonkos Geoffroi de Beaulieu Lajos szentéletrajzában merült fel 1274–1275 körül.¹⁸⁸ Noha a szerző leginkább Lajosnak Jósiás királlyal megfigyelhető hasonlóságának szentel több fejezetet, többek között arra utalva, hogy mindketten gyermekkirályként léptek trónra, Jósiás kegyes királyként uralma során helyreállította a jeruzsálemi templomot és soha nem tért el az igaz hittől (2 Kir. 22–23). Emellett a domonkos szerző összesen háromszor említi Salamont, míg Dávid király csak abban a kontextusban került elő kétszer, hogy Jósiás a leszármazottja.¹⁸⁹ A 20. alfejezetben arról értekezett, hogy Lajos azért tudott békét tartani királyságában, mert féltek tőle, így nem is lázadtak fel ellene. A szerző két példája a békét megőrizni képes uralkodókra Salamon és Ásza júdai király.¹⁹⁰ Geoffroi de Beaulieu az ezt követő fejezetben ismét a Lajos-Jósiás párhuzamot fejtegetve Salamon szavaira hivatkozott, mi szerint Szent Lajos erényei hatalmasabbak voltak hírnevénél is, és akik

---

¹⁸⁴ Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 25–33.

¹⁸⁵ Az első Geoffroi de Beaulieu Lajos gyóntatója 1274–1275 között írta a pápa kérésére. A másodikat Guillaume de Chartres királyi káplán nem sokkal később írta meg, összegyűjtve a szenthez kötődő csodákat. A harmadik Provence-i Margit ferences gyóntatója, Guillaume de Saint-Pathus keze munkája volt, és Lajos lányának írta 1302–1303 között. Az első három hagiográfiai munka ugyanabból a ferences milióból származott. Ezekhez adódik negyedikként Joinville munkája, ami már sokkal világibb képet rajzol Lajosról és a Navarrai Johanna által megrendelt *vitát* 1309-re fejezte be. Le Goff, J.: *Saint Louis*, 380–398., 546–574.; Larry F. Field – M. Cecilia Gaposchkin: *The Sanctity of Louis IX*. Ithaca, N.Y.–London, 2014.

¹⁸⁶ Louis Carolus-Barré: *Le procès de canonisation de Saint Louis (1272–1297): Essai de reconstitution*. Rome, 1994.

¹⁸⁷ Robert Folz: *Les saints rois du Moyen Âge en Occident (VIe – XIIIe siècles)*. Bruxelles, 1984. 107–115.

¹⁸⁸ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 386–388.

¹⁸⁹ RHG 20. 3–4.

¹⁹⁰ „Et, sicut legitur de rege pacifico Salomone, habuit pacem undique in circuitu regni sui.” RHG 20. 13.

beszámoltak bölcsességéről, erényeiről, a felét sem tudták elmondani.¹⁹¹ A fejezet záró részében pedig felidézte Sába királynője elragadtatását Salamon királlyal való találkozásakor (1 Kir. 10,8), és Szent Lajos bölcsességét Salamonéhoz hasonlította: „Boldogok embereid, s boldogok szolgálid, akik mindig előtted állnak, s hallják bölcsességedet.”¹⁹²

Kronologikusan haladva a következő Salamon-Lajos párhuzamra a király szenttéavatása nyújt lehetőséget. IX. Lajos kanonizációján VIII. Bonifác pápa 1297. augusztusában két prédikációjában dicsérte a király szentségét. Az első – augusztus hatodikán tartott – hosszabb *sermő*ban (*Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo*) a kanonizáció folyamatát és a csodákat ismertette, valamint Lajos erényeit, főként az igazságosságát és békességét emelte ki.¹⁹³ A második, rövidebb *sermo* augusztus 11-én az orvietói pápai palotában hangzott el, és a Királyok könyvéből választotta kiinduló témáját, mi szerint „Salamon király tehát gazdagságban és bölcsességben fölülmulta a föld minden királyát.” (1 Kir. 10,23).¹⁹⁴ A pápa ezt az idézetet Salamon királyról Szent Lajosra vonatkoztatva átalakította, és a bibliai király példáján keresztül mutatta be a szent ideálját, sőt végeredményben az erényes IX. Lajos túltett Salamon nagyságán is, köszönhetően békességének¹⁹⁵ és (nem minden ellentmondás nélkül) a keresztes hadjáratának.¹⁹⁶ Gaposchkin rámutatott, hogy a pápa prédikációit – különösen a másodikat, a *Rex pacificus* – a királytükrök ideálképe befolyásolhatta.¹⁹⁷

A prédikációhoz választott témának konkrét egyházpolitikai okai is voltak. Annak ellenére, hogy Szent Lajos kultuszának előmozdítása unokája, IV. (Szép) Fülöp (1285–1314) királyhoz fűződött,¹⁹⁸ a nagyapja erényeit dicsérő VIII. Bonifác, Fülöpnek szánt

¹⁹¹ „Imo sicut de Rege Salomone dicitur, vincebat famam virtutibus suis, ita quod vix medietas sapientiae ejus atque virtutum a referentibus enarretur.” RHG 20. 25 (51. fejezet).

¹⁹² „[...] et quod Regina Saba de Salomone admirans protulit, Beati, inquit, viri et beati servi tui qui stant coram facie tua semper, et qui audiunt sapientiam tuam.” RHG 20. 25 (51. fejezet).; Angol fordításban: Field, L. F. – Gaposchkin, M. C.: *The Sanctity of Louis IX*, 69–129.

¹⁹³ RHG 23. 148–152.

¹⁹⁴ „Magnificatus est ergo rex Salomon, super omnes reges terrae, divitiis et sapientia.” RHG 23. 152–153.

¹⁹⁵ VIII. Bonifác egy másik *sermő*jában is (*Pax sequitur justitiam*) Lajost mint békés királyt mutatta be. Robert Folz: La sainteté de Louis IX d’après les textes liturgiques de sa fête. *Revue d’histoire de l’Église de France*, 57 (1971) 41. 70. l.j.; Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 56.

¹⁹⁶ „Rex pacificus magnificatus est [...] et tamen mutat verba, quae licet ad litteram dicta sunt de rege Salomone in Veteri Testamento, tamen quia de exaltatione Ecclesiae loquitur, propter magnificationem et exaltationem sanctissimi regis Ludovici possumus eodem Spiritu de ipso verba proposita exponere, in quibus sanctus rex Ludovicus in tribus commendatur: primo ab excellenti statu, quia rex; secundo, a donis et virtutibus, quia pacificus; tertio a praemiis et remunerationibus, quia magnificatus in Ecclesia scilicet militanti.” RHG 23. 152.

¹⁹⁷ Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 50–57.

¹⁹⁸ Elizabeth M. Hallam: Philip the Fair and the Cult of Saint Louis. In: Stuart Mews (ed.): *Studies in Church History 18 (Religion and National Identity)*. Oxford, 1982. 201–214.; Beaune, C.: *Naissance de la nation France*, 126–164.

szemrehányása is érezhető, amiért ő Szent Lajossal ellentétben nem jeleskedett ezekben az tulajdonságokban.¹⁹⁹ A kanonizáció IV. Fülöp és VIII. Bonifác konfliktusának egy átmeneti, pozitív időszakában történt, de a korábbi sérelmeknek a pápa hangot adott a *sermó*ban: például megjegyezte, hogy Szent Lajos sértetlenül meghagyta az egyház jogait és szabadságát, de azok, akik nem uralkodnak megfelelően, valójában nem is királyok.²⁰⁰

Annak ellenére, hogy Szent Lajos hagiográfiájában a bölcs király motívum nem gyökeresedett meg, két párizsi domonkos prédikátor, Jacques de Lausanne és Guillaume de Sauqueville Szent Lajost mindenekelőtt *rex sapiens*ként magasztalták *sermó*ikban.²⁰¹ A Szent Lajos és Salamon közti párhuzam egyik kiemelkedő példája a pápa *sermó*ja mellett a párizsi Szent Jakab rendház prédikátorához, Jacques de Lausanne-hoz fűződik. Termékeny szerzőként számos ó- és újszövetségi kommentár fűződik a nevéhez, de leginkább *sermó*iról vált híressé.²⁰² Összesen öt prédikációt szentelt IX. Lajos tiszteletére az 1297. augusztus 25-én tartott ünnepségre,²⁰³ ezek többsége a fennmaradt másolatok alapján széles körben elterjedtek voltak.²⁰⁴ Közülük a Salamon-kép szempontjából két szentbeszéde, a *Videte regem Salomonem* és a *Rex sapiens* tarthat érdeklődésre számot.²⁰⁵

Jacques de Lausanne a *Videte regem Salomonem* kezdetű prédikációjában egyértelműen az ószövetségi királyhoz hasonlítja IX. Lajost, előbbi pozitív példaként állítva be, dicsérve kiválóságait és erényeit.²⁰⁶ A skolasztikus *sermo* formájának megfelelően ebben az esetben a kiinduló passzus az Énekek Éneke (3,11),²⁰⁷ illetve Salamon mindenkit felülmúló gazdagsága és bölcsessége. Jacques de Lausanne két téma köré építette fel: elsőként részletesen ismertette Lajos küzdelmeit, keresztes hadjáratában elért tetteit, hangsúlyozva, hogy a király három szempontból is erényes volt. Egyrészt

¹⁹⁹ Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 240–248.

²⁰⁰ „Rexit etiam ecclesias, quia iura ecclesiastica et libertates Ecclesiae illas conservabat. Sed qui de facto bene non regunt, reges non sunt.” RHG 23. 152.

²⁰¹ A pápán és a két domonkos prédikátoron kívül csak Guillaume de Saint-Pathus és Jean Samois emelték ki a királyi erények közül a *sapientia*t *sermó*ikban. Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 120.; Gaposchkin könyvében felsorolja az általa összegyűjtött Szent Lajos tiszteletére készült 51 *sermó*t, köztük több kiadatlan és névtelen szerzős prédikációt, és későbbi, 14. századiakat is. Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 284–289.

²⁰² Johannes Baptist-Schneyer: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150–1350*. I–XI. Münster, 1969–1995. III. 54–157.

²⁰³ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 224.; Gaposchkin egy további Szent Lajos kultuszához kötődő prédikációját is megtalálta, amiben Salamon a kiinduló idézet (*Salomon filium meum elegit Deus*, Vat. Lat 1259, 167rb.–169rb.) és a Schneyer-féle repertóriumban nem szerepel. Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 286.; Jacques de Lausanne-nak két további *sermó*ja maradt fent, amikben Salamont állította középpontba. Schneyer, J.-B.: *Repertorium der lateinischen*, III. 94., 154.

²⁰⁴ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 224.

²⁰⁵ A két prédikáció szövegét kiadta: Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 227–247.

²⁰⁶ Uo. 248. és 223–299.

²⁰⁷ „Jöjjetek, nézzétek, Sion szüzei, Salamon királyt a koronával, amellyel anyja megkoronázta menyegzője napján, szíve vígságának napján!”

felvette a harcot az ellenséggel, másodsorban ezzel veszélynek tette ki magát, harmadrészt pedig, hogy ezzel az igaz ügyért harcolt.²⁰⁸ A második téma a királyi bölcsesség, amiről Jacques de Lausanne úgy véli, hogy a király ereje önmagában nem elegendő, sőt, a bölcsesség erénye szükségesebb az erőnél. Szintén Salamon szavaival támasztja alá, hogy a bölcsesség erénye jobb a bátorságnál (Préd. 9,16).²⁰⁹

A prédikáció második fele – ami már nagyrészt a *sapientia* erényét tárgyalja – két különböző szövegváltozatban maradt fent, amelyek a 21. *capitulumban* határozott különbséget mutatnak.²¹⁰ Az „A” verzió szerint Isten a lelki és világi ügyek kormányzásához bölcsességet adott Salamonnak és Szent Lajosnak is. A „B” változat ezzel szemben pont fordítva kezdődik, mi szerint Isten Lajost ajándékozta meg igen nagy bölcsességgel, és utána következik a Salamonra vonatkozó idézet.²¹¹ A domonkos csodálatra méltónak tartja, hogy Lajos egyszerre birtokolta az isteni („dolgokra”) vonatkozó bölcsességet (*sapientiam divinorum*) és a világiakra vonatkozó tudást (*prudentiam terrenorum*), mivel például a madarak, amelyek a földön jól tudnak járni, nem jeleskednek a repülésben. Szent Lajos isteni ajándék révén mégis mindkét fajta képességet birtokolta, ezzel pedig ismét Salamon királyra utalt, aki szintén Isten ajándékaként nyerte el a *sapientiát*.²¹² A „B” verzió hosszabban értekezik a bölcsességről, e szerint a prédikátor megemlékezett Szent Lajos azon szokásáról, hogy palotájában hetente egyszer meghallgatta a szegényeket és bölcsként igazságot is szolgáltatott ekkor, utalva Salamonra a Példabeszédek könyvét idézve (Péld. 7,4).²¹³ Ennek végkövetkeztetése szerint a *sapientiát* jobban meg kell becsülni a *prudentiánál* (*magis est diligenda sapientia quam prudentia*).²¹⁴ Jacques de Lausanne a prédikációban Szent Lajos két erényét kapcsolta

---

²⁰⁸ „Primus est pugnare fortiter contra hostem: Pugnavit. Secundum est exponere se periculo: dedit animam periculis. Tertium est iustam causam eligere: ut erueret vos de manu Midian.” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 258.

²⁰⁹ „Unde Sapiens dicit sapientiam esse meliorem fortitudine [cf. Eccles. 9,16].” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 284.

²¹⁰ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 288.

²¹¹ „A” verzió: „Dedit Dominus sapientiam Salomoni quam ad spiritualia et prudentiam quod temporalia gubernanda. Unde quam bene se habuit beatus Ludovicus in talibus quam ad spiritualia et temporalia, patet in legenda sua.” „B” verzió: „Istam sapienciam dedit Dominus beato Ludovico 3 Reg. 4. Dedit deus sapientiam salomoni et prudentiam.” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 288. A kiinduló idézet: „Dedit Dominus sapientiam Salomoni [...]” 1 Kir. 5,12.

²¹² „Hoc fuit mirabile sic habere sapientiam divinorum et prudentiam terrenorum quod dicitur impossibile. Aves, bene peditantes super terram sicut perdix naturaliter male volant, et econtra bene volantes sicut yrundo male peditant. Sed N. habuit utrumque speciali dono dei.” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 288.

²¹³ „Nota quando sedebat in palacio semel in septimana pro causis pauperum quando faciebat iusticiam implens consilium Sapientis. Prov. [7.4].” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 292.

²¹⁴ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 292.

össze, és a királyt *prudens pugnator*nak nevezte, mi szerint a bölcs harcos nem engedi, hogy az ellenség megközelítse.²¹⁵

Jacques de Lausanne másik prédikációjának kezdete szintén Salamontól származik – és már Vincent de Beauvais is idézte – a Bölcsesség könyvéből (Bölcs. 6,24): „a bölcs király a nép támasza” (*rex sapiens stabilimentum populi*).²¹⁶ A prédikációban az idézetet három részre bontotta: a királyi hivatal, méltóság elemzésére, másodikként a bölcsességre és végül ezeknek a hasznosságára.²¹⁷ A második részben a bölcsességről azt állítja a domonkos szerző, hogy mindenkinek, de egy uralkodónak különösen szüksége van erre az erényre, és ismét Salamonra hivatkozik, viszont az előző *sermó*hoz képest itt már részben negatív fényben tünteti fel. Felidézi, hogy Salamon Istentől bölcsességet kért, felépítette a templomot és békében uralkodott. Viszont azzal magyarázza a királysága végét, hogy Salamon később elfordult az igaz hittől, ezért hagyhatta el az isteni bölcsessége, aminek következtében az emberi bölcsesség már nem mutatkozott elegendőnek, s alattvalói elnyomójává vált. A szerző ezen a ponton nem mulasztja el hangsúlyozni azt, hogy IX. Lajos ellenben mindvégig isteni bölcsességgel uralkodott népén.²¹⁸

Jacques de Lausanne mellett Guillaume de Sauqueville is Lajos bölcsességére helyezte a hangsúlyt prédikációjában és az ugyanazt a bibliai szöveghelyet választotta témának mint Jacques, a *Rex sapiens stabilimentum populi*.²¹⁹ Megisméti VIII. Bonifác *sermójának* a kiindulópontját is (*Magnificatus est rex Salomon*), majd a *sermo* egy pontján akként von párhuzamot Lajos és Salamon között, hogy hangsúlyozza, egyikük sem kereste a gazdagságot és a világi örömeket, hanem a bölcsesség érdekelte őket, csak Salamonnal ellentétben Lajos nem változott meg hátrányára mindezekről.²²⁰

---

²¹⁵ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 284.

²¹⁶ A szöveget négy kézirat alapján kiadta: Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 228–245.

²¹⁷ „Et tanguntur tria: officium impositum Rex; adiutorium exhibitum. Sapiens; sequutum beneficium. Stabilimentum est populi.” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 230.

²¹⁸ „De Salomone qui petivit sapientiam a Deo ut sciret regere populum. Et statim edificavit templum Domino et pacifice rexit populum. Sed statim sapientia divina dimissa quoniam usus est sapientia humana oppressit populum. [...] Ista sapientia non est usus beatus Ludovicus, sed divina [...]. Hec est sapientia angelorum ministrantium nobis quod ex suo ministerio non querunt nisi honorem dei et nostram utilitatem. Sic beatus Ludovicus ex suo regimine nisi honorem dei et utilitatem proximi.” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 240.

²¹⁹ „Regnum stabilitur legibus per sapientes conditis et inuentis. Unde dicitur de sapientia, Prou. 9 (8, 15): per me reges regnant, et loquitur sapienter: beatus Ludovicus fuit rex ualde sapiens, quod sic patet.” A szöveget kiadta: Christine Chevalier Boyer: *Les sermons de Guillaume de Sauqueville: l'activité d'un prédicateur dominicain à la fin du règne de Philippe le Bel*. Paris, Université Lumière – Lyon 2, 2007. 70. sz. (disszertáció); BnF MS. lat. 16495 f. 161va–162rb.; Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 119–120.

²²⁰ „De secundo nota quod in maiori periculo regendo requiritur maioris sapientia. Set ipse habuit regere populum multum. Ergo indiguit multa sapientia et eam habuit. Figuram de Salomone 3 Reg., qui non petiuit

A prédikációkon túl a kanonizáció liturgikus szövegeiben szintén visszatérő motívum a párhuzam Szent Lajos és Salamon király között. Szent Lajos tiszteletére a domonkosok (*Nunc laudare*), a ferencesek (*Francorum rex magnificus*) és a ciszterciek (*Lauda celestis*) is készítettek egy-egy *officiumot*.²²¹ Kéziratos hagyománya is alátámasztja, hogy a *Ludovicus decus regnantium* című *officium*²²² terjedt el leginkább, aminek összeállításával Szép Fülöp valószínűleg Pierre de la Croix klerikust bízta meg 1298-ban.²²³ A verses *officium* központi témája a királyság szakrális jellege, ezáltal bővelkedik a tipologikus utalásokban, például Dávid és Salamon mellett az antifónában a prófétákat – például Ezékielt – és Jósiást is feleleveníti, mint az erények (alázat, békesség) megtestesítőit. A *Ludovicus decus* szövegében Salamon a responzóriumban bölcs bírónak szerepel (*Salomonis utens iudicio*),²²⁴ másrészt a második *vesperában* békessége miatt (*Salomonis serenitas*).²²⁵ Más esetben nem találkoztam a *serenitas* kifejezéssel Salamonra vonatkozóan, minden bizonnyal a rím miatt szerepel ez a szó és nem a jellemzőbb *pacificus*. Az első *lectio* szövege IX. Lajos szüleit, VIII. Lajost (1223–1226) és Kasztíliai Blankát is dicsőíti, és ugyanitt Szent Lajost egyértelműen Salamonhoz hasonlítja (*velut alter Salomon*), bár Gaposchkin megjegyzete, hogy ez egy betoldás.²²⁶ Ugyan az *officium* szövege Salomonnal ellentétben inkább Dávidra helyezi a hangsúlyt,²²⁷ de a liturgia második helyen Salamont említi legtöbbször. Az *officium* szövege főleg Dávid alázatosságát és zenei tehetségét²²⁸ méltatja – ez utóbbi sajátosság összefügg a forrás műfajával is –, mivel az *officium* zenei része inkább köthető Dávid királyhoz, aki a Biblia szerint maga is zenélt. Andrew Hughes megerősítette, hogy a királyi szentek liturgikus

---

delicias uel diuicias set sapientiam et multum placuit Domino.” Chevalier Boyer, C.: *Les sermons de Guillaume de Sauqueville*, 70. sz.

²²¹ Ehhez még jön az 1306-os *Exultemus omnes*, amit Szent Lajos fejereklyéje *translatiójára* készítettek és a 14. századi *Sanctus Voluntatem*. Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 87–89., 245–249.; Az *officiumok* szövegét kiadta Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 250–283.

²²² A szertartás szövegét kiadta: Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 160–207.; Marcy J. Epstein: *Ludovicus Decus Regnantium: Perspectives on the Rhymed Office*. *Speculum*, 53 (1978) 283–334.

²²³ Klaniczay, G.: *Az uralkodók szentsége*, 246.

²²⁴ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 162., 184.

²²⁵ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 202.;

²²⁶ Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 170–171.; „Beatus Ludovicus, quondam rex francorum illustris [...]. At ipse, velut alter Salomon, puer ingeniosus et bonam sortitus animam, supra coetaneos suos profecit valde laudabiliter in utrisque.” Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 169–171.

²²⁷ Dávid király hét esetben szerepel az *officiumban*, köztük a negyedik *lectióban* Szent Lajos Dávidhoz hasonló (*velut alter David*). Gaposchkin, M. C.: *Blessed Louis*, 162., 176., 178., 180., 184., 200., 202.

²²⁸ Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 106.

szövegeiben egyáltalán nem volt megszokott Dávid és Salamon szerepeltetése királymodellként.²²⁹

Feltűnő, hogy noha a ferencesek is kivették részüket Szent Lajos kultuszában,²³⁰ csak Bertrand de Tours vont párhuzamot Lajos és Salamon között egy későbbi *sermójában* 1328–1333 között. Ebben a prédikációban (*Dico vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua*) Lajost szintén Salamonhoz hasonlítja, de ezen túl IX. Lajos még Salamonnál is nagyobb uralkodó volt, aki nem volt bálványimádó és megvetette a világi dicsőséget. Vagyis Bertrand de Tours-nál Salamon Lajos számára csupán olyan példakép volt, akin erényeinél és hatalmánál fogva túltett.²³¹

Milyen következtetések vonhatók le Salamon király szerepéről Szent Lajos hagiográfiai hagyományában? Salamon király 1272-ben jelent meg elsőként Geoffroi de Beaulieu *vitájában*, aki kétszer Salamon bölcsességét és egyszer békességét dicsérte. Ezt az 1297. évi kanonizáció követte: VIII. Bonifác és a két domonkos, Jacques de Lausanne és Guillaume de Sauqueville prédikációja. A pápa prédikációjának egyértelmű Lajos-Salamon párhuzama, úgy vélem, megindította azt a többi sermóban is visszaköszönő fordulatot, mi szerint Szent Lajos túltett Salamon királyon. Ez az értelmezés tulajdonképpen a Sainte-Chapelle ablakain is megjelent már, de a kanonizációs forrásokban nagyobb hangsúlyt kapott. A gazdagságában és legfőképpen bölcsességében minden királyt, így Salamont is felülmúló Lajos alakja két esetben a bölcs bíró képére formálódik, így Jacques de Lausanne-nál és a *Ludovicus decus officiumban*. A pápa, Jacques, Guillaume de Saqueville és Bertrand de Tours mind Salamonnál is nagyszerűbb királynak állították be Szent Lajost.

Szent Lajos király szentségében két tendencia érvényesült – egyfelől figyelembe véve keresztes hadjáratát – a 12. századi szentként tisztelt lovagkirályoké (például amikor Jacques de Lausanne *prudens pugnator*nak nevezte), másfelől a kora középkori mártír szent királyok modellje.²³² Úgy vélem ez a kettősség VIII. Bonifác pápa prédikációjában is tükröződött, a békesség erényének és a keleti hadjáratnak a kiemelésében, melyben Szent Lajos *rex pacificus*ként Salamonhoz válik hasonlóvá. A liturgikus kultusz az énekek révén

---

²²⁹ Andrew Hughes: „Rex sub deo et lege: Sanctus sub ecclesia.” In: Roman Hankeln (ed.): *Political Plainchant? Music, Text and Historical Context of Medieval Saints’ Offices*. Ottawa, 2008. IV.2a. idézi: Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 112. 76. l.

²³⁰ Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 154–180.

²³¹ Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateinischen*, I. 558. S62 vel Ludovici regis. Dico vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua (Mt. 6,29).; Gaposchkin, M. C.: *The Making of Saint Louis*, 232., 236., 285.

²³² Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 241.

tovább erősítette a párhuzamot kettejük között, így elsősorban a kanonizációval alakult ki a toposz Szent Lajosról mint Salamonhoz hasonló királyról.

Le Goff a Szent Lajosról írt monográfiájában egy rövid fejezetet szentelt a király „új Salamon” vonatkozásainak, a fejezet címét is *Le nouveau Salomon* címre keresztelte. Itt Le Goff elsősorban akképp magyarázza IX. Lajos salamoni vonatkozásait, hogy az uralkodót a jelek szerint foglalkoztatta a teológia: például az udvarába hívta Bonaventurát, hogy beleavatkozott a párizsi egyetem ügyeibe és elősegítette Robert de Sorbon kollégium alapítását. Viszont Le Goff szerint Lajost a magas szintű teológia és filozófiai elmélkedések nem érdekelték, hanem számára az üdvösség szempontjából hasznos tudás volt a fontos szempont. Ezzel összefüggésben Le Goff úgy véli, hogy Salamon egy bölcs volt, de nem „értelmiségi” (*intellectuel*), és IX. Lajos is ilyen értelemben volt új Salamon.²³³ Abban a vonatkozásban egyetértek Le Goffal, hogy IX. Lajost nem az elméleti tudományok iránti érdeklődése alapján lehet Salamonhoz hasonlónak tartani, viszont azzal nem, hogy Salamon bölcsessége nem lett volna „intellektuális”, mivel majd a 14. századi elemzésekből is látható lesz, nem csupán az ajándékként értelmezett bölcsesség fűződött Salamon királyhoz.

Ehhez kapcsolódóan a fejezet lezárásaképpen érdemes felidézni a Szent Lajoshoz kötődő egyik legismertebb jelenetet, amire Jacques de Lausanne is utalt és amiről Joinville is beszámolt: ahogy a francia király a vincennes-i rezidencia kertjében egy tölgyfa alatt vagy a Cité palota-kertjében üldögélve fogadja az elé járuló alattvalókat és megoldja a felmerülő vitás ügyeket.²³⁴ Ez a kép a mai napig az egyik legelterjedtebb motívum a köztudatban Szent Lajosról mint igazságosztó salamoni királyról. Képzőművészetben is elterjedt, és a mai napig meghatározó, annak ellenére, hogy – miként már említettem – Joinville nem élt konkrét párhuzammal Lajos és Salamon között, a köztudatban a jelenet mégis összefonódott Salamon királlyal.²³⁵

---

²³³ Le Goff, J.: *Saint Louis*, 682–684.

²³⁴ Joinville: *Vie de Saint Louis*, 59. cap.

²³⁵ Például a 18. század első felében a jezsuita Vincent Houdry prédikáció témákat tartalmazó *La bibliothèque des prédicateurs* gyűjteményében: „ce bon Prince dans la posture où son histoire le représente, assis au pied d’un arbre, dans le parc de Vincennes, et recevant de sa propre main, les requêtes des veuves et des orphelins; consolant les affligés, écoutant les pauvres, et sans distinction, rendant justice à tout le monde. Là, un simple gazon luy tenoit lieu de tribunal, qui dans sa simplicité, avoit quelque chose de plus venerable, que celui de Salomon.” Vincent Houdry: *La bibliothèque des prédicateurs*. I–XXIII. Lyon, 1712–1725. 1719. III. 388.

3.2. III. Henrik angol király reprezentációja

Két rövid példa erejéig érdemes kitérni IX. Lajos angol kortársára, III. Henrik királyra (1216–1272), mivel esetében a Salamon király iránti személyes rokonszenve határozottan kirajzolódik az udvari művészet tükrében, annak ellenére, hogy őt nem hasonlították közvetlenül Salamon királyhoz a kortársai. Három salamoni vonatkozása van III. Henrik reprezentációjának: elsőként Hitvalló Edward kultuszának felkarolása és ezzel összefüggésben a második: a westminsteri (és winchesteri) rezidenciájának freskóinak, és végül az angol királyi trónszéknek a kialakításában.

III. Henrik nem csupán reprezentációja részévé tette Salamont, de egy korábban szintén bölcsként és új Salamonként emlegetett király szentkultuszát is elsőként karolta fel, Hitvalló Edwardét (1233–1238 között épült ki) akit a szent királyok körül viszonylag korán kanonizáltak 1161-ben.²³⁶ Rajta kívül csupán a 14. században II. Richárd támogatta Hitvalló Edward tiszteletét, amiről a későbbiekben még szó lesz.²³⁷ Hitvalló Edward és Salamon azonosítása a 11. századra megy vissza: a szent halála után készült 1065–1067 körüli szentéletrajzban bukkant fel először.²³⁸ III. Henrik idejéből maradt fent az egyetlen illusztrált anglo-normann változata a legendának (1250–1260 körülre készült el), aminek a fol. 9r-9v. oldalain Edward koronázása látható, és az ünnepély kapcsán ekképp jellemezték: „Ben semble le roi Salamun / De grant fame, de grant renun [...]”.²³⁹ A latin változatból készített verses legenda kéziratát III. Henrik feleségének, Provence-i Eleonórának dedikálták. Az angolok és a franciák versengésének sajátos aspektusa, hogy míg a Capeting-ház egészen IX. Lajosig nem tudott dinasztikus szentet felmutatni, addig az angolok számára már a 12. század második felétől ott volt Hitvalló Edward. Kultuszát csak III. Henrik karolta fel elsőként, ennek leglátványosabb emléke a Westminster apátság átépíttetése volt, hogy Hitvalló Edward sírjának méltóbb helyet készíthessenek. Henrik már

²³⁶ Paul Binski: *Westminster Abbey and the Plantagenets. Kingship and the Representation of Power 1200–1400*. New Haven–London, 1995. 52–89.; D. A. Carpenter: King Henry III and Saint Edward the Confessor: The Origins of the Cult. *The English Historical Review*, 498 (2007) 865–891.

²³⁷ Ld. Dinasztikus szentkultusz: Hitvalló Edward szerepe és a Háromkirályok-típológia c. alfejezet.

²³⁸ „[...] ut post bella David pax succedens Salomonis [...]”; „[...] quo post bellicosum David regnum terrores compescuit preliorum, et succedenti filio eius Salomoni in solio glorie pacis exhibuit regnum, ut penitus extinctis omnibus contrariis motibus in mansuetudine viveret, suos cum benignitate regeret, et universa mundi gloria et divitiis abundantius cunctis terrarum regibus exuberaret.” Frank Barlow (ed.): *The Life of King Edward who rests at Westminster*. Oxford, 1992. 6., 18.; Meredith Lillich Parsons: *The Gothic Stained Glass of Reims Cathedral*. University Park, PA., 2011. 255.; Ezt követően több szerző is Salamonhoz hasonlította Edwardot. Például egy Sulcard nevű westminsteri szerzetes az apátság alapításáról írt rövid munkájában 1076–1085 körül (*Prologus de Construccione Westmonasterii*) szintén Salamonhoz hasonlította Edwardot (*ut alter Salomon*). Bernard W. Scholz: Sulcard of Westminster: Prologus de Construccione Westmonasterii. *Traditio*, 20 (1964) 90. A többi hasonlatról Edward hagiográfiájában ld. 90. 3. lj.

²³⁹ A kézirat (University of Cambridge, MS Ee. 3. 59.) digitalizált változata: <http://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-EE-00003-00059/1> (Letöltés ideje: 2019. augusztus 14.).

1246-ban megváltoztatta végakarátát, mi szerint halála esetén a westminsteri templomban temessék el, ahol az általa tisztelt szent király sírja is van.²⁴⁰

III. Henrik bőkezű művészet-pártolása két rezidenciájában, Westminsterben és Winchesterben is tükröződött, a mára már elveszett salamoni ikonográfiát ábrázoló freskókon: az ún. *Painted Chamber*-ben készített westminsteri falképciklus (1263–1272 k.²⁴¹) egykori ószövetségi történeteket ábrázoló kompozícióin (9. kép).²⁴² Ezekről a falképekről 1800-ig nem is tudtak, majd mielőtt a tűz martaléka lett a terem belső dekorációja 1834-ben, ketten is készítettek akvarell másolatot, Thomas Crofton Croker klerikus és Charles Alfred Stothard 1819-ben. A *Painted Chamber* eredeti ikonográfiája mai napig kutatások tárgyát képezi, mivel az ismert jelenetek mellett (ószövetségi történetek, erények és bűnök, Szent Edward a vándorral, a király ágya fölött Hitvalló Edward koronázása, mellette két katonával) a források további történeteket is említene, melyek nem maradtak fent.²⁴³ Paul Binski, a téma megkerülhetetlen kutatója a 19. századi másolatok alapján rekonstruálta az egykori teremfelsőt, és ezen belül Salamon őreit fogom megvizsgálni.

Crofton másolataként maradt fent a III. Henrik ágya fölötti északi falon megfestett Hitvalló Edward koronázása jelenet, melynek részeként az Énekek énekében említette (Én. 3,7–8), Salamon ágya melletti lovag-örököt is megfestették 1267 körül (10. kép).²⁴⁴ A kiindulópont és maga a megoldás is a koronázás jelenet mellett megfestett katonákra a *Liberate Rolls* egyik rendelkezésében rejlik. E szerint Henrik ugyanezt a jelenetet elsőként a winchesteri hálóterembe rendelte meg, már 1250. december 29-én Salamon király őreit az ágya fölötti falon kívánta megfestetni.²⁴⁵ Míg a winchesteri ikonográfia nem maradt meg, a falképre kiadott rendelet igen, így ennek segítségével már könnyebben értelmezhető a westminsteri ábrázolás.

A *Painted Chamber*-ben a Henrik ágyát kétoldalt közrefogó örök vizuálisan azok számára is láthatóak voltak, akik a szobába léptek, de az Edward koronázása jelenet (11.

---

²⁴⁰ „Ad omnium vestrum notitiam volumus pervenire quod cum inter omnia nobis a divina [...] creatori altissimo commendamus super electione loci idonei quo post decessum nostrum corpus nostrum convenimus [...] latitudinem diutinam gereremus tandem ob reverentiam gloriosissimi Regis Edwardi cuius corpus [...] ulturam in bona sanitate mentis etiam serenitate et protestate legitima [...]” *Calendar of Charter Rolls*. I–VI. London, 1903–1927. I. 306.

²⁴¹ A legkorábbi adatok a terem kialakítására 1236-ra utalnak. Pamela Tudor-Craig: *The Painted Chamber at Westminster*. *Archaeological Journal*, 114 (1957) 91–93.

²⁴² Paul Binski: *The Painted Chamber at Westminster, the Fall of Tyrants and the English Literary Model of Governance*. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 74 (2011) 121–154.;

²⁴³ Tudor-Craig, P.: *The Painted Chamber at Westminster*, 91.

²⁴⁴ Paul Binski: *The Painted Chamber at Westminster*. London, 1986. 42–43.

²⁴⁵ *Calendar of the Liberate Rolls*. I–VI. London, 1916–1964. III. 325. Binski, P.: *The Painted Chamber at Westminster*, 44.

kép) eltakarható volt a függönyökkel. Ebben a komplex ikonográfiai programban Edward megkoronázása és Salamon őreinek ábrázolása a megfestett király nélkül azt a hatást kelti, hogy az ágyában fekvő Henrik az alvó Salamon királyt jelképezi. A leírások alapján a szobában és az ágyon a zöld szín uralkodott, ami lehetséges, hogy szintén utalás az Énekek énekére: „De szép vagy, kedvesem, milyen gyönyörűsége! Üde zöld a fekvőhelyünk.” (Én. 1,16).²⁴⁶ Ahogy Parsons rámutatott, Salamon álma mind a bizánci, mind a nyugati művészetben igen ritkán fordult elő (valószínűleg összefüggött Isten ábrázolásának problematikájával), és a 12. század előtt egyáltalán nem volt ismert, majd a 15. század közepével el is tűnt. A 13. században párhuzamos példaként csak királyi kötődésű ábrázolásokat lehet felhozni: egyrészt a már említett reimsi katedrális Salamon álma üvegablakát, másrészt a szintén Capetingekhez kötődő *Bible Moralisée* miniatúráit.²⁴⁷

III. Henrik a királyi jelképek reprezentációjában is megjelenítette – átvitt értelemben – Salamon királyt.²⁴⁸ Henrik 1245-ben egy új trónszéket készíttetett, mely ugyan nem maradt fent, de a király egyik leveléből ismert, hogy a bronzból készült trónszékről elrendelte, hogy mindkét oldalán leopárdok álljanak (*de leopardis et gradibus faciendis*).²⁴⁹ Wormald Francis felhívta a figyelmet egy támpontra, aminek segítségével felmérhető, hogy az elkészült trónszék miként is nézhetett ki. III. Henrik második nagypecsétje, melyet 1259. július végétől haláláig, 1272-ig használt (12. *kép*), megfelelő párhuzam lehet ennek bemutatására. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a trón két oldalára felugró állatok szintén a Plantagenetek szimbólumai, leopárdok lehettek,²⁵⁰ és a kétoldalt ábrázolt állatok jelentőségét mutatja, hogy a király első, 1216-os nagypecsétjén a leopárdoknak még nyoma sincs. Ahogy korábban már kifejtettem, az oroszlanos trónszék népszerű téma volt és az uralkodói (császári) és pápai reprezentációban is hasznosítani tudták, de kevés esetben alkalmazták az összes kritériumot, többnyire két-három elemét vették át, így a lekerekített háttámlát, a lépcsőfokokat vagy az oroszlanok révén jelezték a bibliai képi mintát.²⁵¹

Nem ez volt az egyetlen kísérlet Salamon trónszékének imitálására az angol királyok részéről. Néhány évtizeddel később, 1297-ben III. Henrik fia, I. Edward (1272–

²⁴⁶ Binski, P.: *The Painted Chamber at Westminster*, 40.

²⁴⁷ Parsons, M. L.: *The Gothic Stained Glass*, 254–255.

²⁴⁸ Wormald, F.: *The Throne of Solomon*, 532–539.

²⁴⁹ *Close Rolls of the Reign of Henry III*, 1242–1247. London, 1916. 293.

²⁵⁰ Wormald, F.: *The Throne of Solomon*, 537–539.; Parsons, M. L.: *The Gothic Stained Glass*, 257.

²⁵¹ Allegra, I.: *The Wandering Throne*, 222–223.; Korai ábrázolásai közül mindenképpen kiemelendő a 12. századi *Hortus Deliciarum* miniatúrái, ezt követően a *Bible Moralisée* ikonográfiája volt a következő lépcsőfok, de Salamon trónusának legteljesebb ábrázolása a 13. századi *Verger de Soulas* kéziratában található (BnF MS fr. 9220). Wormald, F.: *The Throne of Solomon*, 535–536.;

1307) miután győzelmet aratott a skótokon, szintén új koronázási trónt készíttetett a hadizsákmányként Londonba vitt legendás Scone követ beépítve, ami ma is a Westminster székesegyház egyik éke (13. kép). A királyi ülőhelyet 1301 körülre fejezték be, és a fennmaradt források alapján ebben az esetben is volt igény a leopárdok megjelenítésére.²⁵² Wormald még egy részletet emelt ki, melynek alapján nem kizárható, hogy Salamon trónszéke mintaként lebeghetett a megformálásakor. A szék háttámláján az újkorig látható volt egy festmény: egy trónszéken ábrázolt király, lábánál egy oroszlánossal. Wormald úgy véli, hogy annak ellenére, hogy nem tudni, kit ábrázoltak a trónszék támláján (lehetséges, hogy Hitvalló Edwardot), Salamon is felmerülhet, bár ennek nincs kézzelfogható bizonyítéka.²⁵³

III. Henrik reprezentációjának három salamoni vonatkozása, a winchesteri és a westminsteri Salamon őreit ábrázoló ikonográfia, a westminsteri esetében összefüggésben Hitvalló Edward megkoronázásának jelenetével és a királyi trónszék, határozottan mutatja a király egyéni érdeklődését Salamon király iránt. Ennek kifejezése a falképeken komplex rendszert alkot, viszont a salamoni oroszlánok – pontosabban leopárdok – beépítése a trónszék és a pecsét ikonográfiájába azt mutatja, hogy nem magát Salamont, hanem a rá utaló jelképrendszert használta fel a reprezentációjában: a katonáit és az oroszlánokat a trónszékről. Ezzel ellentétben feltűnő, hogy kortársaktól nem maradt fent olyan fajta beszámoló vagy megjegyzés, amiben Salamonhoz hasonlították volna. Henrik érdeklődése Salamon (és a westminsteri falkép ugyan itt nem elemzett, de kiterjedt ószövetségi ciklusa) iránt talán nem független a francia királyi udvar hatásától. III. Henrik francia utazásai során IX. Lajos invitálására Párizsban megismerhette a királyi palotát, de a chartres-i katedrális is meglátogatta Bordeaux-ból hazafelé 1254-ben. A Capetingekkel való versengése, és főleg a passió ereklyéket őrző Sainte-Chapelle-lel, abban is megnyilvánult, hogy Henrik a Westminster apátságban egy Krisztus vérét őrző ereklyét is elhelyezett abban a reményben, hogy a kultusz segíti kegyességének – és vallásos reputációjának – növelését, és ezzel zarándokokat vonzana az apátságba. Az igyekezet ellenére ez a vágya sikertelen maradt, mivel az ereklye nem tudott olyan dicsőséget hozni, mint a párizsi királyi kápolna IX. Lajosnak.²⁵⁴

---

²⁵² „Et pro duobus leopardis parvis de ligno faciendis depingendis et deaurandis [...]” George Gilbert Scott: *Gleanings from Westminster Abbey*. London, 1863. 122.

²⁵³ I. Edward esetében nem ez az egyetlen vonatkozás Salamonra. Az ún. *Windmill zsoltároskönyv*ben Salamon ítéletét a mondatkezdő „E” betűben ábrázolták, és felmerült, hogy ábrázolása hasonlít Edwardéra. Adelaide Bennett: The Windmill Psalter: The Historiated Letter E of Psalm One. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 43 (1980) 52–67.

²⁵⁴ Nicholas Vincent: *The Holy Blood: King Henry III and the Westminster Blood Relic*. Cambridge, 2001.

3.3. Salamon mágikus oldala: X. (Bölcs) Kasztíliai Alfonz

Az *el Sabio* vagyis „Bölcs” melléknévvel kitüntetett X. Kasztíliai Alfonz (1252–1284) nevéhez az udvari kultúra és művelődés támogatásának számos szegmense fűződik. Apja, III. Kasztíliai Ferdinánd (1199–1252) kezén egyesült Kasztília és León a folyamatos terjeszkedéssel megerősödött, és halála után lényegében csak Granada és vidéke maradt arab fennhatóság alatt. Anyja, Beatrix királyné révén X. Alfonz a Hohenstauf dinasztia leszármazottja is volt, így Alfonz erre hivatkozva a császári cím elnyeréséért folyamodott 1257-ben, de kísérlete sikertelenül zárult, hatalmát nem tudta a Birodalomban érvényesíteni. Udvarában virágzó kulturális élet folyt, ahol keresztény, zsidó és arab tudósok dolgoztak, támogatta a jogi és történelmi jellegű munkák elkészítését, ám nem csupán ezzel tűnt ki kortársai közül.²⁵⁵ Alfonzról széles körben ismert, hogy már ifjú korában is élénken érdeklődött a tudományok és a könyvek iránt, a latinnal szemben a spanyol nyelvet részesítette előnyben. Uralkodása során is megesett, hogy időszakosan visszavonult a politikai élettől, hogy könyveivel foglalkozzon. Érdeklődése kiterjedt a tudomány több területére, irodalomra, zenére is, de különösen az asztronómiát kedvelte.²⁵⁶ Alfonz ezen érdeklődéséről, munkáiról született számos korábbi értekezés áttekintése²⁵⁷ meghaladná kijelölt kereteimet, és a hozzá kötődő néhány Salamon példa is körülhatárolható, így csupán ez utóbbiak bemutatására szorítkozom.

A középkori bölcsként emlegetett spanyol királyok kutatója, Rodríguez de la Peña rávilágított, hogy a *sapientia* mint elsődleges királyi erény kifejezetten Alfonz uralma alatt épült be a spanyol irodalomba, ezzel kiszorítva a korábbi első számú ideált, az erőt (*strenuus*). Ez utóbbi különösen akkor vált fontossá, amikor az arabok kiszorítása elleni küzdelem is jelentőssé tette a fizikai erő demonstrálását.²⁵⁸ X. Alfonz uralkodói ideológiája és reprezentációja a bölcsesség köré épülve részben kiaknázta a bibliai királyhoz köthető elemeket – ezen belül is egy különleges Salamonhoz kapcsolódó területet, a mágiát. A

186–187.

²⁵⁵ Evelyn S. Procter: *The Scientific Works of the Court of Alfonso X of Castille: the King and his Collaborators*. *The Modern Language Review*, 40 (1945) 12–29.; Robert I. Burns (ed.): *Emperor of Culture: Alfonso X the Learned of Castile and His Thirteenth-Century Renaissance* (továbbiakban: *Emperor of Culture*). Philadelphia, 1990.; Joseph F. O’Callaghan: *The Learned King: The Reign of Alfonso X of Castile*. Philadelphia, 1993.

²⁵⁶ Ifjú kori taníttatásáról ld. H. Salvador Martínez: *Alfonso X, the Learned: A Biography*. Leiden–Boston, 2010. 56–64.; Az ún. Alfonz-táblázatok kódexében a király a ptolemaioszi és az arab csillagászati táblázatok adatait korrigálta.

²⁵⁷ Részletes bibliográfiáért ld. Joseph T. Snow: *The Poetry of Alfonso X, El Sabio: A Critical Bibliography*. London, 1977. 15–110.; Joseph F. O’Callaghan: *Alfonso X and the Cantigas De Santa Maria: a Poetic Biography*. Leiden–Boston, 1998.

²⁵⁸ Manuel Alejandro Rodríguez de la Peña: *Rex strenuus valde litteratus: Strength and Wisdom as Royal Virtues in Medieval Spain (1085–1284)*. In: Bejczy, István Pieter – Nederman, Cary J. (eds.): *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200–1500*. Turnhout, 2007. 33–50.

kasztíliai uralkodó Salamon-központú reprezentációjával Jean-Patrice Boudet is foglalkozott, megvizsgálva mely szempontok alapján tekinthető X. Alfonz egy korabeli új Salamonnak. Boudet kiemelte, hogy például Bölcs Róberthez hasonló egyértelmű azonosítást nem lehet kimutatni, mivel nem nevezték kortársai új Salamonnak, mégis úgy véli, hogy több esetben utaltak kettejük hasonlóságára.²⁵⁹ X. Alfonz reprezentációjában Salamon elsősorban a könyvein keresztül szerepelt: az általa megrendelt kéziratokban, fordításokban és prologusokban.

X. Alfonzról a szakirodalomban több „salamoni” vonás is elterjedt. Ilyen a Szűz Mária dicsőségét hirdető népnyelvi énekeket tartalmazó *Cantigas de Santa Maria* kézirat ikonográfiája, melynek keletkezéséről a hagyomány úgy tartja, hogy szerzője X. Alfonz volt. A *Cantigas* négy fennmaradt kézírata közül a legkorábbi (Biblioteca de El Escorial, MS T.I.1) X. Alfonzot ábrázoló miniatúráját (fol. 5r.) szokás ebbe a kategóriába sorolni, ennek salamoni jellege mellett foglal állást Boudet és Adeline Rucquoi.²⁶⁰ Közelebbről megvizsgálva az illusztrációt, Alfonz a kompozíció közepén (14. kép) egy trónszéknek aligha nevezhető padon ül és könyvet olvas, körülötte udvari zenészek és a *scriptorium* tagjai jegyzetelnek – feltehetően Alfonz mondatait. A király fején korona, vállán palást, de más jelvény nem utal arra, hogy királyi méltósága pompájában akarták volna ezen az ábrázoláson szerepeltetni (vagy akart volna ő maga szerepelni), a hangsúly a kezében tartott könyvön van, utalva a prologus szavaira, amit ő fogalmazott.²⁶¹ Kétségtelenül egy korai típusa annak a királyábrázolásnak, amihez hasonló kódexben majd csak például a francia V. Károly könyveire lesz jellemző – róla a későbbiekben lesz szó –, viszont annak ellenére, hogy Rucquoi és Boudet szemében a miniatúra salamoni hatást kelt, Alfonz esetében a kompozíciónak nincsen Salamon királyhoz kötődő vonatkozása. A könyvet olvasgató bölcsként ábrázolt király ugyan korainak tekinthető, de a szövegben sincs Salamonra utalás.

Szintén Alfonz kezdeményezésére készült az 1270–1280-as években spanyol nyelven a Genezistől Alfonz uralkodását is magába foglaló krónika, a *General Estoria*. A mű több helyen Salamon bibliai gondolataival van kiegészítve, a harmadik (kiadatlan) részéhez számos parafrázált idézeteket használtak fel a Bibliából, a Salamonnak tulajdonított könyvekből. A *General Estoria* salamoni idézetei nyomán elterjedt nézet Alfonzra mint új Salamonra gondolni, aki a bibliai bölcsesség irodalmat idéző szerző-

---

²⁵⁹ Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 545–566.; Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 188.; Rucquoi, A.: *Histoire médiévale*, 332.

²⁶⁰ Rucquoi, A.: El rey sabio, 77–87.; Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 547.

²⁶¹ O’Callaghan, J. F.: *Alfonso X and the Cantigas De Santa Maria*, 59–60., 66.

király szerepet mutatja, annak ellenére, hogy ebben sem lelhető fel konkrét párhuzam kettejük között.²⁶²

A *Cantigas* és a *General Estoria* melletti másik „salamoniként” sokszor emlegetett terület szintén a könyvkultúrához kapcsolódik. Alfonz az igazgatás és a jogszolgáltatás hatékonyságának növelése érdekében négy törvénykönyvet is kiadott. Közülük a legismertebb és közel 3000 jogszabályt magába foglaló törvénykönyvében, a *Siete Partidas*-ban (1265 k.) Salamon kiemelt hivatkozási pont.²⁶³ Noha nehezen határozható meg X. Alfonz személyes hozzájárulása a törvénykönyv megalkotásában, az előzmények (mint például a tudomány és a könyvek iránt tanúsított kiemelt figyelve miatt) igen valószínűnek tekinthető, hogy a jurista csoport mellett részt vehetett a munka koordinálásában.

A *Siete Partidas* összeállítói az igazságosan ítélező Salamon király bibliai idézeteit tíz alkalommal is belefoglalták a szövegbe,²⁶⁴ például a prológusban is bölcs Salamon szavai indokolják a törvénykönyv fontosságát.²⁶⁵ Hozzá kell tenni, hogy Salamon nem egyedüli hivatkozási pont, mivel többek között Dávid királytól többször találni idézeteket, de tény, hogy Salamon az egyik legtöbbször idézett személy. Viszont arányaiban vizsgálva egy több ezer törvényből álló korpuszban tíz salamoni idézet nem tűnik jelentősnek, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy mellette Dávid és idézetei (tizennégy esetben), vagy Arisztotelész tanácsai is többször szerepelnek (tizenkétszer).²⁶⁶ Salamon bibliai idézetei között szerepel például a Prédikátor (10,16–17) vagy a Bölcsesség könyve (6,1–21), de a *Siete Partidas* összeállítói felhasználták többek között Arisztotelész Etika és Politika című műveit, és a pszeudo-arisztotelészi *Secretum Secretorum*-ot is. Emiatt Boudet úgy értékelte Salamon szerepét a *Siete Partidas*-ban, hogy a különféle bölcs

---

²⁶² Adeline Rucquoi: El rey sabio: cultura y poder en la monarquía medieval castellana. In: *Repoblación y reconquista: actas del III Curso de cultura medieval / Centro de estudios del Románico*. Palencia, 1993. 7–10.; és különösen: Emily C. Francomano: *Wisdom and Her Lovers in Medieval and Early Modern Hispanic Literature*. New York, 2008. 28–43.

²⁶³ Csak a 14. században jelent meg ez az elnevezés. Antonella Liuzzo Scorpo: The King as Subject, Master and Model of Authority: The Case of Alfonso X of Castile. In: Lynette Mitchell – Charles Melville (eds.): *Every Inch a King. Comparative Studies on Kings and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds*. Leiden, 2013. 271.; Rodríguez de la Peña, M. A.: Rex strenuus, 33–50.; Kirstin Kennedy: The Sabio-Topos: Prologues of Alfonso X in the Context of his Thirteenth-Century Royal Contemporaries. In: Andrew Beresford – Alan Deyermond (eds.): *Proceedings of the Ninth Colloquium (Medieval Hispanic Research Seminar)*. London, 2000. 175–190.

²⁶⁴ Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 547–548.

²⁶⁵ Rodríguez de la Peña, M. A.: Rex strenuus, 49–50.

²⁶⁶ Samuel Parsons Scott (trans.) – Robert I. Burns, S. J. (eds.): *Las Siete Partidas*. I–II. Pennsylvania, 2001. Dávid: I. 70., 128., 129., 165., 173.; II. 285., 287., 295., 332., 339.; Arisztotelész: I. 45.; II. 283., 310., 314., 324., 337., 344., 350.

uralkodói minták mellett határozott „konkurenciaként” jelenik meg.²⁶⁷ Mindezek fényében az arányokat áttekintve viszont túlzónak találom azt az állítást, hogy X. Alfonz azonosítása Salamonnal a *Siete Partidas* szövegén keresztül nyilvánult meg.²⁶⁸

A harmadik témakör, melyben Salamon király szerepe felmerült, az a királyi udvarban arabról kasztíliai nyelvre átültetett asztronómiai és asztrológiai témájú könyvek csoportja.²⁶⁹ X. Alfonz tizenkilenc tudományos és mágikus mű fordítását és összeállítását rendelte meg,²⁷⁰ ami összefüggött azzal a ténnyel, hogy a 12. században az arab szövegek latinra fordítása az Ibériai-félsziget fordítóiskolaiban indult meg, és alapvető változást hozott az addigi tudományos életbe. Többek között azért is, mivel a fordítók a tudományos művek mellett szívesen olvasták a jövőmondás, a természetes- és a talizmánmágia szövegeit is.²⁷¹ Ezekben a művekben a tudást úgy értelmezik, hogy a királynak a megfelelő kormányzáshoz szüksége van az isteni bölcsességre, műveltnek kell lennie, valamint tájékozottnak a filozófiában és a többi tudományban – többek között a mágiában is. Az udvari fordítótevékenység keretén belül Alfonz megrendelte a két leghíresebb mágikus pseudo-Salamon könyv, a *Liber Razielis* (1259 k.) illetve a *Picatrix*²⁷² (1256–1258) átültetését arab nyelvről.

A *Liber Razielis* eredetileg egy héber nyelvű mágikus munka (*Sefer Razî'el ha-Malakh*) latin nyelvre lefordított változata. A történet szerint miután Isten kiűzte Ádámot a Paradicsomból, három nappal később Raziel angyal Ádámnak adott egy mágikus könyvet, mely a teremtés misztériumáról szól.²⁷³ A *Liber Razielis* prologusában – egész pontosan már annak kezdő mondatában – határozottan fellelhető Salamon uralkodói mintája, melynek értelmében a király számára az isteni tudás elengedhetetlenül fontos a megfelelő kormányzáshoz. Salamon ebben a vonatkozásban bölcsessége révén a különféle tudományok és a természet titkainak széles körű ismeretét tanúsítja, melyek tanulmányozásához bölcsességet kapott, és X. Alfonz az ő méltó utódává válik.²⁷⁴ A *Liber*

---

²⁶⁷ Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 548.

²⁶⁸ Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 547–549.

²⁶⁹ Ilyen volt például az *El libro de los juicios de las estrellas* vagy az *El libro de las cruces*. Procter, E. S.: The Scientific Works of the Court of Alfonso X of Castille, 15.

²⁷⁰ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 188.

²⁷¹ Láng B.: *Mágia a középkorban*, 21–22.

²⁷² A *Picatrix* az arab mágia egyik kézikönyvének, a *Ghāyat al-hakīm*-nak (a Bölcsesség célja) a latin nyelvre lefordított változata. Ebben a talizmánmágia és bolygószellemek megidézésének egyik legátfogóbb középkori munkájában Salamon a titkos, isteni tudás birtokosának értelmezésén belül jelenik meg. Nicolas Weill-Parot: *Les „images astrologiques” au Moyen Âge et à la Renaissance*. Paris, 2002. 123–138.; Véronèse, J.: *Solomonic Magic*, 187–200.

²⁷³ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 195–197.

²⁷⁴ „Prout dicit Salomon in Libro Sapiencie, omnis sapiencia et omnis scientia et omnis pietas et omne donum perfectum et bonum descendit et provenit ab Illo qui vivit et regnat sine principio et sine fine, qui est

Razielis végén található *Semiphoras* elnevezésű szöveget szintén Salamonnak tulajdonítja a hagyomány.²⁷⁵ E szerint ez a név rejti Isten mindenhatóságát, melyet Salamon megtalálva a mágikus tudás felfedezőjének mintaképévé vált, és a legrégebbi ismert andalúz mágikus munka kasztíliai nyelvű fordításában, a *Libro de las cruces* prologusában is megjelenik (1259 k.). A *Libro de las cruces* az egyetlen munka, amiben Alfonz a leginkább Salamonhoz hasonlít, mivel a bevezető szerint az Alfonz korában regnáló uralkodókhoz képest a kasztíliai király nagyobb tudást kapott Istentől, aki így Salamonhoz hasonlít, utalva annak álmára.²⁷⁶

Alfonz tudomány- és kultúratámogató tevékenységének különlegessége, hogy Salamon király alakja a hozzá kötődő jogi munkák és mágikus traktátusok szövegeiben fordul elő követendő példaként. X. Alfonz az egyik legkorábbi példája a 13. századi bölcsként emlegetett királyoknak, akinél Salamon király ugyan több területen is visszatérő minta, viszont nem nevezték új Salomonnak, csak a *Libro de las cruces* prologusa vont párhuzamot kettejük között. Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy Alfonz megelőzte-e műveltség tekintetben kortársait, és a 14. századi új Salamonként emlegetett uralkodókat, akkor a válasz határozottan igen. Viszont fontos különválasztani a szakirodalomban hozzá kapcsolt „salamoni” témákat, és az általánosan kialakult „salamoni impressziót”, ami a *Siete Partidas* és a *General Estoria* Salamon-idézetei, valamint a *Cantigas de Santa Maria* ikonográfiája alapján szokott felmerülni. A pszeudo-salamoni mágikus könyvek közül is csak egy esetében van párhuzam kettejük között a tudásuk tekintetében. Annak fényében, hogy Alfonz számos területen kimagasló eredményt ért el, ami uralkodók helyett inkább tudósokra volt jellemző, látható, hogy ha Salamon mintaképként fel is merült, akkor idézetek formájában szőtték bele jogi és történeti munkákba. Ami mindenképpen

---

Pater et Dominus verus et creavit omnia visibilia et invisibilia ad libitum voluntatis sue. [...] Sed quando placuit Deo quod iste liber ita sanctus presentaretur regi Salomoni, filio regis David, qui fuit ita nobilis et perfectus rex in sapientia quod vocatur Sapiens in Sancta Scriptura, et quando ipse vidit istum librum intellexit quod opus unius tractatus sequebatur opus alterius, fecit et compillavit de omnibus septem unum volumen. [...] Et iste est dominus Alfonsus, Dei gracia illustris rex Castelle, qui semper laboravit ut posset sustinere justiciam et exaltare, illuminare et perficere seu adimplere maximum defectum et ignorantiam illorum qui dixerunt sapientes et prophete que nunc eveniant in nostro tempore. Et posuit juxta se libros philosophorum et homines sapientes qui aliquod in eis intelligebant, faciendo eis gratiam et mercedem. Et ipsi transferebant semper propter suum preceptum libros meliores et perfectiores cujuslibet artis et scientie, in quacumque lingua fuissent compositi, convertendo eos in linguam castellanam.” Vatican, Reg. Lat. 1300. fol. 1r. A kézirat digitális formában elérhető: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Reg.Lat.1300.; Alfonso D’Agostino (ed.): *Alfonso X el Sabio: Astromagia* (Ms. Reg. lat. 1283a). Naples, 1992. 40–42.

²⁷⁵ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 196–197.

²⁷⁶ A kézirat digitális formában elérhető: <https://www.wdl.org/es/item/10624/view/1/11/>. „el semeiando a Salamon en buscar et espaladinar los saberes [...]” Biblioteca Nacional de Madrid, MS 9294 fol. 1r.; Boudet, J.-P.: *Le modèle du roi sage*, 550–551.; Lloyd A. Kasten – Lawrence B. Kiddle (eds.): *Alfonso el Sabio, Libro de las cruces*. Madrid, 1961. xlv.; Kennedy, K.: *The Sabio-Topos*, 178.

különlegessé teszi Alfonz reprezentációját, hogy a mágikus könyvek – az Ibériai-félszigetet ért kulturális hatások miatt – szélesebb körben terjedtek el udvarában, mint a többi 13. századi uralkodók körül, és a teológián alapuló Salamon-kép mellett a mágikus, ambivalens oldala is erősen jelen volt. Ezen felül a törvényalkotó tevékenysége is sugallhatja az igazságosan ítélkező Salamon-képet, viszont a *Siete Partidas*ban Salamon király nem egyedüli hivatkozási pont. Előfutárnak mindenképpen tekinthető, de csak abban az értelemben tekinthető „salamoninak” – ahogy Rucquoi²⁷⁷, Rodriguez és Boudet előszeretettel hivatkoztak ekként rá –, hogy művelt uralkodó volt, de más Salamonként emlegetett királyokhoz képest nála nem merült fel ilyen formában hasonlítás. X. Alfonz salamoni karakterének terjesztéséhez hozzájárul az a bizonytalan szóhasználat is, ami Rodriguez munkáira jellemző: például a 11. századi krónikások által elterjesztett uralkodói bölcsesség ideált elemző munkájában az általa használt terminussal élve „sapiential rulership” kifejezést majdhogya nem szinonimaként használja a „salamoni” fordulattal, a konkrét Salamon királyra történő utalás nélkül.²⁷⁸

X. Alfonz uralkodására – és általában a kasztíliai monarchiára – vonatkozik, hogy noha a koronázás a királlyá választási ceremónia része volt, a felkenés rítusa a kora középkori gyökereket követően a 12–13. századra már eltűnt. Alfonz koronázására is csak következtetni lehet, a felkenésről például a *Siete Partidas*ban sem találni rendelkezést, így ellentétben például a francia rituáléval, Salamon nem képezte részét a királlyá avatás ceremóniájának. A kasztíliai királyok „világi” karaktere ezen túlmenően abban is megnyilvánult, hogy X. Alfonz határozottan elutasította a királyok gyógyító képességét, ami a francia és angol királyok hagyományába beépült.²⁷⁹ Ez is hozzájárult ahhoz, hogy X. Alfonz esetében a Salamon-kép meglehetősen „világi” karakterű, nem kapcsolódik teológiához, hanem elsősorban az igazságszolgáltatással és a tudományon belül a mágikus vonatkozású művekben jelentkezett. Alfonz személyes kvalitásai és érdeklődési köre alapján elképzelhető, hogy személyes érdeklődése áll a fent említett példák mögött, viszont reprezentációjában ezek az utalások és a kortársak részéről a párhuzamok hiánya miatt úgy vélem, hogy csak megszorításokkal tekinthető új Salamonnak.

---

²⁷⁷ Rucquoi, A.: *El rey sabio*, 14.

²⁷⁸ Rodríguez de la Peña, M. A.: *Rex strenuus*, 50.

²⁷⁹ O’Callaghan, J. F.: *The Learned King*, 24–25.; X. Alfonz kapcsán is felmerült, pontosabban egy utalás alapján kialakult az a nézet, hogy magát koronázta meg, de Jaime Aurell – Peter Linehan nyomán – amellest érvel, hogy ez egy 18. századi historiográfiai kreáció. Jaime Aurell: *The Self-Coronations of Iberian Kings: a Crooked Line. Imago Temporis. Medium Aevum*, 8 (2014) 169–170.

4. A 14. századi Salamonok

4.1. A nápolyi új Salamon: Bölcs Róbert

A 14. századi „új Salamonok” sorát I. Anjou Róbert vagy másként Bölcs Róbert (1309–1343), II. (Sánta) Károly (1285–1309) és Magyarországi Mária fia nyitja meg, aki a bölcs király ideálját a leginkább megvalósította.²⁸⁰ Róbert a nápolyi Anjou-ház harmadik királya 1297-től vált a trón várományosává, de ingatag legitimációja onnan eredt, hogy nem ő volt II. Károly elsőszülött fia: két bátyja közül az idősebbik a magyar korona öröklése szempontjából érdekelt Martell Károly volt, Lajos – a későbbi Toulouse-i Szent Lajos – pedig a világi hatalom helyett a szerzetesi életet választotta, és testvére javára lemondott a koronáról.²⁸¹ Miután a trón eredeti várományosa 1295-ben elhunyt, az utódlásban hét éves fia, Károly Róbert helyett (akit három évvel később már a magyar trónra szántak Nápolyban) Róbert vált esélyessé.

Röviddel azután, hogy II. Károly 1309 májusában elhunyt, szeptember 8-án Róbertet Avignonban megkoronázták,²⁸² ami elvetette a viszály magjait a nápolyi trónért folytatott majdani küzdelemben az Anjou-ház magyar²⁸³ és nápolyi ága között. Bölcs Róbert apjától megörökölt területei közé tartozott Dél-Itália, az északi régióból Piemont, valamint a francia kötelék révén Provence és Forcalquier. I. Károly idején még Szicília is a királyság részét képezte, viszont az ellene kitört 1282-es szicíliai vecsernyeként²⁸⁴ ismertté vált lázadás és leszámolás óta ez a terület elveszett, de Róbert nem mondott le róla végleg. Bölcs Róbert politikájában – elődeihez hasonlóan – eredendően a guelfek és a pápa szövetségeseként lépett fel a Német-római Birodalom állandó fenyegetése miatt, és az 1320-as évektől Bajor Lajos seregeinek a támadása ellen. Róbert konfliktusa a német-római császárokkal két ízben is oda jutott, hogy VII. Henrik – aki 1312-ben elérte, hogy Rómában császárrá koronázzák²⁸⁵ –, majd 1328-ban Bajor Lajos is elítélte, lázadó

²⁸⁰ Korábbi monográfiák Bölcs Róbert uralkodásáról: Saint-Clair Baddeley: *Robert the Wise and His Heirs 1278–1352*. London, 1897.; Romolo Caggese: *Roberto D'Angiò e i suoi tempi*. I–II. Firenze, 1922. II.; Walter Goetz: *König Robert von Neapel (1309–1343), seine Persönlichkeit und Sein Verhältnis zur Humanismus*. Tübingen, 1910.; Émile G. Léonard: *Les Angevins de Naples*. Paris, 1954.

²⁸¹ Klaniczay, G.: *Az uralkodók szentsége*, 248–255.; Ezt a „gesztust” örököltte meg Simone Martini festménye Toulouse-i Szent Lajosról, ahogy Róbert fejére helyezi a koronát. A képet Róbert rendelte meg testvére 1317. évi kanonizációjára, aminek felkarolása szintén hozzájárult hatalma szakrális alapjainak alátámasztásához. Julian Gardner: *Saint Louis of Toulouse, Robert of Anjou and Simone Martini*. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 39 (1976) 12–33.

²⁸² Baddeley, S.-C.: *Robert the Wise*, 27–28., 55.

²⁸³ Csukovits Enikő: Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: Neumann Tibor – Rácz György (szerk.): *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Budapest–Piliscsaba, 2009. 19–62.; Csukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon I. rész. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Budapest, 2012.

²⁸⁴ Steven Runciman: *A szicíliai vecsernye*. Budapest, 1999.

²⁸⁵ Kenneth Pennington: *The Prince and the Law, 1200–1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*. Berkeley–Los Angeles–Oxford, 1993. 165–202.

vazallusnak nyilvánította és letette Róbertet a trónjáról. A nápolyi Anjouk hatalmát védők érvelése ezt azzal igyekezett érvényteleníteni, hogy Róbert királysága nem a birodalomhoz, hanem az egyházhoz tartozott, így a császár letétele jogtalan. Ugyanakkor a kényes politikai helyzet azt is jelentette, hogy miközben a császárok azon voltak, hogy hatalmukat Itáliában is érvényesítsék, Róbertnek a másik oldalon a pápai hatalom mellett saját pozícióját is kellett erősítenie, azokban az időkben amikor a Capetingeknél egyre inkább előtérbe került az az elv, hogy a király semmiféle hatalmat nem ismer el maga felett.²⁸⁶ A kritikussá váló helyzet miatt Róbert már 1319-ben úgy döntött, hogy Avignonba költözteti udvartartását, hogy az északi régió guelf-érdekeit jobban képviselni tudja. 1324-ben a pápa kiközösítette Bajor Lajost a ghibellinékkel való szövetkezés miatt, és abban az évben Róbert visszatelepedett Avignonból Dél-Itáliába, ahol az évek alatt szorosabbra fűzhette kapcsolatát XXII. János pápával (1316–1334). Bajor Lajos 1327-ben Itáliába vonult, és rá egy évre fejére kerülhet a császári korona, majd Róbert a serege ellene indult és a győzelme ellenére csak két évvel később sikerült elérnie, hogy Lajos elhagyja Itáliát. Az 1327 és 1330 közötti konfliktusokban Luxemburgi János is részt vett a pápa oldalán harcolva, és Róbert végül sikerrel zárhatta a birodalmi fenyegetés visszaszorítását.²⁸⁷

Ezzel párhuzamosan az 1320/1330-as évek fordulójára a politikai életben egyre központibb kérdéssé vált a trónutódlás biztosítása. Míg Róbert első feleségétől, Aragóniai Jolántól két fia született, második házassága Aragóniai Sancia királynéval már gyermektelen maradt. Miután eredeti örököse, Károly calabriai herceg 1328-ban elhunyt, a nápolyi örökséget Róbert végül unokájára, Johannára hagyta, akit 1333-ban eljegyeztetett unokaöccse, I. Károly magyar király fiával, András magyar herceggel.²⁸⁸

Róbert reprezentációjában a művelt uralkodó ideálját igyekezett megvalósítani,²⁸⁹ és a bölcs király-kép (mondhatni propaganda) kialakításában ő játszotta X. Alfonz után az egyik legnagyobb szerepet.²⁹⁰ Támogatásával teológusok, tudósok, művészek csoportjai dolgoztak, de klientúra-hálózatához olyan személyek is tartoztak, akik nem tartózkodtak állandó jelleggel a nápolyi udvarban, sőt, egyáltalán nem is jártak a városban. Ilyen volt például a legfontosabbak közül a ferences François de Meyronnes vagy Simone Martini aki Assisiből küldte Toulouse-i Szent Lajosról megfestett táblaképét Nápolyba.²⁹¹ Emellett

---

²⁸⁶ Kelly, S.: *The New Solomon*, 109–111.

²⁸⁷ Baddeley, S.-C.: *Robert the Wise*, 234–235.

²⁸⁸ Teiszler Éva: I. Lajos király nápolyi trónigénye a diplomácia tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, CXXXVI (2015) 63–79.

²⁸⁹ Léonard, É. G.: *Les Angevins de Naples*, 270–294.

²⁹⁰ Kelly, S.: *The New Solomon*, 13.; Boudet, J.-P.: *Le modèle du roi sage*, 545–566.

²⁹¹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 58.

nagy hangsúlyt fektetett a kéziratok gyűjtésére, hogy könyvtára állományát folyamatosan gyarapíthassa – ami az udvar egyik legnagyobb látványosságának számított – és olvasottsága széles körben ismert volt.²⁹² A hajdani könyvtár arányaiban rekonstruálható a fennmaradt összeírások alapján,²⁹³ de közülük viszonylag kevés példány maradt fent napjainkig.²⁹⁴ Ebben jelentős szerepe volt Nagy Lajos nápolyi hadjáratának, amikor Róbert halála után pár évvel Budára hozta a könyveit, illetve egy részét elajándékozta.²⁹⁵ Többnyire a vallási-egyházi témájú könyvek mellett a tudományos – fizikai, orvosi – jogi, történelmi kötetek álltak a polcokon, de Róbert nem csak az elődök munkáit tartotta nagy becsben, hanem kortársai munkái is megtalálhatóak voltak a könyvtárában.²⁹⁶ Ízlése így inkább középkorinak tűnik, amivel kapcsolatban Petrarca nem hagyta megjegyzés nélkül, hogy a klasszikus művek és versek kevésbé érdekelték.²⁹⁷

Disszertációmon belül Róbert mondhatni egy egészen kivételes esetet képvisel, mivel előrebecsátható az eddigi kutatások alapján, hogy mindenkinél többször nevezték „új Salamonnak”. Az egyik kérdés, hogy az udvari klientúráján kívül is elterjedt-e a párhuzam kettejük között, másrészt milyen esetekben állapítható meg személyes hozzájárulása ehhez a képhez?

4.1.1. A „prédikáló király”

Róbert könyvtára, klientúra-hálózata, és művészet pártolása mellett egy uralkodók körében egészen ritka területen is jeleskedett: közel háromszáz *sermo* szöveget tulajdonítanak neki.²⁹⁸ Ez a szám egy gyakorlott középkori prédikátortól is kivételes teljesítmény lenne, de a mennyiségre való tekintettel, egy uralkodó esetében majdhogynem

²⁹² Alessandro Barbero: La propaganda di Roberto d'Angiò re di Napoli (1309–1343). In: Paolo Cammarosano (ed.): *Le forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento. Relazioni tenute al convegno internazionale di Trieste (2–5 marzo 1993)* Rome. Rome, 1994. 111–131.; Isabelle Heullant-Donat: Quelques réflexions autour de la cour Angevine comme milieu culturel au XIVe siècle. In: *L'État Angevin: Pouvoir, culture, et société entre XIIIe et XIVe siècle* (továbbiakban: *L'État Angevin*). Rome, 1998. 173–191.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 242. és 24.

²⁹³ Cornelia Coulter: The Library of the Angevin Kings of Naples. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 75 (1944) 141–155.

²⁹⁴ François Avril: Trois manuscrits napolitains des collections de Charles V et de Jean de Berry. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 127 (1969) 291–328.

²⁹⁵ Róbert könyvtárának sorsáról még szó lesz a Nagy Lajosról írt fejezetben.

²⁹⁶ Coulter, C.: The Library of the Angevin Kings of Naples, 141–155.

²⁹⁷ Kelly, S.: *The New Solomon*, 45–47.; Michel Hébert: Le règne de Robert d'Anjou. In: Noël-Yves Tonnerre – Élisabeth Verry (éd): *Les princes angevins du XIIIe au XVe siècle. Un destin européen*. Rennes, 2003. 99–116.

²⁹⁸ Róbert prédikációinak két katalógusa van: Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateinischen*, V. 196–219.; Goetz, W.: *König Robert von Neapel*, 47–68. Schneyer 270, Walter Goetz 289 *sermó*val számolt.; Pryds Róbert *sermó*iról írt monográfiájának függelékében pontosítja a katalógusokat. Darleen N. Pryds: *The King Embodies the World. Robert d'Anjou and the Politics of Preaching*. Leiden, 2000. 125–126.

példa nélküliként hat.²⁹⁹ A *sermó*kat udvari és diplomáciai ceremóniákon, utazásai alkalmával, egyetemeken (Nápolyban és Salernóban) vagy egyházi intézmények látogatásakor mondta el, többek között a pápai udvarban is. Róbert a prédikációk segítségével – ezeken túlmenően teológiai és liturgikus vonatkozású értekezéseket is írt, az egyikről még lentebb lesz szó³⁰⁰ – az adott politikai helyzetben a nyilvánosság számára egy gondosan kialakított imázst mutatott.³⁰¹ Róbert prédikációi³⁰² javarészt kiadatlanok, ezért a feldolgozásokra szorítkozom.³⁰³

Róbert Salamonhoz kötődő imázsának leglényegesebb pontja, hogy nem tartózkodott attól, hogy politikai törekvései alátámasztására saját magára új Salamonként utaljon *sermó*iban. Ez egyrészt a lentebb elemzett genovai prédikációjára igaz a leginkább, de arányaiban megállapítható, hogy – az Énekek énekét is beleszámolva – 33 esetben a Salamonnak tulajdonított bibliai könyvek valamelyikéből választotta ki témáját, vagy Salamon egyik története volt a prédikáció kiindulópontja.³⁰⁴ Például egy *sermó*jában hatalma isteni alapját fejtette ki Salamon szavaira hivatkozva (*Per me reges regnant...*³⁰⁵), és ebben Salamon Istentől kért bölcsességét nem teoretikus, hanem az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó praktikus képességként értékelte, saját hatalmát mintegy *lex animata*ként magyarázva.³⁰⁶

Róbert tanultságának reprezentálása céljából – uralkodókra a legkevésbé sem jellemző módon – hat alkalommal egyetemi ünnepségeken, új *magisterek* beiktatásán is prédikált. Ez a szokása a prédikáció hagyományain belül is kiemelte szokatlan fellépését,

²⁹⁹ Párhuzamos példaként IX. Lajos merülhet fel, akit Matthew Paris prédikátornak nevezett, vagy az Aragóniai házból IV. Péter (1336–1387), akitől három prédikáció ismert, valamint V. Bölcs Károlynak is fennmaradt egy prédikációja 1378-ból. Kelly, S.: *The New Solomon*, 246. 15. l.; Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 15–16.; Anne Dawson Hedeman: Valois Legitimacy: Editorial Changes in Charles V's Grandes Chroniques de France. *The Art Bulletin*, 66 (1984) 116–117.

³⁰⁰ A *De paupertate evangelica*, a *De visione beatifica*, a *Dicta et opiniones*, egy liturgikus *officium* Toulouse-i Szent Lajos tiszteletére. Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 45.

³⁰¹ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 2., 45.

³⁰² Jean-Paul Boyer: Ecce rex tuus: Le roi et le royaume dans les sermons de Robert de Naples. *Revue Mabillon*, 6 (1995) 101–136.

³⁰³ Bölcs Róbert Szent Erzsébet prédikációit kiadta: Ottó Gecser: *The Feast and the Pulpit. Preachers, Sermons and the Cult of St. Elizabeth of Hungary, 1235 -ca. 1500*. Spoleto, 2012. 393–426.

³⁰⁴ Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateinischen*, V. 196–219.

³⁰⁵ Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateinischen*, V. 205. 107. sz.; Ennek az idézetnek az értelmezéséről a *Képes Krónikát* tárgyaló alfejezetben lesz szó (4.1.).

³⁰⁶ „Per secundum liquet huius orationis causa et ratio, quia pro regio iudicio, et merito quia scribitur Prov. 8 [15]: *Per me reges regnant et legum conditores iusta decernunt*; quod uerbum potest competere sapientie increate Christo quia sicut ipse ait: Pater omne iudicium dedit Filio. Idcirco apte Salomon, ipse regis David filius, sapientiam orando a Deo petiit, non absolutam uel theoricam, licet et illam optinuerit qua a cedro que est in Libano usque ad ysopum, sicut asserit 3 lib. Regum hystoria, disputauit, set potius praticam et iudicio applicatam et relatum; unde et populus timuit eum uidens sapientiam Dei esse in illo ad iudicium faciendum.” Jean-Paul Boyer: Une théologie du droit. Les sermons juridiques du roi Robert de Naples et de Barthélemy de Capoue. In: *Saint-Denis et la royauté. Études offertes à Bernard Guenée*. Paris, 1999. 658–659.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 176–177.; Klaniczay G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos, 31.

és ilyen alkalmak során nem csupán nápolyi királyként prédikált, hanem kettős szerepben lépett fel: királyként és *magister*ként is, összekapcsolva a kettőt.³⁰⁷ Bartolomeo da Salerno kánonjogi fokozatszerzési ünnepségén a Példabeszédek könyvéből (Péld. 2,4) választott kezdő idézetet,³⁰⁸ és Pietro Crispano jogász beiktatási ünnepségén önmagára Dávid-párhuzamot alkalmazott.³⁰⁹

Nehezen megfejthető probléma, hogy valóban ő írta-e a prédikációk szövegeit, mivel egyfelől királyként aligha lehetett ideje a szükséges könyvek mély és alapos tanulmányozására, viszont a kortársak állították, hogy ő volt a szerzője ezeknek. Lehetséges, hogy a prédikációk megírásához a háttérben mások is a keze alá dolgoztak, de az bizonyos, hogy rendelkezett azzal az intellektuális háttérrel, hogy ezeket a különböző ceremóniákon elmondhassa (bár lehetséges, hogy egyes fennmaradt *sermo* szövegeket nem használt fel). Tovább nehezíti a helyzet megítélését az a szintén nehezen eldönthető prédikáció kutatást jellemző általános kérdés, hogy a fennmaradt szövegek mennyiben feleltethetők meg az elhangzottakkal? A *sermók* latin nyelven maradtak fent – de nem kizárt, hogy a 14. századi prédikációs szokásoknak megfelelően anyanyelvén is prédikálhatott. A prédikációk szövegeit egy kivétellel minden esetben a Biblia egyik választott idézete köré építette fel, azokat további részekre bontva.³¹⁰ Róbert prédikációira összességében jellemző volt, hogy politikai-diplomáciai helyzettől függetlenül, mindig vallásos kontextusban állította be prédikációja témáját, ezzel is alátámasztva bölcsességét, kegyességét, a királyi hatalom szakrális oldalát és politikai törekvéseit. Noha akadnak más esetek is királyi prédikációra,³¹¹ de Róbert retorikai képességei és az azokba belecsempésztett Salamon-párhuzam egészen kivételes. Róbert bölcsességet prezentáló imázsát – amelyet részben patronálási „rendszerével”, az őt támogató udvariak magasztalásával és saját prédikációival is igyekezett elérni – nem minden esetben fogadták el a kortársak szó nélkül, sőt több esetben kimondott ellenszenvet keltettek Róbert beszédei.³¹² Ez az ellenérzés összefügg a 14. századra határozottan jellemző problémával: egy uralkodónak továbbra is a harcokra kell-e a hangsúly helyezni vagy inkább a művelődéssel foglalkozzon-e? Kelly Dante-Petrarcha véleménykülönbségével kezdi

³⁰⁷ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 63–64.

³⁰⁸ Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateneinischen*, V. 206. 115. sz.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 249.; Ezen kívül Johannes de Renesto *conventus*-án a Bölcsesség könyvéből idézett (3,15). Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateinischen*, V. 208. 140. sz.

³⁰⁹ Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateneinischen*, V. 209. 147. sz.; Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 75.

³¹⁰ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 10–15.

³¹¹ Például Matthew Paris nevezte IX. Lajost prédikátornak. Kelly, S.: *The New Solomon*, 246. 15. lj.

³¹² Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 51–54.

könyvét, akik vitája kiválóan szemlélteti ezt a problémát: míg Petrarcha dicsérte Róbertet és kora egyik kiváló elméjének tartotta, Dante haszontalannak tartotta a nápolyi király sok prédikációját.³¹³ Róbertnek nem is sikerült mindig osztatlan sikert aratnia prédikációival. Közvetlenül trónra kerülése után 1309–1310-ben VII. Henrik támadása idején Firenze a segítségét kérte, de Róbert hamarabb tartott prédikációt, mint, hogy a sereg megérkezett volna – nem sokkal később már a város utcáin gúnyosan emlegették a királyt, „Rex Bertát”.³¹⁴

Ahogy utaltam rá, az egyik legismertebb eset szorosan kötődik az Anjouk itáliai birtokai közül a stratégiai fontos Genovához, amely Róbert idején még egészen új szerzemény volt. A város nem csupán kapocs volt Provence és Nápoly között, de Milánó ellenpontjaként – Matteo Visconti Bajor Lajossal kötött szövetsége miatt – az északnyugati régió konszolidációjában is fontos szerepet játszott. Genova 1311-től két évig VII. Henrik császár kezében volt, de 1314-től kezdődően a guelf-ghibellin megosztottság harcok színterévé változtatta a várost, és a guelf irányítás Róberttől és a pápától kért támogatást 1318-ban.³¹⁵ Miután a pápa 1318 tavaszán levélben sürgette Róbertet, hogy segítsen a városnak, a király még megvárta a nyarat Nápolyban, és 1318. július 21-én vonult be a városba. Ezzel elérte, hogy a harcok másnapra befejeződtek és alig egy héttel később a városvezetés tíz évre felajánlotta Genovát a királynak, aki abban reménykedett, hogy a város majd Szicília visszaszerzésében a segítségére lesz. Róbert a bevonulását követően a polgároknak tartott prédikációjában³¹⁶ saját közvetítő szerepét támasztotta alá.³¹⁷ Kiinduló idézetét a Zsoltárok könyvéből választotta ki (Zsolt. 29,11.): „Az Úr hatalmat ad népének, és békességgel áldja meg népét az Úr.”³¹⁸ Róbert két erényre építette fel prédikációját: az erőre és a bölcsességre. A katonai erő demonstrálásánál – ami érthető annak fényében, hogy hadsereggel vonult be Genovába – Dávid alakjára hivatkozott, felidézve Saulon és Góliáton aratott győzelmét.³¹⁹ Dávid mellett Salamon bölcsességére is rámutatott, aminek

---

³¹³ Kelly Dante-Petrarcha véleménykülönbségével kezdi könyvét, akik vitája kiválóan szemlélteti ezt a problémát: míg Petrarcha dicsérte Róbertet és kora egyik kiváló elméjének tartotta, Dante haszontalannak tartotta a nápolyi király sok prédikációját. Kelly, S.: *The New Solomon*.

³¹⁴ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 51–52.

³¹⁵ Steven A. Epstein: *Genoa and the Genoese, 958–1528*. Chapel Hill, N. C., 1996. 194–211.; Hébert, M.: *Le règne de Robert d’Anjou*, 105.

³¹⁶ Kelly úgy véli, nem határozható meg egyértelműen, hogy a beszédet 1318/1319-ben vagy 1324-ben tartotta-e meg. Kelly, S.: *The New Solomon*, 220–227.

³¹⁷ Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateinischen*, V. 209. 142. sz.

³¹⁸ „Dominus virtutem populo suo dabit Dominus benedicet populo suo in pace.”

³¹⁹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 222.

segítségével békét teremtett királyságában, mivel a bölcsesség erényéből születik a béke.³²⁰ Róbert a bibliai királyok példájával igyekezett a guelf tábor vezetőjeként feltüntetni magát, és ezzel párhuzamosan a bibliai királyok révén egy vallásos aurát is teremteni maga körül. Kelly úgy értelmezi a prédikációt, hogy Róbert elsősorban békehozó királyként akarta magát feltüntetni,³²¹ ám úgy vélem, akkor csak Salamon példájával élt volna. A *sermo* végkicsengése, hogy Róbert Genovába egyfelől egy békehozó (bölcs) Salamonként érkezett, a városban kialakult káoszt megszüntetendő, de ez önmagában kevés lenne, és a Dávid példájával bemutatott katonai erő segítségével a guelfek vezetőjeként is interpretálja magát.

Bölcs Róbert saját politikai helyzetének erősítésére nem csupán a prédikációkat, hanem az evangéliumi szegénységről írt *De evangelica paupertate* (1323/1332³²²) művét is használta.³²³ A pápa és a ferencesek spirituális mozgalma között az 1310–1320-as években erőteljesen fellángoló vita az evangéliumi szegénységről azokat az éveket érintette, amikor Róbert Avignonban tartózkodott. Miután az 1322-ben tartott nagykáptalani gyűlésen a ferencesek megerősítették állásfoglalásukat Jézus és az apostolok teljes szegénységéről, XXII. János a döntés meghozatalához konzisztóriumot tartott a helyzet értékeléséről. Róbert is csatlakozott a vitához és – valószínűleg 1323-ban írt – értekezésében állást is foglalt. Noha nincs arra utaló jel, hogy a pápa felkérte volna erre és a hivatalos véleményeket tartalmazó kompilációban sem szerepel, valószínűleg a pápa ellenében megfogalmazott véleménye miatt.³²⁴ A ferences érveléseket felsorakoztató tíz *folio* terjedelmű szöveg konklúziójába Róbert saját álláspontja megerősítéséhez Salamon királyt is beleszötte. Róbert Jézus és az apostoli szegénység mellett foglalt állást, de hangsúlyozta, hogy a pápa szemlélete határozza meg az egyetemes doktrínát, vagyis végeredményben a pápai döntés a mérvadó. Az értekezés záró szakaszában Róbert önmagára és a pápára is bölcs bíróként hivatkozott – a Biblia mellett Arisztotelészt is idézve. Ehhez Salamon király adta a mértékadó példát, akinek ítéletére hivatkozott, és saját pozícióját ezzel Salamonon

---

³²⁰ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 53–59. „Secundum scilicet sapientiam, que intelligitur in pace expressione, invenimus in rege Salamone, et hoc tam precedente re quam subsequente nomine. Cum enim supra omnes reges esset sapientissimus, pace regnum suum universaliter quietavit. Ex quo et rex pacificus fuit dictus de quo ad litteram scribitur 3 Reg 5: Dedit dominus sapientiam Salomoni et erat pax inter Yram et Salomonem, et percusserunt ambo fedus. Et ob hoc propheta Zacharias (Zach. 8.) veritatem sapientie et unitatem pacis et concordie simul connectat, dicens, veritatem et pacem tamen diligite.”

³²¹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 222.

³²² Musto 1332-re datálja, de Pryds meggyőzőbben érvel amellett, hogy valójában megközelítőleg tíz évvel korábban írta Róbert. Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 87.; Ronaldo G. Musto: Franciscan Joachimism at the Court of Naples, 1309–1345: a New Appraisal. *Archivum Franciscanum Historicum*, 90 (1997) 458.

³²³ Egy kézirat részeként maradt fent Párizsban: BnF MS lat. 4046. fol. 72v–82r.

³²⁴ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 84.

keresztül bölcs bíróként interpretálta (1 Kir. 3,28): „Meghallotta erre egész Izrael az ítéletet, amelyet a király hozott, s elfogta a félelem a király iránt, mert látta, hogy Isten bölcsessége vezeti az ítékezésben.”³²⁵ Ez a rövid értekezés újabb példája Róbert találékony véleménynyilvánításának és saját hozzáértő szerepének bizonyítására: a pápa álláspontjával ellentétes meggyőződéséhez nem ragaszkodott mindenáron, saját pozíciójának éreztetése – Salamon bölcs ítéletével – mondhatni fontosabb volt a pápával szemben. XXII. János nem sokkal később 1323. november 12-én elítélte és eretneknek nyilvánította a ferencesek evangéliumi szegénységről vallott álláspontját.

4.1.2. Az udvari Salamon-laudációk

Az alábbiakban már elsősorban azokat az eseteket, méltatásokat elemzem, melyekben egyértelműen Salamonként hivatkoztak Róbertre. Lehetséges vizsgálati csoportként felmerülhetnének a királyi könyvtár Róbertnek dedikált kéziratai, azok prologusai és esetleges ikonográfiai programjuk – ahogy a későbbi, V. Károly-kori kódexek esetében majd látható lesz – ám ahogy már megjegyeztem, az egykori gyűjteményből viszonylag kevés kézirat maradt fent napjainkig, így majd a következő alfejezetben tárgyalom az ún. *Anjou Bibliát*.

Róbert esetében az egyértelmű párhuzamok közte és Salamon között szinte rögtön a koronázását követően felbukkantak. Bartolomeo da Capua (1248–1328) már II. Károly idején is az udvar meghatározó tagja volt, és ez nem változott Róbert alatt sem, akinek szintén bizalmi embere lett. Bartolomeo da Capua³²⁶ a nápolyi egyetemen végzett jogot, majd *protonotarius*ként és *logothet*ként haláláig, 1328-ig szolgálta Róbertet. Maga is gyakran prédikált – kb. 40 *sermo* szöveg maradt fent tőle³²⁷ –, így 1309-ben, közvetlenül Róbert koronázása után is.³²⁸ A már Nápolyban elmondott *sermó*hoz Bartolomeo da Capua kiinduló idézetnek Áron megkoronázását (Sir. 45,9) választotta, és Róbert négy erénye

---

³²⁵ „Quisque bene iudicat qui bene novit de hominibus est bonus. Iudex simpliciter autem qui circa omnia bene eruditus est vere ipse proprie sapiens secundum conditiones Philosophi Methaphysicorum quia scit omnia et difficilia per certitudinem et causam, etc. De hac immensa sapientia ad iudicium faciendum scribatur de Salomone III Reg. [3:28]: [Audivit] *omnis in Israhel iudicium quod iudicaret rex, timuerunt regem videntes sapientiam dei esse in illo ad faciendum iudicium.*” Pryds, D.: *The King Embodies the World*, 89. az elemzés: 88–91.

³²⁶ Jean-Paul Boyer: Parler du roi et pour le roi. Deux ‘sermons’ de Barthélemy de Capoue, logothète du royaume de Sicile. *Revue des Sciences philosophiques et théologiques*, 79 (1995) 193–248.

³²⁷ Nitschke 41 szöveggel számolt, Boyer szerint csak 39. August Nitschke: Die Reden des Logotheten Bartholomäus von Capua. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 35 (1955) 226–274.; Jean-Paul Boyer: Prédication et État napolitain dans la première moitié du XIVe siècle. In: *L’État Angevin*, 131.

³²⁸ A szöveget kiadta: Boyer, J.-P.: Parler du roi, 236–242.; Schneyer, J. B.: *Repertorium der lateneischen*, V. 243. 46. sz.

köré építette a király alkalmasságának interpretációját. Az első erény az egyházi-teológiai vonatkozású *sapientia*, mivel Róbert tanult volt a teológia terén, a második a világi jellegű tudása, mivel szakértője volt a filozófiának és a logikának (*scientia*). A harmadik erénye Róbertnek az igazságossága (*iustitia*) és végül az állhatatossága (*stabilis*).³²⁹ A prédikáció végét azzal koronázta meg, hogy Róbertre bölcsessége miatt egyértelműen új Salamonként lehet tekinteni.³³⁰

Nem csupán prédikációkban találni utalást Róbertre, mivel Kelly felfigyelt rá, hogy 1325 körül a ferences Guglielmo da Sarzano – anélkül, hogy megnevezte volna Róbertet – a *De excellentia principatus regis monarchici et regalis* című királytükkrében, bölcsességét dicsérve Salamonhoz hasonlította: „Quasi alter Solomon sapientissimus domum Dei edificans, regnabit pacifice.”³³¹ Viszont érdemes kiegészíteni, hogy a szerző a mű legutolsó részében nem csupán Salamonhoz hasonlította Róbertet, hanem többek között Gedeonhoz, Sámsonhoz, Dávidhoz, Sámuelhez, Illéshez, Makkabeushoz is.³³² Az ószövetségi példakon nyugvó erénykatalógus előtt Guglielmo da Sarzano a királyi bölcsesség fontosságát Salamon szavaira hivatkozva magasztalta, mi szerint „áldott a föld akinek királya bölcs, mert a bölcs király a nép támasza” („Si enim terra cujus rex est nobilis predicatur beata, teste in Ecclesiaste sapientia Salomonis [...] rex sapiens est stabilimentum populi.”).³³³

A nápolyi királyok közül Róbert volt az utolsó, aki zsidó fordítókat alkalmazott udvarában.³³⁴ Közéjük tartozott Kalonymus ben Kalonymus (1287–1328) itáliai költő és tudós, akit Róbert 1317 körül hívott az udvarába és számos művet fordított le a királynak az 1320-as évek végén. 1328. április 18-án fejezte be Averroëstől a *Tahāfut al-Tahāfut* al-

³²⁹ „Primo, fuit coronatus in vasis suavis et alte sapientie, quia idem rex imbutus et doctus est profunde in sacra theologia que de Deo tractat et de divinis ac divino modo traditis, propter quod dicitur sapientia quasi sapida scientia [...] Secundo fuit etiam coronatus prefatus rex in vasis prompte et lumine scientie, quia in moralibus et logicalibus peritus et promptus est ac actus speculator. [...] Tertio, fuit similiter coronatus iam dictus dominus rex in vasis preclare ac aperte iustitie, quia ipse iustus est et iustitiam diligit in omnibus processibus et operationibus suis. [...] Quarto, fuit etiam coronatus rex ipse in vasis stabilis et mansuete constantie, quia in omnibus actibus et gestis suis constans et stabilis est sicut virtuosus ad quem pertinet constanter et immobiliter operari.” Boyer, J.-P.: Parler du roi, 240–241.

³³⁰ „Regem Salomonem, id est predictum regem Sicilie qui per quandam participationem potest dici Salomon ratione sue sapientie, ut supra tactum est.” Boyer, J.-P.: Parler du roi, 242.; Nitschke, A.: Die Reden, 258. 35. sz.

³³¹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 273. 105. lj.

³³² Ferdinand M. Delorme: Tractatus Fratris Guillelmi de Sarzano de excellentia principatus regalis. *Antonianum*, 15 (1940) 244. „Hic revera accinctus fortitudinis gladio, instar alterius Gedeonis [...] quasi alter Sanson Philistinorum infidelium portas auferet, blada succendet; quasi alter David benedictione munitus summi pontificis velut alterius Samuelis, prelia Domini victor et triumphator pugnabit; quasi alter Helias zelo Dei fervens, occidet prophetas Baal; quasi alter Salomon sapientissimus domum Dei edificans, regnabit pacifice, quasi alter Machabeus prophanatum sanctuarium [...]”

³³³ Delorme, F. M.: Tractatus Fratris, 242–243.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 256.; Ez a téma az V. Károlynak készített *Policraticus*-ban is vissza fog köszönni, ld. a 3.3.2-es fejezetben.

³³⁴ Joseph Shatzmiller: Les Angevins et les juifs de leurs états: Anjou, Naples, et Provence. In: *L'État Angevin*, 289–300.

Gazáli ellen írt munkájának fordítását (MS Vat. Lat. 2434) Arles-ban.³³⁵ A lefordított *Destructio destructorum philosophorum* prológusában a királyra második Salamonként hivatkozott.³³⁶ Ezen kívül valószínűleg Kalonymus Róbertnek dedikálta az aritmetikáról, geometriáról és asztrológiáról szóló *Sefer melakim* című munkáját is, aminek egy töredéke ismert.³³⁷ Szintén ugyanabban az évben, 1328-ban Shemaryah ben Eliyahu ha-Ikri'i filozófus egy Énekek éneke kommentárjában úgy fogalmazott, hogy Róbert Salamonhoz hasonlóan a királyság tudományának (vagy bölcsességének) koronáját viseli.³³⁸

Noha a fenti példákra is részben jellemző, de a Róbertről kialakult „új Salamon”-kép az esetek legnagyobb részében szinte ugyanolyan formában ismétlődő fordulatként terjedt. Ennek a fordulatnak – „Salamon óta a legbölcsebb” – az első nyoma a királyi családhoz kötődik. Róbert második feleségének, Sancia nápolyi királynénak az udvari művelődésben betöltött szerepe kevésbé körülhatárolható, de ismert, hogy férjével együtt a ferences rend – elsősorban a spirituális ág – támogatója volt, amit az alapítások,³³⁹ Róbertnek a már említett *De evangelica paupertate* írása mellett a királyné rendnek írt levelei is tanúsítanak.³⁴⁰ A ferencesek királyi pártfogásáról, különösen a tulajdonról radikális elveket valló spirituálisok irányzatáról fentebb már szó esett, de Róbert irányultsága e téren könnyen összekapcsolható ifjúkori éveivel, amikor testvéreivel az aragón király fogságában ferences tanítókkal voltak körülvéve, így azok hatása korán érte őket.³⁴¹ Sancia királyné pedig hajadon korában a mallorcai udvarban szintén ferencesekkel körülvéve nevelkedett, a királyi családja szoros kapcsolatot ápolt a renddel.³⁴² Mindezek

---

³³⁵ Colette Sirat: Les traducteurs juifs à la cour des Rois de Sicile et de Naples. In: Geneviève Contamine (éd.): *Traduction et traducteurs au Moyen Âge*. Actes du Colloque international du C.N.R.S. / I.R.H.T., 26-28 mai 1986. Paris, C.N.R.S., 1989. 179.; Moritz Steinschneider: Robert von Anjou und die sein Verhältnis zu einigen gelehrten Juden. *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 48 (1904) 715.; Ruedi Imbach: *Dante, la philosophie et les laïcs. Imitations à la philosophie médiévale*. Paris-Fribourg, 1996. 90.

³³⁶ „Explicit translatio huius libri in civitate Arelatis XVIII Aprilis anno ab adventu Christi MCCCXXVIII ad obedientiam almi regis regum fidelium columne (sic) qui licite vere secundus Salomon dicitur.” Moritz Steinschneider: *Gesammelte Schriften*. I. Berlin, 1925. 511. a Cod. Vat. Lat. 2484. alapján.

³³⁷ München MS. No. 290; Steinschneider, M.: Robert von Anjou, 715.

³³⁸ Colette Sirat héberről készített francia nyelvű fordítása: „notre Maître, le roi grand et élevé, le roi Robert le quel, comme le roi Salomon, porte la couronne de la Science (ou de la Sagesse) en sus de la couronne de la royauté.” Sirat, C.: Les traducteurs juifs, 179–180.; Steinschneider, M.: Robert von Anjou, 716–717.

³³⁹ Az egyik legfontosabbról, a Santa Chiaráról még lentebb lesz szó, de az alapításokról ld. Ronald G. Musto: Queen Sancia of Naples (1286-1345) and the Spiritual Franciscans. In: Julius Kischner – Suzanne Wemple (eds.): *Women of the Medieval World. Essays in Honor of J. H. Mundy*. Oxford-New York, 1985. 192.

³⁴⁰ Marc Dykmans (éd.): *Robert d'Anjou: La vision bienheureuse. Traité envoyé au pape Jean XXII*. Rome, 1970. 34.

³⁴¹ Kelly úgy véli, hogy nem feltétlenül a ferencesek spirituális ágának szentelték magukat a tanítói. Az Anjou-ház és a ferencesek kapcsolatának vitájáról ld. Kelly, S.: *The New Solomon*, 74–77.

³⁴² 1317-ben a királyné a pápához fordult, hogy kérvényezze a válást a királytól, aki visszautasította. 1337-ben a klarisszákhoz kívánt belépni, és ahova végül, Róbert halála után egy évvel végleg csatlakozott. Musto,

fényében nem meglepőek a királyné levelei, amiket 1334-ben az assisi-i ferences generális konventnek írt. Az 1334-re keltezett levél lényegében három korábbi levélrészletét is megőrizte az 1316 és 1331 közötti időszakból. Sancia királyné 1316-ban írt először a rendfőnöknek, Michele da Cesenának, ugyanazon évi generális konvent kapcsán. A királyné levelében a rend támogatásáról biztosítja a rendfőnököt, amelyben ugyanakkor az egyik legkorábbi Róbertre vonatkozó Salamon-párhuzam található. A királyné bevezetőjében miután felsorolta családja szentséges tagjait – a *beata stirps* eszme felvázolása után –, úgy fogalmazott, hogy a király a legnagyobb tudású és legbölcsebb a fejedelmek között Salamon óta és ezt a tudást a királynővel együtt a ferencesektől kapták, akiket meg kell védeniük.³⁴³

Róbert halála után sem tűnt el az őt Salamonként dicsőítő léggör, mivel egyrészt a *Cronaca di Partenope* (1348–1350 k.) is megismételte a szinte már közhellyé vált fordulatot, hogy Róbert volt a legbölcsebb Salamon király óta.³⁴⁴ Végül ezt a megfogalmazást Benvenuto da Imola kora egyik ismert történetírója is átvette, Róbert halála után három évtizeddel – a legkorábban 1375 körüli – Dante kommentárjában, aki viszont nem tartozott Róbert udvari körébe.³⁴⁵ Ezzel ellentétben – ahogy korábban már említettem – Dante Róbert egyik legnagyobb kritikusa volt, ezért a nápolyi királyról alkotott negatív véleménye miatt nem kötötte össze Salamonnal, pedig az *Isten színjátékban* a Paradicsomban két helyen is Salamon bölcsességét tárgyalja. Egyrészt a 13. énekben, másrészt amikor Dante elhagyta barátját, Vergiliust, aki pogányként nem léphetett be a Paradicsom kapuján, a tizedik énekben Dante a Napba száll. A negyedik

---

R. G.: Queen Sancia, 186–189.; Dykmans, M.: *Robert d'Anjou*, 34.

³⁴³ A levél a ferencesek krónikájában, a *Chronica XXIV generalium ordinis fratrum minorum*ban (1370 k.) maradt fent: „[...] Robertum, Ierusalem et Siciliae regem [...] qui erat frater tertius, fuit rex et habuit omnes virtutes, quibus decuit ipsum, et sapientiam et scientiam plus quam sciatur a tempore Salomonis de aliquo principe mundi, et scientiam istam didicit a fratribus Ordinis et ad hoc, ut defenderet Ordinem beati Francisci et ego cum eo.” *Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum minorum*. III. Quaracchi, 1897. 508–514., 509.; Musto, R. G.: Queen Sancia, 207–214., 208.; EMCh I. 451.; A spirituálisok mozgalmát 1317-ben XXII. János kiadott bulláiban ítélte el, majd 1318 során Marseille-ben négy rendtagot kivégeztetett.; Malcolm Lambert: *The Franciscan Crisis under John XXII. Franciscan Studies*, 32 (1972) 123–143.

³⁴⁴ „Lo quale Re Roberto fo lo piú savio omo in sapienza che fosse in terra da lo tempo di Salamone [...].” Antonio Altamura (ed.): *Cronaca di Partenope*. Naples, 1974. 132.; Az új kritikai kiadásban: Samantha Kelly: *The Cronaca Di Partenope: An Introduction to and Critical Edition of the First Vernacular History of Naples (c. 1350)*. Leiden–Boston, 2011. 76.; Korábban Giovanni Villani munkájának tulajdonították, Kelly Bartolomeo Caracciolo-Carafában látja a szerzőjét. Kelly, S.: *The Cronaca Di Partenope*, 17.

³⁴⁵ „Roberti, quem post Salomonem sapientissimum praedicat constans opinio plurimorum.” Girolamo Tiraboschi: *Storia della Letteratura Italiana*. I–IX. Modena, 1789. V. 18. Caggese, R.: *Roberto D'Angiò*, II. 427.; Dykmans, M.: *Robert d'Anjou*, 34.

szférában az ötödik fényben – noha nem nevezte meg – maga Salamon király az egyik legtündöklőbb bölcs.³⁴⁶

Az egyik legelterjedtebb nosztalgikus megemlékezés Róbertről Giovanni Boccaccióhoz fűződik, aki szintén a legtanultabb királynak tartotta Róbertet, és ennek hangot is adott a *Genealogia deorum*ban (1350–1372 k.).³⁴⁷ Bocaccio a 15 könyvből felépülő pogány isteneket bemutató művéhez még ifjú korában Róbert könyvtárában gyűjtött anyagot az 1330-as években, amikor Nápolyban tanult. A 14. könyvében megjegyezte, hogy Róbert gyerekkorában kevésbé volt fogékony az olvasásra és tanulásra, de Aesopus meséi felkeltették érdeklődését, és végül is elérte azt a tudást, amilyenre példát Salamon óta még senki se látott.³⁴⁸ Ugyanez az ifjúkori vonása maradt fent Toulouse-i Lajos kanonizációs eljárása révén taníttatásáról, miszerint a két testvér közül Róbert Lajoshoz képest kevésbé tűnt eleinte kiemelkedő tanulónak, de ferences tanítói megalapozták a latin nyelvi és teológiai ismereteit.³⁴⁹ Végül Giovanni Villani is Róbert tudását méltatta krónikájában: „S ha a bölcsék bölcsének, nagybátyádnak, Róbert királynak, az összes királyok foltnélküli tükrének tetteit tekinted (akit, mindamellettt hogy születésétől Róbertnek, felavatásától Róbert királynak neveztek, mérhetetlen s hallatlan okosságánál fogva minden nemzedéken keresztül az új Salamonnak kellene hívni) vájjon (*sic!*) eltért-e ősei nyomdokától?”³⁵⁰

Róbert halála előtt lediktált végrendeletében Johannát nevezte ki utódának, és négy nappal később, 1343. január 20-án hunyt el. A király temetésén január-februárjában a domonkos Federico Franconi prédikált, aki már Róbert apjának a gyászszertartásán is a

---

³⁴⁶ „Az ötödik fény fényeink sorában
a legszebb, oly szerelmet önt, hogy őt még
szomjaznak emlegetni a világban.
Tudásnak teljét, elmék legdicsőbbjét
láthatod itt, s ha igaz az igazság,
se volt, se lesz, hogy párja fölvetődnék.” Babits Mihály fordítása: *Dante Alighieri összes művei*. Budapest, 1965.; Nasti, P.: *The Wise Poet*, 103–138.

³⁴⁷ Baddeley, S.-C.: *Robert the Wise*, 271.

³⁴⁸ „[...] talemque de se fecisse regem, ut a Salamone citra regum doctiorem mortales agnoverint.” Émile G. Léonard: *Les Angevins de Naples*, 282.; Vincenzo Romano (ed.): Giovanni Boccaccio: *Genealogia deorum gentilium libri*. 14.9. I–II. Bari, 1951. II. 709.; Markus Schürer: *Der Herrscher als zweiter Salomo. Zum Bild König Roberts von Anjou in der Renaissance*. In: Patrick Baker et al. (eds.): *Portraying the Prince in the Renaissance: the Humanist Depiction of Rulers in Historiographical and Biographical Texts*. Berlin, 2016. 222–224.

³⁴⁹ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 34.

³⁵⁰ „Se del sapientissimo de'savi Re Ruberto tuo zio, il quale fu specchio non corrotto di tutti i Re (avvegna che per generazione Ruberto e per unzione Re Ruberto fosse nomato, per la smisurata e non udita sapienza per una regenerazione doverebbe essere appellato novello Salomone) i suoi fatti rivolgerai, partissi elli dalle vie de' suoi progenitori?” *Istorie fiorentine di Giovanni Villani cittadino fiorentino fino*. I–VIII. Milano, 1802–1803. VIII. 260. 12. könyv; Magyar fordításban: Rácz Miklós (szerk., ford.): Villani János krónikája (Cronica di Giovanni Villani). In: *A három Villani krónikája*. Budapest, 1909. 12. könyv

királyi családot képviselte 1309-ben, és szintén *sermó*ban emlékezett meg az elhunyról.³⁵¹ II. Károly temetési prédikációjában nem csupán a néhai király egykori érdemeire tekintett vissza, hanem a három királyt, I. Károlyt és II. Károlyt és az újonnan megkoronázott Róbertet együttesen dicsérte, ezzel a dinasztia folyamatosságára helyezve a hangsúlyt. Míg I. Károlyt győzedelmes katonai vezetőnek, II. Károlyt kegyes és adakozó uralkodónak, Róbertet, aki elfoglalta a trónt, egy bölcs és tanult királynak írta le: a három király közül a legbölcsebbnek.³⁵² 1343-ban Róbert temetésénél Federico a prédikációját az „ubi sunt” retorikai formulával és Seneca idézetével vezette fel, előbbi igen elterjedt módja volt a középkori hősök hiányának mondhatni fájó rákérdezésére.³⁵³ A *sermo* elején Róbert bölcsességének dicséretekor Máté könyvéből idézett (Mt. 12,42), *Ecce plus quam Salomon hic*, vagyis Salomonnál is hatalmasabb személynek nevezte.³⁵⁴ Federico felsorolta, hogy Róbert hűséges volt az egyházhoz, harcolt a császárral és a záró gondolatában az *Anjou Biblia frontispicium*ának feliratához igen hasonlóan legbölcsebbnek írta le minden tudományban (*Fuit sapientissimus in omnibus scientiis*), továbbá *alter Salomonnak* hívta Róbertet gazdagsága és dicsősége miatt.³⁵⁵ Federico ezen kívül Dávidhoz is hasonlította, szintén bölcsessége miatt, aki elődeinél – I. és II. Károlynál is – műveltebb és bölcsebb teológus volt.³⁵⁶

³⁵¹ München, Staatsbibl., Clm 2981.

³⁵² „Et isto modo sedet rex Karolus primus, post multas victorias sedet in solio Regni [...] Et isto modo sedet rex Karolus secundus, sedens cum merentibus et afflictis et pauperibus per animi compaxionem, quod ostendunt elemosine et beneficia pauperibus religiosis et ecclesiis largita [...]. Tertio sedere est sapientis seu doctus [...] Et isto modo sedet rex Robertus, de quo posset exponi illud 2 R(eg.) 23 (8): Sedet sapientissimus inter tres. [...] Vel inter aum, et patrem, et ipse tertius sedet sapientissimus.” David L. D’Avray: *Death and the Prince*. Oxford, 1994. 91–92.

³⁵³ Lukácsy Sándor: Ubi sunt. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 93 (1989) 217–241.

³⁵⁴ Jean-Paul Boyer: Une oraison funèbre pour le roi Robert de Sicile, comte de Provence († 1343). *Revue Provence historique*, 49 (1999) 115–131.

³⁵⁵ „Quis non admiraretur eius sapientiam, sive naturalem, sive moralem, sive medicinalem, sive legalem, sive grammaticalem, sive logicalem. Et breviter, credo quod tempore suo mundus non habuit ita generalem sapientem. Omnibus liberalibus artibus fuit sufficienter edoctus, et theologus magnus. Unde potest dici de eo illud Mt. 11: Ecce plus quam Salomon hic. [...] Fuit sapientissimus in omnibus scientiis, in responsionibus, questionibus, sermonibus; Ecclesiastes 12: Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, et enarravit que fecerat, et investigans composuit parabolas multas, quesivit verba utilia, et scripsit sermones rectissimos et veritate plenos. Est ergo iste alter Salomon magnificatus non solum divitiis pecunie, se(d) sapientie et glorie; secundo Paralipomenon 9: Magnificatus est rex Salomon super omnes reges terre pre divitiis et gloria; omnes reges terre desiderabant videre faciem Salomonis, ut audirent sapientiam, quam dederat Deus in corde suo.” Boyer, J.-P.: Une oraison funèbre, 115–131. itt: 129–130.; D’Avray, D. L.: *Death and the Prince*, 106–108.

³⁵⁶ „Ipse etiam fuit alter rex David sapientissimus; 2 Reg. 23 [8]: David sedet in cathedra sapientissimus princeps inter tres, quia inter regem Karolum primum et secundum ipse fuit sapientissimus, vel sapiens philosophus, sapientior politicus, sapientissimus theologus.” Boyer, J.-P.: Une oraison funèbre, 131.

4.1.3. Salamoni ikonográfia

Bölcs Róbert reprezentációján belül Salamon király a könyvfestészetben is hangsúlyos szerepet kapott a már emlegetett ún. *Anjou Bibliában* (Leuven, Bibliothek Faculteit Theologie, MS 1). A Bibliát minden bizonnyal Róbert király még életében 1340 körül rendelte meg, Johanna férje, András herceg számára, aki az első tulajdonosa volt. Róbert nem érte meg a könyv befejezését,³⁵⁷ és a szerencsétlenül végződött házasság – András meggyilkolása – után Johanna kancellárjának Niccolò d'Alifének ajándékozta, amit az András jelvényeire ráfestett címerei tanúsítanak. Az *Anjou Biblia* két festő keze munkáját dicséri, a nápolyi uralkodóház tagjairól készített illusztrációkat Cristoforo Orimina készítette. Az *Anjou Biblia* egyfelől nem csupán Róbert király művészetpártolásának egyik példája, de az egész kötet szoros kapcsolatban áll a nápolyi (és magyar) Anjouk politikai reprezentációjával. A gazdagon illusztrált kötetben Róbert több portróját is megfestették,³⁵⁸ ezek közül a legismertebb a harmadik *folio* címlap képe (az első két *folio* elveszett). Róbert ezeken – a Biblia ábrázolások esetében szokatlan módon –, oroszlános trónszéken ül, kezében a világi hatalma jelképeit, a jogart és az országalmát tartja, a háttér pedig a nápolyi Anjouk kék alapon arany színű liliomai díszítik. Hatalma isteni áldását szimbolizálja, hogy legfölül Krisztus és Szűz Mária áldó alakjai fogják közre. A király két oldalán a megtestesített nyolc erény áll támogatólag, és a négy kardinális erény tartja a Róbert feje fölé magasodó baldachint. Az erények ellenpárjaként alattuk felsorakozik az ördögöt közrefogó nyolc bűn is, ezzel egészítve ki a címlapot egy erények és bűnök kompozícióvá (*15. kép*).³⁵⁹ Fontos újítása a Bibliának, hogy a *frontispicium* tetején nem bibliai idézettel találkozunk, hanem az alábbi meglehetősen lényegre törő felirattal: „Rex Robertus rex expertus in omni scientia” vagyis Róbert király minden tudomány szakértője.³⁶⁰ Még egy érdekessége a kódexnek, hogy a negyedik *folio* Anjou-genealógiáján egymás alatt festették meg a három királyt, I. Károlyt, II. Károlyt és legalul Bölcs Róbertet (ami szinte ugyanaz a téma, mint Róbert temetési prédikációján Federico *sermójának*) családjuk és a trónutódok körében.

³⁵⁷ Csapodiné Gárdonyi Klára: Anjou Endre bibliája. In: Székely György (szerk.): *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorból*. Budapest, 1984. 387–406.

³⁵⁸ Róbert király portré képeiről ld. Mirko Vagnoni: Una nota sulla regalità sacra di Roberto d'Angiò alla luce della ricerca iconografica. *Archivio Storico Italiano*, 167 (2009) 253–268.; Katharina Weiger: The Portraits of Robert of Anjou: Self-Presentation as Political Instrument? Reconsidering the Origins of Portraiture. *Journal of Art Historiography*, 17 (2017) 1–15.

³⁵⁹ Duran, M. M.: The Politics of Art. Imaging Sovereignty in the Anjou Bible. In: Lieve Watteeuw – Jan Van der Stock (eds.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed* (továbbiakban: *Anjou Bible*). Peeters, 2010. 79–84.

³⁶⁰ Cathleen A. Fleck: Patronage, Art, and the Anjou Bible in Angevin Naples (1266–1352). In: *Anjou Bible*, 45–46.; Avril, F.: Une Bible, 72.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 32.

Már a Biblia *frontispiciuma* is azt a szembeötlő benyomást kelti – azon túl, hogy Róbert erényes királyként jelenik meg –, hogy tudós műveltségét egy királyi Biblia legelején is szükséges kiemelni. Teológiai irányultsága és Salamon-imázsa mint visszatérő motívum ebben a kódexben az ikonográfiában is megerősítést nyer. Salamon király – a Bibliára való tekintettel – négy miniatúrán is szerepel: ezeken fiatal, szakáll nélküli férfiként ábrázolják (Dávidot ugyanakkor kifejezetten idős korában, szakállal), viszont hol dicsfénnyel (fol. 102r.) hol többnyire anélkül (fol. 79r., 152r., 157v.).³⁶¹ Ezek közül a megrendelővel, tehát Róbert királlyal összefüggésbe hozható a Prédikátor könyvének *foliója*: a szövegkezdetnél (fol. 157v.) két miniatúra látható, míg az M iniciáléban (*Memini me ante hoc ferme quinquenium*) a fiatal Salamon király oroszlános trónszékén ül (17. kép), közvetlenül alatta a V iniciáléban (*Verba Ecclesiastes filii David*), már igen könnyű felismerni a szintén oroszlános trónszéken ülő királyban Bölcs Róbert vonásait, (16. kép) ahogy a bölcs férfiak csoportja előtt felemelt jobb kézzel, mintegy tanító Salamonként ül.³⁶² Róbert mindig profilban ábrázolt portréja több oldalon is szerepel (pl. fol. 3v., 4r., 217r., 234r., 257r.) ezek közül a *frontispicium*, a 157v., és a 234r. *folión* szintén oroszlános trónszéken ülve. A kódex festője ügyelt a nápolyi király ikonográfiai felismerhetőségére és vonásaira, így könnyen megkülönböztethető jellegzetes orr és áll formája a többi királytól. Nem csupán az oroszlánokkal ábrázolt trónszék jelent áthallást Róbert és Salamon ikonográfiájában (mindketten azon ülnek), de a 157. *folio* két miniatúrája is egyértelművé teszi, hogy Róbert az ikonográfiai propaganda segítségével az ajándékba szánt Biblia ábrázolásain művelt és Salamonhoz hasonló.

Nem kizárt, hogy az *Anjou Biblia* címlapján a Róbertet körülvevő erényekhez hasonló lehetett a nápolyi királyi rezidencia fogadótermének egykori freskóciklusa. Róbert az 1279 és 1282 között épített Castelnuovo több termének díszítésével 1332–1333 körül bízta meg Giotót, aki már 1328-tól a király szolgálatában állt. A rezidencia falfestményeinek legnagyobb része megsemmisült – a 15. században az Aragón-ház uralkodói átalakíttatták –, így a *Sala Grande* fogadóteremé is, ahova Giotto kilenc nagyobbrészt antik és bibliai hősről (*uomini famosi*) készített falfestményt.³⁶³ Az illusztris férfiakat felvonultató festmény nem maradt fent, de egy 1370 körüli firenzei leírás³⁶⁴

³⁶¹ A dicsfény jelentőségéről 4.1. fejezetben lesz még szó.

³⁶² Avril, F.: *Trois manuscrits napolitains*, 323.; Alessandro Tomei – Stefania Paone: *Paintings and Miniatures in Naples* Cavallini, Giotto and the Portraits of King Robert. In: *Anjou Bible*, 65.

³⁶³ Cordelia Warr – Janis Elliott (eds.): *Art and Architecture in Naples, 1266–1713. New Approaches*. Chichester, Wiley-Blackwell, 2010. 46–49.; Ferdinando Bologna: *I pittori alla corte angioina di Napoli, 1266–1414*. Rome, 1969. 187., 219–220.

³⁶⁴ Giuseppe de Blasiis: *Immagini di uomini famosi in una sala di Castelnuovo. Napoli Nobilissima*, 9 (1900)

alapján ismert, hogy kiket ábrázolt: két bibliai személyt, Salamont és Sámson és hét antik figurát, Hektórt, Akhilleuszt, Héraklészt, Nagy Sándort, Aeneast, Páriszt és Caesart.³⁶⁵ Elsőre a kilenc hős legendaciklusa merülhet fel, akiket a 14. században előszeretettel ábrázoltak,³⁶⁶ de egy jelentősen átértelmezett hőscsokorról van szó. Feltűnő a keresztény szereplők teljes hiánya, és nem is tagolható triádokra (keresztény-világi-antik hősökre), valamint az sem teljesen kizárt, hogy a hősöket eredetileg nőalakokkal együtt ábrázolták. A klasszikus lovagok – Artúr király, Nagy Károly és Bouillon Gottfried – helyett az antik hősökre helyeződött a hangsúly, és mindhárom bibliai szereplőt lecserélték (Józsuet, Dávidot és Júdás Makkabeust).³⁶⁷ Giotto néhány évvel később, 1335 körül a Milánóban uralkodó Azzone Visconti palotájában szintén megfestette az illusztris férfiak témát, de ebben az esetben a hősök egy része ismét más: Aeneas, Hektór, Héraklész, Nagy Károly, Cangrande, Attila és Azzone Visconti szerepeltek az egykori freskócikluson. Ez az alkotása sem maradt fent, de látható, hogy Salamon nem volt köztük, szemben a nápolyi falképpel.³⁶⁸ Bölcs Róbert minden bizonnyal befolyással bírt a *sala grande* vendégek számára is egykor látható freskóciklusára, így arra, hogy Salamon az illusztris férfiak között szerepeljen.

Nápolyban a királyi pár által felépített ferences Santa Chiara templomban (1310–1328) firenzei mesterek Bölcs Róbert síremlékét a templom főoltára mögött már valamivel az uralkodó halála előtt elkezdték megfaragni, halála után Johanna folytatta a befejezését. A 15 méter magas faragvány három részre tagolható, és ezek mindegyikén ábrázolták Róbertet (18. kép).³⁶⁹ A síremlék Róbert mellett a dinasztíának is emléket állít, a *beata stirps* látványos megformálásával.³⁷⁰ A nyughely a második világháború viszontagságai során 1943-ban erősen megsérült, és Róbert legfelső szobra is hiányos (19. kép), de a fennmaradt leírások és az 1943 előtt készített fényképek alapján rekonstruálható az egykori síremlék ikonográfiája. A szarkofág hat, női alakokkal körülvett pilléren nyugszik,

65–67.

³⁶⁵ Tomei, A. – Paone, S.: Paintings and Miniatures, 65–66.

³⁶⁶ Christiane L. Joost-Gaugier: Giotto's Hero Cycle in Naples: A Prototype of Donne Illustri and a possible Literary Connection. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 3 (1980) 312.

³⁶⁷ Joost-Gaugier, C. L.: Giotto's Hero Cycle in Naples, 311–318.; Maria Monica Donato: Gli eroi romani tra storia ed "exemplum". I primi cicli umanistici di Uomini Famosi. In: Salvatore Settis (éd.): *Memoria dell'antico nell'arte italiana*. II. Turin, 1985. 110.

³⁶⁸ Paolo di Simone: Giotto, Petrarca e il tema degli uomini illustri tra Napoli, Milano e Padova: prolegomeni a un'indagine. *Rivista d'arte*, V/2 (2012) 39–76., 41.

³⁶⁹ Pryds, D. N.: *The King Embodies the World*, 32.; Julian Gardner: Seated Kings, Sea-Faring Saints and Heraldry: Some Themes in Angevin Iconography. In: *L'État Angevin*, 115–126.

³⁷⁰ Klaniczay G.: *Az uralkodók szentsége*, 256–257.; Tanja Michalsky: Quis non admiraretur eius sapientiam...? Strategien dynastischer Memoria am Grab König Roberts von Anjou. In: Wilhelm Maier – Wolfgang Schmid – Viktor Michael Schwarz (Hrsg.): *Grabmäler. Tendenzen der Forschung an Beispielen aus Mittelalter und früher Neuzeit*. Berlin, 2000. 51–73.

amelyek a négy kardinális és két teológiai erényt (*temperantia, prudentia, fides, caritas, iustitia, fortitudo*) szimbolizálják. A fölötté lévő szarkofág reliefen Róbert tíz családtagja körében oroszlános trónszékén ül. A középső a ravatalon kiterített *gisant* ábrázolása ferences csuhában, körülvéve a gyászoló hét szabad erény alakjával. A legfelső szobron Róbert egy baldachinos emelvényen, ismét oroszlános trónszéken ül, salamoni hatást keltve (20. kép).³⁷¹ A három ábrázolási mód Róbert három oldalát jeleníti meg: a kegyességét, a királyi méltóságát, és a tanultságát. Ez a harmadik ábrázolása nem példa nélküli, mivel Arnolfo di Cambio I. Károlyról 1277 körül készített szobrán bíróként ül trónszékén, két oldalán egy-egy oroszlánnal, aminek összehatása szintén Salamon királyra utal. Julian Gardner kiemelte, hogy királyok ilyen fajta ábrázolása Salamon-bíróként szobrokon ismert a középkori ikonográfiában (a strasbourgi vagy a léoni katedrális homlokzatát hozza fel példaként), viszont az a megoldás, hogy a szobron egyedül ábrázolják, nem szokványos.³⁷²

*

A fenti elemzés alapján megállapítható, hogy Bölcs Róbert esetében – pontosabban számára –, Salamon volt az elsődleges példakép, ami összefüggött azon igényével, hogy *rex sapiens* szerepét folyamatosan kinyilváníthassa. A salamoni párhuzamok tulajdonképpen végigkísérték Róbert életét, és Salamon mellett Dávid király is megjelent néhány példában, de szerepe másodlagosnak tekinthető. Dávid az 1318-as genovai prédikációjában a katonai győzelmet szimbolizálta, de Pietro Crispano beiktatásán Róbert a legbölcsebb királyként hivatkozott rá – és egyben saját magára. Arányaiban látható, hogy a korábban X. Alfonzra vagy később V. Károlyra jellemző mágikus vonatkozású Salamon-kép egyáltalán nem jellemzi Róbert reprezentációját. Ennek oka abból eredhet, hogy Bölcs Róbert tudatos Salamon-imázsa egy politikai retorikába beágyazott eszköz volt, saját hatalmi helyzete és kegyessége alátámasztására, amihez a mágikus Salamon-kép nem nyújthatott volna segítséget, és érdeklődése is helyette a teológia irányába fordult. Noha könyvtárát csak hozzávetőlegesen lehet elemezni, a jelenlegi ismeretek szerint az udvari fordítók két helyen is beleszótték a dedikációba Salamon királyt. Ezek alapján megkockáztatható, hogy az egykori könyvtárnak és Róbertnek szánt művek dedikációi több ehhez hasonló méltatást tartalmazhattak egykor.

---

³⁷¹ Stefano D'Ovidio: Osservazioni sulla struttura e l'iconografia della tomba di re Roberto d'Angiò in Santa Chiara a Napoli. *Hortus Artium Medievalium*, 21 (2015) 92–112.

³⁷² Gardner, J.: Seated Kings, 115–117.

Harmincnégy évig tartó uralkodása során mégis inkább két időszakra koncentrálódtak a párhuzamok. Egyrészt trónra kerülésétől többnyire az 1320-as évek végéig (kivéve az 1323-as *De evangelica paupertate* művet), másrészt halála után nem csak néhány évvel, hanem több évtizeddel később is. Úgy vélem ennek az lehetett az oka, hogy uralkodása elején, az 1310–1320-as évek megpróbáltatásai alatt érték negatív kritikák, és mindvégig meghatározó volt egyensúlyozása a császári és pápai hatalom, illetve a guelfek tábora között. A halála utáni és ezzel együtt egykori udvari klientúráján kívüli méltatások, már ha lehet, még látványosabban vették át ugyanazt a fordulatot, hogy Róbert Salamon óta a legbölcsebb volt.

Tekintettel a Salamon-Róbert párhuzamok számos példájára, célszerűbb feltenni inkább azt a kérdést, hogy a tömeges méltatások közepette – ami a későbbi fejezeteimben elemzett példákra ilyen mértékben nem lesznek jellemzőek –, kik azok, akik feltűnően nem éltek ezzel a párhuzammal? Az egyik legszembetűnőbb talán Petrarca és François de Meyronnes. Petrarca Róbertről mindig is dicsérően nyilatkozott, és halála után a filozofikus hajlamú uralkodót egy új Platónnak is nevezte.³⁷³ Meyronnes pedig az Anjou-ház dicsőségét nem felejtette el hangsúlyozni, sőt méltatta a király tanultságát a kétkedőkkel szemben.³⁷⁴

Egyértelmű jelei vannak Róbert ön-imázsának és nem csupán udvarának dicsérete olvasható ki reprezentációjából. Ennek a genovai prédikáció mellett mondhatni tetőpontja az *Anjou Biblia*, amiben két ikonográfiai megoldással is új Salamonná vált Róbert: egyrészt a *frontispicium* lakonikus feliratával és Salamon oroszlanos trónszékén ábrázolt portréjával, másrészt a Prédikátor könyvének elején megfestett portréjával, ahol Salamon miniatúrája alatt ábrázolt király egyértelműen Róbert.

Róbert a bölcsességet mintegy a többi erény forrásává alakította, amelyet szinte teljesen átszőtt a kegyesség és vallásosság, de úgy vélem valójában az alapja már egy nagyvonalú, és mondhatni öntudatot sugárzó király ideológiája volt. Róbert udvari kultúrájának és imázsának jellemzésében az egyik sokat vitatott probléma, hogy gyökerei mennyire a skolasztikus, középkori elvekből táplálkoztak, vagy az itáliai pre-humanizmus szelleme befolyásolta-e uralmát, és ha igen, milyen mértékben?³⁷⁵ Salamon király ilyen egyértelmű és nyilvános felvállalása, valószínűleg már a humanizmus kevésbé teológiától függő szellemiségéből fakadt. Véleményem szerint Róbert minden megnyilvánulásába

---

³⁷³ Boyer, J.-P.: *Parler du roi*, 223.

³⁷⁴ Kelly, S.: *The New Solomon*, 272.

³⁷⁵ Boyer, J.-P.: *Parler du roi et pour le roi*, 223.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 9.

belefonta a keresztényi tanokat jámboran követő és ájtatos király ideálját, hogy a valódi cél egy tanult, tudós uralkodóimáznak a megteremtése legyen a politikai retorikában, ami viszont már eltávolodott a Capeting-gyökerektől és a IX. Lajos-féle ideáltól, hogy a következő évtizedekben a Valois-ház bölcs királyára is hatással legyen, aki tovább vitte a művelt király ideálját.

4.2. A francia monarchia bölcs királya: V. Károly

Annak ellenére, hogy V. Károly (1364–1380) uralmára nosztalgiával tekintettek vissza halála után, és neve a párizsi kulturális élet virágzásával forrt össze, kormányzása kezdetét még egyaránt jellemezték bel- és külpolitikai konfliktusok. Nem csupán a megörökölt százéves háborúból fakadó problémákkal kellett szembenéznie, de helyzetét tovább súlyosbította Étienne Marcel lázadása (1357–1358), a *Jacquerie* (1358) illetve édesapja II. (Jó) János (1350–1364) király fogsága és halála Angliában.³⁷⁶ A kialakult válságot nemcsak kezelni tudta, de a későbbi intézkedései hatására „Bölcs” melléknévvel is kitüntették kortársai. Halála után fia, VI. (Őrütl) Károly (1380–1422) alatt pedig V. Károly uralma végképp megszépült, ami a róla kialakult idealizált képet tovább gazdagította.³⁷⁷ A kiérdemelt jelzőt nem csupán a politikai sikerek hatására érte el, de nagyszabású művészet és tudománypártoló tevékenységét is gyakran dicsérték. Többek között az ő nevéhez fűződik a Louvre³⁷⁸ királyi rezidenciává alakíttatása (1367–1368), ahol egy – ebben a korban egyedülálló – több szintes királyi könyvtárat hozatott létre. A könyvtár nemcsak V. Károly megrendeléseire nézve növekedett, mivel környezete tudta, hogy a király számára a könyv mindig kedves ajándék volt, és a kutatások alapján több jel is utal arra, hogy olvasta illetve használhatta őket.³⁷⁹ Ugyan a korábban uralkodó (francia)

---

³⁷⁶ V. Károly uralkodásáról és reprezentációjáról a fontosabb munkák: Roland Delachenal: *Histoire de Charles V*. I–V. Paris, 1909–1931.; Léopold Delisle (éd.): *Recherche sur la librairie de Charles V*. I–II. Paris, 1907.; Jeannine Quillet: *Charles V, le roi lettré*. Paris, 1984.; Ugyan jegyzetek nélkül publikálta V. Károlyról szóló monográfiáját Françoise Autrand, de mindenképp fontos megemlíteni: Françoise Autrand: *Charles V*. Paris, 1994.; Valamint Claire Richter Sherman több könyvet és tanulmányt is szentelt V. Károlynak, ezek közül a fontosabbak: Claire Richter Sherman: *The Portraits of Charles V of France (1338–1380)*. New York, 1969.; Claire Richter Sherman: *Imaging Aristotle: Verbal and Visual Representation in Fourteenth-Century France*. Berkeley, 1995.

³⁷⁷ Michael Richarz: Prudence and Wisdom in Christine de Pizan's *Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. In: Karen Green – Constant J. Mews (eds.): *Healing the Body Politic. The Political Thought of Christine de Pizan*. Turnhout, 2005. 101–116.; Daisy Delogu: *Theorizing the Ideal Sovereign. The Rise of the French Vernacular Royal Biography*. Toronto, 2008. 153.

³⁷⁸ Mary Whiteley: Le Louvre. In: Frédérique Pleybert – Arnaud Alexandre (éd.): *Paris et Charles V*. Paris, 2001. 113–121.

³⁷⁹ Delisle, L.: *Recherche sur la librairie*, 50.; François Avril (éd.): *La Librairie de Charles V. Catalogue de l'exposition à la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1968. 87.; Marie-Hélène Tesnière: La Librairie modèle. In: Frédérique Pleybert – Arnaud Alexandre (éd.): *Paris et Charles V*. Paris, 2001. 225–233.; Marie-Hélène

királyok is gyűjtötték a könyveket, mégis a számottevőnek nevezhető mennyiségi növekedés miatt vált ez a kollekció különlegessé.³⁸⁰ Ennek háttérében többek között az udvarban dolgozó fordítók (Jean Corbechon, Raoul de Presles, Jean Golein, Denis Foulechat), írók és költők (Philippe de Mézières, Christine de Pisan, Eustache Deschamps), filozófusok (például Nicole Oresme) és művészek (Jean Pucelle, Jean le Noir, André Beauneveu stb.) tevékenysége is állt. Az V. Károly által támogatott francia nyelvre lefordított kötetek, a történeti munkák,³⁸¹ a megannyi építkezés és a gazdagon illuminált kódexek mind hozzájárultak a róla kialakult bölcsen uralkodó király képéhez – aki idővel maga is a bölcsesség mintaképévé vált. Mindez pedig a monarchia hatalmának és presztízsének a megerősítését szolgálta a százéves háború eseményei és a belpolitikai válságok után.³⁸²

Elsőként érdemes áttekinteni a korabeli politikai gondolkodásban azon elvárásokat, melyek V. Károlyra is inspirálóan hathattak a hatalomgyakorlásban és kulturális döntéseiben illetve önreprezentációjának formálásában. Ahogy bevezetőmben már kitértem rá, a politikai retorikában hangoztatott elvárások, úgy mint a *prudencia* erényének gyakorlása közé tartozott a jog és a törvényhozás területe is, nem csupán elméleti, de gyakorlati szinten is, melyre a 14. század elején Aegidius Romanus, majd később Christine de Pisan, V. Károly életrajzírója nagy súlyt fektetett.³⁸³ Mellettük a 14. század egyik kiemelkedő filozófusa és a párizsi egyetem kancellárja, Jean Buridan is fontosnak vélte, hogy a jó uralkodó alaposan ismerje a törvénykezést a kánonjogtól a közjogig.³⁸⁴ V. Károly uralkodását tekintve fáradhatatlanul igyekezett megfelelni az ehhez hasonló elvárásoknak, és politikai stratégiájának egyik sarokköve volt a tudás támogatása, mely összekapcsolódott a közjóra való figyelemmel – például gazdasági és infrastrukturális intézkedéseivel. Christine de Pisan (akiről mint a király életrajzírójáról még a

---

Tesnière: *Livres et pouvoir royal au XIVe siècle*. In: István Monok (ed.): *De Bibliotheca Corviniana. Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne*. Budapest, 2009. 251–264.; Catherine Daniel: *Le livre et l'exercice du pouvoir: culture livresque du monarque et symbole politique de la bibliothèque royale*. In: Karin Ueltschi (ed.): *L'univers du livre médiéval. Substance, lettre, signe*. Paris, 2014. 73–92.; Steven J. Williams: *Giving Advice and Taking It: The Reception by Rulers of the Pseudo-Aristotelian Secretum Secretorum as a Principis Speculum*. In: Carla Casagrande – Chiara Crisciani – Silvana Vecchio (eds.): *Consilium. Teorie e pratiche del consigliare nella cultura medievale*. Firenze, 2004. 154.

³⁸⁰ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 228–231.; Már elődje, II. (Jó) János is nagyobb mennyiségben gyűjtött és fordíttatott francia nyelvre könyveket, de a folyamat fia alatt tetőzött be igazán. Delisle, L.: *Recherche sur la librairie*, I. 2.

³⁸¹ Az V. Károly udvarában íródott történetírói munkákról magyarul ld. Csernus Sándor: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*. Budapest, 1999. 51–57.

³⁸² Claire Richter Sherman: *Representations of Charles V of France (1338–1380) as a Wise Ruler. Medievalia et Humanistica*, 2 (1971) 83.

³⁸³ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 221.

³⁸⁴ V. Károly könyvtárából ismertek a jogi könyvek. Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 74–76., 107–108.

későbbiekben lesz szó), hogy a királynak a műveltséget közvetítenie kell a szélesebb közönség felé is.³⁸⁵ A király hadvezéri szerepének felfogásáról pedig úgy vélte, hogy az uralkodónak nem szabad ezeket a területeket elhanyagolnia, de elsődleges szerepe már nem katonai jellegű volt, ezáltal a hadvezéri funkció megoszthatóvá vált, amiben központi szerepet kapott a király szolgálatában álló Bertrand du Guesclin.³⁸⁶

V. Károly Salamon királyhoz hasonló oldalára már több kutató is felhívta a figyelmet, úgy mint Claire Richter Sherman, Kelly vagy Boudet.³⁸⁷ Ezt alaposabban megvizsgálva kérdés, hogy Bölcs Róberthez hasonlóan elkülöníthető-e V. Károly személyes érdeklődése Salamon iránt, mennyiben vált V. Károly reprezentációjában és kulturális rendelkezéseiben központi szereplővé és miként hasonlították a kortársak Salamonhoz V. Károlyt? Elsőként a kronológiai szempontot figyelembe véve a két legkorábbi szöveges példára térek ki, melyeket V. Károly megrendelésére írtak.

4.2.1. Salamon Jean Corbechon és Jean Golein írásaiban

Ahogy utaltam rá, miután V. Károly átalakíttatta a Louvre épületét, és katalogizált könyvtárában több száz jogi, történeti, irodalmi és tudományos témájú kötetet halmozott fel, a latin mellett leginkább francia nyelven, ami még különlegesebbé tette gyűjteményét. Korábban a királyi könyvek a Palais de la Cité-ben voltak elhelyezve.³⁸⁸ Mark Cruse meglehetősen merész kijelentéssel élt, amikor a Louvre jelentőségét egyenesen összekapcsolta V. Károly azon igyekezetével, hogy Salamonhoz hasonlóvá váljon, miszerint a Louvre-ban kialakított királyi könyvtár szimbolizálta a bölcsességet, amit a király alattvalói fele prezentált.³⁸⁹ Cruse párhuzama nem alapul középkori idézeten, a kortársak nem hasonlították a Louvre miatt V. Károlyt Salamonhoz.

Ennél több vizsgálati lehetőséggel kecsegtetnek a király által megrendelt fordítások. Az átültetett szövegek elé a fordítók³⁹⁰ egy általuk megfogalmazott prológusban ajánlották

---

³⁸⁵ Christine de Pisan szavaival élve: „Ci dit encore de la prudence du roy Charles sus la pourveance du bien commun.” Krynen, J.: *L'empire du roi*, 219–220.; Richarz, M.: Prudence and Wisdom, 105., 109.; Carra Ferguson O'Meara: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France*. London, 2001. 48., 52.

³⁸⁶ Csernus, S.: *A középkori francia*, 56.

³⁸⁷ Sherman, C. R.: Representations of Charles V, 83–96.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 290–294.; Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 545–566.

³⁸⁸ Erről ld. Delisle, L.: *Recherche*, I–II.; Tesnière, M.-H.: Livres et pouvoir, 252.; Mark Cruse: The Louvre of Charles V: Legitimacy, Renewal, and Royal Presence in Fourteenth-Century Paris. *L'Esprit Créateur*, 54 (2014) 23.

³⁸⁹ Cruse, M.: The Louvre, 25.

³⁹⁰ A 14. században latinról franciára fordított könyvek tömeges elterjedéséről és háttéréről ld. Sherman, C. R.: *Imaging*, 3–35.

művüket a királynak, melyekből a korabeli udvari ideológia főbb vonásai is kirajzolódhatnak. Ezek nagy részében a szerzők kiemelik, hogy V. Károly a közjó (*bien commun*) érdekében készítette őket, mivel a király fontosnak tartotta alattvalói érdekét is.³⁹¹

V. Károlyra új Salamonként kódexekben négy esetben hivatkoznak, ebből kettő még életében keletkezett, a másik kettő pedig már a halála után kialakult nosztalgikus légkörhöz kötődik. Ezek közül az egyik legkorábbi Bartholomaeus Anglicus 13. századi angol ferences szerzetes munkájának, a *De proprietatibus rerum*nak az 1372-ben francia nyelvre fordított változatának (*Livre des propriétés des choses*) prológusában található.³⁹² Az eredeti kézirat ugyan elveszett, de a *De proprietatibus rerum*ot hat nyelvre is lefordították, így elérhetővé vált a királyi udvarokban, és Vincent de Beauvais *Speculum*a mellett az egyik legnépszerűbb enciklopédia volt a késő középkorban.

A fordító, Jean Corbechon az előszóban az uralkodói ideál kérdését³⁹³ járja körül, és ennek alátámasztására elsőként Salamon szavait idézi a Bölcsesség könyvéből, aki azt tanácsolta, hogy a királynak szeretnie és vágyania kell a bölcsességet és igazságosságot, hogy utódai örökké uralkodhassanak. Jean Corbechon megismételve központi tézisé, mely szerint az összes emberi kiválóság közül az, amire egy király vágyhat, az a tudás és az igazságosság, szintén Salamon Istentől kapott bölcsességére hivatkozik: „[...] ce fut le cas pour le roi Salomon, qui demanda à Dieu de lui donner science et sagesse, comme il est écrit dans le troisième livre des Rois”.³⁹⁴ Az általa legbölcsebbeknek vélt személyeket is sorra veszi, Salamon mellett kiemeli Arisztotelészt, Ptolemaiosz királyt, Nagy Sándort, Julius Caesart, vagy Nagy Károlyt. Közülük Jean Corbechon Salamonon kívül csak Arisztotelészre hivatkozott kétszer a prológusban, így a bibliai király hangsúlyos helyet

---

³⁹¹ Ahogy Denis Foulechat fogalmazott „[...] livre, qui est appelé Policratique, pour translater de latin en françois afin que toutes gens si puissent grandement proffiter.” Charles Brucker (ed.): *Denis Foulechat: Le Policratique de Jean de Salisbury (1372), livres I–III*. Genève, 1994. 85.; Ebbe a körbe sorolható még Raoul de Presles *Isten városa* fordítása: „Vous avez voulu estre translaté de latin en françois pour le profit et utilité de votre royaume, de votre peuple et de toute crestienté.” BnF MS fr. 22912 fol. 4v.; Nicole Oresme szavaival: „Le Roy a voulu, pour le bien commun, faire les translater en françois afin que il et ses conseilliers et autres les puissent mieulx entendre [...]” Nicole Oresme: *Le Livre de politiques d’Aristote*. Philadelphia, 1970. 99.

³⁹² A fennmaradt kéziratokról ld. Baudouin Van den Abeele – Heinz Meyer (eds.): *Bartholomaeus Anglicus, De proprietatibus rerum*. Turnhout, 2005. 9–10.

³⁹³ Bernard Ribémont (éd., trans.): *Le Livre des propriétés des choses. Une encyclopédie au XIVe siècle*. Paris, 1999. 53–56.; Tesnière, M.-H.: *Livres et pouvoir royal*, 255.

³⁹⁴ „C’est pourquoi, dans le Livre de la Sagesse, Salomon dit aux rois et aux princes: « vous qui êtes au-dessus des peuples et qui gouvernez les nations, aimez et désirez sagesse et justice afin que vous et vos descendants régniez à perpétuité ».” Ribémont, B.: *Le Livre des propriétés*, 53., 55.; Donal Byrne: *Rex imago Dei: Charles V of France and the Livre des propriétés des choses*. *Journal of Medieval History*, 7 (1981) 102.; Lusignan, S.: *La topique de la translatio studii*, 308.

foglal el a követendő példák között, felidézve a híres biblikus jelenetet, melyben Salamon Istenhez fordul ezen erény kiérdemléséhez. V. Károly pedig azzal válik Salamonhoz hasonlóvá, hogy Jean Corbechont megbízta a fordítással annak érdekében, hogy minél több enciklopédikus jellegű szöveget olvashasson, gyűjti a tudományos könyveket, és máris a bölcsesség útjára lépett.³⁹⁵ A fordító előszavában V. Károly számára felsorolja a követendő példaképeket, bár egyértelműen nem hasonlítja a francia királyt Salamonhoz. Donal Byrne merészen továbbgondolta ezt a bevezetőt, és úgy értelmezte, hogy Jean Corbechon V. Károlyt új Salamonként prezentálja az olvasónak, aki a bölcs uralkodó ideáljává is válik.³⁹⁶

Összehasonlítva az V. Károlynak dedikált bölcsességeközpontú bevezetőt az eredeti szerző, Bartholomeus Anglicus prológosával, kirajzolódik a különbség kettejük gondolkodása és motivációja között. Egyrészt természetesnek tekinthető a fordító feladata, vagyis az V. Károlyhoz címzett ajánlás, de Bartholomaeus Anglicus előszavából teljesen hiányzik a bölcs tekintélyek felsorolása, és kizárólag arra koncentrál, hogy összefoglalja munkája lényegét, amelyet a láthatatlan dolgok láthatóvá tételeként Istennek ajánl föl.³⁹⁷ Jean Corbechon pedig ezzel szemben az enciklopédia gyakorlati oldalát emeli ki, mivel egy királynak kevés ideje jut a tanulásra, de ez a hasznos összefoglaló segíthet V. Károlynak.³⁹⁸ Úgy vélem, hogy itt felfedezhető a *prudentiára* és a *sapientiára* törekvés kettős igyekezete: Salamon a szövegben még a hagyományos bölcsesség erényét képviseli (az imádkozó Salamon utalás a korábbi felfogásra, miszerint a *sapientia* egyfajta Istentől kapott ajándék³⁹⁹), de a fordítás megrendelése már V. Károlyt egy *prudens* uralkodóhoz teszi hasonlóvá, aki a gyakorlatban is tett azért, hogy kiérdemelje a dicséreteket.

A második példám V. Károly koronázásához kapcsolódik, melyről a két legfontosabb forrás egyrészt az uralkodó által utólagosan megrendelt *Koronázási Könyv* (*Livre du sacre des rois de France*⁴⁰⁰) mely az *ordo* mellett 38 miniatúrát is tartalmaz a szertartásról.⁴⁰¹ A másik a karmelita teológus, Jean Golein *Értekezés a felszentelésről* című

---

³⁹⁵ „Ce désir de sagesse, prince très bon, Dieu l’a fermement fiché, planté et enraciné dans cotre coeur dès votre jeunesse; c’est ce que montre manifestement la multitude de livres de diverses sciences que vous rassemblez chaque jour avec zèle [...]” Ribémont, B.: *Le Livre des propriétés*, 55.

³⁹⁶ Byrne, D.: *Rex imago Dei*, 97–113.

³⁹⁷ Ribémont, B.: *Le Livre des propriétés*, 56–57.

³⁹⁸ „Et parce que la vie d’un homme ne suffirait pas pour lire les livres qui ont été rassemblés selon votre noble désir; tout particulièrement par les temps présents, où vous ne pouvez les voir ni les étudier à cause de vos guerres, de l’administration de votre royaume et de plusieurs autres occupations importantes qui, chaque jour, surgissent devant votre grande majesté [...]” Ribémont, B.: *Le Livre des propriétés*, 55.

³⁹⁹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 268.

⁴⁰⁰ London, British Library, MS Cotton, Tiberius B.viii, fol. 43r–74v.; Jackson felsorolja a kéziratokat, melyek közül ez a kötet tartalmazza a király kézírását. Richard A. Jackson: *The Traité du sacre of Jean Golein. Proceedings of the American Philosophical Society*, 113 (1969) 307–308.

⁴⁰¹ O’Meara, C. F.: *Monarchy and Consent*, 12.; Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 96–97.

munkája volt.⁴⁰² Utóbbiban a szerző a koronázási szertartás egyes részeiről adott magyarázatot, valamint fontos forrás az V. Károly udvarában vallott nézetekről is, úgy mint a korban fontos férfiági örökösödés elméletéről vagy a Nagy Károlyhoz fűződő legendákról.⁴⁰³ Jean Golein az igen népszerű liturgiát tárgyaló értekezés, Guillaume Durand, *Rationale divinorum officiorum*⁴⁰⁴ című, francia fordításának (*Rational des divins offices*, BnF fr. 437⁴⁰⁵) végére illesztette ezt az írását, amellyel 1374-re készült el a király megrendelésére.⁴⁰⁶ Jean Corbechonhoz hasonlóan ő is egy saját előszóval vezette fel fordítását – akinek a munkájából Jean Golein merített is –, és ennek is első számú főszereplője Salamon király,⁴⁰⁷ ráadásul a királynak készített fordítások közül ez az előszó tekinthető a leginkább „salamoni” jellegűnek.⁴⁰⁸ Jean Golein a három *folio* terjedelmű prológosban mindenki másnál (Nagy Károlynál, Mózesnél, Ptolemaiosznál vagy Nagy Sándornál) többször emlegeti Salamont, összesen hét esetben, aki ismételten minden esetben a bölcsesség mintaképe.⁴⁰⁹ Már a kezdő mondatot is a Salamonnak tulajdonított Prédikátor könyvéből választotta,⁴¹⁰ ami az előszó alapgondolatához kapcsolódik: a tanulás és tudás fontosságához, valamint az igazságosság. Jean Golein a fordítását azzal indokolta, hogy V. Károly mindent tudni akart és ezzel Salamonhoz akart hasonlónak válni.⁴¹¹ Ez az előszó szinte teljes egészében a *rex sapiens* ideálja köré épült. Egyrészt a bibliai citátumok révén, mivel a fordító a Salamonnak tulajdonított Bölcsesség könyvéből (6,24) is idéz.⁴¹² Másrészt, Jean Corbechon előszavához hasonlóan a felsorolt híres személyek, mind a tudáshoz, a tanuláshoz vagy a bölcsességhez kapcsolódnak, így például Nagy Károlyt és

⁴⁰² Ennek a szövegnek Marc Bloch a *Traité du sacre* címet adta, és a *Gyógyító királyok* IV. függelékében részleteket közöl Jean Golein írásából. Bloch, M.: *Gyógyító királyok*, 379–387.

⁴⁰³ A szöveget kiadta Jackson, R. A.: *The Traité du sacre*, 305–324.

⁴⁰⁴ Anselme Davril – Timothy Thibodeau (éd.): Guillaume Durand: *Rationale divinorum officiorum*. I–II. Turnhout, 1995–1998.

⁴⁰⁵ A kézirat digitalizált változata elérhető: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8447301s> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.).

⁴⁰⁶ Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 101–102. 176. sz.

⁴⁰⁷ BnF fr. 437. fol. 1r.–3v.

⁴⁰⁸ Boudet, J.-P.: *Le modèle du roi sage*, 558.; Tesnière, M.-H.: *Livres et pouvoir*, 255.

⁴⁰⁹ Például: „et aussi Salemon non mie tant seulement estudioit en divers livres mais en ordena plusieurs par son estude [...]” BnF fr. 437. fol. 2r.

⁴¹⁰ „Fui rex Israel in Jherusalem et proposui in animo meo querere et investigare sapienter de omnibus, etc., Ecclesiastes, capitulo 1º. ce sont les paroles du tres sage roy après ce quil ot par son humble petition me la grace de bien gouverner le pueple qui li fu donné a jugier et droiturerement justicier, en requerant a Dieu qui li avoit revelé en songe que il demandast ce quil vouldroit.” BnF fr. 437. fol. 1r.

⁴¹¹ „[...] commande mon dit souverain seigneur a moy son tres petit clerc frere Jehan Golein de lordre de Nostre Dame du carme. le plus petit maistre en theologie de sa fille luniversite de Paris. que je li mette et translate de latin en francois le livre que on appelle le racional des divins offices. car il considerant que Salemon vouloit enquerir de toutes choses par les queles il se gouvernoit temporelment [...]” BnF fr. 437. fol. 2v.

⁴¹² „Rex sapiens stabilimentum populi.” BnF fr. 437. fol. 1v.

Nagy Sándort a tanítóikkal (Alcuinnal és Arisztotelésszel) együtt említi. Kiemeli, hogy az egyiptomi Ptolemaiosz király könyvtára miatt vált híressé. Mégis Salamon a legtöbbet hivatkozott példakép, és V. Károly ebben a kontextusban Jean Goleinnél is egy új Salamonná válik. Boudet Salamon központi szerepének okát egyrészt a liturgiában betöltött helyzetében látja, vagyis Guillaume Durand szövegével összefüggésben, másrészt az *Értekezés a felszentelésről* szövegében is hangsúlyozta Golein, hogy a királynak imádkoznia kell a bölcsesség elnyeréséért.⁴¹³

A proológusról áttérve magára az *Értekezés a felszentelésről* szövegére, ebben Jean Golein még több bibliai személyre hivatkozik mint az előszóban (Ádámra, Sámuelre, Dávidra vagy Júdásra, egy esetben Mózesre), de közülük Salamont ismét kimagaslóan sokszor említi, rajta kívül Sámuelet vagy Sault egy-két alkalommal, Dávidot ötször, Salamont összesen nyolcszor emeli ki, de itt már inkább bibliai citátumokként. Elsőként Salamon a francia királyok felszentelésének értelmezésekor fordul elő (Ádám, Dávid és Saul mellett). Jean Golein Salamonra mint példaértékű királyra hivatkozik, mondván a királynak templomba kell járnia, hogy úgy imádkozzon, ahogy Salamon király.⁴¹⁴ Jelen esetben ezt egy igen kivételes, és ha úgy tetszik, különös példának gondolom, mivel Salamon hitére kevés esetben szoktak hivatkozni a középkori szerzők. Köztudomású volt, hogy Salamon feleségei és ágyasai hatására (1 Kir. 11,1–13) élete végén elfordult hitétől és bálványimádó lett, ezért nem ő lenne a legkézenfekvőbb példa ebben a szöveggörnyezetben. Mindazonáltal ismét az Istentől kért bölcsesség motívuma kerül elő, amikor Jean Golein feleleveníti Salamon személyét a következő ima szakasznál (*Loroison du Roy a nostre seigneur jhesuchrist*), mely a hivatalos koronázási *ordó* szövegében nem szerepel. A király eszerint Istenhez könyörög bölcsességért, tudásért, hogy jó és rossz dolgok között dönten tudjon és népe fölött igazságosan ítélkezhessen, amit a szerző Salamon alázatosságával kapcsol össze.⁴¹⁵

A további esetek közül, amikor Jean Golein Salamont citálja, egyet emelnék még ki: azt a *Koronázási Könyv*ben is megjelenített pillanatot, amikor a világi és egyházi *pairek* körülveszik V. Károlyt. Jean Goleint a jelenet, amelyen a reimsi érsek V. Károly fejére helyezi a koronát, erősen emlékezteti Salamon királyra az Énekek énekéből, akit fegyveres

---

⁴¹³ Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 559.

⁴¹⁴ „Et doit le Roy aler a leglise pour faire son oroison en la maniere que pria le Roy salemon en disant la premiere oroison a la vierge marie.” Jackson, R.: The Traité du sacre, 311.

⁴¹⁵ „Doulez dieu Roy benigne et tout puissant sur tous empires et Royaumes mortelz qui regardastes en pitie vostre humble enfant salemon. et la donastes selonc sa petition cuer doctible et intelligence sapience et science pour savoir discerner entre bien et mal et pour son pueple jugier droiturierement.” Jackson, R.: The Traité du sacre, 311.

katonák vesznek körül, miközben kezükkel megérintik az uralkodó fején lévő koronát (fol. 59v.).⁴¹⁶ A liturgiát alaposan ismerő Jean Golein számára sem véletlenül tűnt fel a hasonlóság V. Károly és Salamon között ezeken a jeleneteken. Ezzel az analógiával a koronázási rítus, a *pair*-ek konszenzusát kifejező pillanat bibliai párhuzamot is elnyer, nevezetesen az Énekek énekéből. Tehát Salamon királyt a felkenés és koronázási szertartás azon részénél építették be – ezzel áthallást teremtve a két király között –, ahol egyben a *Koronázási Könyv* egyik fontos aspektusa is kirajzolódik: a ceremónián az előkelők részéről az egyetértés szimbolikus megjelenítése.⁴¹⁷ A középkori Salamon ábrázolások közül viszonylag ritkának tekinthető az Énekek éneke alapján bemutatott salamoni kép. Párhuzamos példaként ismét a már említett reimsi székesegyház egyik üvegablakát lehet kiemelni, ahol Salamont az előkelőkkel körülvéve ábrázolták, vagy III. Henrik westminsteri hálótermét.

A két fordító a prologusokban egyfelől arra buzdítják a dedikációban V. Károlyt, hogy a bölcsesség erényét tekintse mértékadónak. Mind Corbechon, mint Golein hősokeet felsorakoztatva ismertetik a múlt számukra kiemelkedő mintaképeit, köztük bibliai a mellett antik alakokat is, és Salamon király mint példakép mindkettejüknél szám szerint is többször szerepel mindenkinél. A két munkában változatos kifejezések (főleg a *sagesse*, az *intelligence sapience*, a *science*) révén ismertetik a királyideált, amiben a tanulás és a tudás fontossága ismétlődik. Szintén mindketten felidézük Salamon álmát: Corbechon a bölcsesség mint ajándék kapcsán; Golein azzal, hogy egyrészt az igazságos ítélezésért szükséges bölcsességért imádkozott Salamon, másrészt a koronázást kommentálva az előkelőket Salamon katonáihoz hasonlítja. Mindemellelt előtérbe kerül az elsajátítható és még inkább elsajátítandó tudás aspektusa. Ezekben a felsorolásokban a szerzők Salamon és V. Károly között áthallást teremtenek – Golein egyértelműen Salamonhoz is hasonlította V. Károlyt –, főleg abban a tekintetben, hogy a francia király (más elődök mellett is) méltó követőjévé válik a bibliai királynak.

⁴¹⁶ „Au derrenier appelez les pers de france qui sont entour en signifiance des fors qui estoient entour salemon omnes tenentes gladios et ad bella doctissimi.” Jackson, R. A.: *The Traité du sacre*, 317.; A bibliai szöveghely magyarul: „Íme, Salamon hordszéke, hatvan vitéz van körülötte Izrael erősei közül. Megannyian kardforgatók, hadban járatosak; mindnek kard van az oldalán az éj rémei miatt.” (Én. 3,7–8); A *Koronázási Könyv* szövege szerint: „Qua posita omnes pares tam clerici quam laici manum apponunt coronam et eam undique sustentant et soli pares.” Fol. 59r. http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=cotton_ms_tiberius_b_viii_f035r (Letöltés ideje: 2016. november 18.).

⁴¹⁷ Jackson, R.: *Ordines Coronationis Franciae*, II. 454.

4.2.2. A bölcsek portréja: V. Károly Salamon társaságában

A király udvarában virágzó művészeti élethez a könyvfestészet is szorosan kötődött, és a megrendelésére készített kódexekben nagy arányban találni róla készült portréképeket.⁴¹⁸ Ezek közül kettőben Bölcs Károlyt Salamon király társaságában ábrázolták. Ahogy az előbbi példákön látható volt, a fordítók prológusai⁴¹⁹ gyakran az udvarban megfogalmazott király-ideálról is tanúbizonyságot szolgálnak, és több esetben az adott kódex miniatúráival, mint például a *frontispicium* képeivel együtt érdemes kiegészíteni az értelmezést. Nem csupán a szövegekben visszatérő fordulat V. Károly bölcsessége, a dedikációs portréin is sok esetben tudósok társaságában vagy könyvet olvasva ábrázolták.⁴²⁰

Ezek körébe sorolható a középkor egyik legjelentősebb politikaelméleti értekezéséről, a *Policraticus*-ról (BnF MS fr. 24287)⁴²¹ készített francia fordítás. A munkával a ferences Denis Foulechat 1372-re készült el, és két V. Károlyról készített portréval is kiegészítették a kéziratot. A kötet elején, az első miniatúrán a bölcs és tudós király-ideálnak megfelelően könyvet olvas (fol. 2r.).⁴²² A könyv nyitott oldalán egy idézet olvasható, melyet a Salamonnak tulajdonított Sirák fiának könyvéből⁴²³ vettek át: „Boldog az az ember, aki a bölcsességgel tölti idejét, aki annak igazsága fölött elmélkedik [...]”.⁴²⁴ V. Károly a kezében tartott könyvvel és Salamon szavaival mintegy felvezeti a kötet mondanivalóját, meghatározva annak vezérfonalát, a *sapientia*-ra való igyekezetet, amelynek ékes példája a francia király, mivel láthatóan maga is hallgat a tanácsra (21. kép).

A 12. *folio recto*-jának miniatúráján V. Károlyt már nem egyedül ábrázolták, hanem egyházatyák és pogány filozófusok (Szent Jeromos, Arisztotelész, Szent Ambrus, Nagy Szent Gergely, Szent Ágoston, Platón és Thalész), valamint Salamon király társaságában, akik közül csak hat szereplő látható, de a miniatúra fölött a nevük fel van sorolva (22. kép).⁴²⁵ A kompozíció legtetjén Krisztus megáldja a szereplőket. Közvetlenül alatta jobb

⁴¹⁸ Nem teljesen előzmény nélküliek V. Károly portréi, mivel a középkori portréfestészet egyik úttörő példája az édesapjáról, II. (Jó) Jánosról készült kép, ma a Louvre-ban található. Sherman, C. R.: *The Portraits*, 73.

⁴¹⁹ A 14. században latinról franciára fordított könyvek tömeges elterjedéséről és háttéréről ld. Sherman, C. R.: *Imaging*, 3–12.

⁴²⁰ Sherman, C. R.: *Representations of Charles V*, 83–96.; Sherman, C. R.: *The Portraits*, 18–32.

⁴²¹ A digitalizált kézirat: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449687z> (Letöltés ideje: 2016. október 10.). Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 119–120.

⁴²² Boudet, J.-P.: *Le modèle du roi sage*, 559.

⁴²³ Más néven Ecclesiasticus, amit a keresztény egzegézisben Salamonnak tulajdonítottak és a Prédikátor könyve párjának tekintettek.

⁴²⁴ Eccl. 14,22: „Beatus vir, qui in sapientia morabitur et qui in iustitia.”

⁴²⁵ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 76–77.

oldalon az egyházatyák és filozófusok egy kosárba könyveket helyeznek, ezzel szimbolizálva, hogy hozzájárulnak a tudás bővítéséhez. Mellettük baloldalt ezt a tevékenységet követi figyelemmel V. Károly, de egy másik képmezőben, egy másik térben. Egy szinttel lejjebb nemes férfiak tömege áll, öltözetükből ítélve egymással szóba elegyedő udvari emberek, de nem pillantanak fel a fejük felett zajló jelenetre. Legalul pedig egy kisebb méretű képen embertömeg tekint fel a királyra és a bölcsekre, fölöttük az alábbi felirat olvasható: „benedicta terra cuius rex sapiens” – vagyis áldott az a föld, aminek bölcs királya van. Ismét az látható, hogy V. Károly az oroszlanos trónusán, a mai is létező ún. Dagobert-trónszéken⁴²⁶ ülő tudós, bölcs király, akire – és ezzel együtt természetesen Krisztusra is – népe felnéz, mert a jó uralkodás kulcsfontosságú erényét birtokolja.

A miniatúrán Salamon király azonosítása a szakirodalomban nem teljesen egyértelmű, mivel a királytükör szövegét kiadó Charles Brucker szerint Jeromos nem szerepel a képen és Salamon helyett egy másik névben oldotta fel („Salvidie de Tules”), de a kutatók közül egyedül ő van ezen a véleményen. Brucker úgy véli, hogy a koronás férfi a kép jobb szélén Salamon helyett Arisztotelész. Problémát jelent, hogy egyrészt az általa kiolvasott nevet nem lehet beazonosítani – ezt ő is elismeri –, ellenben Jeromos neve egyértelműen kiolvasható, másrészt a koronával ábrázolt Arisztotelész nem tekinthető megalapozott következtetésnek, figyelembe véve, hogy az antik filozófust aligha szokás koronával ábrázolni.⁴²⁷ Ezért osztom Claire Richter Sherman nézetét, miszerint Salamon király szerepel a képen.⁴²⁸ Ezt megerősíti a prológus szövege is, mivel Denis Foulechat szembetűnően sokszor, összesen hatszor hivatkozik Salamon királyra,⁴²⁹ másrészt az azonosítatlan „Salvidie de Tules” máshol nem szerepel (míg például Platón és Ambrus az előszóban igen), így indokoltnak tartom azt feltételezni, hogy inkább őt ábrázolták, és nem egy teljesen ismeretlen személyt. A miniatúrán V. Károly és Salamon király kapcsolatát mutatja, hogy egymással szemben ábrázolták őket, és mindezek alapján én is arra a következtetésre jutottam, hogy itt V. Károly Salamon hagyományának folytatójaként

---

⁴²⁶ A 8–9. században készült, őrzési helye: BnF, Monnaies, Médailles et Antique, Inv. 55–651.; Brigitte Bedos-Rezak: Suger and the Symbolism of Royal Power: The Seal of Louis VII. In: Paula L. Gerson (ed.): *Abbot Suger and Saint-Denis*. New York, 1986. 95–103.

⁴²⁷ Arisztotelész ábrázolására párhuzamos példa V. Károly egy másik könyve, *Az asztrológia kilenc bírja*, ahol szintén kék kalappal a fején ábrázolták, ahogy V. Károly előtt térdepel a (Bibl. Royale Albert Ier, MS 10319 fol. 3r.).

⁴²⁸ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 76.

⁴²⁹ A *caputok* száma: 2, 14, 38, 39, 59, 70. Összehasonlításképp Denis Foulechat a legtöbbet Szent Ambrusra és Arisztotelészre hivatkozik, mindkettejükre három esetben, a többi megemlített filozófus vagy teológus, egyházatyá egy-két alkalommal szerepel. *Denis Foulechat: Le Policratique*, 81–87.

szerepel – és a miniatúrán is csak ők ketten királyok.⁴³⁰ Ezt kiegészíteném azzal, hogy mivel V. Károly fordítójának prológusa kiemelt figyelmet fordít általában véve a bölcsességre, így érthető, hogy miért Salamon – akit egyedülként ábrázoltak beszédre utaló kézmozdulattal – az egyik legfontosabb példa e tekintetben. A miniatúrán minden szem rá szegeződik, beleértve a túloldalon trónoló V. Károlyét is, így központi elhelyezése összhangban van a prológusban betöltött szerepével is.

Második képi példám az 1370–1375 körüli években V. Károlynak készített *Bible historique* (Bibliothèque de l’Arsenal, MS 5212) kézirat,⁴³¹ ami a Guiart des Moulins (1291–1295) által franciára fordított Biblia egyes részeinek – mint például a Bölcsességi vagy történeti könyvek – miniatúrákkal díszített változata. A *Bible historique* igen nagy népszerűségnek örvendett a 14. században,⁴³² V. Károlynak több másolata is volt, melyek közül az MS 5212 jelzetű kódex egyik miniatúráján a francia uralkodó szintén Salamon király társaságában látható.

Az első miniatúrát Pucelle tanítványa, Jean le Noir készítette, és a mestere hagyományát folytató *grisaille* stílusú miniatúra az első *folio* fél oldalát foglalja el (fol. 1r.).⁴³³ Az öt képmezőre osztott kompozíció középpontjában, a királyi megrendelés szimbólumaként V. Károly⁴³⁴ térdre ereszkedve imádkozik a felette ábrázolt Szentháromsághoz, és az alábbi szöveg olvasható a fejtől kiinduló mondatszalagon: „Az okosságnak és tudománynak drága voltára taníts meg engem.” (Zsolt. 119,66).⁴³⁵ Az ábrázoláson V. Károly nem a bölcsességért, hanem a tudásért, tudományért (*scientia*) imádkozik (23. kép). A király alakját körülvevő négy epizód tulajdonképpen a kódex ószövetségi tartalmát foglalja össze: Mózes öt könyvét, a bölcsességi, a történeti és a prófétikus könyveket. A kódex szövege jellegéből fakadóan a Salamon királynak

⁴³⁰ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 76.

⁴³¹ A digitalizált kézirat: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84581379> (Letöltés ideje: 2016. október 10.); Delisle, L.: *Recherche*, I. 152–153.; Élisabeth Taburet-Delahaye (éd.): *Paris 1400. Les arts sous Charles VI*. Paris, 2004. 49–51., 10. sz.; Françoise Baron – François Avril – Philippe Chapu (éd.): *Les fastes du Gothique: le siècle de Charles V*. Paris, 1981. 332–333., 286. sz.; François Avril: *Une Bible historique de Charles V. Jahrbuch der Hamburger Kunstsammlungen*, 14–15 (1970) 45–76.

⁴³² A *Bible historique* különböző altípusairól ld. Clive R. Sneddon: *The Old French Bible: The First Complete Vernacular Bible in Western Europe*. In: Susan Boynton – Diane J. Reilly (eds.): *The Practice of the Bible in the Middle Ages: Production, Reception, and Performance in Western Christianity*. New York, 2011. 296–314.

⁴³³ Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 95–96., 169. sz.

⁴³⁴ *Bible historique* kódexben ábrázolt uralkodóra csupán két példa van V. Károlyhoz kapcsolódóan: az elsőn még *dauphinként* festették meg (BnF MS fr. 5707 fol. 368r.), a másik az a könyv, amit Jean de Vaudeletar ajándékozott neki (Hague, MMW, MS 10 B 23.). Avril, F.: *Une Bible*, 73.; <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8455785h/f741.item> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.); http://manuscripts.kb.nl/zoom/BYVANCKB%3Amimi_mmw_10b23%3A001v_002r (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.); Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 94–95.

⁴³⁵ „Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me.”

tulajdonított Példabeszédek könyvével kezdődik,⁴³⁶ és a miniatúrán V. Károly ószövetségi személyekkel van körülvéve (például Dáviddal is) többek között Salamon királlyal, akit a jobb felső sarokban ábrázoltak. Salamon az oroszlánokkal díszített trónszékén ül, és három mondatszalagot tart a kezében, melyek a három ószövetségi könyvet, a Példabeszédek könyvét, az Énekek énekét és a Prédikátor könyvét szimbolizálják, mellette két nő ül. A legszélső egy kardot tart a kezében, ő testesíti meg a Bölcsesség és Sirák fia könyvét. A középen ülő nőalak kiléte bizonytalan.⁴³⁷ A bibliai programba integrált devóciós kép szintén illeszkedik azoknak a portréknak a sorába, ahol V. Károlyt az ideális és a bölcsességre törekvő uralkodóként ábrázolják.⁴³⁸ A kódex tartalmát és jellegét tekintve ebben az esetben érthető, hogy V. Károly igénye a tudásra miért kap vallásos színezetet, vagyis miért imádkozás közben, de a tudomány megértéséért könyörög. Avril is felteszi azt a magától értetődő kérdést, hogy vajon merész lenne-e azt feltételezni, hogy a királynak volt beleszólása a képi programba?⁴³⁹

Párhuzamként mindenekelőtt az *Anjou Biblia frontispiciuma* jöhet szóba, ahol Róbertet szintén tudós, szakértő királyként ábrázolták. Viszont ellentétben a nápolyi király ajándékba szánt Bibliájával, ahol a megszemélyesített erényekkel körülvéve ábrázolták és szakértőként tetszeleg a miniatúrán, V. Károly kötetének kompozíciója sokkal inkább kifejezi a francia király áhítatát és jámborságát, de beleszöve a *scientia* megismerésének – elsajátításának – vágyával.

4.2.3. „*Le roy astrologien*”

Az alfejezet címe Christine de Pisantól származik, aki V. Károlyt kifejezetten asztrológus királynak nevezte.⁴⁴⁰ A király udvarában gyakran értekezett asztrológusokkal, és meg is fogadta jóslataikat döntéshozatalai során, így például Christine de Pisan apja, Thomas de Pisan is szolgáltta őt.⁴⁴¹

Ugyan az asztrológia nem volt ismeretlen terület a középkori udvarokban, mégis a 14–15. században komoly fellendülés indult meg a tudományterületen. Ez V. Károly udvarában is jellemző volt, a király is aktívan támogatta az asztronómiát és az asztrológiát,

---

⁴³⁶ A két részre bontott *Bible historique* első kötetét Avril azonosította be (Kunsthalle, Hamburg). Az ehhez hasonló két részre bontott *Bible historique* könyvek a 14. században terjedtek el nagyobb számban, melyek a Példabeszédek könyvével kezdődnek. Avril, F.: Une Bible, 67.

⁴³⁷ Az egész oldalas miniatúra részletes ikonográfiai elemzésért ld. Avril, F.: Une Bible, 66–71.

⁴³⁸ François Avril: *Manuscript Painting at the court of France. The Fourteenth Century (1310–1380)*. London, 1978. 114–115.

⁴³⁹ Avril, F.: Une Bible, 73.

⁴⁴⁰ Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 15–19.

⁴⁴¹ Boudet, J.-P.: Le modèle du roi sage, 555–557., 560.

könyvtárában is számos ilyen tematikájú kötet állt a rendelkezésére.⁴⁴² Károly korán megmutatkozó érdeklődését tanúsítja, hogy már trónra kerülése előtt is gyűjtötte az asztrológiai munkákat, sőt leginkább ezek érdekelték ekkoriban. Ennek az érdeklődésnek az egyik képi példája, ahogy V. Károlyt tudósokkal egyenrangú félként ábrázolják a már említett *Az asztrológia kilenc bírása* (*Le livre des neuf anciens juges d'astrologie*-ban, melynek fordítása 1361-ben, még V. Károly trónra kerülése előtt készült el. A kötet elején található egy miniatúra (fol. 3r.), amelyen Károly dauphinként oroszlános trónszékén ülve tudós vitát folytat a kilenc bírával. Mindez a bölcs király tudományos érdeklődését és egyenrangúságát szimbolizálja a tudós mesterekkel, akik közül csak a legelöl álló Arisztotelész neve olvasható ki.⁴⁴³

Ezen belül a középkori Salamon-hagyományhoz tartoznak azon asztrológiai és mágikus jellegű szövegek, melyeket a legendák Salamon királynak tulajdonítanak.⁴⁴⁴ V. Károly 1373–1380 közötti inventáriumából kiderül, hogy több, Salamonhoz kötődő munkája is volt: többek között ilyen volt a *Liber Razielis*, az *Ars Notoria*, és a *De quattuor annulis* (*les Anneaux Salmon*). A *Liber Razielis*ből – ami már X. Alfonz könyvtárában is fellelhető volt – kettő példánya volt.⁴⁴⁵ A rituális szertartások, imák és idézések segítségével elérhető intellektuális tökéletesedést ígérő népszerű mágikus szövegből, az *Ars Notoriá*ból pedig négy kötet is sorakozott könyvtára polcain.⁴⁴⁶ A *De quattuor annulis* – amiből viszont már csak egy volt – Guillaume d'Auvergne *Idea Salomonis* néven említette, de valójában Salamon négy tanítványának tulajdonítják. A mágikus szöveg elmagyarázza, hogyan kell démonidézésre szolgáló mágikus gyűrűt készíteni a szertartáshoz.⁴⁴⁷ Boudet úgy véli, hogy V. Károlyt Bölcs Alfonz példája is inspirálhatta a lefordított asztronómiai-asztrológiai témájú könyveivel és a mágikus Salamon-imázs kultiválásával.⁴⁴⁸ Nem kizárt a hatás, viszont Alfonz és Károly reprezentációjának salamoni elemei között jelentős különbség – ahogy már említettem –, hogy a kasztíliai király esetében Salamon a jogi, történelmi és főleg mágikus munkákban került elő (hiányoznak például a Bibliák, királytükrök), és ezekben csupán egyszer hasonlították

⁴⁴² Delisle, L.: *Recherche*, I. 38.; Boudet számításai szerint V. Károly halálakor könyvtár állományának nagyjából 8%-át asztrológiai jellegű munkák alkották. Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 303–305.; Lynn Thorndike: *A History of Magic and Experimental Science*. I–VIII. New York, 1923–1958. III. 585–589.

⁴⁴³ Bibl. Royale Albert Ier, MS 10319 fol. 3r. Sherman, C. R.: *The Portraits*, 7., 18–19.; Delisle, L.: *Recherche*, II., 95–120.

⁴⁴⁴ Thorndike, L.: *A History of Magic*, II. 279.; Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 137–138., 145–153.

⁴⁴⁵ Delisle, L.: *Recherche*, II., 115., 699. sz., 700. sz.

⁴⁴⁶ Delisle, L.: *Recherche*, II. 117., 710–713. sz.; Thorndike, L.: *A History of Magic*, II. 279–289.

⁴⁴⁷ Delisle, L.: *Recherche*, II., 15., 71. sz., 128. 789. sz.; Klaniczay G.: A királyi bölcsesség, 39–40.

⁴⁴⁸ Boudet, J.-P.: *Le modèle du roi sage*, 560.

Salamonhoz. V. Károly számára a korábbi francia kulturális és mindenekelőtt keresztény tradíció lehetett mértékadó, így a két Salamon-modell gyökere más töről fakadhatott.

4.2.4. *A krízis: nosztalgikus visszaemlékezések Bölcs Károlyra*

Bölcs Károly tizenhat évnyi uralkodás után 1380-ban hunyt el és az akkor 11 éves, kiskorú gyermeke, a későbbi VI. (Őrült) Károly (1380–1422) örökölte a trónt. VI. Károly fiatal kora miatt a királyi család idősebb férfirokonait, vagyis nagybátyjait (Jánost, Berry herceget, Lajost, Anjou grófját, és Fülöp burgundi herceget) választották ki a királyság irányítására, míg a gyermek be nem tölti a megfelelő életkort.⁴⁴⁹ VI. Károly uralmát három szakaszra lehet felosztani, tekintetbe véve a későbbi mentális zavarait is. Kiskorúsága idején 1380-tól 1388-ig valójában még nem kormányzott önállóan, mivel helyette az idősebb rokonok kezében volt a hatalom. Ezt követte a rövid, négyéves periódus 1388–1392. augusztusa között, amikor átvette az uralmat és még nem mutatkoztak a későbbi betegségének tünetei. 1392 nyarától – a hírhedt első rohamától kezdve, ami a Le Mans-i erdőben tört rá – egészen 1422-ben bekövetkezett haláláig a folyamatosan ingadozó állapota⁴⁵⁰ korlátozta a hatalomgyakorlásban, elősegítve ismételten a hercegek hatalmi ambícióinak érvényesülését.⁴⁵¹ Mivel a király állapota kiszámíthatatlan volt, és a tünetek kiújulásakor nem lehetett rá számítani, a szüntelen bizonytalanság hatalmi destabilizációhoz vezetett. Emiatt a nagybátyjai között kibontakozó rivalizálás és konfliktus 1407-ben a király testvérének, Orléans-i Lajosnak a meggyilkolásával és az 1411-es polgárháborúval tovább rontották a korona helyzetét.⁴⁵²

A százéves háború 1389–1415-ig tartó szakasza ideiglenesen békésebb időszakot jelentett, mivel a francia és az angol uralkodók kölcsönösen a békés megoldást keresték, és a közeledés jeleként II. Richárd 1396-ban feleségül vette VI. Károly lányát. Ám a békésebb 1390-es éveket követően az angolok 1415-ös azincourt-i győzelme ismét újabb politikai krízist hozott a franciák számára. A háborús légkör és az angolok előrenyomulása, egészen az 1420-as troyes-i békeszerződésig tartott, amikor is VI. Károly kénytelen volt lemondani az örökségéről az angol uralkodó, V. Henrik (1413–1422) javára. Az átmeneti

---

⁴⁴⁹ Kristin Leigh Erika Bourassa: *Counselling Charles VI of France*: Christine de Pizan, Honorat Bovet, Philippe de Mézières, and Pierre Salmon. University of York, 2014. (disszertáció) 40–41.

⁴⁵⁰ A források javarészt kerülték a tünetek pontos leírását és arra helyezték a hangsúlyt, hogy a betegség a recesszív időszakokban mikor kezdődött és mikor fejeződött be. A történészek véleményéről VI. Károly betegségének lehetséges okairól, úgy mint a skizofréniáról ld. Bernard Guenée: *La folie de Charles VI*. Paris, 2016. 61–62.; R. C. Famiglietti: *Royal Intrigue, Crisis at the Court of Charles VI 1392–1420*. New York, 1986. 8–13.

⁴⁵¹ Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 39–40.

⁴⁵² C. Famiglietti: *Royal Intrigue*, 63–111.

periódus két évig tartott, mivel 1422. augusztus végén először V. Henrik, majd rá pár hónapra október második felében VI. Károly is meghalt, egy még súlyosabb válságot hagyva utódára.

Visszatérve az 1380-as évekre, a királyi udvarban V. Károly halálával nem szűnt meg az elhunyt bölcsességét magasztaló légkör. Az egyre nyilvánvalóbbá vált bizonytalanság 1392 után a kortársak szemében érthető reakciót váltott ki, mégpedig a múlthoz, V. Károly emlékéhez való ragaszkodást. Az udvari forrásokban még évekig dicsőítve emlegették Bölcs Károlyt, elsősorban azok, akik személyesen is kötődtek hozzá és mecénatúrájához. Vizsgálatom szempontjából Eustache Deschamps, Philippe de Mézières és Christine de Pisan műveiben keresem a választ arra, hogyan változott V. Károly halála után a róla kialakult új Salamon-kép? Másrészt a következő generáció által hátrahagyott munkákban, úgy mint Pierre Salmon tanácsadó „királytükreben” és Jean Juvénal des Ursins reimsi érsek krónikájában a hatalmi krízis idején miként nyilvánult meg egyfajta elvárás vagy reménykedés és ez a destabilizált időszak hogyan hatott a Salamon-képre a királyhoz kapcsolódó forrásokban?

Kronologikusan elsőként a korszak egyik legismertebb udvari költője és Guillaume Machaut tanítványa, Eustache Deschamps (1346–1406/1407)⁴⁵³ jöhet szóba, aki 1368-tól kezdve V. Károly szolgálatába állt. Kilenc kötetben kiadott hatalmas *oeuvre*-jében fennmaradtak versek, melyekben egykori mecénását csodálja. Kevéssel a király 1380-ban bekövetkezett halála után egyik versében Bölcs Károlyt erényeinek (*grans vertus*) köszönhetően csak híres antik illetve bibliai személyekhez tudja hasonlítani, így megnyerő külseje Absalomhoz, ereje Hektór királyhoz és Sámsonhoz, erkölce és tanultsága Senecához hasonlítható, és Páriszhoz aki az élet örömeit és a szerelmet élvezte. Mindenekelőtt a hősök közül azt írta legelsőként, hogy Károlyt „tudása miatt Salamonhoz lehetne hasonlítani”.⁴⁵⁴ Deschamps három másik költeményben is meggyászolta V. Károly halálát (ezek számozása: 164., 165., 166.).⁴⁵⁵ Közülük a 165. számú versben ismételtlen antik és bibliai hősök mintájára siratja Károlyt (ahogy Dávid is megsiratta fiát, Absalomot), és a második strófában egyértelműen Salamonéhoz méri az elhunyt bölcsességét. Erényei közé tartozott, hogy királyságát a külső és belső megpróbáltatások

---

⁴⁵³ Deborah M. Sinnreich-Levi – Ian S. Laurie (eds.): *Eustache Deschamps: Selected Poems*. New York–London, 2003. 1–20.

⁴⁵⁴ „A Salomon puet estre comparez pour son savoir [...]” Queux de Saint-Hilaire – G. Raynaud (éd.): *Eustache Deschamps: Oeuvres complètes*. I–XI. Paris, 1878–1904. III. 239. Balade CCCCXXXII, v. 9–12.

⁴⁵⁵ Deborah, M. – Laurie, I.: *Eustache Deschamps*, 8.

ellenére megerősítette és építkezéseivel is növelte a jólétet, akár Salamon király.⁴⁵⁶ Az általam kiemelt verseket Deschamps 1380-ban írhatta, és mindkettőben Salamon a bölcs mintakép, akihez Károly tetteiben és tudásában méltó volt, a másodikban pedig Salamon dicső uralmához méri Károly eredményeit.

Hogy milyen kép rajzolódik ki a politikai irodalomban⁴⁵⁷ pár évvel később, arra elsőként jó példa egy sajátos mű, melyben a szerző szintén egyenesen Salamonéhoz hasonlította a francia király bölcsességét. Ez a párhuzam Philippe de Mézières-től (1327–1405) származik, aki V. Károly, majd VI. Károly alatt töltött be udvari szolgálatot.⁴⁵⁸ 1389-ben fejezte be a VI. Károlynak dedikált *Öreg zarándok álmát* (*Le songe du vieil pèlerin*).⁴⁵⁹ A 14. századi Európa történetét egy világutazás allegorikus-moralizáló keretében mutatja be, melyben az ószövetségi vonatkozásoknak fontos szerepük van, és maga V. Károly is visszatérő szereplője a műnek. Philippe de Mézières VI. Károly nevelője is volt, de 1380-ban V. Károly halálakor elhagyta az udvart és csak kilenc évvel később tért vissza. Útjai során megjárta Jeruzsálemet és Ciprust is, ami jelentősen befolyásolta, hogy a későbbiekben a keresztes eszme lelkes támogatója volt. Az évek során többeknél is teljesített diplomáciai szolgálatot. A Lusignan-házból származó I. Péter ciprusi király (1359–1369) nagy hatást gyakorolt rá: jó barátok is lettek, és az *Öreg zarándok álma*ban is gyakran hivatkozott rá. Miután visszatért a francia udvarba, a Francia Királyság erkölcsi reformját tartotta legfontosabbnak, mivel úgy vélte, hogy enélkül a Szentföldet nem lehet felszabadítani.

Az *Öreg zarándok álma* az előszót követően három könyvből áll, és mivel a szerző legfontosabb szempontja egy keresztes hadjárat előmozdítása volt, így ez a felfogás az

---

⁴⁵⁶ „L'en le pouoit figurer Salemon, Car moult souffrit tant d'autrui com des siens, Et par son sens acrut sa region, Et a son temps amassa moult de biens. Chasteaux fonda.” *OEuvres complètes*, I. 295–296. Balade CLXV, v. 11–15, l. 296.; Thierry Lassabatère – Miren Lacassagne: *Eustache Deschamps, témoin et modèle: littérature et société politique (XIVe–XVIe siècles)*. Paris, 2008. 59.

⁴⁵⁷ Bourassa a VI. Károly-kori „politikai irodalom” kategóriába sorolja Honoré (Honorat) Bouvet (1350 körül–1410) királyi tanácsadó *Arbre des batailles* c. munkáját is. Bouvet 1389-ben fejezte be és VI. Károlynak dedikálta (bár nem biztos, hogy eredeti szándékai szerint is neki címezte) a prológus alapján. Az *Arbre des batailles* egy teoretikus értekezés a háborúról és annak jogi háttéréről, illetve az európai eseményekről a 12. század közepétől a 14. század második feléig. Noha bibliai bejegyzésekben bővelkedik az írás, Salamon király csak háromszor fordul elő, a prológusban egyáltalán nem említi meg a szerző. A három utalás Salamonra nem vonatkoztatható VI. Károlyra, mivel leginkább csak Dáviddal összefüggésben emlegeti Bouvet. Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 15–17.; *L'arbre des batailles d'Honoré Bonet publié par Ernest Nys*. Bruxelles–Leipzig, 1883. 38., 98., 284.

⁴⁵⁸ Philippe de Mézières életének van egy magyar vonatkozása is. Ifjú korában 1345-ben a nápolyi udvarban töltött be szolgálatot, és a városban tartózkodott amikor András calabriai herceget, Károly Róbert fiát Nápolyi Johanna meggyilkoltatta szeptember 18-án. G. W. Coopland (éd., trad.): *Letter to King Richard II. A Plea Made in 1395 for Peace Between England and France*. Liverpool, 1975. ix.

⁴⁵⁹ G. W. Coopland (éd.): Philippe de Mézières: *Le songe du vieil pèlerin*. I–II. London, 1969.; Krynen, J.: *L'empire du roi*, 195–199.

általával gyakran használt példaképeket is befolyásolta. Az első könyvben a Zarándok leírja vándorlását az Igazság királynő és társai, Béke, Könyörületesség, Igazságosság, Jó Remény, Égő Vágy kíséretében azzal a céllal, hogy a Szeretetet és Bölcsességet felleljék. A második könyvben Párizsba érkezésüket beszéli el a szerző, egyúttal pedig bemutatja a Francia Királyságot.⁴⁶⁰ A harmadik könyv a francia király személyével, kötelességeivel foglalkozik. Ebben található a legtöbb Salamonra vonatkozó megjegyzés, ahol Philippe de Mézières nem pusztán valamelyik bibliai könyvből idézi bölcs szavait.

Az allegorikus alakok mellett Philippe de Mézières több hősi példaképet is emleget, melyek között keverednek a történelmi és bibliai személyek. Például fontos volt számára barátja, Péter ciprusi király is, ezért gyakran előfordul, hogy őt is *exemplum*ként mutatja be.⁴⁶¹ Több esetben Salamon király is előkerül (az általánosabb, csupán Salamon egy-egy bibliai könyvből átemelt gondolataitól jelen esetben eltekintek), melyek közül kettőt emelek ki. Az első esetben az általa igen tisztelt V. Károllyal összefüggésben emlegeti. Ebben a szakaszban Philippe de Mézières a keresztények közti béke fenntartásának fontosságáról ír, és azt tanácsolja VI. Károlynak – akinek egyébként az egész mű szól és ifjú Mózesként (*jeune Moïse*) nevezi meg –, hogy kötelessége békét teremtenie a keresztények között. Példaként kiemeli apját, V. Károlyt, akivel egy lovaglás alkalmával beszélgettek az egyházszakadás előtt. V. Károlyra kétszer is úgy hivatkozik mint az igen bölcs *prudhomme*-ra, az áhítatos Salamonra.⁴⁶²

Egy másik történetben Nagy Károllyal együtt Salamon szintén példamutató királyként kerül szóba, mivel – a kor (keresztény) értelmezési hagyományával egybehangzó érvelése szerint – már az Énekek énekében is Salamon mindig körültekintően ügyelt arra, hogy katonák vigyázzanak rá éjjel-nappal. Ez azért fontos, mert Philippe de Mézières ennél a résznél ugyanakkor negatív ellenpéldaként leír egy történetet, melyben a ciprusi király, I. Péter, elutasította az állandó fegyveres védelmet, annak ellenére, hogy barátja többször is figyelmeztette az ebből fakadó veszélyekre. A felelőtlen döntés következtében a királyt egyik éjjel álmában meggyilkolták.⁴⁶³ Kevin Brownlee mindezek alapján úgy véli, hogy Philippe de Mézières ebben a kontextusban VI. Károlyra egy új

---

⁴⁶⁰ Dora M. Bell: *L'idéal éthique de la royauté en France au Moyen Age*. Paris, 1962. 75–79.

⁴⁶¹ Kevin Brownlee: The Figure of Peter I and the Status of Cyprus in *Le songe du vieil pelerin*: Crusade Ideology, Salvation History, and Authorial Self-Representation. In: Renate Blumenfeld-Kosinski – Kiril Petkov (eds.): *Philippe de Mézières and his Age. Piety and Politics in the Fourteenth Century*. Leiden, 2012. 165–188.

⁴⁶² „souvergne que le saige preudomme et devost Salomon, ton resame pere”. Coopland, G. W.: *Philippe de Mézières*, II. 296.

⁴⁶³ Coopland, G.W.: *Philippe de Mézières*, II. 219–220.

Salamonra, de egyszersmind egy új Nagy Károlyként és Salamonként tekintett, mivel a hadvezér és a bölcs uralkodó együtt egy előrelátó keresztes hadvezér képét mutatja.⁴⁶⁴

Ahogy már korábban említettem, az előrelátás mint fontos politikai erény szintén egybevág az általános elvárások egyikével a 14. századi politikai gondolkodásban.⁴⁶⁵ Ebben a szövegben így ismét megjelenik az a korabeli politikaelméleti elképzelés, hogy ugyan VI. Károly volt a törvényes trónörökös, de a jó kormányzás biztosításához ez nem elegendő, hanem emellett megfelelően kell élni és kormányozni (1389-ben Károly még ép elméjű volt); ezekhez nyújt példaképeket Philippe de Mézières. Annak ellenére, hogy a szerző elsősorban a lovagias és keresztes harcokban való részvételre buzdító példaképeket (Dávid királyt, Nagy Károlyt, Szent Lajost) preferálta, Salamon király a bölcs francia uralkodóval, V. Károlyval összefüggésben jelenik meg nála. VI. Károly esetében pedig azt sugallta, hogy ő lesz a következő ezek sorában. Ennek oka a bel- és külpolitikai viszonyokban is keresendő, mivel V. Károly uralkodásával stabilizálta a királyságot, de ez nem volt konfliktusoktól mentes. Röviden utalva a korábbiakban megfogalmazott módszertani eljárásra – nem hagyható figyelmen kívül, hogy sok esetben Salamon szavainak vagy tetteinek felidézése nem köthető össze konkrét politikai utalással – látható, hogy Philippe de Mézières egyáltalán nem sorolja Salamon királyt a rossz uralkodók közé, és többnyire tudását emlegeti, és az általa kedvelt V. Károlyt is hozzá hasonlítja.

Szóba jöhetne Philippe de Mézières még egy további műve, amit II. Richárd királynak írt levél formában pár évvel korábban, 1395–1396 körül, az *Epistre au roi Richart*.⁴⁶⁶ A levél a *Songe*-hoz hasonlóan Philippe de Mézières kedvelt témáját boncolgatja, Anglia és a Francia Királyság közötti béke megkötését, valamint az egyházszakadás megoldását, mivel számára minden rossz eredője a két királyság közötti konfliktus volt. Noha az allegorikus szöveg szintén a *Songe* stílusára hasonlít és bővelkedik példaképekben (V. Károly az egyik sokat emlegetett), de Salamon összesen csak kétszer szerepel és nem vonatkoztatható VI. Károlyra vagy Richárdra, mindössze egy bölcs és békés mellékszereplő.⁴⁶⁷

---

⁴⁶⁴ Brownlee, K.: The Figure of Peter I, 165–188.

⁴⁶⁵ Guenée, B.: *L'Occident aux XIVe et XVe siècles*, 137–142.

⁴⁶⁶ Egyetlen ismert és dedikációs példánya a British Library-ben: BL Royal 20 B VI.; Coopland, G. W.: *Letter to King Richard II*.

⁴⁶⁷ Coopland, G. W.: *Letter to King Richard II*, 34., 54.; Mézières a két főszereplőt – VI. Károlyt és II. Richárdot – Mózeshez és Áronhoz hasonlítja, sugallva a tanácsát, hogy hozzájuk hasonlóan nekik is össze kellene fogniuk. Rosemary Howard Gill: Saving the King: Philippe de Mézières' Representation of Charles VI of France in *Le Songe du vieil pèlerin* and *l'Epistre au roi Richart*. *French History*, 31 (2017) 1–19.

Végül, de nem utolsó sorban fontos megemlíteni, hogy az V. Károlyról kialakult bölcs imázs igen nagy részben a már emlegetett Christine de Pisan-féle (1365–1430)⁴⁶⁸ életrajznak köszönhető.⁴⁶⁹ A *Le livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*⁴⁷⁰ című megemlékezését nem sokkal a király halála után kezdte el írni és 1404-re fejezte be. Ennek ellenére érdekes módon a Salamon-kép szempontjából viszonylag kevés információval szolgál. Christine de Pisan három fő erény köré építette fel az életrajzt: a szív nemessége (*noblece de courage*), a lovagiasság (*chevalerie*) és végül a bölcsesség (*sagece*)⁴⁷¹ köré. Kiemeli, hogy *le sage roy Charles* rendelkezéseiben „igazi építő és eszes (*prudent*) uralkodó” volt: templomokat, palotákat, erődítményeket, hidakat állíttatott helyre és építtetett újakat, uralma anyagi prosperitást hozott a királyságban. Christine de Pisan a király kormányzási gyakorlatában is megnyilvánuló tudásának eredményeként emelte ki, hogy igen aktívan együttműködött a párizsi egyetemmel, és mindig hallgatott tanácsadói véleményére.⁴⁷² Kiemelt szerepet szánt ennek az erénynek és számos példán keresztül sorakoztatta fel a francia király bölcs döntéseit és tetteit.⁴⁷³

Christine de Pisan könyvében két módon élt a Salamon-analógiával V. Károlyra vonatkoztatva. Egyrészt a *Livre des fais* harmadik könyvének 14–32. fejezeteiben összegyűjtötte a király bölcs mondásait, akár egy „igazi filozófus” példabeszédeit (*en maniere de proverbes*), utalva Salamon tanácsaira a *Példabeszédek* könyvében.⁴⁷⁴ Ezekben a fejezetekben a király tudását akképp bizonyítja, hogy bölcsen megállta a helyét, ha tudós klerikusokkal kellett értekeznie. Ugyanebben a harmadik könyvben, az összefoglaló 49. fejezetben miután beszámolt IV. Károly császár látogatásáról, az egész mű vége felé Mézières-hez igen hasonló módon, kifejezetten bölcs Salamonhoz hasonlította V. Károlyt.⁴⁷⁵ Noha Christine de Pisan az egész könyvét Károly emlékére írta, egy egész fejezetet szentelt a bölcsességének, Salamonhoz csupán egy helyen hasonlította.

⁴⁶⁸ Joël Blanchard: “Vox poetica, vox politica”: The Poet’s Entry into the Political Arena in the Fifteenth Century. In: Renate Blumenfeld-Kosinski – Kevin Brownlee (eds., transl.): *The Selected Writings of Christine de Pisan*. New York–London, 1997. 362–371.

⁴⁶⁹ Krynen, J.: *L’empire du roi*, 200.

⁴⁷⁰ Solente, S.: *Le Livre des fais*.; Ezt az életrajzt II. (Merész) Fülöp (1363–1404) Burgundia hercege rendelte meg alig valamivel halála előtt 1404-ben. Christine de Pisan ezen életrajzírása „hibrid” jellegű, mivel a hagyományos királytükörkhöz is igencsak hasonlít. Erről a karakteréről bővebben lásd Delogu, D.: *Reinventing Kingship*, 154. 7. összefoglaló lábjegyzetét.

⁴⁷¹ Christine de Pisan ezalatt a kifejezés alatt a hagyományos értelemben vett bölcsességet (*sapience*), a tudományt (*science*) és az okosságot (*prudence*) érti. Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 7.

⁴⁷² Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 46–49.

⁴⁷³ Richarz, M.: *Prudence and Wisdom*, 108.

⁴⁷⁴ Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 49–86.; Richarz, M.: *Prudence and Wisdom*, 109.

⁴⁷⁵ „[...] lesquelles choses sont à noter en celui sage roy dont nous parlons, car par ce que il nous appert par les legendes des solempnelz anciens, et par ce que nous sçavons de veue et de fait de ce roy Charles, que peut-

3.3.4.1. Pierre Salmon és a Dialogues

Bölcs Károllyal szemben VI. Károly a salamoni mintakép vizsgálati szempontjából első ránézésre teljes mértékben rendhagyó és kérdéses esetnek számít. Ahogy az előző fejezetben bemutattam, míg elődje műveltségével és tehetségével írta be magát a történelembe, VI. Károlyról leginkább tébolyultsága és az egyre inkább széttöredező Francia Királyság képe maradt fent. Azonban érdemes figyelembe venni azt a körülményt, hogy azalatt az idő alatt míg Károly egészséges volt, a „politikai irodalom”⁴⁷⁶ kategóriába sorolható munkák még reális elvárásokat támasztottak a király felé, ám miután elhatalmasodott rajta a mentális zavar és kiderült alkalmatlansága, már a tanácsadók szerepe kapott ezekben prioritást. Kristin Bourassa disszertációjában kielemezte, hogy így ezek a művek már nem csupán a királynak, hanem egyre inkább a befolyásos családtagoknak és tanácsadóinak is szóltak, annak ellenére, hogy Károlynak dedikálták őket. Felolvasásokon ezeket az alkotásokat meghallgathatták, üzenetük aktuális volt és többeknek is szólt.⁴⁷⁷ Így felmerülhet a kérdés, hogy ezekben a korai munkákban a szerzők a király betegségének tudatában milyen mintákat próbáltak felmutatni Károlynak?

Vannak arra utaló jelek, hogy az udvari irodalom szerzői között akadt, aki VI. Károlyt még mentális állapota ellenére is valamennyire megkísérelte kompetens uralkodóként beállítani, legalábbis egy ideig. Pierre Salmon vagy más néven Pierre le Fruitier „dit Salmon” (?–1427) udvari tanácsadó (kb. 1406 és 1417 között) VI. Károlynak írta *Dialogues de Pierre Salmon et Charles VI* (továbbiakban: *Dialogues*) című egyetlen ismert művét, ami Pierre Salmon és a „fikcionalizált” VI. Károly közötti eszmecsereről szól.⁴⁷⁸ Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy Károlyra a műben elsősorban egy irodalmi értelemben megalkotott figuraként célszerű tekinteni.

---

on plus dire de la magnificence du riche roy Assuaire es nobles assemblées de barons? Que peut plus estre dit de l'ordre de vivre du sage Salemon? Que peut plus estre notté la largece de Alixandre? Que peut-on plus dire de la belle pollicie des Rommains?” Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 132.; Cécile Quentel-Touche: Charles V's Visual Definiton of the Queen's Virtues. In: Karen Green – Constant J. Mews (eds.): *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. Dordrecht, 2011. 53–80., 60.

⁴⁷⁶ A „political literature” szókapcsolat fejezi ki legjobban az V. és VI. Károly udvarában keletkezett és a királyi mecenatúrához kapcsolódó művek összességét. Ez a kifejezés azért is praktikus, mivel elkerülhetővé válik a kategorizálás, és nem szorít ki olyan alkotásokat sem, amik ugyan nem tekinthetők királytűkröknek, de udvari-politikai vonatkozásuk révén mégis meghatározóak. Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 10.

⁴⁷⁷ Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 24.

⁴⁷⁸ Életéről ismert, hogy a királyi család megbízásából küldöttként már korábban is sokat utazott, például VI. Károly lányával, Izabellával tartott Angliába a házasságkötésekor. Ezen felül a párizsi egyetem orvosi karán is tanult és Tournai-ban kanonok volt. Anne Dawson Hedeman: *Of Counselors and Kings: the Three Versions of Pierre Salmon's Dialogues*. Urbana, 2001. 3–4.

A *Dialogues* részben a királytükörök műfaja közé sorolható, mivel Salmon a királyság ideális irányításának elveivel ugyancsak foglalkozik,⁴⁷⁹ de javarészt csak az első könyv tekinthető királytükörnek.⁴⁸⁰ A mű összesen négy kéziratban maradt fent. Ezek közül három példány a mű 1409-es első változata (BnF MS fr. 23279⁴⁸¹ (továbbiakban: első párizsi kézirat); BnF MS fr. 5032; BnF MS fr. 9610 – utóbbi kettő a vizsgálatom szempontjából irreleváns, mivel a 16. század legelején készültek), de Pierre Salmon az eredetit pár évvel később, 1412/13–1415-ben átdolgozta, és készített még egy variánst (Bibliothèque de Genève, MS fr. 165⁴⁸², továbbiakban: genfi kézirat). Az általam szem előtt tartott nézőpontból a párizsi és a genfi kéziratok fontosak, különös tekintettel arra, hogy a kettőt összevetve milyen különbségek állapíthatóak meg Salamon király megjelenítéséről, aki egyrészt mindkét prologus szövegében, másrészt az első párizsi kézirat illusztrációin is szerepel.

Pierre Salmon is természetesen tisztában volt VI. Károly betegségével – bár tekintettel a kényes helyzetre, ezt mindig finoman kellett kifejezni (a korabeli forrásokban „absence” vagy „absent”-ként utaltak rá) –, mégis a szöveg és az illusztrációk (mivel ezek koordinálását maga Salmon felügyelte) a király és a királyi tekintély támogatását tanúsítják.⁴⁸³ A szerző tanítói szerepét alátámasztja és mintegy önigazolást ad hozzá, hogy mindkét változatban a „fikcionalizált” Károly bevallja, hogy nem mindig követte Salmon tanácsait, ezért kéri, hogy mulasztása ellenére tanítsa meg a király kötelességeire.⁴⁸⁴ Az első párizsi kézirat előszavából pedig kiderül, hogy Pierre Salmonnak milyen célja volt vele, mivel ajándékként VI. Károlynak dedikálta, remélve, hogy a király időről időre bele fog pillantani.

A *Dialogues* alapvető szerkezetét egy kérdés-felelet páros adja, melyben a király kérdéseire Salmon válaszolgat (*Salmon respont*). A mű az előszót követően három részből áll. Az első kettő az előbb említett kérdések és feleletek alapján épül fel. A kérdések számos esetben túlságosan alapvetőnek, már-már infantilisnak tűnnek egy évek óta regnáló király szájából. Például VI. Károlyt az is érdekelte, hogy a királynak milyen erkölcsi

---

⁴⁷⁹ Brigitte Roux: *Les Dialogues de Salmon et Charles VI. Images du pouvoir et enjeux politiques*. Genève, 1998. 17.

⁴⁸⁰ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 204–205.; Utalva a korábbi megjegyzésemre, a korabeli királytükörként értelmezhető munkák (mint például a *Dialogues* vagy a *Songe*) kategorizálási nehézségeiről ld. Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 30–39.

⁴⁸¹ A szövegkiadása: Georges-Adrien Crapelet (éd.): Pierre Salmon, *Les demandes faites par le roi Charles VI, et les réponses de son secrétaire et familier Pierre Salmon*. Paris, 1833.; Online dokumentum: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f1.image>.

⁴⁸² Online dokumentum: <http://www.e-codices.unifr.ch/fr/bge/fr0165/bindingA/0/Sequence-106>.

⁴⁸³ Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, X.

⁴⁸⁴ Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 69.

tulajdonságokkal, erényekkel kell bírnia ahhoz, hogy megfelelően irányíthassa a királyságát. Ezután a keresztény hitre vonatkozó igen egyszerű kérdéseket tesz fel, mint például, hogy hol lakik Isten vagy hogyan beszél az angyalokkal.⁴⁸⁵ A *Dialogues* szövegéből kiderül, hogy a szerző többek között szorgalmazta az egyházszakadás helyzetének megoldását és sürgette a sikeres gyógymód megtalálását a király betegségére is. A harmadik zárófejezet már egy eseménytörténeti leírás és leveleket tartalmaz, de az 1409-es és az 1415–1416-os változatok eltérnek.⁴⁸⁶

A párizsi és a genfi kézirat előszava sem teljesen egyforma. Az első változatban egyrészt Salmon még több bibliai idézetet használt, másrészt írói pozícióját ennek segítségével igyekezett alátámasztani, sőt saját magát is előtérbe helyezni. A prológus első mondatában Dávid szavait idézi a Zsoltárok könyvéből (45,2): „Fölbuzog szívem szép beszédre. Mondom: művem a királynak szól.”⁴⁸⁷ Ez az idézet még egyszer visszatér a bevezetőben,⁴⁸⁸ melyben Dávidként ajánlja királyának művét, szerényen utalva arra, hogy át szeretné adni a király szolgálatában elsajátított tudását, és célja, hogy a király lelki üdvözülését és a királyságot szolgálhassa ezzel.

Pierre Salmon a párizsi és a genfi kézirat prológusában is hivatkozik Salamon király koronázására, hangot adva a VI. Károlyra vonatkozó reményeinek.⁴⁸⁹ E szerint bízik abban, hogy a jövőben az emberek majd úgy emlegethetik VI. Károlyt mint annak idején Salamont Jeruzsálem királyának megkoronázásakor,⁴⁹⁰ akit népe is ekként éltetett: „vivat, vivat rex in eternum”.⁴⁹¹ A két kéziratban ez a rész Salamonról egy fontos ponton eltér,

⁴⁸⁵ Crapelet a szövegkiadásában nem közölte ezeket a kérdéseket, a párizsi kéziratban a 19–52. foliókon olvashatóak. Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, 12.

⁴⁸⁶ Brigitte Roux: *Les Dialogues de Salmon et Charles VI. Images du pouvoir et enjeux politiques*. Genève, 1998. 13–16.

⁴⁸⁷ „Eructavit cor meum verbum bonum; dico ergo opera mea Regi.” Crapelet, G.-A.: *Pierre Salmon, Les demandes*, 4.

⁴⁸⁸ Crapelet, G.-A.: *Pierre Salmon, Les demandes*, 7.

⁴⁸⁹ „Et en especial, que de vous, très redoubté sire, il puist estre dit ce qui fu dit du roy Salemon quant il fut couronné Roy en Jérusalem, et que le pueple d’Israël par fine joye et leesce de cuer cria à haulte voix vers nostre Seigneur, en disant: *Vivat, vivat Rex in eternum* [...]” Crapelet, G.-A.: *Pierre Salmon, Les demandes*, 11.; „Le royaume pardurable en verifiant la parole et auctorite qui pour le roy Salemon fu dicte et chantee par grant joye et leesce a celle heure quil fu enoingt Roy de Iherusalem. et pour vous mesmes aussi fu moult solemnelment recitee et chantee le joyeux jour de vostre sacre a Raims quant la endroit fuste ennoingt et couronne.” Genève MS fr. 165. fol. 3r.

⁴⁹⁰ Philippe Maupeu: *Portrait de Charles VI en Nabuchodonosor. Positionnements rhétoriques dans les Dialogues de Pierre Salmon et Charles VI. Le Moyen Âge*, 116 (2010) 657–678.; Krynen, J.: *L’empire du roi*, 208.

⁴⁹¹ „Et en especial, que de vous, très redoubté sire, il puist estre dit ce qui fu dit du roy Salemon quant il fut couronné Roy en Jérusalem, et que le pueple d’Israël par fine joye et leesce de cuer cria à haulte voix vers nostre Seigneur, en disant: *Vivat, vivat Rex in eternum* qui est à dire: « Vive, vive le Roy pardurablement! » qui est à entendre bien vivre et régner en ce monde cy, en manière que la joye pardurable y soit acquise; laquelle à vous, à toute vostre noble génération, à tous autres de vostre noble sang, et à tous bons et vrais catholiques, le Roy des Roys, par qui tous Roys règnent, vueille donner et ottroier pardurablement.” Crapelet,

pontosabban kiegészül. A genfi kódex szövegében a szerző nemcsak Salamon koronázását idézi fel, hanem a francia király reimsi koronázását is, emlékeztetve Károlyt azon kötelességeire, amelyek teljesítésére a ceremónia során felesküdt.⁴⁹² Úgy vélem, ennek az lehetett az oka, hogy 1415 körül időszerű téma volt: a százéves háború utolsó szakasza ekkoriban kezdődött meg, és a Francia Királyság északi részét, beleértve a koronázóvárost is, az angolok elfoglalták és egészen 1429-ig Jeanne d'Arc győzelméig angol kézen maradt.

Míg Salmon az első párizsi kéziratot szűkebb körnek, pontosabban magának a királynak dedikálta, a genfi változatot már kifejezetten a királyi családnak és a tanácsadóknak, tehát a módosítások a megváltozott célközönséghez is szóltak. Összehasonlítva a dedikációt az évtizedekkel korábban V. Károlynak készült művek prologusaival, szembetűnő a tény, hogy egy szóval sem hangzik el (és tulajdonképpen nem is hangozhatott volna el) VI. Károly szellemi képességeinek méltatása, annak ellenére, hogy a királyi bölcsesség felelevenítése nem mindig volt általánosan elterjedt retorikai fordulat. Egyrészt a párizsi variációban Pierre Salmon szerzői azonosulása Dáviddal a genfi kéziratban már szinte eltűnt – az „Eructavit meum” fordulat kettő helyett csak egyszer tér vissza, és Dávidot már egyáltalán nem nevezi meg –, viszont Salamon király maradt egyedül hivatkozási pontként, amiben a szerző kifejezhette vágyát, hogy VI. Károlyt is hasonlóan ünnepelhessék. 1412–1415 körül ez az elképzelés már szinte több volt mint reménytelen, és ez az illusztrációkon is tükröződött. A prologus fölött elhelyezett dedikációs miniatúrán (fol. 1v.) VI. Károly a trónszékén ülve veszi át Pierre Salmontól a kéziratot (24. kép). Ez a jelenet a Bölcs Károlynak készített könyvek kezdő miniatúráira emlékeztet, ám szembetűnő egy fontos különbség: míg V. Károly ezeken a képeken⁴⁹³ jórészt aktív szereplő volt (könyvet olvasott vagy a szája felől kiinduló lebegő szalagon maga is új Salamonként bölcsen szólt), addig ezen a miniatúrán VI. Károly statikusabb, passzívabb hatást kelt.⁴⁹⁴ A király helyett Pierre Salmonnál olvasható egy *banderole*-on a következő szöveg Ezékiel könyvéből (Ez. 3,3): „[...] egész belső részed teljen el ezzel a tekerccsel, amit adok neked.”⁴⁹⁵ Természetesen, ha általában vizsgáljuk a királynak készült könyvek dedikációs miniatúráit, nem egy esetben a hangsúly az ideál megjelenítésén van,

---

G.-A.: *Pierre Salmon*, 11.; Hedemann, A.: *Of Counselors and Kings*, 8.

⁴⁹² Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 142., 156.

⁴⁹³ Főleg Nicole Oresme Nikhomakhoszi etika francia fordításában (*Ethica Nicomachea*, The Hague, Museum of the Book/Museum Meermano-Westreenianum, MS 10 D 1). Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, 8.

⁴⁹⁴ Nem csupán ezen a miniatúrán mutat inaktivitást, mivel a párizsi kézirat 15. *folióján* Károly az ágyán fekszik, miközben tanácsadói veszik körbe. BnF MS fr. 23279. fol. 15r.

⁴⁹⁵ *Viscera tua replebuntur volumine isto.*

ezáltal a merevebb, ceremoniálisabb dedikációs-képek az ismertebbek. Ehhez hasonló korábbi példa 1280-ból a *Grandes chroniques* egyik kéziratán III. Fülöp ábrázolása, amint átveszi a könyvet. Ezzel kapcsolatban Sherman is megállapította, hogy nincs határozott kommunikáció a két fél között.⁴⁹⁶ Ezt a passzivitást támasztja alá, hogy VI. Károlyt mind a párizsi mind a genfi kézirat miniatúráin, egészen különleges kompozícióban is ábrázolták. Ezeken a korona nélkül ábrázolt Károly egy reprezentatív célra készített ágyon (*lit de parade*) fekvő társalog Salmonnal (25. kép).⁴⁹⁷ Hedeman is felhívta a figyelmet arra, hogy ez az ágyon fekvő képtípus egészen kivételes az uralkodó ábrázolások sorában, mivel elterjedtebb volt, hogy ezeken méltóságteljesen, királyi jelvényeikkel felékesítve trónolnak. A fekvő megoldás nem jellemző a 15. századi királyi kéziratokra,⁴⁹⁸ és Salmon ezzel is utalt Károly állapotára.⁴⁹⁹ A trónszéken helyet foglaló méltóságteljes Károly a genfi kéziratban már egyáltalán nem található, csak az ágyban fekvő, illetve a 72. folián imádkozva.

A prológust követően VI. Károly panaszai és önvádjai következnek, mi szerint elődeitől (Nagy Károlytól, Szent Lajostól és apjától, Bölcs Károlytól) eltérően nem uralkodott mindig a legkeresztényibb módon, és a skizma is alátámasztja, hogy nem tudta megfelelően támogatni az egyházat.⁵⁰⁰ Hibájából tanulva meg akar felelni a kötelességeinek, és kész az ősök nyomdokait követni. Ezután Salmon három erény – vagy inkább érték – köré építi tanácsait a jó uralkodás mikéntjéről, Christine de Pisan életrajzához hasonlóan. Az első, az Isten iránt érzett félelem és szeretet (*dieu doubter et amez parfaitement*), a második a királyi méltóság ismerete és tisztelete (*congnoistre et honnourer l'estat de la dignité royal*), a harmadik pedig a megfelelő igazságszolgáltatás (*faire équité et bien garder justice en son royaume*).⁵⁰¹ Az első párizsi kéziratban mindhárom erényt illusztráció kíséri, a miniatúrákon pedig Salamont és Dávid királyt, valamint magát VI. Károlyt ábrázolták, de a genfi kéziratban ezek a képek már elmaradtak.

Az 1409-ben elkészült könyv összesen 27 illusztrációt tartalmaz, közülük a kötet legelején, két miniatúra is Salamont ábrázolja. Az ún. „első erényt” – az istenfélelem és

---

⁴⁹⁶ Paris, Bibl. Sainte-Geneviève, MS 768. fol. 362v.; További példákért ld. Sherman, C. R.: *The Portraits of Charles V*, 17–18. Paris, Bibl. Sainte-Geneviève, MS 768. fol. 362v.

⁴⁹⁷ Anne Dawson Hedeman: Pierre Salmon's Advice for a King. *Gesta*, 32 (1993) 114.; BnF MS fr. 23279. fol. 5r., 19r.; Genève MS fr. 165. fol. 4r.

⁴⁹⁸ Más kontextusban ismert ilyen ábrázolás, például V. Károly *Koronázási Könyvében* a ceremónia kezdete előtt a királyt a püspökök keltik fel ágyában. BL MS Cotton Tiberius B. VIII fol. 44v.

⁴⁹⁹ Hedemann, A.: *Of Counselors and Kings*, 13–15.

⁵⁰⁰ Crapelet, G.-A.: *Pierre Salmon, Les demandes*, 13.

⁵⁰¹ BnF MS fr. 23279. fol. 8r.; Crapelet, G.-A.: *Pierre Salmon, Les demandes*, 20.; Hedemann, A.: *Of Counselors and Kings*, 11–12.

szeretet szimbólumát – ábrázoló képen (fol. 8r.⁵⁰²) Salamon király mellett egy könyvektől roskadozó szerkezet magasodik, tőle jobbra Dávid király áll, kezeit hárfáján nyugtatva. A két bibliai király egy kék alapon aranszínű liliomokkal díszített emelvény előtt látható (26. kép). Ennek az erénynek a jelmondata⁵⁰³ a Salamonnak tulajdonított Prédikátor könyvéből van (Péld. 1,7): „A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme”.⁵⁰⁴ Salmon ezzel arra utal, hogy a *sapience* leginkább az Istentől kapott tudást, és nem az elsajátítható, fejleszthető *prudencia* erényét jelentette. Vele ellentétben Christine de Pisan egy kalap alá vette ezeket a fogalmakat, de Salmon számára itt Salamon prófétai tanításai a mérvadóak az egyház szeretetéről és védelméről és, hogy a király az alattvalóknak jó példát mutasson.⁵⁰⁵

A második erényt a (fol. 9r.) a miniatúrán maga a trónoló VI. Károly testesíti meg (27. kép), a királyi méltóság tiszteletét.⁵⁰⁶ Kezében jogar és országalma, *fleur-de-lis*-vel díszített hermelines palástot visel, tekintetét az országalmára szegezi. Ez az ábrázolás Károlyról Pierre Salmon ideálját – mondhatni vágyalmát – testesíti meg, mivel maga is azt tanácsolta Károlynak, hogy mindig kellő figyelmet fordítson a királyi méltóság tökéletes megjelenítésére.⁵⁰⁷ Ennek megfelelően viselje a királyi szimbólumokat is, úgy mint a koronát, a jogart és az országalmát. Annak fényében, hogy a fennmaradt beszámolók alapján Károly sok esetben nem ismerte meg a családtagjait, előfordult, hogy magáról sem tudta, hogy ki ő, és nem egyszer a testi higiéniát is elhanyagolta, ebben a tanácsban Salmon bizakodása öltött testet. A harmadik erényt (fol. 13r.),⁵⁰⁸ az igazságot, illetve az igazságos kormányzást ábrázoló képen Salamon tanítóként szerepel három király társaságában (28. kép), akik az utódait jelképezik. Ebben az értelemben Salamon az igazságszolgáltatás mintaképe.⁵⁰⁹ Felismerhetőségét segíti, hogy a fejezet kezdő mondata a Bölcsesség

⁵⁰² <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f21.image>

⁵⁰³ „Innecium sapiencie timor Domini.” BnF MS fr. 23279. fol. 8r.

⁵⁰⁴ Ez a fajta jámborságból eredő salomoni bölcsesség-kép bukkan fel Szent Lajos idején is, a középkori Isten-féltő ember, a *timoratus*.

⁵⁰⁵ BnF MS fr. 23279. fol. 8r–8v.

⁵⁰⁶ Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 116.; Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, 11.

⁵⁰⁷ BnF MS fr. 23279 fol. 9v.; Michel Pintoin is megjegyezte, hogy Károly csak ritkán követte elődei szokását a királyi öltözet viselésében. Bernard Guenée: Le portrait de Charles VI dans la Chronique du religieux de Saint-Denis. *Journal des savants*, 1 (1997) 130.

⁵⁰⁸ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f31.image>

⁵⁰⁹ Roux, B.: *Les Dialogues de Salmon et Charles VI*, 48.

könyvéből („Szeressétek az igazságot [...]” Bölcs. 1,1) van és Salamon⁵¹⁰ a kezdő „D” (*diligite*) betűre mutat.⁵¹¹

A genfi kézirat jóval kevesebb, csupán 23 illusztrációt tartalmaz, köztük bibliai és allegorikus alakokat, illetve szintén magát VI. Károlyt és Pierre Salmont. A fol. 66r. oldalán Dávid királyt is megfestették – ismét felismerhető hárfájáról –, de Salamon király ebben a kódexben már egyáltalán nem található az ábrázolások között.⁵¹² A párizsi kézirat ószövetségi uralkodóit ábrázoló miniaturák jelentősége, hogy a korábbi gyakorlathoz hasonló módon a készítő (elsősorban Pierre Salmont értem ezalatt) a vizuális eszköztár segítségével, a *fleur-de-lis* motívummal díszített háttérrel is szimbolikusan összekapcsolták Salamont (és részben Dávidot) illetve VI. Károlyt. Az ószövetségi uralkodók ismételtén a francia királyok ideáljaiként jelennek meg, amit tovább erősít, hogy a Salamon-Dávid (fol. 8r.) és Salamon és utódai (fol. 13r.) páros közé VI. Károly miniatúráját (fol. 9r.) helyezték el, ugyanolyan liliomos háttér elé.⁵¹³ Azon túl, hogy elvont erények megtestesítőiként szerepelnek az ószövetségi uralkodók, VI. Károly maga is egy szimbólumot képvisel, sőt egy központi értéket: minden körülmény ellenére a tiszteletreméltó királyi méltóságot. Salamon és Dávid alakja kiegészíti és keretbe foglalja a regnáló királyt, aki központi szerepet tölt be Pierre Salmon szemében az erények megtestesítésében. Salmon célja ezzel nem kevesebb volt, mint egy bizonytalan és mentális állapota miatt uralkodásra alkalmatlan uralkodót mégis tiszteletreméltóan ábrázolni a királyi méltóság szimbólumaként, kifejezve, hogy VI. Károly mégis megkoronázott és felkent király. Ez összefügg a Bourassa által kiemelt szemponttal, hogy a korabeli szerzők – beleértve Pierre Salmont is – már megkülönböztették a király személyét a hivatalától (*office*) vagy méltóságától (*dignité*).⁵¹⁴ Salmon a korábbi hagyományt folytatva az ószövetségi királyok közé helyezi azt a királyt, akiről annak ellenére, hogy ismert volt alkalmatlansága (a forrásokban *inutil*), mégis az erények megtestesítői között szerepel. Hedeman hangsúlyozta, hogy az első párizsi kézirat dedikációs miniatúráján, melyen Pierre Salmon VI. Károly előtt térdepelve átadja a művét, egyrésztől hasonlóságot, másfelől eltérést lehet megállapítani az V. Károly-féle dedikációs portrékkal, melyek egy részét korábbi fejezetemben elemeztem. Másrésztől, noha VI. Károly ugyanúgy fogadja Salmont, és a

⁵¹⁰ Salamon ikonográfiája nem következetes, mivel az első ábrázolásán halvány vörös-lazacszín ruhát visel és szőke haja van, a második képen sötét hajú és a királyi szint, a kéket viseli, ruhája belül mindkét esetben hermelinnel bélelt.

⁵¹¹ „Diligite iusticiam, qui iudicatis terram etc.” Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, 11.

⁵¹² Roux, B.: *Les Dialogues de Salmon et Charles VI*, 121–122.

⁵¹³ Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, 8–12., 14.; Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 116.

⁵¹⁴ Bourassa, K. L. E.: *Counselling Charles VI of France*, 145–146.

korábbi gyakorlathoz hasonlóan egy bibliai idézet olvasható egy *banderole*-on, az nem a királyhoz kapcsolódik, és e szerint VI. Károly apjával ellentétben néma marad a jelenetben, és nem aktív résztvevője a kézirat bemutatásának.⁵¹⁵

Salmon Philippe de Mézières-hez hasonlóan az ószövetségi tipológiát kombinálja a korabeli szereplőkkel, amikor példát akar statuálni vagy intelmet megfogalmazni. Nem csupán Salamonhoz hasonlította VI. Károlyt, mivel – Crapelet szerint nem minden merészség nélkül – ellenpéldaként a bálványimádásáról elhíresült Nabukodonozor király⁵¹⁶ megőrülésének történetét is felidézi a harmadik részben egy levelében (1409. február 16-án keltezett). A Biblia szerint Nabukodonozor király megtévelyodott, amikor elhagyta igaz hitét, és évekig vadállat módjára kóborolt a vadonban (Dán. 4,28). Salmon igen kritikusan szó szerint arra figyelmezteti Károlyt, hogy ne váljon olyanná mint Nabukodonozor.⁵¹⁷

Egyetértek Hedemannal, hogy a *Dialogues* prologusában is olvasható „vivat rex” formula legközelebbi párhuzama egy évekkel korábban elhangzott prédikáció.⁵¹⁸ A királyságban jelen lévő problémák kritikájaként a párizsi egyetem tekintélyes kancellárja és a kor egyik befolyásos teológusa, Jean Gerson (1363–1429) 1405. november 7-én a Louvre-ban elmondott *Vivat rex* kezdetű prédikációjában szintén ószövetségi párhuzamokkal élt, amikor a közelmúlt eseményeire utalt.⁵¹⁹ A hallgatóságban Navarra királya, Berry, Burgundia, Orléans és Bourbon hercegei és számos prelátus is részt vettek, kivéve a királyt és a királynőt.⁵²⁰ Az alkalom egy kísérlet volt a burgundi és orléans-i hercegek békítésére, és a királyságon belüli béke megteremtésére. Gerson egyfelől

⁵¹⁵ Hedeman, A.: *Of Counselors and Kings*, 9.

⁵¹⁶ A királyi családhoz kapcsolódó kontextusban a chartres-i székesegyház északi keresztházának 13. századi üvegablakán is ábrázolták. Az ablak ikonográfiai értelmezésében az erények és bűnök téma központi szerepet tölt be, és Nabukodonozor a negatív bibliai személyek között foglal helyet bálványimádása miatt. Fábíán L.: Királyi-királynői reprezentáció, 34.

⁵¹⁷ „Et ne vueilliez pas, très redoubté prince, estre si incrédule, si rude ne si desdaingneux de vostre salut recevoir, comme furent deux grans princes que je vous nommeray ci-après: l’un du viez Testament, et l’autre de ce temps présent. Très redoubté prince, ne vueilliez estre si incrédule comme fu Nabugodonozor, le roy de Babiloine, quant Danyel lui dist et exposa la persécution et merveille qui lui devoit avenir se Dieu ne lui faisoit grâce, lequel n’en tint compte, et bien tost après fu privé de son royaume par certain temps et transmué en beste paissant herbe avecques les autres bestes mues, jusques à ce qu’il ot contricion en lui; et lors leva la face et les yeux devers le ciel en requérant grâce à Dieu, qui le receut à mercy et le restitua en son royaume, si comme plus à plain le povez veoir en la Bible, ou iiije chappitre du Livre de Danyel.” Crapelet, A.-G.: *Pierre Salmon, Les demandes*, 115–116.; Maupeu, P.: *Portrait de Charles VI en Nabuchodonosor*, 659.

⁵¹⁸ Anne D. Hedeman: *Pierre Salmon’s Advice for a King. Gesta*, 32 (1993) 113–123. itt: 121.

⁵¹⁹ „Pour tant commence elle par priere et supplication ou impetracion, en usant de la parolle du peuple d’Israel a Salomon quant David encores en son vivant ordonna que Salomon fust assis en son throne et regnast, tant fut il moult jouvencel et tendre, sicut notatur I^o Paral. 29 et fut la supplication de sa mere Barsabee. Lors tout le peuple par le commandement du roy David et en signe de probacion, de liesce et de exultation se escria: Vivat rex, vive le roy.” Glorieux Palémon (éd.): *OEuvres complètes de Jean Gerson*. I–X. Paris, 1960–1973. VII. 1137–1185., itt: 1137–1138.

⁵²⁰ R. C. Famiglietti: *Royal Intrigue*, 51–52.

kiemelve a párizsi egyetem szerepét a királyság ügyeiben⁵²¹ a francia király lányaként (*filles du roi*) jellemezte és nem utolsó sorban Bethsabéval azonosította az egyetemet. Gerson a prédikáció címével is célzott VI. Károly állapotára, és az utódok, a dinasztia állapotára is egyúttal,⁵²² mivel Károlynak 1405 szeptemberétől decemberéig ismét felerősödött a betegsége, bár annak az akkori súlyossága utólag nem teljesen egyértelmű.⁵²³ Gerson a *sermó*ban az egyetem és önmaga szerepének pozicionálása mellett a reformok szükségessége mellett tört lándzsát, mert a beteg király és a dauphin helyzetét kihasználva a férfirokonok a saját hatalmukat erősítették.⁵²⁴ Gerson prédikációja meglehetősen idealista képet fest elképzeléseiről, elsősorban azt az állapotot mutatta be, amilyennek szeretné látni a királyságot, hivatkozva például Szent Lajos, Jó János, Nagy Károly példáira a múlt kiváló alakjai közül.

Az idős Dávid, Salamon és az utóbbi anyja, Bethsabé példáinak párhuzamával Gerson úgy interpretálta az eseményeket, hogy VI. Károly már mint idős és sebezhető Dávid megéli, hogy Salamon az ifjú utód⁵²⁵ (Lajos *dauphin*) hatalmának megerősítése érdekében Bethsabé (vagyis az egyetem) közbelép. A bibliai történetre hivatkozva Gerson elmondja, hogy Dávid ígéretet tett Bethsabénak arra, hogy Salamon fogja követni a trónon, így amikor Náthán próféta tudtára adta a királynak, hogy legidősebb fia, Adonija támogatókat gyűjtve a trón megszerzésére tör, Bethsabé Dávid elé járult, hogy segítségét kérje. Dávid erre válaszul megkoronáztatta Salamont, akit ezután a nép az utcákon ünnepelt (1 Kir. 1,39). McLoughlin úgy véli, hogy a prédikáció egyértelműen azt sugallja, hogy Károlynak meg kellene koronáztatnia a *dauphint*. Az egyetem ebben az értelemben az örökös támogató Bethsabé szerepében tisztelgett, ugyanis még 1403-ban Károly rendelkezett arról, hogy ha azelőtt meghalna, hogy fia elérné a tizennegyedik évét, akkor az utódot meg kell koronázni.⁵²⁶ Nem kifejezetten hízelgő, hogy Károlyt Dávidhoz hasonlította, ám Gerson célja a meggyengült kormányzat és a király rokonainak saját

⁵²¹ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 284–290.

⁵²² Nancy McLoughlin: *Jean Gerson and Gender: Rhetoric and Politics in Fifteenth-Century France*. New York, 2015. 107.

⁵²³ Guenée, B.: *La folie de Charles VI*, 295.; 248–250.

⁵²⁴ Brian Patrick McGuire: *Jean Gerson and the Last Medieval Reformation*. Pennsylvania PA., 2005. 186–189.

⁵²⁵ Gerson a prédikációban egyenesen úgy hivatkozik Salamon trónjára mint magára a királyi hatalomra, aminek egyik karfája jelképezi lovagságot, a másik a klérust. Palémon, G.: *Œuvres complètes*, VII. 1144–1145.; Más kontextusban Gerson az egyetemet képviselve a parlamentnek címzett a *Diligite iustitiam* (1408 k.) kezdetű prédikációjában többször előszeretettel hivatkozott Salamonra. Yelena Mazour-Matusevich – Bejczy, István P.: Jean Gerson on Virtues and Princely Education. In: Bejczy, István P. – Nederman, Cary J. (eds.): *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200–1500*. Marston, 2007. 222.; A *Diligite iustitiam* a salamoni Bölcsesség könyvére tett utalás, és ugyanaz az idézett rész, mint a *Dialogues* párizsi kéziratában a fol. 13r. oldalán, ahol Salamon a harmadik erény megtestesítője.

⁵²⁶ McLoughlin, N.: *Jean Gerson and Gender*, 106–109.

hatalmi játékaiból eredő helyzet krizitálása volt, amin úgy vélte, hogy csak a reformok segíthetnek. Annak ellenére, hogy Gerson egyik ismertebb prédikációjáról van szó, a hallgatóságot a téma kevésbé érdekelte. Például a saint-denis-i szerzetes csak a prédikáció fontosabb tartalmi részeit adta vissza, hogy ne „untassa” nagyon olvasóit.⁵²⁷

Gerson egyébként a későbbi években, szintén a királyi család egyes tagjainak írt tanító jellegű leveleiben, a *Claro eruditori* és az *Erunt omnes docibiles*ben is Salamon példáját hozta fel a hercegeknek. Ugyan Gerson nem vett részt a királyi család utódainak taníttatásában, de az ezzel kapcsolatos álláspontja az említett levelekből kirajzolódik. A *Claro eruditori* (1408–1410) még Lajos *dauphin*nek készült a gyóntatója kérésére, a második levél pedig 1417-ben a későbbi VII. Károlynak szólt. Míg a *Claro eruditori* első fejezetében egy idézettel azt tanácsolja a tíz év körüli Lajosnak, hogy imádkozzon Istenhez bölcsességért (Salamon szavaival alátámasztva, 1 Kir. 3,7–9⁵²⁸), az *Erunt omnes docibiles*ben továbbra is fenntartja Salamon példaképét, ám az ifjú Károlynak már nem nyomatékosítja gyermekségét.⁵²⁹

Visszatérve a *Dialogues*-ra, felvetődik a kérdés, hogy mi célja volt Salmonnak a könyvével, milyen üzenetet kívánt közvetíteni a két különböző célközönségnek? Pierre Salmon a két dedikációs példányt (a párizsi és a genfi kötetet) más-más közönségnek szánta. Míg a legelső, 1409-es kéziratot VI. Károlynak, és Salmon belefoglalta a király meggyógyulásának reményét. A második változatot már szélesebb körnek készítette, beleértve Károly feleségét, fiát, nagybátyjait és unokatestvéreit, ezzel is utalva a király betegsége miatt kialakult új helyzetre, melyben a királyi családnak fontos szerep jut a kormányzásban.⁵³⁰ Míg a legelső változat az ószövetségi, salamoni-dávidi példaképeket határozottabban jeleníti meg, Salamon elsősorban VI. Károly számára kialakított minta, a genfi esetében Salamont már el is hagyta. Salmon lojalitása tükröződik a műből, továbbá reménye, hogy a király betegsége gyógyítható és méltó utóda lesz apjának, amit a miniatűrök támasztanak alá leginkább. Ezzel szemben a genfi kéziratban a salamoni vonatkozás eltűnik a miniatűrök közül, és noha a Dávid ábrázolása utáni (fol. 66v.) *foliók* egyikén VI. Károly szintén szerepel (fol. 72r.), de a vizuális hasonlóság közöttük már nem annyira egyértelmű: csak VI. Károlyt ábrázolták a liliomokkal. Pierre Salmon királytükre

⁵²⁷ Famiglietti, R. C.: *Royal Intrigue*, 52.

⁵²⁸ „Nos tehát, Uram, Isten, te királlyá tette szolgádat, apám, Dávid helyett: de én kicsiny gyermek vagyok, s nem tudok kimenni-bejönni, és itt áll szolgád a nép között, amelyet kiválasztottál, e mérhetetlen nép között, amelyet sokasága miatt megszámlálni, s megolvasni sem lehet. Adj tehát szolgádnak értelmes szívet, hogy ítélni tudja népedet, s megkülönböztethesse a jót és a rosszat, hisz ki tudná ítélni e népet, ezt a te hatalmas népedet?”

⁵²⁹ Mazour-Matusevich, Y. – Bejczy, I. P.: Jean Gerson on Virtues, 219–236.

⁵³⁰ Hedemann, A.: *Of Counselors and Kings*, XIII.

továbbra is tartja a hagyományt, ahogy az ószövetségi uralkodók példájával motiválták a francia királyokat, akiknek az archetípusai és elődei voltak.

3.3.4.2. Salamon túlvilági legendája és a salamoni mágia Jean Juvénal des Ursins krónikájában

Salamon király a korabeli udvari közegben nem csupán irodalmi művekben, vagy királytükörökben bukkant fel, hanem egy különleges legendája is fennmaradt Jean Juvénal des Ursins (1388–1473) reimsi érsek és királyi tanácsos VI. Károlyról és uralkodásáról írt krónikájában.⁵³¹ A kutatások valószínűsítik, hogy a krónika szerzője Jean Juvénal volt,⁵³² bár nem mindenki ért(ett) egyet ezzel az állásponttal.⁵³³ Boudet nem veti el teljesen Jean Juvénal szerzőségét, de azt is lehetségesnek tartja, hogy ha nem is ő, de egyik titkára, esetleg közeli bizalmasa írhatta a krónikát, mivel a családot érintő részek között például az apjáról, Jean Jouvenel des Ursins-ről (1360–1431) is írt.⁵³⁴ Mindenesetre a szöveg javarészt Michel Pintoin (1349–1421) bencés szerzetes, a Saint-Denis apátság kántorának a *Chronique du Religieux de Saint-Denis*⁵³⁵ című latin nyelvű krónikájának kiegészített francia nyelvű fordítása, amit a fentieket is figyelembe véve feltehetően Jean Juvénal 1431 körül készített.⁵³⁶ Ilyen betoldás volt például a Juvénal családról szóló rész mellett,⁵³⁷ az 1403. évi események végén az említett legenda Salamon királyról. A Salamon-történet első ránézésre egyik leíráshoz sem kapcsolódik, valamint Pintoin krónikájából hiányzik, tehát Jean Juvénal egyik kiegészítéseként kell kezelni.

Az 1403. év leírásához négy esemény tartozik: a trónörökösnek, Lajos dauphinnek a házasságkötése Nevers grófjának lányával; az egyházszakadás idején az átmeneti francia

---

⁵³¹ A szerzővel egykorú kézirat a BnF MS fr. 5020, de illusztrációt nem tartalmaz, ezért a kiadott szöveget használtam. Ezen kívül három 15–16. századi és két modern változata ismert. Joseph François Michaud – Jean Joseph F. Poujoulat (éd.): *Jean Juvénal des Ursins: Histoire de Charles VI*. Paris, 1836. 425–426. Online dokumentum: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k30877c/f429.image>; Nathalie Desgrugillers (trad.): *Jean Juvénal des Ursins, Histoire de Charles VI*. I–IV. Clermont-Ferrand, 2012. I. 9.

⁵³² Guenée, B.: *La folie de Charles VI*, 12–13.

⁵³³ Legfőképpen Peter Shervey Lewis, aki a krónika kritikai kiadásán dolgozott, de 2014-ben bekövetkezett halála miatt ez a munkája nem valósulhatott már meg. Peter Shervey Lewis: *L'Histoire de Charles VI attribuée à Jean Juvénal des Ursins: pour une édition nouvelle. Académie des inscriptions et belles-lettres. Compte-rendus des séances*, 1996. 566–569.

⁵³⁴ A tanulmányban következetesen Jean Juvénalt emlegeti az általa elemzett szövegrész szerzőjeként. Boudet, J.-P.: *La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins*, 301.

⁵³⁵ RSD III. Paris, 1839–1852.; A krónikában Salamon király kétszer szerepel, mindkét esetben a híres salamoni ítéletet felelevenítve. RSD II. 163. és V. 632–633.

⁵³⁶ Bloch, M.: *La vie d'outre-tombe*, 355.

⁵³⁷ Patrick Arabeyre: Juvénal des Ursins Jean. In: Patrick Arabeyre – Jean-Louis Halpérin – Jacques Krynen (éd.): *Dictionnaire historique des juristes français (XIIe–XXe siècle)*. Paris, 2015. 568–569.

közeledés XIII. Benedek ellenpápához; egy máguscsoport sikertelen ördögűzési kísérlete VI. Károly meggyógyítására; végül pedig a már említett Salamon-történet.⁵³⁸

Az utóbbi szerint egy ismeretlen férfi meg akart tanulni a démonokkal beszélni, de senkit se talált, aki segíthetett volna neki. Azt a tanácsot kapta (a szövegből nem derül ki, hogy kitől), hogy utazzon el Skóciába („Escosse la sauvage”⁵³⁹), ahol egy idős asszony majd megtaníthatja. Elkísérte a férfit egy elhagyatott és romos várhoz, ahol megismerte a „mórok mórját”, aki megválaszolja a kérdéseit. Eközben a vándor a romok között két nagyobb méretű kőre fektetve meglátott egy koporsót, benne egy meztelen férfivel. Abban a pillanatban hollók ezrei repültek fel, tépni kezdték a férfi testét, és addig nem hagyták abba, amíg a férfinak már csak a csontjai maradtak meg. Az utazó ezt látva megkérdezte a mórótól, hogy ki volt ez a férfi, mire a mór azt felelte, hogy Salamon király. Az utazó tovább érdeklődött, miszerint Salamon elkárhozott-e. A mór azt válaszolta, hogy nem, ám az idők végezetéig bűnhődni fog, mintha még életben lenne.⁵⁴⁰

Salamon király ambivalens túlvilági életével 1925-ben Marc Bloch⁵⁴¹ és az utóbbi években Jean-Patrice Boudet⁵⁴² foglalkozott. Bloch az elátkozott Salamon történetnek megtalálta egy hasonló változatát Hitvalló Edward 12. századi legendájában is. E szerint a Sinai-hegyre tartott két angol zarándok és útjuk során egy romos várkastély mellett elhaladva találkoztak egy magányos, idős emberrel. Beszédbe elegyedtek vele, és ennek során kiderült, hogy Salamon király az, aki az elhagyatott helyen tölti a büntetését, várva az utolsó ítélet eljövetelére.⁵⁴³ A két szövegnek – Jean Juvénal krónikarészletének és a 12. századi legendáriumnak – feltehetően közös gyökere van, de Salamon király túlvilági

---

⁵³⁸ Michaud, J. F. – Poujoulat, J. J. F.: Jean Juvénal des Ursins, 425–426.

⁵³⁹ Skócia II. Richárd halála után mind angol, mind francia részről kiváló táptalaja volt az álhíreknek. Mivel Richárd halálának pontos körülményei homályosak voltak (erről bővebben a következő fejezetben lesz szó), ezért elterjedt az a szóbeszéd, hogy Richárd még idejében meg tudott szökní a börtönből, és életben maradhatott Skóciában. Richárd egy hűséges lovagját, Jean Cretont 1402-ben Skóciába küldték emiatt, de csak egy csalót talált a király helyett. Glynnis M. Cropp – Alison Hanham: Richard II from Donkey to Royal Martyr: Perceptions of Eustache Deschamps and Contemporary French Writers. *Parergon*, 24 (2007) 128–129.; Noha közvetlen kapcsolatról nem tudok, ami Jean Juvénal és az álhírek között fennállna, de nem tartom kizártnak, hogy a szóbeszéd Juvénalhoz is eljutottak és akár inspirálhatták a történet helyszínében.

⁵⁴⁰ „[...] où il y avoit une personne toute nue, laquelle fut mise sur ledit corbeau. Et lors il veid venir plus de dix mille corbeaux quis descharnerent ceste personne, et luy mangerent toute la chair, et ne demeura que les os. [...] et luy demande ce que c'estoit de cet homme ainsi deschiré, lequel luy dit que c'estoit le roy Salomon. Et lors il l'interrogea s'il estoit damné, lequel luy dit que non, mais que tous les jours il souffriroit jusques à la fin du monde telle penitence et mal, comme s'il estoit en vie.” Jean Juvénal des Ursins: *Histoire de Charles VI*, 425.

⁵⁴¹ Bloch, M.: La vie d'outre-tombe, 349–377.

⁵⁴² Boudet, J.-P.: La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins, 299–309.

⁵⁴³ Klaniczay, G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe, 37–38.; A Jean Juvénal által leírt büntetése Salomonnak egészen hasonló a görög mitológiából ismert óriás, Tityus és az egyik titán, Prométheusz sorsához, akiknek a máját az alvilágban keselyük tépték nap, mint nap. Bloch, M.: La vie d'outre-tombe, 356–358.

életéről – lelke bebocsátást nyert-e a mennyországba vagy elkárhozott-e – az egyházatyák korától kezdve nem találni egyértelmű állásfoglalást a teoretikusok részéről.⁵⁴⁴ Boudet úgy véli, hogy a két történetben a közös nevező, hogy Salamon egy sajátos, purgatóriumként értelmezhető helyen várja a végítéletet, ahol büntetését tölti, amiért elfordult Istentől.⁵⁴⁵ Noha Jacques le Goff kutatásainak köszönhetően ismert, hogy a purgatórium fogalmának felbukkanása a 12. század második felére tehető, a halál után elkárhozott lelkek büntetésének helyszínéről nem alakult ki egységes vélemény. Abban a többség egyetértett, hogy a helyet valamilyen módon tűz égeti,⁵⁴⁶ ám ebben a két történetben ez a jelenség nem tűnik fel, hanem Salamon két elhagyatott és romos helyszínen szenved, várva a végítéletre.

Boudet számos ponton gazdagította a VI. Károly korabeli Jean Juvénal krónikarészlet értelmezését. Hogy a szerző miért pont az 1403-as évhez tette a leírást és miként került Salamon túlvilági büntetése a krónikába? Arra a következtetésre jutott, hogy mindez összefügg a már említett máguscsoport sikertelen ördögűző praktikájával, Salamon büntetésével, illetve a vakmerő vándor kérdéseivel is. A történetben a férfi három kérdést tett fel, de míg az első nem teljesen derül ki a szövegből („de ce qu’il queroit et vouloit scavoir, ny la demande, ny aussi la response”⁵⁴⁷), a másodikban bizonyos elveszett kincsek után érdeklődött. A mór szerint ezeket a mestere, maga az Antikrisztus őrzi. Végül azt akarta megtudni a férfi, hogy Párizst a rossz híre miatt romlás és pusztulás fogja-e sújtani, de a mór azt felelte, hogy ugyan sok szenvedés vár majd rá, de nem fog odaveszni.⁵⁴⁸

Ennek értelmezéséhez kapcsolódik, hogy Károly 1392-ben kezdődő betegsége élete végéig hullámzó volt, bizonyos időszakokban az állapota hol javult, hol rosszabbodott. Az udvari orvosok tehetetlensége miatt igen hamar kialakult az az elképzelés, miszerint lehet, hogy a királyt megátkozták és megmérgezték, s ez okozza beszámíthatatlanságát. Megoldásként ördögűző, mágikus szertartásokkal próbálták három időszakban is sikertelenül „kúrálni” a királyt: 1393-ban,⁵⁴⁹ 1397–1398 között⁵⁵⁰ és 1403-ban.⁵⁵¹ Az

---

⁵⁴⁴ Bose, M.: *From Exegesis*, 187–188.

⁵⁴⁵ Boudet, J.-P.: *La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins*, 301.

⁵⁴⁶ Jacques le Goff: *La naissance du purgatoire*. Paris, 1981. 181–183.

⁵⁴⁷ Jean Juvénal des Ursins: *Histoire de Charles VI*, 425.

⁵⁴⁸ „[...] la tierce demande fut si Paris ne seroit point destruit, veu que les gens qui y estoient, estoient si dissolus en estats et que infinis maux s’y faisoient tous les jours, et il respondit qu’il ne seroit pas destruit du tout mais il souffriroit beaucoup, car plusieurs grandes divisions y seroient, mais finale destruction ne souffriroit-il pas.” Uo.

⁵⁴⁹ 1393-ban egy Arnaud Guillaume nevű sarlatán próbálkozott, egy *Smagorad* nevű könyvből, amivel a négy elem, a csillagok és planéták erejét uralta. RSD II. 86–94., Jean Juvénal des Ursins: *Histoire de Charles VI*, 394–5.; Jan Veenstra: *Magic and Divination at the Courts of Burgundy and France: Text and Context of Laurens Pignon’s Contre les devineurs (1411)*. Leiden–New York–Köln, 1998. 69–72.

⁵⁵⁰ Ekkoriban a *Saint-Denis* krónika szerint két ágoston rendi szerzetes speciális diétával, Juvénal viszont elhibázott sebészeti praktikák próbálkozásait is említi. RSD II. 542–546., 662–628.; Jean Juvénal des Ursins:

utolsó kétségbeesett próbálkozást II. Fülöp burgundi herceg rendelte el⁵⁵² (pontos motivációi nem derülnek ki) és a Saint-Denis-i szerzetes krónikájában is szerepel a leírás, noha eltérő részletekkel, így Jean Juvénal ezen a történeten is némileg módosított.⁵⁵³

Az eredeti bejegyzés a Saint-Denis-i szerzetes krónikájában több részletet árul el a király egészségi állapotának javítására szolgáló rituáléről. Egyrészt megnevezi a helyszínt (a burgundi herceg területén, valahol Dijon mellett), ahol két varázsló (*sorcier*) vállalta magára a feladatot, hogy a szertartás végrehajtásához felépítenek egy tizenkét oszlopon nyugvó vaskört („un cercle de fer d’un poids énorme, soutenu par des colonnes de fer”). Tizenkét önkéntes személyt vontak be a feladathoz, akiket a felállított oszlopokhoz kellett láncolni: klerikusokat, lovagokat, fegyvernököket, városi polgárokat és tizenkettedikként a dijoni *baillit* választották ki. Ellentmondásos, hogy a *bailli* már kezdettől fogva azt állította, hogy megégeti a két csalót, és ez felveti a kérdést, hogy miért ment mégis bele. Ahogy a résztvevők beléptek a mágikus körbe, látható volt, hogy a szertartás nem sikerült (arra nem tér ki, hogy pontosan miből látták ezt, mivel Károly nem volt jelen a szertartás során), így a *bailli* végül letartóztatta a két sarlatánt, majd máglyahalálra ítélték őket. Az is kiderül, hogy a résztvevők mielőtt beléptek a körbe, keresztet vetettek, és az ördögűző azt állította, hogy emiatt végződött a szertartás sikertelenül.⁵⁵⁴

Ezzel szemben Jean Juvénal leírása szűkszavúbb, nem tér ki a helyszínre. A résztvevők alapján ez is Dijonban zajlott, bár a nevek eltérőek és míg a Saint-Denis-i szerzetes 1403 júliusára, Jean Juvénal 1404. március 24-re teszi az esetet. Feltűnő különbség, hogy nem említi magát a mágikus kört sem, és az előljáró (Jean Juvénal a „párizsi provost”-ról ír) csak a balsikerű rituálé után akarta letartóztatni őket, sőt, Juvénal szerint egy nemesasszony is asszisztált a szertartáson. Veenstra teljesen jogosan kételkedik a Saint-Denis-i szerzetes krónikájának egyes részleteiben, például, ha nem volt ott a király személyesen, felmerülhet a gyanú, hogy csak palástolni akartak egy másik célból

---

Histoire de Charles VI, 414–415.; Veenstra, J.: *Magic and Divination*, 64–67.; Ugyanezekben az években egy Jehan de Bar nevű *sorcier* – akit mágikus praktikái miatt 1398-ban kivégeztek – szintén próbálta a királyt kigyógyítani démonok megidézésével. Személyét sok találgatás kíséri, mivel a *Saint-Denis krónika* nem említi, Juvénal egy burgund nekromantaként írja le. Az ismert, hogy több könyve is volt, amik közül az egyik egy Salamonnak tulajdonított *Seminafora* vagy *Semmaphoras* című kötet volt. Veenstra, J.: *Magic and Divination*, 68–69.; Guenée, B.: *La folie de Charles VI*, 80–81.; X. Böles Alfonz mellett V. és VI. Károly könyvtárában is volt a szövegből egy-egy példány. Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 196–197., 384.

⁵⁵¹ Guenée, B.: *La folie de Charles VI*, 63., 72–98.; A királyi udvarban nem mindenki hitt abban, hogy VI. Károly betegségét boszorkányság okozza, így például Pontois is a szkeptikusok közé tartozott. Veenstra, J.: *Magic and Divination*, 68.; RSD III. 114–116.; Jean Juvénal des Ursins: *Histoire de Charles VI*, 425.

⁵⁵² Léon Miro: *Un essai de guérison de Charles VI. Revues des questions historiques*, 91 (1912) 96–100.

⁵⁵³ Veenstra, J. R.: *Magic and Divination*, 72–77.

⁵⁵⁴ RSD III. 114–117.

elkövetett mágikus rituálét. Vagy miért akarta a *bailli* már a kezdetektől fogva letartóztatni őket, ha végül mégis együttműködött?⁵⁵⁵ Maga a tény, hogy tizenkét segítő vett részt a mágikus vaskör rituáléján,⁵⁵⁶ Boudet szerint arra utalhat, hogy a két *sorcier* a híres Salamonnak tulajdonított mágikus szöveg, a *Clavicula Salomonis* vagyis Salamon kulcsai leírását követhették, *Clavicula Salomonis* a démon- és szellemidézésrel kapcsolatos praktikákat foglalja össze, melynek egyik módszere a mágikus körben végzett praktika.⁵⁵⁷ Mivel a két krónika nem számol be részletekbe menően a mágikus körök⁵⁵⁸ pontosabb elkészítéséről, ezért ennél részletesebb összehasonlításra nincs lehetőség. Az ördögűző azzal magyarázta a rítus sikertelenségét, hogy a szereplők a kereszt jelét viselték és ahogy Boudet kiemelte, a *Clavicula Salomonis*-ban⁵⁵⁹ szintén fontos szerep jut a keresztnek is.⁵⁶⁰ Számomra nem teljesen meggyőző ezek alapján, hogy a mágusok a *Clavicula Salomonis* utasításait követték, mivel a mágikus körök mondhatni a legáltalánosabb gyakorlatnak számítottak az ilyesfajta rituáléknál.⁵⁶¹ Mivel az oszlopokon és a vasláncokon kívül más eszközökről, például törökről, kardokról vagy gyűrűkről a források nem számolnak be, ezért kevés a közös pont. Ráadásul a *Clavicula Salomonis*-nak jelenleg egy 15. századi kódex a legkorábbi ismert kézírata (Amsterdam, Bibliotheca Philosophica Hermetica, BPH 114), az eredeti latin nyelvű szövege valószínűleg a 13. század második felében íródott. Ezen kívül egy olasz változata ismert 1446-ból (BnF MS Ital. 1524).⁵⁶² Boudet mindazonáltal úgy véli, hogy a *Clavicula Salomonis* alapján a szertartás során szükség van

⁵⁵⁵ Veenstra, J. R.: *Magic and Divination*, 73.

⁵⁵⁶ A saint-denis-i szerzetes krónikájában: „[...] élever un cercle de fer d’un poids énorme, soutenu par des colonnes de fer à la hauteur d’un homme de moyenne taille, et auquel étaient attachées douze chaînes de fer.” RSD III. 115.; Jean Juvénal megfogalmazásában hiányzik a kör (*circle*) kifejezés: „Ils demandèrent qu’on leur baillast douze hommes enchaînez de fer, et ainsi fut fait.”

⁵⁵⁷ A *Clavicula Salomonis* elterjedtségét mutatja, hogy jelenleg a 15. századtól kezdve 122 kézírata ismert. Jean-Patrice Boudet – Julien Véronèse: Le secret dans la magie rituelle médiévale. *Micrologus*, 14 (2006) 101–150.; Boudet, J.-P.: La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins, 303–304.; Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 391–393.; A *Clavicula Salomonis* régebbi, de mára elavult fordítása: S. Liddell MacGregor Mathers: *The Key of Solomon (Clavicula Salomonis)*. London, 1889. javított kiadása: Reprint, York Beach, Maine, Samuel Weiser, 2000.; A szöveg online is elérhető: <http://www.esotericarchives.com/solomon/ksol.htm>.

⁵⁵⁸ Richard Kieckhefer: *Forbidden Rites. A Necromancer Manual of the Fifteenth Century*. University Park PA., 1997. 170–185.

⁵⁵⁹ Láng, Benedek: *Unlocked Books: Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*. University Park, PA., 2008. 175.

⁵⁶⁰ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 392.

⁵⁶¹ Kieckhefer, R.: *Forbidden Rites*, 170–185.

⁵⁶² Nicolas Weill-Parot: Antonio da Montolmo’s *De occultis et manifestis* or *Liber intelligentiarum*: An Annotated Critical Edition with English Translation and Introduction. In: Claire Fanger (ed.): *Invoking Angels*. University Park, PA., 2012. 223.

például gyerekekre is, de nőket nem említ, ezért valószínűleg a helyzet súlyossága miatt tettek kivételt a dijoni eseményen.⁵⁶³

Viszont Boudet egy nagyon fontos részletre hívta fel a figyelmet: a vándor arra kérte a mórt, hogy mutasson meg neki bizonyos elveszett kincseket, amikről tudjuk, hogy azok helyét nem árulhatja el neki, mert társaival együtt kizárólag mesterüknek, az Antikrisztusnak őrzik. Boudet úgy véli, hogy az Antikrisztus elveszett kincseihez lehetséges inspirációs forrás lehetett Adson de Montier-en-Der (Adso Dervensis) szerzetes és apát munkája az Antikrisztusról a *De ortu et tempore Antichristi* (953–954), ami széles körben elterjedt volt a középkorban. Hogy az 1400-as években ez mennyire volt ismert téma, arra kiegészítő példának Deschamps költészetét hozza fel, akit többször is megihletett az Antikrisztus hírhedt kincse. Deschamps egyik versében az Antikrisztus Salamon kincsét használta fel, hogy visszaállítsa Salamon jeruzsálemi templomát (1164-es számú ballada).⁵⁶⁴ Adso Dervensis leírta, hol és hogyan született meg az Antikrisztus, aki a Megváltóhoz hasonlóan kiválasztotta születési helyét: egy várost a perzsák birodalmában. Az Antikrisztust mágusok és varázslók szolgálták, majd Jeruzsálemben az eredeti állapotában állította vissza a templomot, amit Salamon épített Istennek.⁵⁶⁵ Véleményem szerint egyáltalán nem kizárt, hogy a 10. századi történet forrásként szolgált Jean Juvénalnak, viszont már a Bibliából is ismert, hogy Pál apostol próféciaja szerint az Antikrisztus Isten templomában (a jeruzsálemi templomban) fog megjelenni (2 Thessz. 2,4), így valószínűbbnek tartom, hogy maga a bibliai szöveg lehetett a kiindulópont.⁵⁶⁶ Valamint nem tartom kizártnak annak a lehetőségét sem, hogy más salamoni mágikus szöveg is inspirációs forrásként szolgálhatott, így például a *Salamon testamentuma*, amely legalább olyan népszerű volt mint a *Clavicula Salomonis*. Ennek a műnek a fő motívuma,

---

⁵⁶³ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 393.; Úgy véli, hogy egy másik salamoni mágikus szöveg, a *De vinculo spirituum*-ból is meríthettek. Boudet, J.-P.: La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins, 304.

⁵⁶⁴ „Les grans tresors de Salemon le saige / Et tous les ors de finance perdue / Sont reservez pour faire ton [l'Antéchrist] passage, / Que un chascun d'avancer s'esvertue.” Boudet, J.-P.: La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins, 307–308.; *OEuvres complètes d'Eustache Deschamps*, VI. 103–105., 104. Balade CLXV.

⁵⁶⁵ A Boudet által használt francia fordítás, ld. Claude Carozzi – Huguette Taviani-Carozzi (trad.): *La fin des temps. Terreurs et prophéties au Moyen Age*. Paris, 1982. 39–40.; Az eredeti latin szöveg: „Habebit autem Antichristus magos et ariolos et maleficos et incantatores et divinos, qui eum [diabolo inspirante] nutriend et docebunt, et imbuent in omni iniquitate et falsitate et nefaria arte: et maligni spiritus erunt duces ejus et socii semper et comites [Cod. Vat. , et commilitones] indivisi. Deinde Hierosolymam veniens, omnes Christianos quos ad se [1293C] non poterit convertere, per varia tormenta jugulabit, et suam sedem in templo sancto parabit. Templum etiam destructum, quod Salomon Deo paravit, aedificabit, et in statum suum restaurabit, et circumcidet se, et Filium Dei omnipotentis se esse mentietur.” Daniel Verhelst (ed.): *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*. XLV. Turnhout, 1976. 24.

⁵⁶⁶ „Aki mindenek fölé emelkedik, amit Istennek és szentnek neveznek. Sőt, Isten templomában foglal majd helyet, és istennek akar látszani.”

ahogy Salamon démonok segítségével építette újjá a jeruzsálemi templomot.⁵⁶⁷ Az biztos, hogy mind Juvénal, mind Deschamps összekapcsolta az Antikrisztus eljövételét Salamonnal, illetve Salamon kincseivel és templomával. Kronológiai szempontból azt tartom valószínűnek, hogy Juvénalt Deschamps költészete inspirálhatta, aki előszeretettel írt az Antikrisztus eljövételéről és Salamon kincseiről is.⁵⁶⁸

Boudet rávilágított, hogy Salamon purgatóriumi története kiválóan szemlélteti, miként nőtt túl a teológián Salamon *post-mortem* sorsa, és fonódott össze legendája egy királyi krónikában a korabeli aktualitásokkal, úgy mint a százéves háború okozta anyagi krízissel, a VI. Károlyon eluralkodó örülettel, és ezzel összefüggésben az 1398-as mágusperrel amit a párizsi egyetem indított a nekromanciát gyakorló mágusok ellen.⁵⁶⁹ Szimbolikus téren a bölcs és gazdag, ugyanakkor mágikus praktikákat is űző Salamon túlvilági végzete összekapcsolódott az Antikrisztusra vonatkozó elképzelésekkel és kincsekkel. Salamon ebben a kivételes történetben a legkevésbé sem egy követendő és pozitív figura, hanem határozottan ellenpélda, amelyben a mágus király elrettentő büntetése egy sajátos purgatóriumban nem minden antik felhangtól mentesen távolodik el a bibliai háttértől, és lehetségesnek tartom Bloch elképzelését, mi szerint inkább folklorisztikus gyökerű, félművelt közegben keletkezhetett.⁵⁷⁰ Továbbá a történet igazolja, hogy az udvari körökben is ismertek voltak a Salomonnak tulajdonított mágikus szövegek, sőt, a Jean Juvénal-féle krónika alapján az is felmerülhet, hogy a királyon próbálták alkalmazni ezeket.

*

Ha összevetjük a korabeli királyideál elvárásokat V. Károly kultúrpolitikájával, személyes motivációival és általában véve reprezentációjával, akkor látható, hogy a tudásra és a gyakorlati *prudentiára* való törekvés jelen esetben egybeesik. V. Károly mindent elkövetett, hogy bölcsként kormányozza országát, és ezt reprezentálni is tudja alattvalóinak, miközben a korábbi uralkodói mintákat is beépítette, melyek sorába tartozik Salamon király is. Bölcs Róberttel ellentétben ő nem nevezte magát oly nyíltan új

---

⁵⁶⁷ Sarah Iles Johnston: The Testament of Solomon from Late Antiquity to the Renaissance. In: Jan N. Bremmer – Jan R. Veenstra: *The Metamorphosis of Magic from Late Antiquity to the Early Modern Period*. Leuven–Paris–Dudley MA., 2002. 40.

⁵⁶⁸ Jean-Patrice Boudet – Hélène Millet (éd.): *Eustache Deschamps en son temps*. Paris, 1997. 133–135.

⁵⁶⁹ Jean-Patrice Boudet: Les condamnations de la magie à Paris en 1398. *Revue Mabillon*, 12 (2001) 121–157.

⁵⁷⁰ Bloch, M.: La vie d'outre-tombe, 374.

Salamonnak,⁵⁷¹ de uralma alatt a virágzó kulturális és művészeti élet, hatékony hatalomgyakorlása mind Salamonhoz tették hasonlóvá a kortársak szemében, melyet a halálát követő évek nosztalgikus hangulata már határozottan ki is domborított.

Összességében úgy vélem, hogy V. Károly hatása határozottan jelen volt a korban azokban az elvárásokban, amelyeket az utódja, VI. Károly felé támasztottak. Noha VI. Károly hullámzó mentális állapota nem tette lehetővé, hogy egymaga irányítson, ezért az udvari tanácsadók és a családtagok komoly kihívásnak voltak kitéve, miként lehet a király személyét helyettesíteni. Egy különösen kiemelkedő király halála után az elvárások pedig – mondhatni – még magasabbak voltak, amit Deschamps versei és Philippe de Mézières is tanúsítanak, ahogy VI. Károly számára apját, az új Salamont állították be példaképnek. De az említett körülmények miatti kétségbeesés szimbólumává is vált Jean Juvénal és Deschamps szemében Salamon király.

Annak ellenére, hogy a király beteg volt, időnként „magához tért”, és alkalomadtán a hatalomgyakorlásban is részt tudott venni. Feltehetően erre a reménysugárra (vagy még inkább idealista elképzelésre) építette Pierre Salmon királytükrének első, 1409-es változatát, melynek illusztrációit is koordinálta. A *Dialogues* elején a három erényt ábrázoló miniatúrán, Salamon és Dávid király valamint maga VI. Károly mind Salmon nem titkolt elvárását szimbolizálják. Az udvari történetírásban is meglepő szerepet kapott Salamon király, mivel noha Jean Juvénal lefordította Michel Pintoin krónikáját, de egyes helyeken azt új részekkel ki is egészítette. Ilyen az 1403-as év, amikor is mindkét krónika-szerző megemlékezett a VI. Károly kétségbeejtő állapotának javítására tett mágikus rituáléről. Noha Boudet úgy véli, hogy a burgundi herceg által felbérelt sarlatánok feltehetően a Salamonnak tulajdonított *Clavicula Salomonis* szövegét használhatták fel a mágikus körök elkészítésében, de szerintem ez egy túlságosan általános mágikus módszer volt a középkorban, és nem kizárólag csak a *Clavicula Salomonis* sajátja. Feltehetően Juvénal egészítette ki a krónikát Salamon *post-mortem* sorsával, melyben a világ végezetéig tölti kegyetlen büntetését, amit Boudet összekapcsolt a máguscsoport tevékenységével és Salamon apokrif legendájával. Ebben Salamon király a túlvilágon egyrészt nem üdvözült, sőt, elkövetett bűnei miatt minden áldott nap madarak tépik szét. Másrészt megjelenik egy másik hagyomány is, mely szerint az Antikrisztus Salamon kincseit felhasználva építi majd fel a jeruzsálemi templomot.

---

⁵⁷¹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 176–177., 222.

VI. Károly esetében – apjával ellentétben – salamoni ön-imázst egyáltalán nem lehet kimutatni. Az ő kora a kortársak szemében egy bizonytalan és kétségbeejtő időszak volt, melyben a nosztalgikus idők felelevenítése, az utalások Bölcs Károlyra, magában hordozták a lehetőséget, hogy Salamon király időnként felbukkanjon a politikai irodalomban. Viszont Károly esetében, éppen örülete miatt, elterjedhetett volna egy szimbolikus párhuzam Saullal,⁵⁷² Roboámmal vagy Nabukodonozorral,⁵⁷³ ám a királyi méltóságba vetett hit mélyebben gyökerezett a Francia Királyságban. Ellenpéldaként pedig egy angol királyt lehet felhozni, akit megpróbáltak Salamonnal összefüggésbe hozni, de Roboámként is legalább annyit hivatkoztak rá, ő pedig II. Richárd volt.

4.3. A bibliai tipológia lehetőségei II. Richárd angol király megítélésében

A Samantha Kelly által 14. századi új Salamonként emlegetett királyok felsorolásában angol részről a kortársai körében alig kedvelt II. Richárdot is felhozta, noha vele kapcsolatban számos ellentmondás merülhet fel.⁵⁷⁴ Richárd uralma több szempontból sem könyvelhető el olyan sikeresnek mint kortársai közül Bölcs Károlyé vagy IV. Károly császáré, és elődeihez – nagyapjához III. Edwardhoz, és apjához a Fekete Herceghez – képest nevéhez sem fűződtek komolyabb politikai-hadi sikerek. VI. Károlyhoz hasonlóan Richárd is gyermekként került a trónra, királyságát számos kül- és belpolitikai konfliktus jellemezte – mint például az 1381-es Wat Tyler-féle parasztfelkelés⁵⁷⁵ vagy az évekig tartó *Lords Appellant* néven ismert angol főurakkal szembeni küzdelme, illetve angol részről a százéves háború lefele ívelő időszaka – melyek megoldásában, igyekezett „abszolút hatalmat”⁵⁷⁶ gyakorolni. Richárd uralomra kerülésétől csaknem az 1389–1390-es évekig a főurakkal együtt kormányzott, tanácsadói közé tartozott korábbi tanítója Simon Burley és Michael de la Pole (1383-tól kancellár). Richárd kegyencei és tanácsadói mindvégig visszatérő problémát jelentettek az udvarban a régi bárók körében. Az egyik komolyabb krízis 1386-ban következett be, amikor a francia sereg inváziója egyre fenyegetőbb méretet öltött. Ugyan a francia korona elállt ettől, de 1387 végétől egyre jobban kiéleződött a viszony II. Richárd és az angol főurak között, akik fellázadtak ellene (az említett *Lords Appellant*) és 1388-ra elérték, hogy a királynak menesztenie kellett udvarából bizalmasait,

⁵⁷² Veenstra, J. R.: *Magic and Divination*, 41.

⁵⁷³ Maupeu, P.: *Portrait de Charles VI en Nabuchodonosor*.

⁵⁷⁴ Kelly, S.: *The New Solomon*, 297–298.

⁵⁷⁵ Bárány Attila: A wyclifita-lollard eretnkség és a királyi hatalom viszonya a későközépkori Angliában. In: Horváth Emőke (szerk.): *Hatalom, legitimáció, ideológia*. Budapest, 2008. 83–110.

⁵⁷⁶ Nigel Saul: *The Kingship of Richard II*. In: Anthony Goodman – James L. Gillespie (eds.): *Richard II. The Art of Kingship* (továbbiakban: *The Art of Kingship*). Oxford, 1999. 37.

Simon Burlejt pedig kivégezték. Richárdnak az elkövetkező években, 1390-től 1397-ig már egy egyre függetlenedő kormányzást sikerült bevezetnie, és viszonylagos béke jellemezte az időszakot. Ám nem felejtette el az egykori lázadást, és csak évekkel később, 1397-ben állt bosszút rajtuk: letartóztatott, majd kivégeztetett több rebellis előkelőt, ezzel pedig tovább fokozva a róla kialakult „abszolutista” uralkodó-képet. Ennél korábban, az 1390-es évektől kezdve nyomon követhetőek imázs-teremtésének fontos mozzanatai, amikről még lentebb lesz szó, de az 1397. év számított mérföldkönek, mivel a történészek a jelentős politikai váltás miatt innentől kezdve tekintik „zsarnokinak” hatalomgyakorlását.⁵⁷⁷

Mindezek az események, illetve Richárd karakteres vonásai formálták a róla kialakult képet. II. Richárd személyisége a leírások alapján határozottan ellentétes volt bölcs Salamonnal, sőt az őt támadó politikai retorikában nem kifejezetten maszkulin királyként tekintettek rá kortársai.⁵⁷⁸ Általában véve a művelődés és tudás tekintetében, főleg összehasonlítva például V. Károllyal vagy IV. Károly császárral, nem mutatható ki hasonló mértékű lelkesedés a könyvekért, pedig házasságai révén más udvari (császári és francia) hatások is érték.⁵⁷⁹ Elsőként IV. Károly császár lányát, Annát vette feleségül, aki igen fiatalon 1394-ben elhunyt, és házasságuk gyermektelen maradt. Ezért a francia közeledés jegyében másodjára már VI. Károly francia király lányát, az akkor hét éves Valois Izabellát vette feleségül két évvel később. Néhány év múlva Richárd élete tragédiába torkollott: az angol főurak összeesküdtek ellene, és a száműzetésből visszatért Henry of Bolingbroke-kal, a későbbi IV. Henrikkel (1399–1413) az élen 1399-ben lemondatták és végül – valószínűleg – a Tower-ba zárt királyt 1399 végén – 1400 elején meggyilkolták.

A fenti szempontokat figyelembe véve különösen érdekessé válik II. Richárd (király)modelljeinek kérdése, mivel egy kimondottan rossz hírű és népszerűtlen⁵⁸⁰ uralkodó volt, akit ennek ellenére a forrásokban (és a szakirodalomban) gyakorta összefüggésbe hoztak Salamon királlyal, vagy követendő példának állították be számára.

---

⁵⁷⁷ Thomas Walsingham krónikájában 1397-től kezdve találta zsarnoknak Richárdot. Például az 1390-es évektől megváltoztatta a megszólítását, a levelekben és parlamenti petíciókban az addig egyszerűbb formulák helyébe („domine rex”, „illustri domino/excellentissimo domino”), illetve a hétköznapiakon a hosszabb és szinte teátrálisabb címzést várt el. Valamint újításként vezette be, hogy mindenkinek kötelezővé tette a „vostre Mageste” vagyis „your majesty” megszólítását. Nigel Saul: *Richard II and the Vocabulary of Kingship. The English Historical Review*, 110 (1995) 854–877.

⁵⁷⁸ Richárd feminin jellegű vonásairól, illetve férfiassága alternatív értelmezéséről ld. Christopher Fletcher: *Richard II, Manhood, Youth, and Politics, 1377–99*. Oxford, 2008.

⁵⁷⁹ Saul, N.: *Richard II*, 465.; Saul, N.: *The Kingship of Richard II*, 40–41.

⁵⁸⁰ Saul, N.: *The Kingship of Richard II*, 55–56.

Ahogy Christopher Fletcher kiemelte, Richárd egy sokat vitatott személyiség (mind korában, mind a modern kutatók körében), és a történészek általában vagy pozitív vagy negatív irányba hajlanak el értékelésében.⁵⁸¹ Az általa hangsúlyozott másik szempont, hogy Richárd konvencionális portréja – vagy még inkább imázsa –, nagyrészt középkori morális sztereotípiákon és ferdítéseken alapul, így például elterjedt a politikai retorikában Richárdot fiatalnak és éretlennek (*rex iuvenis*) bemutatni,⁵⁸² amiről még bibliai tipológiai összefüggésben lesz szó. Salamon mellett két másik bibliai témakör is kötődött hozzá: a Háromkirályok története, amit leginkább a Wilton-diptychon ikonográfiájában szokás rá vonatkoztatni,⁵⁸³ és a Roboám-tipológia, ami egy legkevésbé sem hízelgő módszer volt az uralkodók kvalitásainak minősítésére, Richárdot mégis többen hozzá hasonlították.

A korábbi elemzéseimben a királyokat elsősorban az az igyekezet jellemezte, hogy bölcs uralkodókká kívántak válni vagy legalábbis annak látszani, és általában tekintélyük révén jó hírnevük alakult ki, melynek kifejezéséhez Salamon király alakja sokszor kézenfekvő eszközt jelentett. Mindazonáltal ebben a fejezetben egy mondhatni rossz hírű király reprezentációjának vizsgálata kerül sorra. Ezért érdemes körüljárni, hogy milyen modellt vagy példákat tarthatott szeme előtt vagy testesített meg kortársai számára, így Salamon mennyire tartozhatott ide és a szöveges forrásokban Richárdra vonatkoztatva milyen összefüggésekben kerül elő? A politikai irányultságát illetően francia és általában békepárti⁵⁸⁴ Richárdot összefüggésbe hozták-e Salamon békés uralmával? Ehhez kapcsolódott-e más ószövetségi hasonlítás? Felmerül a kérdés, hogy egy király, akit letételekor is önfejű fiúként (*puer*) neveznek meg, míg a szinte vele egyidős utódot, IV. Henriket már férfiként írják le, hogyan nevezhető a kortársak szemében olykor Salamonnak?

II. Richárdról elterjedt az a felfogás, hogy komoly energiákat fektetett az uralkodói imázsteremtésbe. Samantha Kelly és Nigel Saul úgy vélik, hogy Richárd V. Károlyra követendő példaként tekintett, melyben fellelhetőek a bölcsesség prezentálásának nyomai

---

⁵⁸¹ Christopher Fletcher: Charles VI and Richard II: Inconstant Youth. In: Virginia Davis – Julai Boffey (eds.): *Recording Medieval Lives Proceedings of the 2005 Harlaxton Symposium*. Donnington, 2009. 86.; Nigel Saul egy tíz évvel korábbi tanulmányában úgy fogalmazott, hogy a történészek egy része szerint Richárd (személyes) politikai irányultságairól aligha lehet beszélni (ide sorolta például Chris Given-Wilsons). Ám az utóbbi évtizedekben egyre inkább előtérbe kerülnek az olyan elemzések, amelyek Richárdnak már nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a tágabb értelemben vett – és nem csupán napi politikára koncentráló – politikai imázs kialakításában. Nigel Saul: *Richard II and Chivalric Kingship*. Inaugural Lecture presented at Royal Holloway, University of London, on 24 November 1998, Egham. 1999. 3–23.

⁵⁸² Fletcher, C.: *Richard II*.

⁵⁸³ Ennek ikonográfiai értelmezéséről ld. Craciun, D. E: Les Rois mages, 302–305.

⁵⁸⁴ A külföldi uralkodóknak írt leveleiben visszatérő fordulat volt, hogy békét kívánt teremteni királyságában. Saul, N.: The Kingship of Richard II, 52–53.

is – ezekről lentebb lesz még szó.⁵⁸⁵ Emellett IV. Károly hatását is érdemes hangsúlyozni, mivel Richárdnak a császár apósa volt, és mindkettőjüket a vizuális művészetek vonzották inkább és kevésbé az irodalmi alkotások.⁵⁸⁶ Kelly kiemelte, hogy a 14. század végén a „klasszikus” értelemben bölcsként elhíresült királyokhoz és példájukhoz – úgy mint Bölcs Róberthez, V. Károlyhoz és IV. Károlyhoz –, képest változást lehet megfigyelni. Ebben az értelemben Richárd nem feltétlenül akart tanulni tőni, nem gyűjtött könyveket egy grandiózus királyi könyvtárhoz és kevésbé érdekelte a tudósok támogatása is. Uralkodásában – Kelly kifejezésével élve – a bölcsesség erénye egyfajta agyafűrt publicitással és gyakorlatiassággal párosult.⁵⁸⁷

Richárd Bordeaux-ban született és a Francia Királyságban is nevelkedett, ahogy Saul is kiemelte, a Valois-dinasztia (kulturális tradíciója) kétségtelenül hathatott az ifjú angol trónörökösre.⁵⁸⁸ Egy dologban pedig határozottan eltért elődeitől, a korábbiakban elterjedt lovagkirály-ideáltól, mely apját és nagyapját is jellemezte, és Saul szerint Richárd átformálta a király harcos és katonai eredményekben bővelkedő oldalát. A lovagi életmódhoz kapcsolódó szokásokat is kevésbé kultiválta – III. Edward kedvelte a lovagi tornákat, sőt, ő maga is részt vett rajtuk, de Richárd idejére ezekről kevesebb szó esik a forrásokban – és inkább csak bizonyos elemeit igyekezett beépíteni az uralmát erősítő ideológiába.⁵⁸⁹ Ennek egyik látványos formája, hogy a (dinasztikus) szentkultusz terén már nem Szent György kultuszát támogatta, hanem Hitvalló Edward tiszteletét helyezte előtérbe, melynek salomoni vonatkozásairól még lesz szó.

4.3.1. II. Richárd kódexe, az oxfordi Bodleian Library MS 581

Mindezeket szem előtt tartva elsőként arra a kódexre térek rá, melyről jelenleg a kutatók között nem teljesen lezárt kérdés, hogy Richárd rendelte-e meg saját használatra vagy egy neki szánt értékes ajándékról van-e szó, de az bizonyosnak tekinthető, hogy a kódex a királyi udvarban Richárdnak készült.⁵⁹⁰ A *De quadripartita regis specie* (Oxford,

⁵⁸⁵ Kelly, S.: *The New Solomon*, 297–298.; Saul, N.: *Richard II*, 357., 465.

⁵⁸⁶ Saul, N.: *Richard II*, 365.; Rosario, I.: *Art and propaganda*, 7–12.

⁵⁸⁷ „Instead, wisdom was associated at Richard’s court with more worldly talents like shrewd publicity and practical know-how.” Kelly, S.: *The New Solomon*, 298.

⁵⁸⁸ Saul, N.: *Richard II*, 14. fejezet

⁵⁸⁹ A Richárdhoz kapcsolódó retorikában visszatérő fordulat volt, hogy az alattvalóknak engedelmeskedniük kell a királynak. Ez a gondolat összekapcsolódott a lovagi ideálból ismert hűséggel, amire viszont már gyakrabban hivatkozott. Ld. Saul, N.: *Richard II and Chivalric Kingship*, 20–21.

⁵⁹⁰ Bár az kérdéses, hogy a kódexben szereplő összes kéziratot Richárd rendelte-e meg, illetve a kötet eredetileg cím nélküli. Patricia J. Eberle: *Richard II and the Literary Arts*. In: *The Art of Kingship*, 233.; Hilary M. Carey: *Courting Disaster. Astrology at the English Court and University in the Later Middle Ages*. London, 1992. 98–106.

Bodley MS 581) című kézirat⁵⁹¹ Richárd-kori datálása mellett szóló legfontosabb érvek egyike, hogy a több műből álló kötet prologusai Richárdnak dedikálják az írást. Emellett a művészettörténeti kutatások stíluskritikai alapon is megerősítették, hogy a gazdagon illusztrált kézirat az udvarában készült láthatólag reprezentatív célból,⁵⁹² valószínűleg 1391 után, és kompilátora ugyan ismeretlen, de feltehetően egy kéz munkája.⁵⁹³ A kódex mindezidáig igen kevés figyelmet kapott, noha igen különleges az összeállítása, amelyet legátfogóbban Hilary M. Carey és újabban Katharine Breen elemzett.⁵⁹⁴

A kódex alapvetően négy művet tartalmaz, ezek közül az első az igen rövid – és nagyrészt a híres pszeudo-arisztotelészi királytűkörből, a *Secretum secretorum*ból átvett – *De quadripartita regis specie*⁵⁹⁵ (fol. 1r–3r.), mely elsősorban a jó tanácsadók kiválasztásának szempontjait járja körül. Ezt követi másodikként a *Phisionomia Ar[i]sto[te]l[is]* (fol. 3r–5v.), amely szintén egy átvétel a *Secretum*ból, és a fiziognómia módszerét tárgyalja, melynek segítségével az uralkodó megfelelően ki tudja választani a tanácsadóit. A harmadik az álmok értelmezésével foglalkozó és középkorban népszerű *Somniale Danielis*⁵⁹⁶ (fol. 6r–8v.) és végül a leghosszabb egy geomanciával vagyis a jövődömondás egyik típusával foglalkozó traktátus, a *Libellus Geomancie* vagy *Liber Judiciorum* (fol. 9v–89v.). A geomancia egy elterjedt jóslási technika volt, mellyel a kérdező véletlenszerűen elhelyezett pontok segítségével kaphatott választ egyszerűbb kérdésekre, amiket előre megadott táblázatok alapján olvashatott le. A pontok ebben a kéziratban is láthatóak a táblázatokban. A geomanciáról szóló mű még további szövegekre bontható, amikkel együtt pontosan nyolc munkát tartalmaz a kódex.⁵⁹⁷

⁵⁹¹ A kézirat csupán egyes foliói tekinthetőek meg digitalizált – és sajnos alacsony felbontású – változatban: <http://bodley30.bodley.ox.ac.uk:8180/luna/servlet/view/all/what/MS.+Bodl.+581?sort=Shelfmark%2CFolioPage%2CROLL%23%2CFrame%23> (megtekintés ideje: 2016. október 17.); Eleanor Scheifele: Richard II and the Visual Arts. In: *The Art of Kingship*, 241.

⁵⁹² Lucy Freeman Sandler: *Gothic Manuscripts, 1285–1385*. I–II. London, 1986. I. 36–37.; II. 175–176.

⁵⁹³ Carey, H. M.: *Courting Disaster*, 101.; Gervase Mathew: *The Court of Richard II*. London, 1968. 40–41.; Eberle, P. J.: Richard II and the Literary Arts, 241–244.; Boudet, J.–P.: *Entre science et nigromance*, 341–343.; Genet szerint talán John Thorpe ír kincstárnok írhatta 1393–1394-ben. Jean-Philippe Genet (ed.): *Four English Political Tracts of the Later Middle Ages*. London, 1977. 23–30.

⁵⁹⁴ Katharine Breen: A Different Kind of Book for Richard's Sake: MS Bodley 581 as Ethical Handbook. *The Chaucer Review*, 45 (2010) 119–168.

⁵⁹⁵ A szöveg kiadása: Genet, J.–P.: *Four English*, 31–39.

⁵⁹⁶ Boudet, J.–P.: *Entre science et nigromance*, 98–99.

⁵⁹⁷ A prologust követi a *Liber Judiciorum*, a *Flores Questionum et Iudiciorum Veritatis Artis Geomancie*, a *Rosarium Regis Ricardi* és végül a *Tabula Regni Planetarum Singulis Horis Diei et Noctis*.; Scattergood úgy véli, hogy az MS 581-es kéziratból csak a *Libellus Geomancie*-t rendelte meg II. Richárd. Vincent John Scattergood: Literary Culture at the Court of Richard II. In: Vincent John Scattergood – James W. Sherborne (eds.): *English Court Culture in the Later Middle Ages*. London, 1983. 33.; Katherine Breen viszont egy kéz munkájának tartja az egész kéziratot. Breen, K.: A Different Kind, 121.

Elemzésem szempontjából nem feltétlenül az a legfőbb kérdés, hogy Richárd rendelte-e meg, vagy egy neki szánt ajándék-e. Az is egy nehezen kutatható kérdés lenne, hogy a király vajon forgatta-e a könyvet, ezért inkább azt érdemes körüljárni, hogy a szerzőnek milyen szándéka volt ezzel a könyvvel:⁵⁹⁸ mit árul el a témaválasztása és milyen követendő példaképet állít be Richárd számára? Valamint a kompilátor beleszötte-e Richárdot, ha igen, hogyan jelenítette meg és miként kapcsolta össze Salamon királlyal, aki többször is említésre kerül az első részben?

Ami az első szöveg (fol. 1r–3r.) salamoni vonatkozásait illeti, már a prológos legelső mondata is az ószövetségi király szavaival vezeti fel az írást a Példabeszédek könyvéből: „A bölcs, ha hallgatja, még bölcsőbb lesz, s az értelmes útmutatást nyer [...]”.⁵⁹⁹ A Richárdnak szóló bölcsességre buzdító rövid felvezető után – melyben a szerző a király intellektusát és hatalmát is dicséri⁶⁰⁰ –, valamint a következő alfejezetek alapján a mű királytükörként is értelmezhető. Ahogy említettem, az első négy alfejezet valójában egy kisebb módosításokkal átvett részlet a *Secretum secretorum*ból,⁶⁰¹ a folytatást (5–11. alfejezeteket) viszont már a szerző fogalmazta meg.⁶⁰² A későbbiekben a közép-európai vonatkozású fejezetemben kifejtésre kerülő Nagy Lajos *Secretum secretorum*ából és Küküllei János krónikájából is ismert téma szintén előkerül, miszerint a királynak törekednie kell a jó hírnévre. Noha a *Secretum* sokkalta hosszabb terjedelmű, a kéziratba bemásolt szövegrészek tanácsai arra vonatkoznak, hogy a király kerülje a kapzsiságot, vegye körül magát bölcssekkel és előnyös, ha alattvalói félnek tőle, ezért kerülje velük a szoros kapcsolatot. A *Secretum*ból átemelt részek elsőként azokat a kategóriákat mutatják be, amelyek a nyilvánosság előtti királyi viselkedést elemzik, azt tanácsolva, hogy az uralkodó igyekezzen önmérsékletet tanúsítani, ezzel is elérve a jó hírnevet, hogy még hatalmasabb uralkodóvá válhasson. Látható, hogy az útmutatások általános jellegűek, viszont válogatásról lévén szó, szembeötlő, hogy szinte az összes olyan elkerülendő tulajdonságot tömörítik, amelyek a kortársak szerint Richárdot jellemezték. Egyrészt a legkevésbé sem volt titok, hogy Richárd minden téren kedvelte a luxust, így a kapzsiság ellen felszólaló *Secretum* rész szinte célzott megjegyzésként is felfogható. A Roboám-

---

⁵⁹⁸ Breen, K.: A Different Kind, 123–124.

⁵⁹⁹ Péld. 1,5: „Audiens sapiens sapiencior erit et intelligens gubernacula possidebit [...] licet valdissimus principancium, dominus Ricardus, dei gracia Anglie et Francie, mirabili quodam intellectus et ingenii splendore, non inficto sed reali, multos sui regni subditos et coctaneos excellere videtur.” Genet, J.–P.: *Four English*, 31.

⁶⁰⁰ „dominus Ricardus, dei gracia rex Anglie et Francie, mirabili quodam intellectus et ingenii splendore” Genet, J.–P.: *Four English*, 31.

⁶⁰¹ Robert Steele (ed.): *Secretum secretorum cum glossis et notulis*. Oxford, 1920. 42–44.

⁶⁰² Genet, J.–P.: *Four English*, 24.

tipológiával összefüggésben még lentebb lesz arról szó, hogy Richárd (egyes vélemények szerint) nem feltétlenül a megfelelő tanácsadókkal vette körül magát vagy előfordult, hogy nem is hallgatott rájuk.

Az ötödik fejezettől kezdve a szerző már saját gondolatait vetette papírra, de a téma tekintetében nem tért el különösebben a *Secretum* javaslataitól. A tanácsok központjában immáron csak a bölcsesség erényéről értekezik a szerző, és szinte legnagyobb részt Salamon mondásainak kivonatát tartalmazzák a Példabeszédek könyvéből, akit összesen húsz esetben idéz, és csupán kétszer hivatkozik másik bibliai könyvre (a Prédikátor könyvére), de a hagyomány azokat is Salamonnak tulajdonította.⁶⁰³ Vagyis az 5–11. alfejezetek fő gondolatmenetét Salamon bölcs gondolatai adják, ezzel pedig a kompilátor egyértelműen őt állítja be Richárd számára példamutató kulcsfigurának és a legbölcsebbnek, rajta kívül csupán – és a *Secretum* miatt nem véletlenül – Arisztotelészt nevezi meg a régebbi korok bölcs tekintélyei közül. A szöveg javarészt azt tanácsolja a királynak, hogy kövesse a bölcsesség és erény útját, hogy alattvalói felelősségteljes uralkodójává válhasson.⁶⁰⁴

A kézirat legnagyobb részét a *Libellus Geomancie* teszi ki (fol. 9r–89v.), és Salamon egy helyen itt is szerepel.⁶⁰⁵ A *Libellus* elején (fol. 9r.) a miniátor a P iniciálében egy királyportrét is (29. kép) megfestett, ami minden valószínűség szerint magát Richárdot ábrázolja királyi díszben, ám feltehetően Richárd halála után az iránta érzett ellenszenvből valaki megkárosította a portrét, megrongálva az arcát.⁶⁰⁶ A *Libellus* bevezetőjében a szerző a geomanciára való tekintettel teológiai utalásokkal – úgy mint Albertus Magnusra – igyekszik megalapozni a mű kényes helyzetét. A fol. 9r–11r. oldalakon a tekintélyek közül Hermész és Ptolemaiosz nevei merülnek fel,⁶⁰⁷ de a szerző a fol. 9v. második hasáb tetején ismét Salamon szavait idézi a Bölcsesség könyvéből: „Et ut vult Salomon in proverbiis

---

⁶⁰³ Préd. 4,13–14 és 10,2.

⁶⁰⁴ Genet, J.–P.: *Four English*, 24.; Lynn Staley: *Languages of Power in the Age of Richard II*. University Park, PA., 2005. 121–122.

⁶⁰⁵ A *Libellus Geomancie* prológusa: „Ad consolacionem mocionemque specialem excellentissimi domini nostri Ricardi, regnorum Angliae et Francie regis nobilissimi [...] citra annum dominice incarnationis 1391, mense marci, anno que regni ipsius regis Ricardi secundi post conquestum quartodecimo, breviori qua potui forma compilavi.” Genet, J.–P.: *Four English*, 22–23.

⁶⁰⁶ Létezik a *Libellus Geomancie* szövegnek még egy kézírata (BL MS Royal 12 C V), ami szintén megnevezi Richárdot mint megrendelőt, de a portréját már nem tartalmazza és dátálatlan, valószínűleg 1391 után készült. Eberle, P. J.: *Richard II and the Literary Arts*, 242. 31. lábjegyzet; Boudet, J.–P.: *Entre science et nigromance*, 341.;

<https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=5476&CollID=16&NStart=120305>

(utolsó megtekintés: 2018. június 6.).

⁶⁰⁷ MS Bodley 581 fol. 9r. és fol. 9v.

suis: in malivolam animam non intrabit sapientia.” Vagyis „Gonosz szándékú lélekbe nem tér be a bölcsesség [...]” (Bölcs 1,4).

Másrészt a szöveg a jövőmondás egyik típusával, a geomanciával foglalkozik, és az alkalmazásához szükséges témák alapján alfabetikus elrendezésű táblázatok sorát is tartalmazza. A geomancia a középkorban népszerű és könnyen alkalmazható jóslási módszer volt, bár több mint valószínű, hogy a királyi vagy nemesi származású olvasók számára inkább érdekesség, kuriózum lehetett és nem feltétlenül használták vagy tudták használni.⁶⁰⁸ Breen tanulmányában a MS Bodley 581-es kézirat egészét vizsgálta tartalmi szempontból és arra a konklúzióra jutott, hogy a *Libellus Geomancie* egy egyszerűbb változatát készítették el, ami a kevésbé jártasoknak is használható módszert nyújtott. A tartalomtól kiindulva úgy véli, hogy a király számára a tanulásban új lehetőséget nyújtott: a könyv segítségével egyfajta autodidakta eszközként saját magát „taníthatta” anélkül, hogy szakértőkhöz vagy rossz tanácsadókhoz kellett volna fordulnia. A gazdagon illusztrált kéziratban számos táblázat és magyarázó ábra van, amelyek kiegészültek a már említett salamoni intelmekkel, az álmok értelmezésével, összességében egy bölcsességre okító segédkönyvet nyújtva a király számára.⁶⁰⁹ Boudet ebben a traktátusban V. Károly hatását látja, aki maga is érdeklődött a mágikus szövegek iránt.⁶¹⁰

Már korábbi fejezetekben is említettem, hogy a kora középkortól kezdve elterjedt volt, hogy a királyok által megrendelt vagy birtokolt Bibliák illusztráció között felmerülhetett párhuzam az ószövetségi történetek és a regnáló uralkodó között. Például az említett Jámbor Lajos ún. *S. Paolo Bibliája*, *Szent Lajos zsoltároskönyve*, vagy V. Károly több *Bible historique* kötete. Ehhez képest II. Richárdnál már nem bukkannak fel magánáhítatra szolgáló díszített Bibliák, melyekben Salamon király (vagy akár más bibliai szereplő) az angol uralkodóra lenne vonatkoztatva, szemben az asztrológiai érdeklődést tanúsító *De quadripartita regis specie*vel, bár a kézirat alapján nem megoldott a kérdés, hogy Richárdot milyen szinten érdekelte ténylegesen az asztrológia és a geomancia.⁶¹¹ Richárd kifejezetten hírhedt volt pompakedveléséről, így reprezentációjában a könyvek nem jelenthettek feltétlenül kielégítő eszközt az udvari luxus bemutatására (ellentétben például egy városi bevonulással vagy fényűző ruházattal, melyeket igencsak kedvelt). Sajnos viszonylag kevés forrásból rekonstruálható Richárd könyvtára, de egy 1384 körül

⁶⁰⁸ Európából a 14–15. században több mint 120 kézírata ismert. Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 340–343.; V. Károly inventáriuma alapján 30 geomanciai traktátust tartott a könyvtárában. Delisle, L.: *Recherche sur la librairie*, I. 38.

⁶⁰⁹ Breen, K.: *A Different Kind*, 120., 150.

⁶¹⁰ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 341.

⁶¹¹ Saul, N.: *Richard II*, 323–324.

összeállított inventárium alapján néhány Biblián kívül főleg csak *chanson de gestes*-ek alkották a gyűjteményt.⁶¹²

Véleményem szerint a *De quadripartita* kifejezetten Richárdnak készült: a proológusok, a portré és Salamon visszatérő szerepeltetése miatt, és ha nem is feltétlenül az ő megrendelésére, de tartalmilag valószínű, hogy nem volt beleszólása. Aligha dönthetett a pazarlásáról elhíresült Richárd arról, hogy a neki szóló könyv kezdő fejezetei a pompakedvelés ellen szóljanak. A kompilátor nem csupán a pazarlás és kapzsiság ellen emeli fel szavát, de más forrásokból is ismert, hogy Richárd nem hallgatott a tanácsokra és rossz tanácsadókkal vette körül magát. A kiválasztott részek szinte személyre szabottnak tűnnek rá nézve, de azt már nem feltétlenül érdemes megvizsgálni, hogy hathatott-e rá egyáltalán. Azt lehetségesnek tartom, hogy igényt tartott egy uralkodó tanításáról szóló könyvre, de feltételezhetően a kompilátor már szabad kezet kapott a szöveg összeállításában. Noha a *Secretum secretorum*ból elsősorban a kitálytükörként definiálható politikaelméleti részből kivonatolt a kompilátor, maga a *Secretum* a mágikus szövegek klasszifikációjában a természeti mágia kategóriába sorolható.⁶¹³ Ez pedig kiegészült a geomanciai traktátussal, vagyis a jövőmondás teológiai szempontból kényes és vitatható területével. Az álmok értelmezése, a *Secretum*, a salamoni intelmeket tömörítő királyi bölcsességre tanító királytükör jellegű rész és a geomancia az angol királyi udvar érdeklődését is jelzi az asztrológia és mágia irányába. Salamon király a táblázatot megelőző szövegekben visszatérő szereplő, akinek a neve egy jövőmondással is foglalkozó királytükörben szinte adta magát. Ha figyelembe vesszük Breen elemzését, mi szerint egy autodidakta tankönyvként is felfogható, Salamon a király megnevezett bölcs tanítója. Összességében az MS Bodley 581-es jelzetű kézirat szövegei a jó uralkodás tudományára vonatkoznak, a bölcsesség és Salamon király mint példakép II. Richárd számára leginkább ebben a kötetben jelenik meg, ami igen valószínű, hogy neki készült.

4.3.2. Irodalmi vonatkozások Richárd udvarában

Ugyan II. Richárd udvari miliőjének kulturális minősítéséről is megosztott a szakma véleménye, Patricia J. Eberle azok közé tartozik, aki ezt az időszakot a középkori angol irodalom szempontjából kiemelkedőnek értékeli, elég csak például Geoffrey Chaucer

---

⁶¹² Ismert, hogy Froissart és Philippe de Mézières ajándékozott egy-egy kötetet Richárdnak, Froissart egy versgyűjteményt Philippe de Mézières pedig a levél formában írt *Epistre au roi Richart* című munkáját. Saul, N.: *The Kingship of Richard II*, 43.

⁶¹³ Láng B.: *Mágia a középkorban*, 55.

tevékenységére gondolni.⁶¹⁴ Sajnos az irodalmi művek esetében is igen nehezen állapítható meg a király pontos szerepe, melyeket rendelte meg Richárd vagy dedikálták a számára. Richárd alakját a krónikaszövegeken kívül (melyeket számos esetben utólag átfogalmaztak a Lancaster-éra alatt) az irodalmi művek alapján is meg lehet próbálni rekonstruálni. A Salamon-imázs szempontjából elsősorban egy ünnepséget leíró példát lehet idesorolni.

Richárd uralkodása alatt háromszor rendezett látványos fejedelmi bevonulást Angliában: 1377-ben trónra lépésekor, 1382-ben első házasságkötésekor és egy konfliktus lezárásának ünnepléseként 1392-ben Londonba. Nigel Saul úgy véli, a francia királyi udvar reprezentációja hathatott az eseményekre, különösen 1392. augusztus 21-én.⁶¹⁵ Erről a híres londoni ünnepségről két forrás maradt fent. Az egyik a király udvarával közeli kapcsolatban álló karmelita szerzetes, teológus és költő Richard Maidstone (1350 k. – 1396) műve, aki nem mellesleg John of Gaunt gyóntatója is volt.⁶¹⁶ A másikat Richárd udvarának egy ismeretlen tagja írhatta franciául, levél formában, amit minden bizonnyal nem sokkal az ünnepség után írhatott, ismeretlen személynek, de ebben nem találni salamoni vonatkozást.⁶¹⁷

Maidstone a *Concordia facta inter regem et cives Londonie*⁶¹⁸ (1393) című munkájában mutatja be Richárd és felesége Anna királyné bevonulását, megörökítve a király és a londoni polgárok közötti viszályt⁶¹⁹ lezáró szimbolikus ceremóniát.⁶²⁰ Maidstone egy költőien idealizált képet fest le a Londonba bevonuló királyi párról. Az uralkodót egyértelműen egy békehozó királyként (*rex pacificus*) mutatja be, mivel a szövegben többször is visszatérő fordulat, hogy a király elhozta a városi polgárok által régóta áhított békét.⁶²¹ Maidstone viszonylag kevés esetben használta fel a Bibliát, amikor

---

⁶¹⁴ Eberle, P. J.: Richard II and the Literary Arts, 231–253.

⁶¹⁵ Saul, N.: *Richard II*, 352.

⁶¹⁶ Saul, N.: *Richard II*, 343.; Dedikációs kézírata nem maradt fent. Eberle, P. J.: Richard II and the Literary Arts, 244.

⁶¹⁷ Helen Suggett: A Letter Describing Richard II's Reconciliation with the City of London, 1392. *The English Historical Review*, 62 (1947) 209–213.

⁶¹⁸ A. G. Rigg (trans.) – David R. Carlson (eds.): *Richard Maidstone: Concordia (The Reconciliation of Richard II with London)*. Kalamzoo, 2003. A szöveg online is elérhető, a továbbiakban az idézetek innen származnak: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text/rigg-and-carlson-maidstone-concordia> (Letöltés ideje: 2017. február 25.).

⁶¹⁹ Richárd a londoni polgároktól kölcsönt akart szerezni, de megtagadták a kérést. Megtorlasként beavatkozott a város irányításába, lecserélte a vezetőket és egy részüket börtönbe záratta. Végül megbocsátotta a szembeszegülést, de továbbra is igényt tartott a 10.000 fontra. Staley, L.: *Languages*, 168–169.

⁶²⁰ Staley, L.: *Languages*, 169–170.; Saul, N.: *Richard II*, 352.

⁶²¹ „Rex pie, rex prudens, rex pacifice, dominator: Nil nisi pax petitur vestra - rogamus eam!” *Concordia*, 203–204. sor; „In signum pacis quam rogat hic populus!” *Extendendo manum, rex tunc sacra munera tangens. „Pax,”* ait, „huic urbi, civibus atque meis!” *Concordia*, 420–422. sor

az események résztvevőivel vont párhuzamot, ám két alkalommal mégis ezzel a módszerrel dicsérte Richárdot. A mű első felében azt állította az angol uralkodóról, hogy sehol a világon nem tekintik ifjúnak (*adolescens*) azt, aki Salamonhoz hasonlóan tud uralkodni.⁶²² Ebben a kontextusban Salamon király említése mintegy igazolás arra vonatkozóan, hogy Richárd megfelelően és önállóan tud uralkodni mint a bölcs király archetípusa. Maidstone költeménye a királyi hatalom támogatását, és az angol monarchia propagandáját sejteti, Richárdot pedig egyértelműen kizárólag pozitív tulajdonságokkal felruházott királynak tünteti fel.⁶²³ Fletcher úgy értelmezi, hogy Maidstone szemében Richárd már nem egy *adolescens* – aki ekkor már egyébként 25 éves –, és Salamonhoz hasonlóan képes megfelelően irányítani királyságát.⁶²⁴ A költő, Salamon és Dávid fia Absalom mellett antik hősökhez is hasonlítja Richárdot, mint például Páriszhoz és Troilusához. Lynn Staley ebben némileg túlzóan azt látja, hogy ez a fajta hős-gyűjtemény egyszerre hízelgő Richárdra nézve, de ugyanakkor intelmet is sugall: a király igyekezzen a bölcsességre törekedni, amivel az említettek nem rendelkeztek.⁶²⁵ Mivel Salamon ebben a műben elsősorban a békessége (és a bevonulástól nem függetlenül úgy gondolom, hogy a pompája) miatt jelent meg, Maidstone nem elsősorban nem intelmet szándékozott megfogalmazni Richárdnak a bölcsesség hiánya kapcsán. A felsorolt fiatal hősök hízelgő képet adnak, de semmi nem utal arra, hogy intelmet is magukban rejtene.

Eberlenek az a benyomása alakult ki, hogy Maidstone a költeményében Richárd végeredményben a híres bibliai képet, az ítélethozó Salamont testesíti meg, ahogy bölcsességet és könyörületességet sugall a londoni lakók irányába.⁶²⁶ Viszont mindenekelőtt a béke ideálja jelenik meg nyomatékkal Richárdra vonatkoztatva, és a bölcsessége csak másodsorban. Fontos kiemelni, hogy Maidstone azon igyekezete, hogy Richárdot pompázatos színben tüntesse fel egészen nyilvánvaló, másrészt az udvarhoz közel álló személyiségről lévén szó, kétségtelenül az uralkodói akarattól nem független véleményt fogalmazott meg a *Concordiában*. Ennek ellenére Maidstone költeményében a királyi pár⁶²⁷ bevonulása során a leginkább sugallt jellemvonása Richárdnak, hogy béketeremtő király, sőt, egy békét hozó új Salamon.

---

⁶²² „Talis adolescens toto non restat in orbe, qui sciat ut Salomon regna tenere sua.” *Concordia*, II. 37–8.

⁶²³ Úgy mint *rex pacificus*, *rex pius* sőt, *rex prudens* vagyis békés, kegyes és művelt is.

⁶²⁴ Fletcher, C.: *Richard II*, 216.

⁶²⁵ Rigg, A. G. – Carlson, D. R.: *Introduction*, online elérhető: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text/rigg-and-carlson-maidstone-concordia-introduction> (utolsó megtekintés: 2018. 03. 20.); Staley, L.: *Languages*, 169–170., 189.

⁶²⁶ Eberle, P. J.: *Richard II and the Literary Arts*, 253.

⁶²⁷ A költő Annát a bibliai Eszterhez hasonlította. *Concordia*, 440–444. sor

4.3.3. Roger Dymmok és Salamon gazdagsága

Az egyik leginkább Richárdra illő bibliai párhuzammal 1395–1396-ban egy domonkos szerzetes, Roger Dymmok élt. Dymmok Richárdnak dedikálta a lollard eretnekek tizenkét hibáját felsorakoztató *De duodecim errores et hereses Lollardorum* (a Richárd portréját is tartalmazó dedikációs példány: Cambridge, Trinity Hall MS 17)⁶²⁸ című munkáját, amit 1396/1397 körül mutatott be Richárdnak.⁶²⁹ Dymmok noha leginkább egyházi témákat feszeget (az egyház védelmét tartotta szem előtt a lollard eretnekek ellen), de az utolsó fejezetben a politika talajára merészkedve védelmébe vette a király udvartartását. A szerző a dedikációban az oxfordi Bodley 581-es jelzetű kéziratához és részben a Maidstone által leírt király-portréhoz hasonlóan szintén uralkodója bölcsességét dicséri. Miután felsorakoztatja a híres elődöket – úgy mint Mózes, Sámuel, Dávidot és persze Salamont –, nem hagyja ki a listából Nagy Sándort, Nagy Károlyt, vagy Arthúr királyt sem, majd végül visszatér Richárdhoz.⁶³⁰ Roger Dymmok munkája vége felé, közvetlenül egy *Secretum secretorum*-ra történő hivatkozás után, egy hosszabb szakaszon felidézi Salamon és Sába királynője történetét (1 Kir. 10,4–7), ami viszonylag ritka a politikai vonatkozású szövegeknél, annak ellenére, hogy közismertségét tekintve népszerű téma volt a királynő látogatása (1 Kir. 10,1–3, Krón. 9 és Mt. 12,42).⁶³¹

E szerint Sába királynője azért utazott Jeruzsálembe, hogy találkozzon Salamonnal és próbára tegye annak bölcsességét. A királynő hatalmas kincseivel kelt útra, fűszereket, aranyat és drágaköveket vitt magával, abban bízva, hogy lenyűgözheti a jeruzsálemi királyt. Ám amikor meglátta a király házát, minden gazdagságával, akkor már teljesen meggyőződött bölcsességéről és vagyonáról.⁶³² Ennek a szövegrésznek a végén Dymmok meglepő módon azt írja, hogy egyértelmű, hogy egy király számára Salamon gazdagságát tartja fontosnak, elsősorban az udvari művészet, ételek és ruházat szempontjából.⁶³³ Így II.

⁶²⁸ H. S. Cronin (ed.): *Roger Dymmok, Liber contra XII errores et hereses Lollardorum*. London, 1921.

⁶²⁹ Staley, L.: *Languages*, 124.

⁶³⁰ Eberle, P. J.: Richard II and the Literary Arts, 246–248.

⁶³¹ Patricia J. Eberle: The Politics of Courtly Style at the Court of Richard II. In: Glyn S. Burgess – Robert A. Taylor (eds.): *The Spirit of the Court: Selected Proceedings of the Fourth Congress of the International Courtly Literature Society*. Cambridge, U. K., 1985. 175.

⁶³² Dymmok kihagyta azt a bibliai szakaszt, amiben Sába királynője kérdéseket tett fel Salamon királynak, aki egytől egyig mindet meg tudta válaszolni.

⁶³³ Cronin, H. S.: *Rogeri Dymmok*, 295. „Videns autem regina Saba omnem sapienciam Salomonis et domum, quam edificaverat, et cibos mense eius et habitacula servorum et ordinem ministrancium, vestesque eorum et pincernas ac holocausta, que offerebatur in domo Domini, non habebat ultra spiritum. Dixitque regi: Verus est sermo, quem audiavi in terra mea super sermonibus tuis et super sapientia tua,” etc. Et quibus patet, quod ad regem pertinere habere sumptuosa edificata et pulchra, cibaria lauta et decorem uestimentorum, cum ex hiis sapiencia Salomonis vere extitit commendata, que nullo modo fieri potuerunt absque magna industria artificum, non necessario requisitorum ad uictum parvum hominum et eorum abiectum uestimentum.”; Eberle, P. J.: The Politics of Courtly, 175.

Richárdot bibliai párhuzamával „védi”, sőt, gazdagságát Salamon királyéhoz hasonlítja.⁶³⁴ Ebben a kontextusban kiválóan látható, ahogy a bibliai szöveghelyeket egy szerző segítségül hív az adott politikai helyzet alátámasztására – akármennyire kényes is. II. Richárd kortársai számára cseppet sem volt titok, hogy udvartartása óriási méreteket öltött, amiért sokan elítélték a túlzott fényűzést és pompát,⁶³⁵ mivel az adott helyzetben az már a pazarlással volt egyenlő mértékű.

4.3.4. Egy új Roboám? Vagy az éretlen ifjú?

Ahogy Nigel Saul fogalmazta meg, Richárd ugyan igyekezett egy angol Salamon királynak tűnni, de a valóságban mégis inkább egy angol Roboámhoz vált hasonlónak.⁶³⁶ Roboám Salamon fia volt és az ország kettészakadása után Júdea királyává vált. A Királyok könyve szerint rossz döntéseivel csak romlást hozott birodalmára, mivel a nép kérésére nem volt hajlandó csökkenteni az adóterheket, amiket még apja, Salamon rendelt el a fényűző udvartartása miatt. Mivel rosszul határozott, ezért a teológiai értelmezések az éretlen király archetípusának is tartják, aki nem hallgatott a jó tanácsokra.⁶³⁷ Korábban már kitértem rá, hogy II. Richárd megítélésében kikerülhetetlen téma a róla széles körben elterjedt kép, miszerint kortársai a politikai vitákban előszeretettel nevezték ifjúnak, illetve éretlen fiúnak (*adolescens, puer*), ahogy Maidstone is utalt arra, hogy Richárdot ifjúként szokták emlegetni. Ezt a témát Christopher Fletcher alaposan körüljárta, és arra a következtetésre jutott, hogy a politikai retorikában Richárd ekképp történő kritizálása a legkevésbé sem volt konzekvens, hanem egyfelől a középkori közhelyek, másrészt az adott politikai helyzet generálta.⁶³⁸ Vizsgálatom szempontjából az éretlennek bélyegzett király képe összefügg a Richárdról kialakított bibliai hasonlattal, mivel nem csupán Salamon vagy a Háromkirályok bibliai párhuzam tűnik fel a forrásokban rá vonatkoztatva (például majd a bemutatott Wilton diptichon kapcsán), de többször is Roboámhoz hasonlították kortársai. Nem teljesen példa nélküli az angol királyok történetében, mivel már nagyapját, III. Edwardot is nevezték Roboámnak. Fitz Ralph of Armagh püspök egy 1350 körül leírt prédikációjában azt állította, hogy III. Edward azért hasonlít Roboámra, mert elutasította az idősek tanácsát, ehelyett inkább a fiatalokra hallgatott és háborúba vezette a népet, végül

---

⁶³⁴ Saul, N.: *Richard II*, 356.

⁶³⁵ Például Froissart is megemlíti krónikájában Richárd fényűző udvartartását. *Les chroniques de Jean Froissart*. I–XV. Paris, 1869–1975. XIV. 260–261.; Magyarul: Kulcsár Zsuzsanna (vál.): *Froissart krónikája*. Budapest, 1971. 340.

⁶³⁶ Saul, N.: *Richard II*, 465.

⁶³⁷ Buc, P.: *Pouvoir royal*, 693.

⁶³⁸ Fletcher, C.: *Richard II*, 275–280.

ezzel megosztva a királyságát.⁶³⁹ Ehhez hasonlóan a Richárdot befeketítő retorikában szintén visszatérő téma volt, hogy nem hallgatott az idősek tanácsára. Közelebbről megvizsgálva az udvari embereket, a vádak, hogy Richárd udvara szinte csak fiatalokból állt, hamar elhamarkodottnak tűnhet, mivel az átlag életkor 30, de főleg 50 körüli volt és többen is az előző uralkodó tanácsadóiból kerültek ki.⁶⁴⁰ Fletcher rámutatott, hogy valójában Thomas of Wimbeldon domonkos szerzetes 1387-ben elhangzott prédikációjának köszönhetően terjedt el az a hasonlat, hogy Richárd Roboámhoz, Salamon fiához hasonló. Ez a *sermo* nyitánya volt azoknak a retorikai fordulatoknak, amelyekben Richárd ellenfelei a fiatalságát használták fel politikai érvként, hogy a király ellenében foglaljanak állást.⁶⁴¹

1399-ben Thomas Arundel canterbury-i érsek Richárd letételekor elmondott prédikációja olyannyira meghatározó volt a későbbiekben, hogy több változatban is fennmaradt. Ugyan ekkor nem hasonlította Salamonhoz vagy Roboámhoz Richárdot, de a lemondatást a történetírók is különféleképpen kommentálták a bibliai tipológia segítségével, mint Adam of Usk és az *Eulogium* folytatója, akik utaltak is az érsek szavaira.⁶⁴²

Az *Eulogium Historiarum sive temporis* krónika ferences szerzetes folytatója az 1390–1400 közötti eseményekről írva, szintén bibliai alátámasztással utal Richárd karakterére. A zűrzavaros 1399. év őszén a letételét és IV. Henrik megkoronázását követő beszámolóban tér át Richárd jellemzésére. A ferences szerző megjegyezte, hogy Richárd mindent megtett, hogy túlszárnyalja elődeit gazdagságban és elérje Salamon dicsőségét, sőt, Richárdot alattvalói félték is a tizenegyedik uralkodási éve után (1387–1388-tól), noha nem volt utóda. Felsorolja, hogy Richárd kincseiben, játékokban, ruházkodásában, asztala bőségében és a palotákban, amiket építtetett Salamonhoz lett hasonló.⁶⁴³ A kritika

---

⁶³⁹ Fletcher, C.: *Richard II*, 75. 5. lábjegyzet

⁶⁴⁰ Fletcher, C.: *Richard II*, 19–21.

⁶⁴¹ Fletcher, C.: *Richard II*, 278., 158–160.; Richárdról mint zsarnoki Roboámról, ld. 274., 267.

⁶⁴² Fletcher, C.: *Richard II*, 3.; Az alábbiak mind idézik Thomas of Arundel beszédét, ha nem is teljes változatában: Annales Ricardi Secundi et Henrici Quarti Regum Angliae. In: H. T. Riley (ed.): *Johannis de Trokelowe et Henrici de Blaneфорde, Chronica et Annales*. London, 1866. 252–287.; C. Giwen-Wilson (ed., transl.): *The Chronicle of Adam Usk 1377–1421*. Oxford, 1997. 68.; Frank Scott Haydon (ed.): *Eulogium Historiarum sive temporis*. I–III. London, 1858–1863. III. 384.

⁶⁴³ *Eulogium*, III. 384. „Rex Ricardus in divitiis omnes praedecessores suos studuit excedere, et ad Salomonis gloriam pervenire; coepitque plus illis infra regnum post annum ejus xi formidari quamvis prole careret et animo bellicoso. In thesauris et jocalibus, in vestibis et ornamentis regalibus, in quibus vehementer excessit, in splendore mensae, in palatiis quae aedificavit, nullus in regibus eo gloriosior diebus suis.” A krónikarészletet Fletcher abból a szempontból elemezte, hogy a szövegnek ebben a későbbi változatában Richárd ostromozása tovább folytatódott, mi szerint hiányzott belőle a harcias szellem, rámutatva arra, hogy amikor Richárdot politikai ellenfelei letették a trónról, nem hozták fel háborús virtusának hiányát, hanem ismételten kapzsiságára és túlságosan fényűző életmódjára utaltak csupán. Fletcher, C.: *Richard II*, 42.

érezhető, miszerint Richárdnak lemondatásakor nem volt fia, aki örökölhette volna a trónt. Ezzel is csatlakozott azokhoz a beszámolókhöz, amelyek Richárdot férfitatlannak igyekeztek utólag feltüntetni, és a krónikás némileg gúnyos éllel kiemeli, hogy a salamoni dicsőség (*ad Salomonis gloriam pervenire*) ott lebegett Richárd szeme előtt, és az igyekezet, hogy Salamonhoz váljon hasonlónak.

Ugyanakkor Adam of Usk (1377–1421), a walesi születésű krónikás és jogtudós Richárd lemondatása kapcsán Salamon fiához, Roboámhoz hasonlította a regnáló királyt, aki rossz tanácsokra hallgatott és ezért elveszítette a birodalmát.⁶⁴⁴ Adam of Usk egyértelműen átvette Thomas of Wimbeldon széles körben elterjedt felfogását Richárdról, ezzel is kritizálva uralkodását.⁶⁴⁵

Látható, hogy ugyanannak az eseménynek az utólagos értelmezésében a Richárdra vonatkozó Salamon-kép nem tekinthető koherensnek. Míg 1399-ben a király lemondatásakor az *Eulogium* folytatója Salamon (elérhetetlennek tűnő) dicsőségét hozta fel mint Richárd számára követendő példát, Thomas of Wimbeldon kritikájában már nem is Salamonhoz, hanem fiához hasonlította Richárdot, aki elveszítette birodalmát.

4.3.5. Dinasztikus szentkultusz: Hitvalló Edward szerepe és a Háromkirályok-tipológia

Salamon király más, közvetett módon is feltűnt II. Richárd reprezentációjában. III. Henrik dinasztikus szentkultusza kapcsán már volt arról szó, hogy az angolok egyik szent királyának, Hitvalló Edwardnak a kultuszát az angol királyok közül rajta kívül csak II. Richárd támogatta látványosan.⁶⁴⁶ A kultusznak több oka is volt, azon túl, hogy az angol királyi család dinasztikus szentjeként annak támogatójaként tekintettek rá, a szentéletrajza alapján pedig egy békés új Salamonként⁶⁴⁷ még egy aspektus emelhető ki. Egyrésről Katherine J. Lewis tovább gazdagította Richárd preferenciájának (lehetséges) okainak listáját: a hitvalló király szüziessége, de leginkább gyermektelensége az 1390-es évek közepén aktuális téma volt Richárd számára, mivel első feleségétől nem született gyermeke, második hitvese pedig csupán hét éves volt a házasságkötéskor. Így a szűzként

⁶⁴⁴ Giwen-Wilson, C.: *The Chronicle of Adam Usk*, 77–78. „Sed Roboe, Salomonis filio, consilium iuuenum quia insecuto, regnum Israel amittenti, iste Ricardus merito poterit cum suis inuuenibus consiliariis assimulari: tres Regum, duodecim capitulo.” Vagyis Richárdot a tapasztalatlan tanácsadóival, inkább Roboámhoz kellene hasonlítani, Salamon fiához, aki a fiatalok tanácsára hallgatott és elveszítette Izraelt. Saul, N.: *Richard II*, 435–436.; Fletcher, C.: *Richard II*, 19.; Buc, P.: *Pouvoir royal*, 707.

⁶⁴⁵ Saul, N.: *Richard II*, 447.

⁶⁴⁶ Shelagh Mitchell: *Richard II: Kingship and the Cult of Saints*. In: In: Gordon, Dilian – Monnas, L. – Elam, C. (eds.): *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych* (továbbiakban: *Regal Image*). London, 1997. 115–125.

⁶⁴⁷ Saul, N.: *The Kingship of Richard II*, 42.; Mitchell, S.: *Richard II: Kingship and the Cult of Saints*, 115–124.; Saul, N.: *Richard II's Ideas of Kingship*. In: *Regal Image*, 28.

interpretált szentéletű királyhoz való ragaszkodását ez a szempont is motiválhatta.⁶⁴⁸ Konkrét Salamon–Hitvalló Edward–Richárd párhuzam ebben az esetben nem található, de figyelembe véve, hogy mind III. Henrik mind Richárd nevéhez kapcsolódott a salamoni ideál, kettejük kedvelt dinasztikus szentje a kulcs e tekintetben. Edward békessége különösen fontos tulajdonság volt, mivel Richárd elődei – mondhatni – kevésbé pacifista politikát folytattak, ehhez pedig harciasabb szentek vagy példaképek dukáltak, I. Edward számára Arthúr király vagy III. Edward esetében Szent György. Hozzájuk képest Hitvalló Edward a már említett francia- illetve békepártisága miatt Richárd szemében kiemelt figyelmet kapott,⁶⁴⁹ és noha már az 1381-es évektől kezdve kimutathatóak a kultusz első jelei,⁶⁵⁰ elsősorban Richárd első felesége, Anna halála után kezdte el még inkább ápolni Hitvalló Edward kultuszát.⁶⁵¹

Hitvalló Edward tiszteletére jó példa, hogy Richárd a szent sírját rendszeresen látogatta (főleg krízis helyzetekben, így 1381-ben is) a Westminster apátságban. Több ízben ajándékokkal, úgy mint ékszerekkel és díszes ruházatokkal is kiegészítette ezeket az alkalmakat, az apátságot anyagilag is támogatta, hogy a sírját őrizték és gondozzák.⁶⁵² A kultusz támogatásával együtt Richárd az általa tisztelt szentek közül (Szent Edmund, Szent Edward vagy Keresztelő Szent János) leginkább Hitvalló Edwarddal igyekezett önmagát összekapcsolni, például a heraldikai jelvények terén: 1397-ben a saját címerét egyesítette a szentével, aki így szimbolikus téren egyfajta szellemi mentorává is vált.⁶⁵³

A kultusz leghíresebb művészeti példája a II. Richárd koronázását szimbolizáló, de sokkal később, 1395 körül készülhetett Wilton diptichon (London, National Gallery). A diptichon datálását Hitvalló Edward heraldikájával magyarázzák, amit a külső szárnyak egyikén festettek meg, és az is lehet, hogy 1394 után készült.⁶⁵⁴ A datálás egyik problémája, hogy Richárd igen fiatal fiúnak van megfestve a diptichonon, holott ekkoriban, 1396 körül már húszas évei legvégén járt.

A szárnyasoltár baloldali kompozícióján Richárd kedvelt szentjei társaságában térdepel, a jobb oldali szárnyon megfestett Szűz Mária és a gyermek Jézus előtt. Mögötte Szent Edmund, Hitvalló Edward és Keresztelő Szent János (30. kép). A kutatók körében

---

⁶⁴⁸ Katherine J. Lewis: *Becoming a virgin king. Richard II and Edward the Confessor*. In: Sam Riches – Sarah Salih (eds.): *Gender and holiness: men, women and saints in late medieval Europe*. London, 2002. 86–100.

⁶⁴⁹ Richárdot 1399. október 13-án, Hitvalló Edward ünnepnapján mondatták le a trónról.

⁶⁵⁰ Mitchell, S.: *Richard II: Kingship and the Cult of Saints*, 116.

⁶⁵¹ Lewis, K. J.: *Becoming a virgin king*, 89.

⁶⁵² Saul, N.: *Richard II*, 311–313.

⁶⁵³ Mitchell, S.: *Richard II: Kingship and the Cult of Saints*, 117.

⁶⁵⁴ Mathew, G.: *The Court of Richard II*, 47–49.

általánosan elfogadott, hogy a kisebb méretű diptichont Richárd készítette, ami így arról is tanúskodik, hogy Richárd hogyan látta, illetve, hogyan akarta láttatni magát szűkebb környezete számára. Az oltár ikonográfiai értelmezésében elsősorban a Háromkirályok tipológiára utal, Hitvalló Edward tiszteletének mégis az egyik legismertebb emléke, bár a király az oltáron szereplő szentek mindegyikéhez kötődött. E szerint az oltár baloldalán jelen lévő négy személy közül Richárd, Szent Edmund és Hitvalló Edward a Háromkirályokat szimbolizálják, ahogy tiszteletüket teszik a gyermek Jézus előtt.⁶⁵⁵

A Wilton diptichonon kívül Richárd 1385-ben elrendelte a Westminster Hall belső terének felújítását, köztük a déli falon egy tizenhárom szoborból álló királygalériát. A királyi dinasztiákat szimbolizáló első szobor Hitvalló Edwardé volt, mivel egyrészt ő építtette a Westminster palotát, másrészt Richárd személyes kedvence volt a sorozat első tagja. Az utolsó szobor pedig magát Richárdot ábrázolta. Ez a Westminster Hallban 1393-ban megkezdődött újítás egy nagyobb átépítési program részeként azt a célt szolgált, hogy a párizsi királyi Palais-hoz és a Grand Salle-hoz hasonló reprezentatív teret alakítsanak ki az uralkodó számára.⁶⁵⁶

*

Mindezeket áttekintve nehéz lenne pontosan lemérni Richárd azon törekvését, hogy Salamonhoz hasonlóvá kívánt-e válni, például békességben vagy bölcsességben. Richárd reputációja igen ambivalensen értelmezhető, mivel az általa képviselt uralkodási forma (vagy még inkább stílus) és a későbbi befektetések miatt nehezebben ítélni lehet a helyzetét. A vizsgált területek közül, úgy mint az egykori királyi kéziratok közül, az oxfordi MS Bodley 581 sz. kódex témája kifejezetten atipikus. Mivel nem teljesen bizonyos, hogy a kötetet Richárd rendelte meg, így jó esély van arra, hogy a környezetéből készítette számára valaki, akár az említett kincstárnok. A kompilátor egy királytükört készített, amit azután egy álmokkal és jóslással foglalkozó úgyszólván autodidakta tankönyvvé egészített ki. A kötet tanító jellegét kiegészíti, hogy a királytükör elején részben Salamont állította be bölcs példaképnek. Noha Richárd utólag megkárosított portréját is megfestették, ezen a képen Richárd egyáltalán nem hasonlítható Bölcs Károly portréihoz melyeken könyvet olvas vagy tudósokkal vitatkozik, mivel csupán a király reprezentatív hatalmát megjeleníteni kívánó kép. Mindenképpen „gyanús”, hogy a Richárdról elterjedt negatív tulajdonságok ellenében fogalmazott meg a kompilátor tanácsokat, mint például a

⁶⁵⁵ Doina, E.-C.: *Les Rois mages*, 158.

⁶⁵⁶ Mathew, G.: *The Court of Richard II*, 36.; Christopher Wilson: *Rulers, Artificers and Shoppers: Richard II's Remodelling of Westminster Hall, 1393–99*. In: *Regal Image*, 33–60.

kapzsiságot. Maidstone Richárd londoni diadalmenetként megörökített bevonulása során a király megjelenését egyrészt Salamon békességéhez másrészt csak kisebb részt bölcsessége hasonlította, egy békehozó uralkodó képét rajzolva fel. Roger Dymmok ékes példája annak, amikor egy kényes témát ószövetségi párhuzammal alátámasztva lehet megfogalmazni: Richárd pompakedvelését Salamon és Sába királynője történetével indokolta. Noha ez is egyértelmű összehasonlítás, ismételten nem Salamon bölcsessége, hanem gazdagsága volt a minta.

Elemzésemet végül két területtel egészítettem ki. A Roboám-tipológia magába foglalta az ifjú király-képet, amivel gyakorta megvádolták Richárdot (függetlenül a korától), és ez a befeketítő retorika végigkísérte a róla érkező forrásokat. Míg 1399-es lemondatásakor az *Eulogium* folytatója felhozta, hogy Richárd szemel előtt lebegett a salamoni dicsőség (hasonlóan Maidstone koncepciójához), ugyanakkor Adam of Usk Salamon utódával, Roboámmal állította párhuzamba Richárdot, aki a rossz tanácsokra hallgatva veszítette el a birodalmát. Másik kiegészítem Hitvalló Edward kultusza volt, mivel III. Henriken kívül Richárdról volt ismert, hogy előszeretettel támogatta tiszteletét. Edwardot életrajzában is egy békés Salamonhoz hasonlították, és lehetségesnek tartom, hogy Richárd invenciójaként értelmezhető a kultusz fellendítése többek között művészeti téren.

A salamoni példák, noha már számottevő mennyiségben érhetők tetten rá vonatkoztatva, de más bölcsként hivatkozott királyokkal szemben Richárdnál nem látható ezek mögött a koherens, programszerűen kiforrott, tudós műveltségű imázs. Túlzás is lenne azt állítani, mint ahogy Thomas Alfred látta, hogy Richárd Salomonnal való azonosítása az angol király birodalmi ambícióira is utalhat, mint ahogy IV. Károly császárról is ismert volt békeszeretete és bölcsessége.⁶⁵⁷ Noha Richárd politikájában felmerülhetett az Annával kötött házasság révén ennek az aspirációnak a gondolata,⁶⁵⁸ viszont úgy vélem, hogy a dymmok-i és maidstone-i salamoni párhuzam még nem támasztja ezt alá, mint ahogy Alfred véli, és realisabb lehetett volna szimbolikus téren erre az 1382-es bevonulásnál utalni, amikor összeházasodtak.

Jóllehet Salamon mindig pozitív szereplőként kerül elő – az antifigura Richárd esetében Roboám volt –, ezek a hasonlítások nem hatnak meggyőző erővel. Kortársai szemében nem tudásáról vált híressé, és művelődés-, kultúratámogatás terén sem hagyott

---

⁶⁵⁷ Alfred Thomas: *A Blessed Shore. England and Bohemia from Chaucer to Shakespeare*. Ithaca–London, 2007. 91.

⁶⁵⁸ Saul, N.: *Richard II*, 270.

hátra olyan örökséget mint V. Károly. A Wilton diptichonon a Háromkirályok egyikeként ábrázolták, akik nem csupán hatalmat megerősítő ideológiát szimbolizálhattak, de a bölcsességet is. Azzal, hogy Richárd egy salamoni békességéről ismert szent kultuszát támogatta, reprezentációjában a béke szintén fontos szerepet töltött be. A feltehetően saját használatú oxfordi kódex is az okítására szolgált, ráadásul sajátos eszközökkel, mondhatni furfanggal, lehetőleg a külső személyek mellőzésének céljával. Leginkább a luxus és a jog érdekelte, udvarát is elsősorban jogtudósokkal töltötte meg. Igen valószínű, hogy Richárd nem úgy értelmezte a bölcsesség erényét, ahogy elődei tették, de egyetértek Nigel Saullal, hogy talán Salamon gazdagságának és békességének utánzásával így-vagy úgy igyekezett hozzá hasonlóvá válni. Eberle is megjegyezte, hogy Salamon alakjának ismételt felidézése a Richárdhoz köthető irodalmi szövegekben azt sugallja, hogy a bölcsességre az isteni kegy és a királyi hatalom legitimációjaként tekintettek, aminek például egyik jele az MS Bodley 581-es kézirat.

Zárásképpen Richárd azon intézkedésére térek rá, amely kiválóan szemlélteti a király igyekezetét, hogy az önmagáról alkotott kép hosszabb távon is a műveltségét sugallja: a bronzból és márványból készült sírjára a Westminster apátságban a következő generációk számára egy sokatmondó szöveget vésetett magáról (31. kép). A síron körbefutó vers azzal kezdődik, hogy Richárd *prudens et mundus* vagyis okos és kifinomult.⁶⁵⁹ Majd úgy folytatja, hogy *corpore procerus prudens ut Omerus*, vagyis azon túl, hogy magas volt testileg, elméje Homéroszhoz hasonlóan kiváló volt, majd ismét a *prudens* kifejezéssel támogatta meg önmaga méltatását. Ezen felül pártfogolta az egyházat, és nem kímélte azokat, akik a királyi előjogokat veszélyeztették. A síremlék körülményeit a fennmaradt szerződések is dokumentálják, és még első felesége, Anna halála után rendelte meg 1395 körül.⁶⁶⁰ A nyughely éveken át készült és közel ezer fontba került, emellett a végrendeletében a temetése részleteit is rögzítette, mielőtt Írországba utazott. Richárd eredetileg úgy tervezte, hogy egykori feleségével így egy közös, kétszemélyes sírhelyben fog nyugodni a Hitvalló Edward kápolnában, utóbbival hangsúlyozva a dinasztiák közti folyamatosságot. Ennek az elképzelésének gátat szabott Richárd halálának tisztázatlan körülménye, és hogy tizennégy évig nem az angol királyok temetkezési helyén

---

⁶⁵⁹ A teljes szöveg: „Prudens et Mundus – Ricardus jure Secundus, per fatum victus – jacet hic sub marmore pictus. Verax sermone – fuit, et plenus ratione: Corpore procerus – animo prudens ut Omerus. Ecclesie favit – elatos suppediavit, Quemvis prostravit – regalia qui violavit. Obruit hereticos – et eorum stravivit amicos. O Clemens Christe – cui devotus fuit iste” Eberle, P. J.: Richard II and the Literary Arts, 253.; *An Inventory of the Historical Monuments in London*. I–V. London, 1924–1930. I. 31.

⁶⁶⁰ Binski, P.: *Westminster Abbey*, 200–202.

nyugodott Westminsterben, hanem a domonkos Langley apátságban Hertfordshire-ben.⁶⁶¹ Végül IV. Henrik halála után az utód, V. Henrik vitette vissza Richárd holttestét Londonba, hogy immáron teljes királyi pompában újra eltemessék a Westminster székesegyházban.

---

⁶⁶¹ Joel Francis Burden: How do you bury a deposed king? The funeral of Richard II and the establishment of Lancastrian royal authority in 1400. In: Gwilym Dodd – Douglas Biggs (eds.): *Henry IV. The establishment of the regime, 1399 – 1406*. Woodbridge, 2003. 35–54.; Paul Strohm: The Trouble with Richard: The Reburial of Richard II and Lancastrian Symbolic Strategy. *Speculum*, 71 (1996) 87–111.

5. Közép-európai esettanulmányok

5.1. I. (Nagy) Lajos király és a Képes Krónika frontispiciumának ideálja

A Salamon-kép uralkodói reprezentációban betöltött szerepe magyar vonatkozásainak vizsgálatánál, figyelembe véve a szerény forrásadottságokat, a fenti fejezetekkel ellentétben kevésbé lehet átfogó imázs vizsgálatot végezni. Ezért a kisszámú magyar példák közül jelen fejezetemben elsősorban az Anjou-kori udvari könyvfestészet egyik legjelentősebb alkotásának, a *Képes Krónikának* a királyideálját és annak salamoni összefüggéseit járom körül a *frontispiciumból* kiindulva. Mivel azonban más források is fontos adalékokkal szolgálhatnak a magyar királyi udvarban megfigyelhető királyideál alakulásához, ezért bevezetésként röviden bemutatom az *Intelmek* salamoni párhuzamait is.

A magyar forrásokban Salamon elsőként az *Intelmekben* (1010–1020 k.) kapott kiemelt szerepet, akinek bölcs szavai összefonódtak a királytükör tanácsaival.⁶⁶² A négy Salamon-hivatkozás közül már a bevezető első idézete is a bibliai király figyelmeztetése: István Salamon szavain keresztül inti a fiát, hogy hallgasson az atyai intelmekre.⁶⁶³ Állítása nyomatékosítására Roboám történetét idézi fel, aki nem vette figyelembe atyja tanácsait, így végül királysága széthullott.⁶⁶⁴ Az *Intelmek* szerzője Salamont mindvégig a király uralkodását segítő erénnyel, a bölcsességgel hozta kapcsolatba.⁶⁶⁵ Salamon mellett Dávid szavaira is háromszor hivatkozott, és a második esetben a *rex et prophetaként* emlegetett király az igazságos ítélet gyakorlásában ad tanácsot („Király vagy, az igazságosságot szereted.”),⁶⁶⁶ ezzel a szerző a király bírói hatalmának elvi alátámasztására Dávid királyt idézi fel példának. Szűcs Jenő rámutatott, hogy az *Intelmekben* a harminc bibliai idézetből tizenhat az Ószövetségből származik, ezen belül is főleg a Salamonnak tulajdonított könyvek dominálnak. Ez az egész művön áthúzódó – Szűcs szavaival élve – „ószövetségi vezérszólam” és már a prologusban Salamon szájából elhangzó bölcsesség meghatározta

---

⁶⁶² SRH II. 614–621. magyar ford. Kurcz Ágnes: In: Érszegi Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, 1999. 47–55.

⁶⁶³ „[...] az isteni bölcsesség intelme szerint, mely Salamon szájából szól: Hallgass, fiam, atyát intelmére [...]” Érszegi G.: *Árpád-kori legendák*, 47.

⁶⁶⁴ „Salamon fia is, félretéve apja békéltető szavait, gögijében pöffeszkedve kardcsapásokkal fenyegette a népet apja ostromhíntásai helyett, azért sok rosszat túrt el az országában, végül is kivetették onnan.” Érszegi G.: *Árpád-kori legendák*, 48.

⁶⁶⁵ „Ha ugyanis a bölcssekkel jársz, bölcs leszel, ha a bolondokkal forgolódsz, társul adod hozzájuk, szól a Szentlélek Salamon által: „Aki jár a bölcssekkel, bölcssek barátja lesz, nem a bolondokhoz lesz hasonlatos.” És „Te pedig, fiam, valahányszor Isten templomához járulsz, hogy Istent imádd, Salamonnal, a király fiával, magad is király lévén, mindig mondd: „Küldd le [Uram, a bölcsességet] szent egedből, dicsőséged trónjától, hogy munkámban velem legyen és segítsen, és így fölismerjem mi kedves a szemedben [minden időben].” Érszegi G.: *Árpád-kori legendák*, 53., 54.

⁶⁶⁶ Érszegi G.: *Árpád-kori legendák*, 52.

az *Intelmek* műfaját.⁶⁶⁷ Ahogy arra Klaniczay Gábor felhívta a figyelmet, nem meglepő, hogy az *Intelmek*ben kiemelt szerepet élvező Salamon neve is hatással lehetett I. Andrásra fiaí névválasztására, miután Dávid és Salamon után kapták nevüket, de ebben feltehetően orosz és bizánci hatás is kimutatható.⁶⁶⁸ A királytükör mellett Szent István kisebbik legendája⁶⁶⁹ és a Hartvik-féle Szent István legenda is felidézi egy-egy alkalommal Salamon szavait a Példabeszédek könyvéből (Péld. 1,5).⁶⁷⁰ Érdekes, hogy a kora középkori magyar példákban⁶⁷¹ Salamon kizárólag a bölcsesség letéteményeseként jelent meg, és a békesség – ami a bevezető fejezetemben többször is előkerült – itt az *Intelmek*ben nem kapott helyet.

Ezeknél a példáknál nagyobb nyomatékkal bukkan fel Salamon mint bibliai mintakép a *Képes Krónikában* (OSzK, Cod. Lat. 404). A magyarok történetét a honfoglalástól 1330-ig bemutató kódex a művészettörténeti és történeti kutatás egyik legtöbb elemzésen átesett kézírata.⁶⁷² Anélkül, hogy kitérnék a *Képes Krónika* sokat vitatott kérdéseinek részletes bemutatására – többek között a pontos datálására, szerző-szerkesztőjére és miniátorára⁶⁷³ – megállapítható, hogy az 1358-as év tűnik elfogadhatónak és valószínűleg Lajos udvari krónikása, a fehérvári őrkanonok Kálti Márk keze munkájának tekinthető, de ez nem egy lezárt és megoldott kérdés.⁶⁷⁴ Mindezek után

⁶⁶⁷ Szűcs Jenő: Szent István Intelmei: az első magyarországi államelméleti mű. In: Glatz Ferenc – Kardos József (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 1988. 32–53., 34.

⁶⁶⁸ A magyar Salamon király hányattatásairól és nevének jelentőségéről ld. Klaniczay, G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos, 33–35.; Egy 9. századi breton uralkodón kívül a magyar Salamon király volt az egyetlen középkori uralkodó, aki a bibliai előd nevét viselte. Uő. 33–35.

⁶⁶⁹ SRH II. 394.; Péld. 1,5. Kurcz Ágnes magyar fordítása: Érszegi G.: *Árpád-kori legendák és intelmek*, 12.

⁶⁷⁰ „Nem feledve a Szentírást, melyért szerfölött hevült, a megfontoltságot és az igazságot tartotta szeme előtt Salamon szavai szerint: Ha bölcs hallgatja őket, gyarapítja tudását, az értelmes megtudja, hogyan kormányozzon.” SRH II. 434.; magyar ford. Kurcz Ágnes magyar fordítása Érszegi G.: *Árpád-kori legendák és intelmek*, 30.

⁶⁷¹ Gerics József: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo alkalmazásáról a XI. századi Magyarországon. In: Székely György (szerk.): *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 1984. 243–254.

⁶⁷² A *Képes Krónika* művészettörténeti kutatásának fontosabb munkái: Dercsényi Dezső: A *Képes Krónika* és kora. In: *Képes Krónika*. Budapest, 1986. 81–110.; Berkovits Ilona: A *Képes Krónika* művészettörténeti jelentősége. In: Geréb László (ford.): *Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről*. Budapest, Magyar Helikon, 1959. 31–45.; Wehli Tünde: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban. In: Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia (szerk.): *Művészet I. Lajos király korában, 1342–1382, kiállítási katalógus*. Budapest, 1982. 119–132.; Marosi Ernő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Budapest, 1995.; Wehli Tünde (szerk.): Hoffmann Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Budapest, 1992. 223–224.; Jakubovich Emil: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi *Képes Krónika* kora és illuminátora. *Magyar Könyvszemle*, 37 (1930) 382–393.; Wehli Tünde: Itáliai összefüggések: a *Képes Krónika*. In: Marosi Ernő et al. (szerk.): *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. I–II. Budapest, 1987. I. 484–488.

⁶⁷³ A *pictor* személyét illetően még több a bizonytalanság, Hertul fia Miklós vagy Meggyesi Miklós nevei merültek fel, de ez a probléma szintén nem tekinthető megoldottnak. Jakubovich E.: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, 390–393.; Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 32.

⁶⁷⁴ János M. Bak – Ryszard Grzesik: The Text of the Illuminated Chronicle. In: János M. Bak – László Veszprémy (eds.): *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest, 2018. 6–7.

szintén elfogadható az a megállapítás, hogy megrendelőjét, Nagy Lajost személyes és családja érdeklődése motiválhatta, aki maga is a gazdagon díszített kézirat *frontispicium*ának tetején, az udvari méltóságokkal körülvéve trónol.⁶⁷⁵ Az udvari könyvtár reprezentatív példányaként a *Krónika* lehetséges művészeti előképei közül itáliai, cseh és francia párhuzamok merültek fel, viszont ezen hatások pontos elkülönítése máig vitatott,⁶⁷⁶ de szerkesztési elvében a *Grandes chroniques de France* hatása döntő, amely eredményeként a *Krónika* a dinasztikus elődök történetét összefoglaló genealógiai portrészorozat.⁶⁷⁷

Jelen elemzésem a címlap bevezetőjének és ikonográfiájának együttes elemzésére irányul, mivel a szerző a prológu⁶⁷⁸ gondolatmenetét bibliai idézetek segítségével alakította ki, ezért a Salamonnak tulajdonított könyvekből vett idézetek alapján levonható következtetésekre helyezem a hangsúlyt.

A prológu szerzője összesen tizenegy esetben idéz a Bibliából, ebből hétszer Salamon szavait a Példabeszédek könyvéből, egyszer a Bölcsesség könyvéből.⁶⁷⁹ Ezen kívül kétszer Mózes könyvét (5 Móz. 32,39 és 5 Móz. 17,18–20), egy esetben Sámuel könyvét (1 Sám. 2,8) és a Zsoltárok könyvét idézi (Zsolt. 67,36). A kezdeti felütés Salamon szavaival a királyi hatalom isteni eredetét támasztja alá: „Per me reges regnant, ait dominus Deus per sapientem Salomonem Proverbiorum VIIIo capitulo”, vagyis „Általam uralkodnak a királyok – szól az Úristen a bölcs Salamon által a Példabeszédek 8. fejezetében.” (Péld. 8,15).⁶⁸⁰ A szerző ezt követően áttér az isteni fenség és bölcsesség méltatására, majd a híres és magyar királyok hadi tetteinek felmagasztalására (a szerző ezen a ponton akár Dávid királyt is felhozhatta volna példának, mint ahogy az *Intelmekben* is látható volt szerepe, vagy a Marignolli által összeállított *Chronica bohemorum* előszavában). A szerző nyomatékosította, hogy az ellenségeiket megfutamító királyok Isten segítségével aratták győzelmeiket, megismételve a prológu első idézetét a királyi hatalom eredetéről (Péld. 8,15). Kristó Gyula kimutatta, hogy – az általa elfogadott Kálti

⁶⁷⁵ Wehli T.: Itáliai összefüggések, I. 488.

⁶⁷⁶ Wehli T.: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban, 124.

⁶⁷⁷ Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 36.

⁶⁷⁸ A prológu elemzésével főleg Kardos Tibor, Horváth János, Kristó Gyula és Mályusz Elemér foglalkoztak. Horváth János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Budapest, 1954. 268–270.; Kardos Tibor: Kálti Márk Képes Krónikájáról. In: Geréb László (ford.): *Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről*. Budapest, 1959. 14–15.; Mályusz Elemér: Krónika-problémák. *Századok*, 100 (1966) 713–762.; Kristó Gyula: Anjou-kori krónikáink. *Századok*, 101 (1967) 457–504.; A prológu a 15. századi *Dubnici Krónikában* is fennmaradt. HHFD III. 1–3.; Horváth J.: *Árpád-kori latinnyelvű*, 268.

⁶⁷⁹ SRH I. 239–243.; ford. Bellus Ibolya. In: *Képes Krónika*, 5.

⁶⁸⁰ SRH I. 239.; ford. Bellus Ibolya. In: *Képes Krónika*, 5.

Márk – igazodott az általa felvázolt normákhoz Lajos háborúinak leírásakor, azok minden esetben igazságos harcok voltak és a király a zsarnokok elnyomása ellen ragadt fegyvert.⁶⁸¹

Ezt követi egy erénykatalógus, melyben a Példabeszédek könyve alapján ismerteti a kormányzáshoz szükséges négy erényt (Péld. 20,28): az igazságosságot (*iustitia*), a bölcsességet (*sapientia*), a béke(tűrés)t (*patientia*) és a könyörületességet (*misericordia*). A salamoni gondolatok további folytatásaként a címoldal központi alakjára, Lajosra leginkább vonatkozó mondat szerint „A bölcs király trónon ülve (Péld. 20,26) „minden bajt elűz tekintetével” (Péld. 20,8). Azután pedig azt mondja Salamon a Bölcsesség könyvének hatodik fejezetében: „A bölcs” és könyörületes „király támasza a népének” (Bölcs. 6,26), „szétszórja az istenteleneket” (Péld. 20,26), megszabadítja a zsarnokoktól az elnyomott népeket.”⁶⁸² Noha a prológus szövege a magyar királyokra általában is érti, hogy a *rex sapiens* a tyrannosok legyőzője, de ez utal leginkább a címlap egyik kiemelt motívumára, a bölcs király eszméjére⁶⁸³ és ezzel együtt a *frontispicium* tetején trónoló Lajosra. A másik kiemelt virtus az igazságosság – a négy erény közül az első – ami a bevezető záró gondolatában visszaköszön. Mózes könyvéből idézi (5 Móz. 17,18–20): „Isten a királyokról szólván ezt mondja: Akit királlyá választottak, „ha már országának trónjára ült, írja le magának Isten törvényét, tartsa magánál s olvassa élte minden napján, hogy tanulja meg félni Urát, az Istent és megőrizni az ő igéit, amelyeket a törvényben ír elő, hogy sokáig uralkodjék ő maga s fiai” a földön, és legyen része az én dicsőségemben mindörökké.”⁶⁸⁴ Tehát a magyar királyok uralkodásának biztosítéka egyfelől a bölcsesség (kiegészítve a könyörületességgel), aminek záloga a törvények írásba foglalása, és mindez előfeltétele az igazságos uralomnak.⁶⁸⁵

Az előszó eszménye a *rex sapiens*, mivel az általa felsorolt erények közül ezt húzta alá a legjobban és ezt az ideált maga Lajos testesíti meg, egyrészt a későbbi fejezetekben a rá vonatkozó jelzők alapján,⁶⁸⁶ másrészt a prológus a *frontispicium* ikonográfiájával is összhangban van. A címoldalon Lajos felségpecsétekre emlékeztető trónoló portréja alatt

⁶⁸¹ Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink, 492–497.

⁶⁸² „Reges regnant, qui habent iustitie equitatem, sapientie claritatem, patientie tranquillitatem et misericordie pietatem, attestante sacro eloquio Proverbiorum XX capitulo: 'Misericordia et veritas custodiunt regem et roboratur clementia tronus eius.' Et iterum in alio loco dicit scriptura: 'Rex sapiens' sedens 'in solio intuitu suo dissipat omne malum'. Et rursus Salomon ait Sapientie VI capitulo: 'Rex sapiens et misericors stabilimentum populi est', et dissipat impios, subiectos populos a tyrannis eripiendo.” SRH I. 242.; ford. Bellus Ibolya. In: *Képes Krónika*, 5.

⁶⁸³ Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink, 496.

⁶⁸⁴ SRH I. 242. ford. Bellus Ibolya. In: *Képes Krónika*, 5.

⁶⁸⁵ Lehetséges, hogy összefügghet a ténnyel, hogy Lajos uralkodása alatt többször hívtak össze országgyűlést, mint Károly alatt és az 1351-es törvényekkel is.

⁶⁸⁶ Kristó Gy.: Anjou-kori krónikáink, 496.

az A iniciálében a térdelő királyi pár – Lajos és Kotromanics Erzsébet felett – a kezében kereket tartó Alexandriai Szent Katalint ábrázolták (32. kép).⁶⁸⁷ Vizsgálatom szempontjából a címlap harmadik figurája lényeges a P iniciálében: a nimbusszal, és minden bizonnyal koronával ábrázolt fiatal és szakálltalan férfi, aki baljában egy könyvet tart (33. kép). A férfi személye körüli bizonytalanságot a miniatúra sérült állapota is részben indokolja, de azonosítása két táborra osztotta a szakértőket: a szakirodalom eleinte Krisztus alakját⁶⁸⁸ vélte benne felfedezni, de az utóbbi évtizedekben felmerült, hogy az ószövetségi Salamon király is lehet. Megjegyzendő, hogy a P iniciálé alakjának Krisztusként való értelmezését a német-római császárok 10. századi koronája (*Reichskrone*) is alátámaszthatná. Az oktagonális formájú koronán ószövetségi szereplőket – Dávidot, Salamont, Ezékiást és Ézsaiás prófétákat – valamint Krisztust ábrázolták. Az I. Ottó által készíttetett fejéken szintén a *Képes Krónikában* is szereplő mondat (*Per me reges regnant*) szerepel Krisztust és az őt közrefogó angyalok feje felett.⁶⁸⁹ Salamon (34. kép) ugyanakkor a Példabeszédek könyvéből idézett mondatrészt tartja a kezében lévő szalagon: *Time dominum et recede a malo*, vagyis „Féld az Istent és kerüld a rosszat” (Péld. 3,7).

A nimbusszal ábrázolt férfi Krisztusként való értelmezését illető első kritikát Wehli Tünde fogalmazta meg, miszerint a feje mögött hiányzik a Krisztus ikonográfiájára jellemző keresztnimbusz és szakáll nélkül festették meg.⁶⁹⁰ A vitatott személy kilétének értelmezésében új nézőpontot Marosi Ernő hozott, részletesen elemezve a *Képes Krónika* címlapjának ikonográfiai programját a szöveg tartalmával összefüggésben. Arra a következtetésre jutott, hogy a P iniciálé nem Krisztust, hanem az ószövetségi Salamon királyt ábrázolja. Legmeggyőzőbb érve – azon kívül, hogy elsőként vette figyelembe a férfi fején lévő koronát –, hogy miként már fentebb említettem, a miniatúra mellett a szöveg a Salamonnak tulajdonított Példabeszédek könyvéből idéz.⁶⁹¹ Mivel egyfelől a férfi jobb

⁶⁸⁷ Uhrin Dorottya: Szent Katalin mint az uralkodók patrónusa. In: Fábíán Laura – Gál Judit – Haraszi Szabó Péter – Uhrin Dorottya (szerk.): *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2016. 243–262.

⁶⁸⁸ A bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratának 1930-as katalógusa Krisztust ismerte fel benne, majd a későbbiekben Berkovits Ilona és Csapodiné Gárdonyi Klára szintén Krisztust látták az iniciálé szereplőjében. Hermann Julius Hermann: *Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. III. Neapolitanische und toskanische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts*. Leipzig, 1930. 291.; Berkovits I.: A Képes Krónika művészettörténeti jelentősége, 33.; Csapodiné Gárdonyi Klára: A képek, díszítések leírása és magyarázata. In: *Képes krónika*. Budapest, 1964. 51.

⁶⁸⁹ Percy Ernst Schramm: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik: Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert*. I–III. München, 1954–1956. II. 1955. 611–617.

⁶⁹⁰ Wehli T.: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban, 131.

⁶⁹¹ Bölcs Róbert egyik prédikációjában szintén a *Per me reges regnant* bibliai idézettel indított, melyben Krisztus bölcsességét a földi királyok bölcsességével vetette össze, utóbbira Salamont hozta fel példának. Klaniczay, G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos példaképe, 31.

kezének gesztusa egyértelműen a tanításra utal, másfelől Marosi szerint a címlapon⁶⁹² Lajos portréja, Szent Katalin (akit szintén összekapcsoltak a bölcsességgel a középkorban) és Salamon egymásra vonatkoztatva értelmezendők, ahol Salamon és az idézete adják együtt a kulcsot a címoldal üzenetéhez, a *frontispicium* ikonográfiája is a bölcs király jó kormányzásának megjelenítése.⁶⁹³

A *Képes Krónika* P iniciáléja egy vonatkozásban némi magyarázatot igényel. Salamon király középkori ikonográfiája – mely külön kutatás tárgyát képezhetné – a középkor során változó tendenciát mutatott, korszakonként és területenként is eltérő módon ábrázolhatták, így akár fiatal, szakáll nélküli férfiként, szőke vagy barna hajjal, de ugyanúgy találni agg korú, szakállas Salamont is a képi forrásokban. Állandó attribútumai közé tartoztak a királyi jelvények (korona, jogar vagy kard), de könyvet is tarthatott a kezében (időnként a jeruzsálemi templom miniatűr mását is), utalva tanítói szerepére.⁶⁹⁴

Noha meglehetősen nehéz általános tendenciákat kikövetkeztetni Salamon középkori ikonográfiájáról, de az mindenképpen ritka megoldás volt a nyugati és közép-európai ábrázolásain, hogy dicsfénnyel ábrázolták.⁶⁹⁵ A nimbusz még Dávid király ikonográfiájában is szórványosan fordult elő – pedig egyértelműen pozitívabb megítélés alá esett Salamonhoz képest. Hugo Steger megfigyelései szerint a legkorábban az angolszász területeken jelent meg a dicsfénnyel ábrázolt Dávid (míg a kontinensen ez a típusa hiányzott), és a 12. században ismét elkezdték ábrázolni, valószínűleg bizánci hatásra.⁶⁹⁶ A dicsfénnyel ábrázolt ritkább Salamon párhuzamokra a nyugati példák közül itáliai templom ábrázolások jöhetnek szóba, például a román kori szicíliai Monreale székesegyház 12. századi fiatal férfiként és dicsfénnyel ábrázolt Salamon bizánci mozaik-

---

⁶⁹² A *Képes Krónika* bibliai vonatkozásai közé tartozik, hogy címlapjának versóján az S iniciálé auctorportréja szintén vitatott, felmerült Kálti Márk mellett Mózes vagy Petrus Comestor ábrázolása is. Jakubovich úgy vélte, hogy a scriptorpadon kódexet író szakállas férfi alatt a szöveg (*Sicut scribit magister ystoriarum Genesis*) a bibliaíró Mózeset ábrázolja (és nem esetleg Kálti portréját), és egészen Mályusz Elemér 1966-ban megjelent tanulmányáig ez a vélemény volt a mérvadó. Viszont Mályusz úgy vélte, hogy a *magister ystoriarum* utalás miatt nem Mózeset, hanem Petrus Comestort ábrázolja. Jakubovich Emil: Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. *Magyar Nyelv*, 21 (1925) 37–38.; Mályusz E.: Krónika-problémák, 747–749.; Ezt a megállapítást Tarnai Andor is átvette. Tarnai Andor: A *Képes Krónika* forrásaihoz. In: Horváth János – Székely György (szerk.): *Középkori kútfontok kritikus kérdései*. Budapest, 1974. 203–210.

⁶⁹³ Marosi a *frontispicium* ikonográfiai mintaképét az itáliai jó kormányzat képekben látja, elsősorban Simone Martini sienai Palazzo Pubblico falképeiben (1312–1315 k.). Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 48–49.

⁶⁹⁴ Louis Réau: *Iconographie de l'art chrétien, Tome II. Iconographie de la Bible, I.: Ancien Testament*. Paris, 1956. 286–297.; Kerber, B.: „Salomo”, IV. 15–24.

⁶⁹⁵ Párhuzamos példaként egy 14. századi (francia?) zománc ábrázolást lehet kiemelni, melyen talán Salamon király látható koronával és nimbuszsal. Carmen Gómez-Moreno: *Medieval Art from Private Collections*. New York, 1968. 168. sz.

⁶⁹⁶ Steger, H.: *David rex et propheta*, 8.; Ezen felül például egy 1240–1250 k. óraskönyvben Dávidot zenészként ábrázolták dicsfénnyel. Colum Hourihane: *King David in the Index of Christian Art*. Princeton, N. J., 2002. 37., 52.

portréja (35. kép) vagy a szintén 12. századi velencei Szent Márk székesegyház keleti kupolájának mozaikján próféták társaságában (36. kép).⁶⁹⁷

Visszatérve a prológusra, az erénykatalógus az ideális és mindenekelőtt bölcs király típusát Salamon király szavain keresztül mutatta be, viszont nem minden ellentmondás nélkül. Az igazságosan és könyörülettel uralkodó *rex sapiens* ugyanakkor egy hadvezér is, és ez az ellentét átvezet Lajos udvarának a már említett kéziratához, a *Secretum secretorum*hoz, melyet Marosi is bevont vizsgálatába.⁶⁹⁸

A *Secretum secretorum*ot (Oxford, Bodleian Library, MS Hertford College 2)⁶⁹⁹ kodikológiai és stíluskritikai megfontolások alapján szintén a *Képes Krónika* műhely példányának tulajdonítja a kutatás, melynek címlapján (37. kép) ugyancsak Nagy Lajos portréja látható: az aranyozott H iniciálében egy koronával és fegyverzetben, háromnegyed alakban ábrázolt uralkodó áll, jobbujában jogart, a baljában pajzsot tart, melyen egy jobbra néző strucc emelkedik ki, csőrében egy patkóval (38. kép).⁷⁰⁰ A *Secretum* datálását illetően egyrészt a lengyel címert lehetett sokáig kiindulópontnak tekinteni, így 1370 utánra tették a készítését, de ismert, hogy Lajos korábban is használhatta a lengyel címet. Viszont stilisztikai alapon a *Képes Krónika* műhelyében készülhetett, ezért az 1360-as évek tűnnek valószínűbbnek. A kéziratot nem lehet különválasztani attól az eseménytől, hogy Lajos nápolyi hadjárata során Budára hozta Bölcs Róbert könyvtárának egy részét,⁷⁰¹ ahogy arról Giovanni da Ravenna is beszámolt.⁷⁰² A *Secretum* eredetével kapcsolatban az az uralkodó

⁶⁹⁷ Otto Demus: *The Mosaics of San Marco in Venice*. I–II. Chicago, 1984. I. 27. sz.

⁶⁹⁸ Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 50–54.

⁶⁹⁹ Jakubovich E.: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, 382–393.; Dercsényi Dezső: *Nagy Lajos kora*. Budapest, 1990. (reprint, 1941). 35.; Fábíán Laura: Nagy Lajos királytükre: a *Secretum Secretorum*. In: Fábíán Laura – Haraszti Szabó Péter – Lovas Borbála – Uhrin Dorottya (szerk.): *A könyv és olvasója. A 14–16. századi könyvkultúra interdiszciplináris megvilágításban*. Budapest, 77–99.; A *Secretum secretorum* középkori viszonylatban széles körben elterjedt szöveg volt, egy eredetileg 10. századi arab nyelvű, pseudo-arisztotelészi munka fordítása, melyről a hagyomány úgy tartotta, hogy maga Arisztotelész fogalmazta meg levélben Nagy Sándornak, hogy a megfelelő uralkodás gyakorlatáról hasznos tanácsokkal lássa el. Tartalmilag az államvezetés művészetétől, az orvostudományon át a fiziognómiára, egészségmegőrző tanácsokra, alkímiára, talizmánokra, asztrológiára, mágikus kövekre és gyógynövényekre is kiterjednek az egyes fejezetek. Mario Grignaschi: *La Diffusion du Secretum Secretorum (Sirr-al-'asrar) dans l'Europe occidentale*. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 47 (1980) 7–70.; Berges, W.: *Die Fürstenspiegel*, 108–111.

⁷⁰⁰ A *frontispicium* legalján a miniátor három rutapajzsot festett meg: baloldalt a hármas halmon emelkedő kettőskeresztes magyar, középen a magyarországi Anjouk vörössel és ezüsttel vágott sávós és lilomos címere és jobboldalt a sasos lengyel címer kapott helyet. A címerek és a heraldikai jelvények alapján az iniciálé Lajost ábrázolja. Wehli T.: *Régi magyar bibliofilek*, 21.; Wehli T.: Itáliai összefüggések: a *Képes Krónika*, I. 488.

⁷⁰¹ Isabelle Heullant-Donat: *Une affaire d'hommes et de livres. Louis de Hongrie et la dispersion de la bibliothèque de Robert d'Anjou*. In: Noël Coulet – Jean-Michel Matz (éd.): *La noblesse dans les territoires angevins à la fin du Moyen Âge*. Rome, 2000, 689–708.

⁷⁰² „Imo verius dicam librorum dumtaxat residuum fecem. Nempe Ludovicus rex, ultum fratris necem in Apulos tendens, regno invaso, genitorem meum, physicus eius, sanctissimi atque omni sapientia adornatissimi quondam regis Roberti thesauro pretiosissimo librorum regia liberalitate donavit.” Vittore

nézet alakult ki, hogy a hadjárat révén egy Budára került kéziratról másolhatták az oxfordi példányt, melyet erősíteni látszik a tény, hogy Lajos *Secretuma* előtről nincs tudomásunk más példányról az udvarban, és Róbert híres könyvtárában megtalálható volt egy *Secretum*.⁷⁰³ A *Secretum* Lajos portréjáról és a *Képes Krónika* király ábrázolásairól Wehli Tünde hangsúlyozta, hogy a királytükroin Lajos királyt egyszerre ábrázolták fenséges uralkodói mivoltában (erre utal a beállítás és a jogar) és ugyanakkor lovagként is (az öltözete és a pajzs alapján).⁷⁰⁴ Marosi ezzel összefüggésben megállapította, hogy a *Képes Krónika* készítői két alaptípusba sorolható uralkodót festettek meg: az egyikbe tartoztak a bölcsként, bíróként vagy kegyesként ábrázolt uralkodók, a másik alaptípust a fegyverben ábrázolt lovagkirályok jelentik.⁷⁰⁵ A festők egyes esetekben jelentős uralkodókra (így pl. Szent Istvánra, Szent Lászlóra) mindkét formulát alkalmazták. Lajos portréja a *Secretum frontispiciumán* Árpádéra (fol. 7r.) emlékeztet, de a pajzs és a jogar tekintetében II. Géza (fol. 59r.) jöhet szóba. Ebben az értelemben a *Secretum secretorum* királyeszményét maga Lajos testesítette meg.⁷⁰⁶ Viszont ez a portré is felvet némi ambivalenciát, ugyanis Lajost lovagkirályként ábrázoló portréja egy olyan pszeudo-arisztotelészi munka *frontispiciumán* látható, mely könyvnek egyik lényeges tanácsa, hogy az uralkodó kerülje a személyes hadviselést.⁷⁰⁷

A *Képes Krónika* bevezetőjének és a *Secretum* ideáljának elvei visszaköszönnek egy másik Lajos-portréban, Tótsolymosi Apród János küküllei főesperes krónikájában is (1389 k.).⁷⁰⁸ Annak előszava – mely csak Thuróczy krónikájában maradt fent – szintén bővelkedik a változatos bibliai idézetekben, és két dolog szembeötlő. Egyrészt Küküllei is megismétli a salamoni „Általam uralkodnak a királyok” (Péld. 8,15) idézetet, másrészt a prológosba a *Secretum secretorum*ot is beépítette.⁷⁰⁹ A fentebb említett ellentmondás a *Krónika* bevezetőjében, a *Secretum* lovagi ideálja és a kódex mondanivalójának lényege között ismerős Kükülleinél is, mivel hasonlóan ambivalens módon építette be a *Secretum* szövegét. Küküllei egy nagyobb bekezdést és két mondatrészt is átemelt belőle, szó szerinti

---

Nason (intr., ed.): Giovanni Conversini da Ravenna, *Rationarium vite*. Firenze, 1986. 157.

⁷⁰³ Ahogy arra egy prédikációjában is hivatkozott, ld. Pryds, D. N.: *The King Embodies the Word*, 118.

⁷⁰⁴ Wehli T.: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban, 127–128.

⁷⁰⁵ Marosi E.: A reprezentáció kérdése, 522–523.

⁷⁰⁶ Wehli Tünde szerint Lajost III. Bélához, II. Andrásához és kisebb mértékben Károly Róberthez lehet hasonlítani, de fontos rámutatni, hogy az előbb felsorolt királyok mind egy aranyalmát tartanak az egyik, és egy jogart vagy zászlót a másik kezükben. Egyedül II. Géza tart egy jogart és kardot. Wehli T.: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban, 127–128.

⁷⁰⁷ MS Hertford College 2 fol. 31r.

⁷⁰⁸ Elisabeth Galántai – Julius Kristó (eds.): *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum*. I. Budapest, 1985. 160–188.

⁷⁰⁹ Kristó Gyula: A Küküllei-előszó szövegpárhuzamai pápai oklevelekben. In: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs (szerk.): *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Budapest, 2004. 213–215.

megegyezéssel.⁷¹⁰ Mályusz a *Secretum Steele*-féle kiadása alapján hasonlította össze a Küküllei által átvett részeket. Ennek segítségével az eredeti kéziratban lehetőségem nyílt beazonosítani, hogy Küküllei pontosan melyik *folió*król másolt. Ennek bizonyítékeként a leghosszabb idézet mellett igen nagy valószínűséggel magának Kükülleinek a jelzése is olvasható: az átmásolt mondat kezdeténél két betűvel, 'NB' (*nota bene*) jelölte a számára érdekes részt (fol. 9v.) és az átvétel utolsó kifejezésénél *manust*, ismert középkori jelölést rajzolt mellé. Ugyanezen a *folión* a második hasábból választotta ki a számára érdekes szakaszt, de ennél nem található jelölés. A harmadik idézetét Küküllei a 10. *versóról* vette, ennek az oldalnak a tetején is van egy igen hasonló *nota bene*. A legelső *nota bene-manus* jelöléshez hasonló nem található (csupán „NB”, kézfej nélkül), csak két méretében sokkalta kisebb a 10v. és 11v. *folió*kon. Ezek alapján úgy vélem, hogy feltehetően Küküllei János ezt a kódexet használta fel, amikor krónikájához átemelt részeket, sőt jegyzetelt is bele.⁷¹¹ Az átvételről Kurcz Ágnes Mályusz nyomán kiemelte, hogy Kükülleinél egyszerre érződik a lovagi eszmény és az arab-arisztoteliánus ideák összeütközése.⁷¹² Ugyanis az egész előszó a katonai-hadi dicsőséget hirdeti, a jó hírre való igyekezetet, melyet bibliai idézeteivel és Vegetiusra hivatkozva támaszt alá: „Az értelem első dísze a jó hírnév utáni vágy, mert aki valóban vágyakozik a jó hírre, híres lesz és dicsőséges. A hírnév tehát eredendően és önmaga által jut kifejezésre az országglásban, mivel az uralkodást nem maga, hanem a jó hír miatt kívánják. A bölcsesség és az értelem kezdete tehát a jó hír utáni vágy.” És meggyőzés célzatával fűzi hozzá: „Törekedj tehát, ó Sándor, és szeresd a jó hír utáni vágyat, mert nincs érték, nincs kincs, amely képes lenne helyettesíteni a jó hírt.”⁷¹³ Ám a *Secretum secretorum* pont az ellenkezőjét vallja, mondván, hogy a hírnevet nem a harcokban, hanem a hozzáértő kormányzásban kell keresni. Tehát Küküllei úgy emelt át részeket a *Secretumból*, hogy kiragadta őket az eredeti kontextusból, az alapvetően háborúellenes nézőpontból, majd beillesztette a harci sikereket pártoló előszóba. Ezzel az átvétellel pedig Nagy Sándort állította be példaképnek, akinek a neve már önmagában is

---

⁷¹⁰ Küküllei János átvétele a *Secretumból*: „Et primum instrumentum intellectus est desiderium bone fame. Quia qui desiderat bonam famam famosus erit et gloriosus. Et qui ficta desiderat per infamiam confundetur. Fama ergo est quod principaliter et per se ipsam appetitur in regimine. Quia regimen non appetitur pro se scilicet propter bonam famam. Inicium igitur sapientia intellectus est desiderium bone fame. [...] Stude igitur et dilige desiderium bone fame. [...] non est precium, non est thesaurus, qui sibi possit redimere bonam famam.” MS Hertford College 2, fol. 9v., fol. 10v; Küküllei hasonló módon vett át részeket Vegetiustól és Aegidius Romanustól is. Mályusz E.: *Krónika-problémák*, 749–751.

⁷¹¹ Erről bővebben Lajos *Secretum*áról írt tanulmányomban írtam. Fábíán, L.: Nagy Lajos király királytükre, 88–90.

⁷¹² Kurcz Ágnes: *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Budapest, 1988. 206–209.; Mályusz E.: *Krónika-problémák*, 749–751.

⁷¹³ Kristó Gyula (ford.): *Küküllei János: Lajos király krónikája*. Budapest, 2000. 9–10.

vonzóvá tette a művet,⁷¹⁴ és elképzelhetőnek tartom, hogy az antik hős alakja befolyásolhatta Nagy Lajost a Titkok titkának lemásoltatásában az antik hősi alakja.

Milyen következtetések vonhatók le a *Képes Krónika* és a *Secretum frontispicium*ának illetve Küküllei prológiusának elemzéséből? Egyrészt a *Képes Krónika* címlapjának szöveges és ikonográfiai elemzése egyértelműen tükrözi a szerző és a miniátor együttműködését. Másrészt szembevető a *Képes Krónika* bevezetőjének és a *Secretum* ideáljának hasonlósága, a lovagi eszmény vegyítése a bölcsként ábrázolt Salamon király kívánalmaival, és töredékeiben de Kükülleinél is visszaköszönnek (a Péld. 8,15 és a *Secretum* ellentmondásos idézetével), míg az életrajzírónál főként a jó hírnév, a *bona fama* iránti vágyakozás az elsődleges. A biblikus színezetű bevezető Lajosra vonatkozik, akiről ismert, hogy maga is lovagkirály hírében állt, de nem lehet elmenni amellett, hogy a *Krónika* skolasztikus, már-már királytükrökre emlékeztető prológiusának központi gondolata mégsem a hadi dicsőség, hanem a salamoni elvekre felfűzött erénykatalógus, mely a *rex sapiens* eszményét hirdeti. A szerző négy erényben fogalmazta meg az ideális magyar uralkodó ismérveit – *iustitia*, *sapientia*, *patientia* és *miserecordia* – mindegyik igazolását bibliai idézetekkel alátámasztva. A kegyes, igazságos és bölcs király képét árnyalja, hogy a szerző nem felejtette el igazolni a háborúkat, és – Kristó szavaival – élve ez a „háború és béke problémája” úgy vélem, hogy egy ellentmondást kíván elkendőzni. Viszont a *Krónika frontispicium*ának ideálja egy olyan bölcs király, aki nem riad vissza az igazságos és a zsarnokokat legyőző háborútól, ami politikai eszköz annak igazolására, javarészt bölcs Salamon szavai mögé bújtatva. A *frontispicium* ikonográfiája és a prológius szövege egymást igazolják, mindkettő a bölcs király ideálját mutatja be, amit ebben az esetben Lajos testesít meg.

Mályusz a bevezetőben egy döntően 11. századi eszmekört vélt felfedezni, aminek „gondolati tartalma kétségtelenül hozzáillik a XIV. század közepi Magyar Királyság stabilizációs törekvéseihez”.⁷¹⁵ Véleményem szerint a szöveg és az ikonográfiai elemzés alapján is inkább két 14. századi tendencia érvényesül. Az egyik a már fent említett salamoni ideálnak a megjelenése, a másik viszont a lovagi erények szerepeltetése. Visszautalnék inkább Kelly bevezetőjére a Róbertről írt monográfiájában, ahol szemléletesen bemutatta, hogy mekkora ellentmondással vélekedett Róbertről Dante és

---

⁷¹⁴ Steven J. Williams: Two Independent Textual Traditions? The Pseudo-Aristotelian Secret of Secrets and the Alexander Legend. In: Margaret Bridges – Jean-Yves Tilliette (eds.): *Trajectoires européennes du Secret des secrets du Pseudo-Aristote (XIIIe–XVIe siècles)*. Turnhout, 2015. 27–54.

⁷¹⁵ Mályusz E.: Krónika-problémák, 744–745.

Petrarca: míg Dante nem szívlelte Róbertet és ostromozta haszontalan prédikációi miatt, Petrarca pedig éltette a király tudását.⁷¹⁶ Úgy vélem a 14. századi átmenetet mutatja a fenti elemzés is, melyben a lovagkor eszménye még határozottan jelen van, de a salamoni idézetek érvényesülése adja a keretet. Elképzelhetőnek tartom, hogy a nápolyi király könyvtárának és a Róbertről széles körben elterjedt új Salamon-kép hatása érződik a *frontispicium* gondolatmenetén.

Szintén ezt támasztja alá, amire már fentebb utaltam, hogy a *Képes Krónikában* az egyik mintaképet a *Grandes chroniques* szerkesztési elve nyújthatta (a franciák krónikáját 1274-ben a Saint-Denis apátság egyik szerzetese, Primat kezdte meg és V. Károly átszerkesztette), de a címlap szövegében és képi kialakításában már kevésbé. Marosi megjegyezte, hogy a *frontispicium* államelméleti tartalmában és korszerűségében különbözik a valamivel későbbi V. Károly-kori kéziratoktól.⁷¹⁷ Ezt alátámasztja, hogy a szintén V. Károly megrendelésére 1375–1379 körül átalakított *Grandes chroniques* (BnF MS fr. 2813) bevezetője teljesen nélkülözi a királyideál ismertetését, a bevezető a munka témájának felvázolásáról szól.⁷¹⁸

Ami a P iniciálé figuráját illeti, ha a feltehetően itáliai és így közvetve bizánci hatás érvényesülését fogadjuk el a dicsfény értelmezésében, ami nyugaton kevésbé, de Itáliában, bizánci hatásra elterjedt, abban az esetben a felsorolt ikonográfiai párhuzamok jobban alátámasztják a Salamon-interpretációt, akinek a tanítói szerepén van a hangsúly.⁷¹⁹ A címlap ugyan távol áll első ránézésre Bölcs Róbert *Anjou Bibliájának frontispiciumától* vagy V. Bölcs Károly kódexeinek korábbi fejezetekben elemzett salamoni-ikonográfiai programjától. De a prolóógus *rex sapiens* gondolköre és a bölcsesség középkori példaképei, Szent Katalin és Salamon együttesen már utalnak a Lajos-kori ideálra, mely a lovagkorra jellemző hadi dicsőség méltatása mellett szintén szerepet kap a *Krónika* prolóógusában, a *Secretum* királyportréjában és Küküllei előszavában is, és mindezt talán nem abszurd ebben az esetben a magyar viszonyokkal összehangolt gondolkörként értelmezni.

Érdekes módon a nyugati és közép-európai párhuzamokkal szemben nem találunk olyan magyar uralkodót – noha István alapításai,⁷²⁰ Könyves Kálmán tanultsága vagy a

⁷¹⁶ Kelly, S.: *The New Solomon*, 1–2.

⁷¹⁷ Marosi E.: *Kép és hasonmás*, 52.

⁷¹⁸ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84472995>

⁷¹⁹ A Denis Foulechat által készített *Policraticus* fordításban is hasonló módon lehetett bizonyítani Salamon ikonográfiai szerepét. Ld. az V. Károly fejezetet.

⁷²⁰ Pedig a magyar szokásjogi gyűjtemény, a Werbőczy István-féle *Tripartitum* (1514) egy helyen Szent

késő középkorból akár Hunyadi Mátyás⁷²¹ mecénatúrája révén – akik reprezentációjában Salamon prominens példakép lett volna. Lehetséges, hogy a szerény forrásadottság mellett⁷²² a magyar Salamon királyfi hányattatásainak negatív példája (a körülötte kialakult kultusz ellenére) is közrejátszott abban, hogy a magyar királyok esetében Salamon miért nem vált fontosabb modellé az uralkodói minták sorában.

5.2. III. (Nagy) Kázmér lengyel király

Utolsó előtti elemzett példám a közép-európai esettanulmányokon belül már kevesebb vizsgálati lehetőséggel kecsegtet. A lengyelek bölcsként emlegetett uralkodója, III. (Nagy) Kázmér (1333–1370)⁷²³ reprezentációjában első ránézésre csekély Salamon-

---

Istvánt építkezései miatt Salamonhoz hasonlította: „Ez (tudniillik Szent István) miként Salamon, épít és ajándékokkal gazdagít templomokat, gyöngyökkel és koronákkal ékesít keresztek és oltárokat.” Az ószövetségi tipológia nem jellemzi a Hármaskönyvet, de ez a párhuzam azért is különleges, mivel sem Istvánra, sem senki másra nem alkalmaz bibliai hasonlatot. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen – Márkus Dezső: *Werbőczy István Hármaskönyve*. Budapest, Franklin Társulat, 1897. repr. Pécs, 1989. 70–71.

⁷²¹ Kronológiai szempontból késői, így nem képezi elemzésem tárgyát, de ebben a kontextusban mégsem lehet elmenni említés nélkül Hunyadi Mátyás mellett. Bartolomeo di Maraschi castellói püspök és pápai legátus 1483-ban Budán járt és sok adat köszönhető neki Mátyásról, például egy IV. Sixtus pápának írt levele, melyben Mátyást dicsérve azt írta, hogy Salamon dicsősége nem lehetett az övéénél nagyobb: „[...] hunc regem pretiosam supellectilem, pretiosa vasa, ornatum atrium vidi, ut Salomonis gloriam non crederem fuisse majorem.” Mailáth, Johann: *Geschichte der Magyaren*. I–V. Wien, 1828–1849. III. 160.; Többek között a könyvtára és az udvari mecénatúrája révén felmerülhetne reprezentációjában a Salamon-imázs, de jó példa az ószövetségi tipológia művészeti alkalmazására egyik kódexe, melyben új Dávidként jelenítették meg. Az 1490 elején Firenzében készült három kötetes Biblia Psalterium valószínűleg Mátyás legnagyobb kódex-megrendelése lehetett és a befejezetlen sorozatnak csak a harmadik kötet kezdő oldalpárjának miniatúrája készült el nagyrészt (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana Plut. 15. 17. fol. 2v–3r.). A kódex digitális formában elérhető:

<http://mss.bmlonline.it/s.aspx?Id=AWOMriRdIIA4r7GxMYYT&c=Psalterium%20David#/oro/10> (Letöltés ideje: 2019. február 19.). A Pócs Dániel által ikonográfiailag részletesen elemzett oldalpáron Dávid története áll a középpontban, de a miniatúrán Mátyás király VIII. Károly francia király társaságában is szerepel, az ellenségein győzelmet arató királyként. Pócs Dániel: *A Didymus-Corvina. Hatalmi reprezentáció Mátyás király udvarában*. Budapest, 2012. 170–177.; Egy késői terület mégis kapcsolódik Mátyás 16. századi „imázsához”, még pedig a Mátyás-folklórban belül a Salamon és Markalf történetek. A 16. században az országot járó Mátyás anekdotái összekapcsolódtak a Salamon és Markalf történetekkel, így Salamon szerepét ezekben egy idő után Mátyás veszi át. Kutatásomnak nem tárgya Salamon király folklorisztikus hagyományának ismertetése, de megemlíthető, hogy a népszerű Salamon és Markalf történetek legkorábbi latin nyelvű kódexei az 1460-as évekből maradtak fent: a vegyes tartalmú 15. századi (1473 után összeállított) *Béldi-kódex*ben (Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, U2. III. I.) a *Képes Krónika* mellett Salamon és Markalf története is szerepel (fol. 136–140). Kertész Balázs: A 14. századi magyarországi krónika-szerkesztmények utóélete a késő középkorban. *Századok*, 150 (2016) 487.; Ritoókné Szalay Ágnes: Eleink szórakoztató olvasmányairól. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 84 (1980) 650–655.; Kríza Ildikó: Mátyás kultusz és a nemzeti identitás. *Ethnografia*, 119 (2008) 39–54.

⁷²² A salomoni mágia egyik ritkább példája köthető I. vagy II. Ulászló kristálymágiát és imákat tartalmazó könyvéhez. A szintén oxfordi Bodleian Library-ben őrzött kézirat (MS Rawlinson liturg. d. 6.) kompilátora az egyik ima szövegét a Salamonnak tulajdonított *Ars notoriá*ból kölcsönözte, melynek célja az intellektuális fejlődés elősegítése. Láng Benedek: Angyalok a kristály körül: Ulászló király imádságos könyve. *Magyar Könyvszemle*, 121 (2005) 117–139.

⁷²³ Kázmér a lengyel uralkodók közül egyedülként a „Nagy” melléknevet (lengyelül *Wielki*) kapta, de ez a megnevezés valójában csak a 16. századtól terjedt el. Klaniczay, Gábor: The Great Royal Trio: Charles IV, Louis I of Anjou and Casimir the Great. In: Daniela Břizová – Jiří Kuthan – Jana Peroutková – Stefan Scholz (eds.): *Kaiser Karl IV – Die böhmischen Länder und Europa - Emperor Charles IV, Lands of the Bohemian*

ideál rajzolódik ki, de néhány kortársa mégis az ószövetségi királyhoz hasonlóként emlegette.

A Piast-ház utolsó királyának trónra kerülését követő első évtizedei a politikai kiegyezések jegyében teltek helyzete stabilizálása érdekében. Alig tizenhárom évvel koronázása előtt a Lengyel Királyság megosztottsága véget ért Łokietek I. Ulászló (1320–1333) országegyesítő törekvései által, ennek ellenére fia nem egy konfliktust örökölt meg. A Német Lovagrenddel 1333-ban majd 1343-ban is békét kötött, utóbb a kaliszi egyezményben lezárva a Pomeránia birtoklásáért folytatott háborút. A diplomáciai eredmények sorában kiemelkedett az 1335-ös visegrádi királytalálkozó, ahol Károly Róberttel és Luxemburgi Jánossal tárgyalt, a Sziléziáról való lemondás fejében pedig a korábbi ellenséges cseh-lengyel viszonyt is sikerült szövetséggé formálnia.⁷²⁴ Kázmér a Lengyel Királyság területi bővítése érdekében a politikai kompromisszumok után belevetette magát a keleti konfliktusokba – többek között 1340-ben elfoglalta Halicsot, Nagy Lajossal az oldalán a litvánok ellen vonult, és 1351-ben behódoltatta a mazóviai fejedelmet, ami apjának még nem sikerült.⁷²⁵

Kázmér belpolitikája eredményeképp a lengyel kultúra és művészet⁷²⁶ virágzott, ennek két az elemzésemmel összefüggő aspektusát emelném ki. Egyfelől Kázmér kiemelkedően sokat építkezett: a lengyel települések közül nem csupán Krakkó fejlesztésére fordított kiemelt figyelmet (például a waweli dombon épült székesegyházra⁷²⁷), de királyságában 36 védelmi és 46 egyházi jellegű épületet emeltetett. Több mint harminc városban építkezett,⁷²⁸ városokat alapított és azokat fallal vetetett körül. Ezek nagy részét közvetlenül uralomra kerülése után mozdította elő katonai-védelmi

---

Crown and Europe. Praha, 2017. 257.

⁷²⁴ Stanisław Szczur: Az 1335. évi visegrádi királyi találkozó. *Aetas*, 1 (1993) 26–42.

⁷²⁵ Paul W. Knoll: *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320–1370*. Chicago–London, University of Chicago Press, 1972. 121–177.; Paul W. Knoll: Louis the Great and Casimir of Poland. In: Steven Béla Várdy – Géza Grosschmid – László Domonkos: *Louis the Great. King of Hungary and Poland*. New York, 1986. 105–127.

⁷²⁶ A Kázmér-kori művészet egyik érdekes vonása – és a király reprezentációjának biblikus elemei közé is sorolható –, hogy az 1330-as évek pecsét- és érem ábrázolásain Kázmért szarvakkal ábrázolták. Ez a szokatlan megoldás a Mózes-ábrázolásokra jellemző ikonográfiai hatását is mutathatja. Borys Paszkiewicz: Rogi króla Kazimierz. In: Jacek Banaszkiewicz (ed.): *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w.* Warszawa, 1994. 161–167.; Marek Walczak: Casimir the Great's Artistic Foundations and the Court Art of the Luxembourgs. In: Jiri Fajt – Andrea Langer (Hrsg.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich*. München–Berlin, 2009. 536.

⁷²⁷ A lengyelek védőszentjének, az 1254-ben szentté avatott 11. századi krakkói püspöknek, Szent Staniszlónak a kultuszát is támogatta. Agnieszka Rożnowska-Sadraei: *Pater patriae: The Cult of Saint Stanislaus and the Patronage of Polish Kings 1200–1455*. Kraków, 2008. 223–229., 253–257.

⁷²⁸ Walczak, M.: Casimir the Great's Artistic Foundations, 534.; Paul Crossley: *Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great: church architecture in Lesser Poland, 1320–1380*. Krakow, 1985.

céllal, de ugyanakkor nem volt független IV. Károly szintén átfogó építkezéseitől, és a királyi hatalom területi demonstrálásától sem.

Másrészt ismert, hogy Krakkóban 1364-ben egyetemet hozott létre, ám halála miatt az intézmény történetében törés következett be, és csak 1390-ben nyitották meg újra kapuit.⁷²⁹ Az alapítás összefüggött azon igyekezetével, hogy udvarába hívhasson minél több tanult értelmiségit, valamint IV. Károly prágai egyetemalapítása is minden bizonnyal jelentős hatással volt rá, de nem mellesleg a Cseh Királyságból művészek is érkeztek Krakkóba.⁷³⁰ A belviszonyok rendezése érdekében Kázmér 1346–1347-ben elrendelte a korábbi jogszabályok összegyűjtését, ezzel szinte a Kis- és Nagy-Lengyelország életének szinte minden területére kiterjedő törvényeket hozott, amik a későbbiekben is meghatározták a lengyel jogtörténetet.⁷³¹

Az alapításai és építkezései sorát végigtekintve nem meglepő, hogy a Kázmér-Salamon párhuzam egyik prominens – és feltehetően legkorábbi – példája egy több krónikán átívelő hasonlat volt. Krzysztof Ożóg⁷³² hívta fel a figyelmet arra, hogy már a 14. századi (1370 után, de mindenképpen 1382 előtti) krakkói *Kronika katedralna krakowska* (*Chronica ecclesiae cathedralis Cracoviensis*) szövegében nem sokkal Kázmér halála után megjelent a fordulat, hogy Kázmér Salamonhoz hasonlóan sokat építkezett.⁷³³ A rövidebb terjedelmű krónika ismeretlen szerzője – feltehetően egy krakkói kanonok lehetett – a 13–14. század események megírásához korábbi krakkói *annaleseket* és más forrásokat is felhasználhatott, de az 1333–1370, vagyis a Kázmér uralmát összefoglaló részek alapja már saját gyűjtés lehetett.⁷³⁴ Az ismeretlen szerző meglehetősen egyértelmű laudációja – *velut alter Salomon* – nagyban hozzájárult, vagy még inkább megalapozta Kázmér salamoni aspektusát, és ennek jelentősége jobban érthető figyelembe véve azt, hogy a szerző egyfelől senki máshoz nem hasonlította a királyt, de másokra sem alkalmazott hasonló (akár bibliai) dicséretet.

---

⁷²⁹ Paul W. Knoll: Casimir the Great and the University of Cracow. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, 16 (1968) 232–249.; Kelényi Borbála: Magyarországi diákok a Krakkói Egyetemen a középkorban. In: Haraszi Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. 45–47.

⁷³⁰ Walczak, M.: Casimir the Great's Artistic Foundations, 542.

⁷³¹ Oswald Balzer (ed.): *Statuty Kazimierza Wielkiego*. Poznań, 1947.

⁷³² Krzysztof Ożóg: *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*. Kraków, 1995. 57.; Krzysztof Ożóg: *Velut alter Salomon. Wzorce ideowe władzy królewskiej w Polsce za panowania Kazimierza Wielkiego*. In: Marcin Starzyński (ed.): *Kazimierz – Sławny i z czynów Wielki*. Kraków, 2011. Ezúton köszönöm Krzysztof Ożóg-nak, hogy a rendelkezésemre bocsátotta a tanulmányát.

⁷³³ „Hic igitur rex ultra omnes principes Poloniae rem publicam strenue gubernabat; nam velut alter Salomon magnificavit opera sua, civitates, castra, domos muravit.” Wojciech Kętrzyński: *O rocznikach polskich*. Kraków, 1896. 188.

⁷³⁴ EMCh, I. 322.; Bagi Dániel: *Az Anjouk Krakkóban*. Pécs, 2014. 21–22.

Ez a méltatás Czarnkowi János (Janko z Czarnkowa, 1320 k. – 1386) gnieznói főesperes majd királyi alkancellár⁷³⁵ krónikájában⁷³⁶ is olvasható, aki művéhez⁷³⁷ korábbi szöveges forrásokat is feldolgozott, az okleveles anyagok mellett az elbeszélő források közül az említett krónika szövege is a keze ügyébe került. Kázmér leírását olvasva feltűnő, hogy János szó szerint átvette a Kázmér-Salamon párhuzamot, tulajdonképpen az egész fejezet integrálásával.⁷³⁸ Ahogy arra Bagi Dániel is felhívta a figyelmet, Czarnkowi János krónikája nehezen datálható, mivel a 116 fejezetből álló szövegkorpusza nem egységes és több tematikájú részből tevődik össze, melyeket eltérő időszakokban készíthetett. A krónikás a két központi szereplőt – Kázmért és Nagy Lajost – egymás ellentétéként mutatja be: míg Kázmér az igazságos és békeszerető uralkodó, vele szemben Nagy Lajos kormányzatának instabilabb helyzetét emelte ki. Ez az elfogultság abból is fakadt, hogy saját politikai életútjának csúcsát Kázmér uralma alatt érte el, így arra nosztalgiával tekintett vissza, de az 1370-es évektől (Lajos lengyelországi regnálásától) karrierje megbicsaklott, és ez az ellenérzés krónikájában is érezhető.⁷³⁹ Kázmér 1370. október 5-én hunyt el, noha Czarnkowi János noha megemlékezett temetéséről,⁷⁴⁰ de ezzel kapcsolatban nem élt Salamon-párhuzammal, mint ahogy a lengyel történetírás másik megkerülhetetlen alakja, Jan Długosz (1415–1480) krakkói történetíró és kanonok sem. Długosz az *Annales seu cronicae Regni Poloniae* című művében (1455–1480) ugyan átvette Czarnkowi János munkáját, de a Salamon-párhuzamot már kihagyta.⁷⁴¹ Długosz száz évvel később alkotott, és úgy vélem, a humanista műveltségű történetíró számára a Kázmérra vonatkoztatott Salamon-párhuzam már túlzónak hathatott, mivel tartalmilag megőrizte elődje munkáját, de nyelvezetét humanista jellegű szöveggé formálta, és a Salamon hasonlatot már mellőzte.

Nem csupán a lengyel krónikákban maradt fent Kázmér hasonlósága a bibliai királlyal, mivel a Salamon-kép vizsgálat szempontjából kivételesnek számító módon, egy oklevélben is felbukkant a párhuzam. Kázmér Niepołomice-ben a Tízezer vértanú tiszteletére templomot alapított 1358. október 4-én, és az erről tanúskodó oklevél

⁷³⁵ Bagi D.: *Az Anjouk Krakkóban*, 17–28.; Janusz Bieniak: Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku. *Studia Źródłoznawcze*, 47 (2009) 109–144.

⁷³⁶ Jan Szlachtowski (ed.): Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum. In: *Monumenta Poloniae Historica* II. Lwów, 1872. 619–756.

⁷³⁷ A krónika 15 középkori kéziratban maradt fent. EMCh, II. 904.

⁷³⁸ „Hic igitur rex ultra omnes principes Poloniae rem publicam strenue gubernabat; nam velut alter Salomon magnificavit opera sua, civitates, castra, domos muravit.” Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum, 625.; Ożóg, K.: *Intelektualiści w służbie*, 58.

⁷³⁹ Bagi D.: *Az Anjouk Krakkóban*, 18.

⁷⁴⁰ Urszula Borkowska: The Funeral Ceremonies of the Polish Kings from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries. *Journal of Ecclesiastical History*, 36 (1985) 513–534.

⁷⁴¹ Stanisław Gawęda – Antoni Kamiński – Marek Kowalczyk (eds.): *Joannis Długossi Annales seu Chronicae Incliti Regni Poloniae*. IX. Varsoviae, 1978. 349–352.; EMCh, I., 539–540.

arengájában a kancelláriai gyakorlatra nem jellemző módon,⁷⁴² az oklevél legelső mondata szerint az alapításait nézve Kázmér Salamon példáját követte: „Salomonis exemplo”.⁷⁴³ Az oklevelet az 1357 óta krakkói kancellári pozíciót viselő, Janusz Suchywilk (1310–1382) és később gnieznói érsek (1374-től), egyben Kázmér tanácsadója fogalmazta meg.⁷⁴⁴ Felmerülhet a kérdés, hogy miért pont 1358-ban vagy miért pont a niepołomice-i templom alapításánál élt Suchywilk ezzel a párhuzammal? Elképzelhetőnek tartom, hogy a pogány litvánok megtérítésére tett kísérletekkel is összefügghet ez a hasonlat. Kázmér nem minden esetben állt ellenségesen a litvánokhoz, tekintettel például első litván származású feleségére, Anna hercegnőre. Mivel Kázmér kísérletei a litvánok megkeresztelkedésére ekkoriban kudarcba fulladt, 1358 júliusában IV. Károlynak is be kellett avatkoznia a tárgyalásokba, de az év végén ismét megghiúsultak e próbálkozások. 1358 októberében a niepołomice-i templom alapítása mellett egy egyezés is megszületett: a térítés sikertelensége ellenére a mazóviai és a litván határ rendezésében sikerült megállapodásra jutni, melyet Grodnóban 1358. október 8-án írt alá a litván nagyfejedelem, Kestutis és III. Ziemowit mazóviai herceg.⁷⁴⁵ A mazóviai herceg szintén jelen volt a négy nappal korábbi niepołomice-i alapító oklevél kiállításakor, így elképzelhető, hogy a Salamon-párhuzam megfogalmazása összefügg a kancellária azon igyekezetével, hogy Kázmér kegyességét alapításai révén hangsúlyozzák, mintegy ellensúlyozva, hogy a litvánok térítésében nem sikerült eredményre jutnia, vagyis ebben a kontextusban Kázmér az egyház támogatójaként szerepel egy alapítási ceremónia keretén belül.

A késő középkori Lengyel Királyságban főleg Kázmér halála után terjedt el a tanult király ideálja az egyetemi értelmiség terjesztésével,⁷⁴⁶ és Kázmér reprezentációjában a Salamon-ideál is ezt tükrözi, mivel az nem a bölcsességre és műveltségre vonatkozott, hanem alapításaira és építkezéseire. Nem meglepő, hiszen Salamon építkezései (a

⁷⁴² Ożóg, K.: *Intelektualiści w służbie*, 57.; Walczak, M.: Casimir the Great's Artistic Foundations, 536.

⁷⁴³ „Cum domus Dei, hoc est Ecclesia militans, per Christi fideles, presertim reges et principes, Salomonis exemplo, fundari debeat, edificari, dotari ac in suis iuribus conservari, ut in ipsa Deum deuocius suis cum subditis adorantes, bonis temporalibus in pace tranquilla mereantur ab ipso Deo consolari et post uite huius tempora, in Ecclesia triumphante perpetue vite gaudio premiari.” Leon Rzyszczewski – Antoni Muczowski – Antoni Zygmunt Helcel – Julian Bartoszewicz (wyd.): *Kodeks dyplomatyczny Polski*. I–III. Warszawa, 1847–1858. (KDP III) 120. sz. 255.

⁷⁴⁴ „Datum per manus Reuerendi viri dominij Janussij decretorum doctoris Cancellarij nostri Cracouiensis et decanj.” KDP III. 120. sz. 258.; Andrzej Marzec: Sapiientior inter procures Poloniae. Kariera polityczna Janusza Suchywilka h. Grzymała (1336–1374). In: Krzysztof Ożóg – Stanisław Szczur (eds.): *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*. Kraków. 2000. 9–53.; Stanisław Szczur: Powstanie parafii niepołomickiej. *Rocznik Niepołomicki*, 1 (2009) 12–49.; Az oklevél aláírásakor jelen volt többek között a felszentelést végző gnieznói érsek, III. Ziemowit mazóviai herceg, a kancellár és a krakkói püspök is.

⁷⁴⁵ Knoll, P.: *The Rise of the Polish Monarchy*, 161–162.

⁷⁴⁶ Krzysztof Ożóg: The concept Rex illiteratus quasi asinus coronatus in late medieval Cracovian writings. In: Jacek Soszynski – Agnieszka Chamara-Nowak (eds.): *Book versus power: studies in relations between politics and culture in Polish history*. Frankfurt am Main, 2015. 73–89.

jeruzsálemi templom és a palota) a királyok számára már a kora középkori Bizáncban is kedvelt témának számított, viszont ezek alapján Kázmér salamoni ön-imázsáról aligha beszélhetünk. Ez az oldala – feltehetően a IV. Károllyal folytatott versengés hatására – javarészt az egyházi történétíróknak és a királyi kancelláriának köszönhetően maradt fent, ám ez a biblikus reputáció idővel megkopott és a 15. században Jan Długosz két krónikás elődjéhez képest már nem tartotta fontosnak Salamonhoz hasonlítani.

5.3. IV. Károly császár

A 13–14. századi cseh királyideál alapjaiban nem tért el a nyugati ideálok akkori aspektusaitól.⁷⁴⁷ Míg például a *Zbraslavi krónika* (1305–1339 k.) példaképe a kegyes II. Vencel király⁷⁴⁸ volt (kiegészítve a király jellemzését a *iustus* és *pacificus* erényekkel), és Prágai Kozma krónikájának második folytatója II. Ottokárt harcos királynak írta le, s ekként állította példaként mindenki elé, addig a 14. századi cseh ideált elsősorban IV. Károly császár testesítette meg.⁷⁴⁹ Akad néhány elszórt példa arra, hogy a IV. Károly előtti cseh uralkodókat alkalmanként Salamonhoz hasonlították, de ezek elszórt és mennyiségileg csekély jellege miatt nem terjedtek el szélesebb körben.⁷⁵⁰

Az 1316-ban született Károlyt (akkori nevén Vencelt) a Luxemburg-dinasztia második uralkodóját 1355-ben koronázták császárrá Rómában. Édesanyja Přemysl Erzsébet a csehek első dinasztiájának a leszármazottja volt, apja, Luxemburgi (Vak) János (1310–1346) még gyermekkorában a párizsi királyi udvarba küldte fiát. János a fiának választott névvel egyfelől utalt a csehek számára fontos Szent Vencelre és kultuszára⁷⁵¹

---

⁷⁴⁷ Martin Nejedlý: L'idéal du roi en Bohême à la fin du XIVe siècle. Remarques sur le *Nouveau conseil* de Smil Flaška de Pardubice. In: Dominique Boutet – Jacques Verger (éd.): *Penser le pouvoir au Moyen Âge. Études offertes à Françoise Autrand*. Paris, 2000. 247.; Markéta Boubínová: Ideální panovník v představách středověkých autorů doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků. In: Stanisław Rosik – Przemysław Wiszewski (eds.): *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*. Wrocław, 2005. 377–395.

⁷⁴⁸ A *Zbraslavi krónika*, noha elsősorban a 14. századi eseményekre koncentrált, a két szerző, Thuringiai Ottó és Petr Žitavský jóvoltából II. Vencel koronázásáról (1297. június 2.) is fennmaradt beszámoló. A koronázás előtt Vencel VIII. Bonifác pápa áldását kérte, és a krónika szerzője Salamon példáját emelte ki, mi szerint Isten a királyok királya, aki a földi királyokon uralkodik, és Salamon tanúsága szerint minden király és királyi szív Isten kezében van. *Petra Žitavskeho Kronika zbraslavská*. In: FRB IV. 40.; Antonín, R.: *The Ideal Ruler*, 86.

⁷⁴⁹ Nejedlý, M.: L'idéal du roi en Bohême, 248–249.

⁷⁵⁰ A 13. században a cseh költő, Sigeher I. Vencelt (1230–1253) Salamonhoz és Nagy Sándorhoz hasonlította. De II. Přemysl Ottokár udvari költője, Ulrich von Etzenbach a cseh király bölcsességét is Salamonéhoz hasonlította. Antonín, R.: *The Ideal Ruler*, 164., 226–227.

⁷⁵¹ Szent Vencelre a cseh királyok ideáljaként tekintettek kegyessége, igazságossága, békeszeretete és nem utolsó sorban bölcsessége és tanulásvágya miatt. Utóbbi aspektusa főleg a korai legendáiban érvényesült, melyekben még mártír oldala volt domináns, de Prágai Kozmától kezdve a lovagkirály ideál hatott kultuszára egészen a huszita időkig. Klaniczay, G.: *Az uralkodók szentsége*, 147–149.; Szent Vencel kultuszáról IV. Károly idején ld.: Václav Žurek: L'usage comparé des motifs historiques dans la légitimation monarchique

valamint a nagyapára, II. Vencel királyra, ezzel is támogatva a korábbi cseh hagyományokat.

Így Vencel hét éves korától apai nagybátyja, IV. (Szép) Károly (1322–1328) udvarában nevelkedett, akitől új nevét – a Károlyt –, bér mátkozáskor kapta. Ez a névváltoztatás az említett cseh hagyományokkal szemben a francia hatás előtérbe kerülését jelentette.⁷⁵² Annak ellenére, hogy János 36 évig, meglehetősen hosszú ideig ült a cseh trónon, a cseh előkelők és alattvalói nem fogadták el teljesen, így fiával igyekezett ezt a hiányosságot pótolni, például a Vencel névválasztás gesztusával is.

Károlynak a párizsi udvarban a kor egyik kiemelkedő egyházi embere volt a nevelője, Pierre Roger az akkori fécamp-i apát, vagyis a későbbi VI. Kelemen pápa (1342–1352). Károly a párizsi közegben szemtanúja lehetett az új dinasztia, a Valois-ház hatalomra kerülésének és a megerősödésére tett reprezentációs törekvéseknek. A Francia Királyságban ismert volt a dinasztikus elődök szerepének hangsúlyozása (mint például a Nagy Károly-tradíció vagy Szent Lajos kultuszának ápolása⁷⁵³), és Károly számára ez a francia minta hosszabb távon is meghatározó volt, hatása a politikai-vallási reprezentációjában is megfigyelhető a későbbiekben.⁷⁵⁴ Miután az ifjú Károly elhagyta Párizst, apja 1330-ban dél-Itáliába küldte, hogy részt vegyen a politikai-hadi életben és tapasztalatokat szerezzen. 1333-ban visszatért Prágába, az ország siralmas állapotával kellett szembesülnie,⁷⁵⁵ és eltökélte, hogy apját segítve a várost elsőrangú kulturális és építészeti központtá fejleszti. Számos művészi megbízatás fűződik a nevéhez, ízlésén pedig egyértelműen tükröződött azoknak a helyeknek a hatása ahol tartózkodott, így a francia (a párizsi⁷⁵⁶ és az avignoni udvar) mellett, a velencei, és adriai közvetítéssel a bizánci stílus is. Froissart beszámolója szerint 1346-ban apjával együtt vett részt francia oldalon a százéves háború egyik döntő csatájában, és noha Károly túlélte a crécyi ütközetet, apja

---

entre les royaumes de France et de Bohême à la fin du Moyen Âge. Paris, EHESS, 2014 (doktori disszertáció). 148–159.; Kevésbé meggyőzően Antonín a IV. Károly-kori Vencelt ismét inkább egy kegyes és könyörületes mártírnak, semmint lovagnak tartja. ld. Antonín, R.: *The Ideal Ruler*, 186–191.

⁷⁵² A nevet bér mátkeresztapja választotta, ami ezen túlmenően Nagy Károlyra is utal. IV. Károly Nagy Károly kultuszáról ld. Robert Folz: *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'empire germanique médiéval*. Genève, 1973. 423–462.; Žurek, V.: *L'usage comparé*, 185–193.

⁷⁵³ Viszont Szent Lajos kultusza a százéves háború idején alábbhagyott, mert uralkodásakor az angol uralkodóval, III. Henrikkel jó viszonyt ápolt, így vele szemben a harciasabb szentek kerültek előtérbe, mint Szent György. Colette Beaune: *Naissance de la nation France*. Paris, 1985.

⁷⁵⁴ Klaniczay, G.: *Az uralkodók szentsége*, 264–265.

⁷⁵⁵ „Ezt az országot oly elhanyagoltnak találtuk, hogy nem volt benne egy vár sem, amelyik szabad lett volna, ne lett volna elzálogosítva minden hozzá tartozó királyi joggal együtt [...]” Nagy Balázs (ford.): *IV. Károly császár önéletrajza / Karoli IV Imperatoris Romanorum vita ab eo ipso conscripta*. Budapest, 2010. 93. 8. fejezet

⁷⁵⁶ Például Károly részt vett IV. Károly és VI. Fülöp koronázásán, és ennek hatására ő is be akarta iktatni a szent ampullát a cseh koronázási liturgiába, és új koronát is készíttetett. Žurek, V.: *L'usage comparé*, 229–230.

odaveszett.⁷⁵⁷ Károlyt még ebben az évben megválasztották cseh királynak, majd alig tíz évvel később, 1355. április 5-én császárrá koronázták.⁷⁵⁸ Ugyanebben az évben kiadta a cseh szokásjoggyűjteményt, a *Maiestas Carolinát*⁷⁵⁹ és 1356-ban a Német Aranybullát,⁷⁶⁰ kibővítve a választófejedelemek jogait a császárválasztás terén. Apjához képest a cseh nemesek jobban elfogadták Károlyt, de elsősorban régi egyházi kapcsolataira támaszkodott, főleg VI. Kelemen segítségére.⁷⁶¹

A már megvizsgált uralkodók közül IV. Károly uralma több szempontból is beleillik a 14. századi „új Salamonok” sorába. Leggyakrabban Prága érseki székhellyé történő fejlesztését (1344), 1348-as egyetemalapítását,⁷⁶² és összességében meghatározó és kiterjedt mecénási tevékenységét szokás ide sorolni.⁷⁶³ Reprezentációjában és a politikai retorika terén V. Károlyhoz és Bölcs Róberthez hasonlóan IV. Károly is előszeretettel hangsúlyozta a bölcsesség erényét és nem utolsó sorban saját bölcsességét. Önéletírásában is kiemelte Pierre Roger nagyhatású szerepét, miközben megjegyezte, hogy a francia király, IV. Károly nem igazán tudott olvasni.⁷⁶⁴ Míg apjáról a korábbi időkre jellemző harcias és bátor lovagkirály kép élt, IV. Károly (II. Richárdhoz hasonlóan) már eltért ettől a mintától és uralma alátámasztására reprezentációjában a tudás hangsúlyozását is fontosnak tartotta.⁷⁶⁵ Példaként megemlíthető a krónikás Matteo Villani, aki egy audiencia során bölcsként jellemezte IV. Károly válaszait,⁷⁶⁶ és ismert volt, hogy öt nyelven (csehül, franciául, latinul, németül, és egy olasz dialektusban) beszélt. Tanácsadóit elsősorban az egyháziak köréből választotta ki, akik egyrészt tanultabbak voltak a világiaknál, másrészt

---

⁷⁵⁷ *Froissart krónikája, 50–53. (I. könyv)*

⁷⁵⁸ Josef Cibulka (ed.): *Český řád korunační a jeho původ*. Praha, 1934. 76–98.; Andreas Büttner: *Der Weg zur Krone. Rituale der Herrschererhebung im römisch-deutschen Reich des Spätmittelalters*. Ostfildern, 2012. 339–356.; Žurek, V.: L’usage comparé, 226–227.

⁷⁵⁹ A *Maiestas Carolina* szövegében a biblikus modelleket kerülte IV. Károly. Antonín, R.: *The Ideal Ruler*, 161.

⁷⁶⁰ Noha az előszó felidéz bibliai szereplőket és idézeteket, Salamon nincs köztük. *Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356*. In: MGH *Fontes iuris* XI.

⁷⁶¹ Ennek 1346-os szerepéről a későbbiekben lesz bővebben szó.

⁷⁶² Haraszi Szabó Péter: Magyarországi diákok a Prágai Egyetemen a középkorban. In: Haraszi Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szőgi László: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. 12–14.

⁷⁶³ S. Harrison Thomson: Learning at the Court of Charles IV. *Speculum*, 25 (1950) 1–20.

⁷⁶⁴ Eva Schlotheuber: Drugi Salomon i ’mądry król’. ’Teologia władzy’ i praktyka władania cesarza Karola IV (zm. 1378). *Prace Historyczne*, 141 (2014) 623.; Jan Vojtíšek – Václav Žurek: Entre idéal et polémique. La littérature politique dans la Bohême des Luxembourg. *Médiévales*, 67 (2014) 13–20.; Nagy B.: *IV. Károly önéletrajza*, 36–37.

⁷⁶⁵ Robert Suckale – Jiří Fajt: The Circle of Charles IV. In: *Prague, the Crown of Bohemia*, 36.

⁷⁶⁶ Rosario, I.: *Art and propaganda*, 5.

viszont nem élvezte teljes mértékben a cseh világi előkelők támogatását, ami politikai céljaihoz kevésbé nyújtott megfelelő alapot.⁷⁶⁷

Császárként uralkodói modelljei összetettek, megtalálhatók köztük a szentek kultusza mellett a bibliai és hősi példaképek is: Nagy Károly és Szent Vencel kultusza, Salamon mellett Melkizedek, a Háromkirályok-tipológia,⁷⁶⁸ valamint Nagy Konstantin alakja is.⁷⁶⁹ A Luxemburg-háznak is az új dinasztiák kihívásaival kellett szembenéznie: egyfelől megerősíteni a nemzeti dinasztia hagyományait, másrészt a saját „hozott” presztízsükre is támaszkodniuk kellett, ezért Károly uralma alatt a dinasztikus és nemzeti szentkultusz a korábbiakhoz képest központibb szerepet nyert.⁷⁷⁰ A „saját” presztízsz kategóriába sorolható Károly salamoni-aspektusa,⁷⁷¹ melynek az említett modellekhez képest kevesebb figyelmet szenteltek a korábbi kutatások, noha igen elterjedt nézet, hogy a császárt előszeretettel emlegették kortársai új Salamonként. Egyfelől ismert volt, hogy Bölcs Károly mellett IV. Károly is a politikai stratégia egyik eszközének tekintette a róla készült portré képeket. A császárról megközelítőleg 70 kép maradt fent, olyan portrékat is beleértve, amik ma már nem léteznek vagy posztumusz keletkeztek. A Cseh Királyságon kívül a képeket világi és egyházi épületek ikonográfiai programjain belül találták, oltárképeken és kéziratokon (német, francia, osztrák, itáliai területek). A legnagyobb részüket maga Károly vagy udvara rendelte meg, és cseh területeken működő mesterek készítették.⁷⁷² Kérdés, hogy mecénási tevékenysége, portréképei összefüggésbe hozhatóak-e Salamonnal, illetve német-római császárként mutat-e eltérést a Salamon-imázs a többi királyhoz képest?

---

⁷⁶⁷ Suckale, R. – Fajt, J.: The Circle of Charles IV, 35–45.; Rosario, I.: *Art and propaganda*, 120.

⁷⁶⁸ Suckale, R.: *Das Porträts*, 200–201.; További példaként ld. Doina, E.-C.: *Les Rois mages*, 138–141., 279–283., 320–327.; Olga Pujmanová: Portraits of kings depicted as Magi in Bohemian painting. In: *Regal Image*, 247–268.

⁷⁶⁹ Paul Crossley: The Politics of Presentation: The Architecture of Charles IV of Bohemia. In: Sarah Rees Jones – Richard Marks – Alastair J. Minnis (eds.): *Courts and Regions in Medieval Europe*. York, 2000. 99–172, 120–121.; Bauch Jóniással is kiegészítette a biblikus modellek listát. Bauch, M.: *Divina favente*, 188–193.; A *novus David* formula mellett a *novus Constantinus* már a 6. századi Bizánc óta ismert, és a keresztény-római-birodalmi vonatkozást is mutatja, mint a birodalom forrását. Grabois, A.: Un mythe fondamentale, 15.; Kateřina Kubínová: Karl IV und die Tradition Konstantins des Grossen. In: Jiří Fajt – Andrea Langer (Hrsg.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin-München, 2009. 320–327.

⁷⁷⁰ Klaniczay, G.: *Az uralkodók szentsége*, 262–263.

⁷⁷¹ Hubert Herkommer: Kritik und Panegyrik. Zum literarischen Bild Karls IV (1346–1378). *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 44 (1980) 92–93.

⁷⁷² Rosario, I.: *Art and propaganda*, 17.

5.3.1. IV. Károly a kortársak szemében

Ahogy említettem, IV. Károly tudása már kortársainak is határozottan feltűnt, és közvetlen udvari emberein kívül, a külföldiek szemében is egyaránt művelt volt. Petrarca és Károly 1354-ben találkoztak először, és (fennmaradt) levelezésük az ismertebb példák közé tartozik, melyekben a költő rendszeresen méltatta Károlyt tudása miatt.⁷⁷³ Viszont Petrarca Károlynak küldött leveleiben nem találtam olyan esetet, amikor új Salamonnak nevezte volna.

Károly számára az 1346-os év meghatározó volt a császári koronához vezető úton, melynek kiemelt salamoni vonatkozása van és szorosan összekapcsolódott a Luxemburg-ház és a pápaság évekig tartó politikai és ideológiai vitájával is, melyben a Wittelsbachokkal, mégpedig IV. Bajor Lajos császárral (1328–1347) folytatta küzdelmét.⁷⁷⁴ Még azelőtt, hogy 1346. augusztus 26-án Károly a francia oldalon részt vett volna a crécyi csatában, július 11-én Rhensben az addig morva örgrófi címet viselő Károlyt hétből öt fejedelem megválasztotta német-római királynak, felvéve a *rex Romanorum* címet.⁷⁷⁵ A crécyi ütközetet követően Károly hatalmi harca egyre inkább kiéleződött Bajor Lajossal, akinek a terjeszkedése a választófejedelmek határozottabb védekezését váltotta ki. Károlynak a stabil hatalomért még további erőfeszítéseket kellett tennie, és a korszak egyik befolyásos pápája, VI. Kelemen mint a Luxemburgok és így Károly régi támogatója, az 1346. novemberi koronázásával igyekezett őt támogatni.⁷⁷⁶

A Károlyt segítő egyházi támogatás két 1346-ban Avignonban elhangzott prédikációban is megnyilvánult, melyek határozott Salamon-tipológiával Károly ezévi királlyá koronázását kívánták előkészíteni és megalapozni. Károly megválasztása után a koronázás sürgető feladattá vált, melynek kérelméhez Prágából az avignoni pápai palotába menesztett küldöttséget egyik fő támasza és Prága érseke (1344–1364), Arnošt z Pardubic vezette. A delegáció 1346. november 5-én⁷⁷⁷ VI. Kelemen elé járult, hogy az érsek Károlynak a királyi cím birtoklására való alkalmasságát igyekezzen *sermójában* bizonyítani.⁷⁷⁸ Másnap, november 6-án Kelemen pápa erre reagálva egy igen hosszú

---

⁷⁷³ Žůrek, V.: L'usage comparé, 51.; Jiří Špička: Francesco Petrarca travelling and writing to Prague's court. *Verbum Analecta Neolatina*, 12/1 (2010) 27–40.; *A három Villani krónikája* is úgy jellemzi Károlyt, hogy „derekas, bölcs s tekintélyes uralkodó volt”. Bárány A.: *A három Villani krónikája*, 131.

⁷⁷⁴ Kelly, S.: *The New Solomon*, 81–82.

⁷⁷⁵ Jiří Speváček: *Karl IV. Sein Leben und seine staatsmännische Leistung*. Praha, 1978. 198.

⁷⁷⁶ Wood, D.: *Clement VI*, 142–176.

⁷⁷⁷ Jiří Fajt: Charles IV: Toward a New Imperial Style. In: *Prague, The Crown of Bohemia*, 27.; Patze, H.: Salomon sedebit, 1–37.

⁷⁷⁸ *Acta regni Karoli IV.* In: MGH Const. VIII. 138–142.; Az avignoni találkozóról Beneš Krabice is röviden beszámolt krónikájában. *Kronika Beneše z Weitmile*. In: FRB IV. 512.

prédikációban⁷⁷⁹ – melyben szokásához híven a kurrens politikai eseményre beszédes bibliai idézeteket is alkalmazott⁷⁸⁰ –, szintén a bibliai tipológia segítségével méltatta Károlyt, megerősítve ezzel az érsek véleményét.⁷⁸¹ Mind a prágai érsek, mind Kelemen Salamon királyhoz hasonlította a királyt, hogy alátámasszák rátermettségét, ami egy korábban megkezdett előkészítő folyamat betetőzését jelentette, és igen valószínűnek tűnik, hogy a pápa és az érsek előre egyeztettek a szövegeket.⁷⁸²

Arnošt z Pardubic prédikációjának kiindulópontja Salamon anyjának, Bethsabénak Náthán próféta hatására Dávid királyhoz intézett kérése volt, mivel a Biblia szerint az idős Dávid ígéretet tett Salamon megválasztására (1 Kir. 1,17).⁷⁸³ Az érsek a kérelem felvezetése és a Szentszék hatalmának méltatása után Károly alkalmasságának bizonyítására tért át, egyfelől mindenkit biztosítva, hogy Károly választása az előírásoknak megfelelően zajlott, végül pedig Károly családi gyökereit méltatta. E szerint a dinasztia kiváló ősökkel büszkélkedhet, felidézi Přemysl-házból származó anyját, és egészen Szent Vencelig visszavezeti a leszármazását, legitimációját a *beata stirps* révén is bizonyítva. Végül az érsek felsorolta Károly kegyességének jeleit, úgy mint egyházi alapításait, Prága helyreállítását, és nem felejtve hadi eredményeit sem, melyekre szintén akadt példa itáliai éveiből. Ez a prédikáció téma, Bethsabé Dávidhoz intézett kérése, közel ötven évvel később a francia királyi udvarban is előkerült Gerson *Vivat rex* kezdetű *sermójában*.⁷⁸⁴

Másnap, az érseki prédikációra reflektálva VI. Kelemen az egyháztanács előtt megtartott szónoklatát a Királyok könyvéből (1 Kir. 1,35) vett idézetével kezdte, és szintén Salamon királyra hivatkozott: „[Salamon] üljön az én királyi székembe, és ő uralkodjék én helyettem; mert immár meghagytam néki, hogy ő legyen fejedelme mind Izráelnek, mind Júdának.”⁷⁸⁵ Kelemen ezzel a felütéssel önmagát Dávidként interpretálta, aki mintegy atyai szerepben teljesíti ígéretét és hatalomhoz juttatja Salamont, vagyis Károlyt, az ellenfelével, Adonijjával, tehát Bajor Lajossal szemben. Ezzel a kiindulóponttal egyértelművé tette, hogy Károlyt a pápai hatalomnak alávetve mutatja be – akinek szüksége is volt a császári

---

⁷⁷⁹ MGH Const. VIII. 142–163.

⁷⁸⁰ Étienne Anheim: *Clément VI au travail*. Paris, 2014. 135–139.

⁷⁸¹ Hans Patze: 'Salomon sedebit super solium meum': Die Konsistorialrede Papst Clemens' VI. anlässlich der Wahl Karls IV. *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 114 (1978) 6.; Az idézett bibliai részek: 1 Kir. 1,10; 1 Kir. 1,20; 1 Kir. 1,12.

⁷⁸² Patze, H.: 'Salomon sedebit... ', 12.

⁷⁸³ „In te oculi respiciunt totius Israel, ut indices eis, qui sedere debeat in solio. Verba sunt Bersabee ad regem David postulantis regnum filio suo Salomoni, et habentur in Reg(um) tertio, primo capitulo.” MGH Const. VIII. 138.

⁷⁸⁴ Ld. a VI. Károly francia királyról szóló fejezetben.

⁷⁸⁵ „Salomon sedebit super solium meum, et ipse regnabit pro me, illique precipiam, ut sit dux super Israel.” MGH Const. VIII. 143.

támogatásra (ugyanakkor a pápának is Károlyra, *defensor Ecclesiae*-ként).⁷⁸⁶ Ezt követően Kelemen Károly alkalmasságát az ószövetségi tipológiával pontról pontra támasztotta alá. Az érsek *sermójához* képest a pápa lényegesen részletesebben fejtette ki a salamoni párhuzamot, melyet a pápai hatalom elemzésével fejezett be. Az alábbiakban csak azokat a részeket mutatom be,⁷⁸⁷ melyekben Kelemen Salamon és Károly között vont párhuzamot, de a prédikáció kiválóan megvilágítja a Salamon példaképében rejlő ellentmondásokat, erényei mellett hibáira is rámutat.

Szerkezetileg a pápa négy részre bontotta eszmefuttatását: 1. elsőként Károly alkalmasságára (*ydoneitas et sufficientia*); 2. nemességére és kiválóságára (*nobilitas et excellentia*); 3. tekintélyére és kitűnőségére (*auctoritas et excellentia*); 4. annak hasznosságára és előnyére, ami miatt úgy kell uralkodnia mint ahogy (Salamon) uralkodott Izraelen (*ut sit dux super Israel*). Salamon tulajdonképpen az első résznek a központi szereplője,⁷⁸⁸ melyet Kelemen további három kategóriára osztott fel, megvizsgálva, hogy Salamon mely aspektusai szolgálhatnak mérceként Károlynak, milyen vonatkozásokban múlta felül Károlyt és végül Salamon hol hibázott uralkodása alatt.⁷⁸⁹

Salamon és Károly négy vonatkozásban hasonlítanak, elsőként a kereszténység és az egyház támogatásában, egész pontosan a templomépítkezésben és alapításokban, ahogy Károly Prágát érsekséggé tette.⁷⁹⁰ Másodikként a tudás és ítélőképesség tekintetében, melyek az uralkodáshoz szükséges erények.⁷⁹¹ A harmadik terület a helyes döntés, az igazságosság, de tulajdonképpen ebben a szakaszban is a Példabeszédek könyvéből vett idézetekkel alátámasztva értekezik a bölcsességről.⁷⁹² Végül a negyedik erénypáros a kegyelem és az együttérzés, melyekre a pápa szerint majdhogynem leginkább szüksége lehet a jó uralkodónak.⁷⁹³

Szintén négy erény köré építette fel Kelemen azokat a tulajdonságokat, melyekben Károly meghaladta Salamont: tudásában, felfogóképességében (*limpitudine scientie et cognitionis*; utalva itt rendkívüli nyelvtudására), gazdagságában (*plenitudine pecuniarie*

---

⁷⁸⁶ Diane Wood: *Clement VI: The Pontificate and Ideas of an Avignon Pope*. Cambridge, 1989. 142–177., 166.

⁷⁸⁷ Részletesebb elemzésért ld. Patze, H.: 'Salomon sedebit super solium meum', 1–37.

⁷⁸⁸ MGH Const. VIII. 142–149

⁷⁸⁹ MGH Const. VIII. 144–145.

⁷⁹⁰ „Sicut enim Salomon totus fuit intentus ad edificium templi et ornamentorum eius et gloriam ipsius, sicut dicitur III. Reg. V. usque ad VIII. et inclusive, sic noster electus, sicut pridie archiepiscopus declaravit, tam in fundatione novi collegii in castro Pragensi [...]” MGH Const. VIII. 145.

⁷⁹¹ „Secundo dico, quod adequatur in certitudine prudentie et discretionis.” MGH Const. VIII. 146.

⁷⁹² „Tertio dico, quod noster electus adequatur Salomoni in rectitudine iustitie et distributionis.” MGH Const. VIII. 146.

⁷⁹³ „Dico quarto, quod noster electus adequatur Salomoni in teneritudine clementie et compassionis.” MGH Const. VIII. 147.

possessionis; ezen a ponton a pápa is elismeri, hogy míg Salamonra Dávid kincseket hagyott, János Károlyra főleg adósságot), családja nagyságában és mondhatni udvarában (*amplitudine familie et ordinationis*; Sába királynő példáját idézi fel röviden) és végül a békés kormányzásban (*dulcedine quiete et pacifice gubernationis*).⁷⁹⁴ Ezt követi tulajdonképpen ismét egy felsorolás azokról, amikben tútesz Károly Salamonon, de ezúttal a hangsúly az ószövetségi király hibáin van. Egyrészt Salamon házasságait tekintve aligha tartható a fegyelem példaképének (*puchritudine coniugalis continentie et incorruptionis*); másrészt kitartásban is Károly a mérvadó (*longitudine perseverantie et durationis*); a harmadik a hit iránti hűség (*celsitudine divine adorationis*) és végül a negyedik a háborús tapasztalat (*fortitudine corporalis et bellice experientie et exercitationis*), melyben szintén egyértelműen túlszárnyalta Salamont.⁷⁹⁵ A három kifejtett elemzésből kettő egyértelműen arról értekezik, hogy Károly túltett Salamonon, egyikben pedig összehasonlíthatóak.

Végezetül miután Kelemen kifejtette a Károly és Salamon közti hasonlóságokat, a császár-pápa közti hatalmi egyensúly kényes kérdésére tért át, mely fontos pápai szempontot közvetít. Kelemen ismét az Ószövetségre hivatkozva állítja, hogy a császárnak mindig igazodnia kell az egyházhoz, ezzel végeredményben Károlyt a pápai hatalomnak alárendelve mutatja be. Úgy is értelmezhető, hogy Kelemen a prédikációjában bemutatta Károly alkalmasságát, de viszonzásképpen a végén (és időnként a *sermo* egészében elhíntve) elvárásait sem felejtette el felsorakoztatni. Ehhez elsősorban Saul és Sámuel esetét emelte ki, mi szerint, míg a király hallgatott Sámuelre, addig megfelelően tudott uralkodni.⁷⁹⁶ Azzal, hogy Kelemen a prédikációjában Salamon királyt tökéletlennek mutatta be, lehetőséget teremtett Károly számára, hogy addigi tetteivel és kiválóságával felülmúlja az ószövetségi királyt.⁷⁹⁷ A német szakirodalom sokáig Kelemen „bábjaként” tekintett Károlyra, – és noha az utóbbi pár évtizedben árnyaltabb lett a kép⁷⁹⁸ – a november 6-i dátum nagyban hozzájárult ehhez, ugyanis Károly nem a november 26-i koronázásának a dátumától, hanem a pápai engedély megadásától számította uralkodását.⁷⁹⁹ Húsz nappal Kelemen prédikációja után Károlyt megkoronázták, de a hagyománnyal ellentétben Aachen helyett csak Bonnban tudták megtartani a ceremóniát, mivel a város Bajor Lajos uralma alá tartozott. Károly helyzetének megszilárdulását Bajor Lajos 1347. október 11-én

---

⁷⁹⁴ MGH Const. VIII. 148.

⁷⁹⁵ MGH Const. VIII. 149.

⁷⁹⁶ MGH Const. VIII. 154–155.

⁷⁹⁷ A pápa Salamonon kívül Nagy Károlyt is követendő példának állította be Károly számára. MGH Const. VIII. 146., 161.; Žurek, V.: L’usage comparé, 190–191.

⁷⁹⁸ Šmahel, F.: *The Parisian Summit*, 70.

⁷⁹⁹ Wood, D.: *Clement VI: The Pontificate*, 159.

bekövetkezett halála is elősegítette, kikövezve útját a császári cím elnyeréséhez, amit nyolc évvel később tudott megszerezni.

Noha kronologikusan nem, de tematikáját tekintve nagyon is releváns, hogy Károly 1378. november 29-én hunyt el, temetésére pár héttel később, december 15-én került sor Prágában, miután a városban december 11-től egy napokon át tartó ünnepélyes menetben kísérték utolsó útjára a császárt.⁸⁰⁰ A temetési misét Jan Očko z Vlašimi prágai érsek (1364–1379) tartotta, és aznap két prédikáció hangzott el az elhunyt tiszteletére. 1378. december 14-én és 30-án Heinrich von Wildenstein püspök szintén prédikált Károly tiszteletére, utóbbi szövegében Salamont ugyan tudása és gazdagsága (*prudenciam et divicias Salomonis*) és a Prédikátor könyvéből (47,15) idézve békés uralkodása miatt megemlítette (amellett, hogy mindkét *sermó*ban bőségesen idézte a Salomonnak tulajdonított bibliai könyveket), de nem kapott központi szerepet.⁸⁰¹ Az első prédikátor személye – Adalbert Ranconis de Ericinio teológus – személye vitán felül áll, ám a kutatók sokáig úgy tartották, hogy az elhunyt császár bölcsességéről a másik prédikáció Jan Očko z Vlašimi nevéhez fűződik. Ám az ő személye kétséges, és több jel is arra mutat, hogy valójában utóda, Jan z Jenštejna (1379–1396) prédikált aznap. A kérdés tisztázását nehezíti, hogy a két egyházi személy keresztnéve is azonos, ráadásul időben egymást követően viselték a prágai érseki címet. A Jan z Jenštejna mellett szóló érvek egyike, hogy a temetési prédikáció szövegét tartalmazó kézirat egyben más prédikációit is tartalmazza. Šmahel amellett érvel, hogy Jan Očko z Vlašimi 1379 március elejéig hivatalban volt, és noha a temetési szertartásban mindketten közreműködtek, valószínűbb, hogy már utóda tartotta meg a prédikációt.⁸⁰² Ez a *sermo* nem csupán bővelkedik bibliai idézetekben, de Jan z Jenštejna egy hosszabb laudációban Károly bölcsességét akképp dicsérte, hogy Salamonhoz hasonlította az elhunyt császárt. Ezzel nemcsak konkrét párhuzamot vont, de úgy véli, hogy Károly Salomonnál is bölcsőbb volt (*sapiencior Salomone*), mivel olyan tudás birtokában is volt, amit a bibliai király nem ismert,⁸⁰³ és mert Salomonnal szemben

---

⁸⁰⁰ Klaniczay, Gábor: The Great Royal Trio: Charles IV, Louis I of Anjou and Casimir the Great. In: Daniela Břízová – Jiří Kuthan – Jana Peroutková – Stefan Scholz (eds.): *Kaiser Karl IV – Die böhmischen Länder und Europa - Emperor Charles IV, Lands of the Bohemian Crown and Europe*. Praha, 2017. 263.

⁸⁰¹ Helmut Bansa: Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 24 (1968) 187–223., 220.

⁸⁰² František Šmahel: Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.? *Studia mediaevalia Bohemica*, 2 (2010) 215–220.

⁸⁰³ Vojtíšek, J. – Žurek, V.: Entre idéal et polémique, 16–17. „Primo ipse habuit spiritum sapientie: ipse enim fuit sapiencior Salomone, quod probari potest indiciis et argumentis multis. Primo illud enim, quod scivit Salomon, hoc perfectissime scivit serenissimus princeps noster, videlicet libros suos. Salomon autem ignoravit, que iste scivit: ergo probatur, quod iste plus scivit quam Salomon. [...] Nec sapiens ideo dicitur fuisse Salomon, qui in fine insipiens et dampnacioni eterne se tribuit, prout opinio maior tenet, sed insipiens

háború nélkül tudta a békét biztosítani.⁸⁰⁴ Ez a megoldás – miszerint az elhunyt király felülmúlja Salamont is – gyakori volt az uralkodókat támogató egyháziak körében, elég itt gondolni IX. Lajos kanonizációjára, melynek során Jacques de Lausanne is Lajost felmagasztalva hangsúlyozta, hogy Salamon királyon is túltett.⁸⁰⁵ Jenštejna Károlyt tudós császárként írja le, aki jártas volt a teológiában, értett a zsoltárokhoz és prédikációkat is írt, illetve Salamont és Károlyt is templomépítőként mutatja be, és kiemeli, hogy Károly több nyelven is beszélt.⁸⁰⁶

Károly salamoni műveltségű oldalának laudációja az irodalomban is nyomot hagyott. Egyfelől a fejedelmi udvarokban sűrűn megfordult Műgelni Henrik (1319 k. – 1380 k.) neki dedikálta a *Der Meide Kranz*⁸⁰⁷ (1355 után) című allegorikus költeményét, melynek IV. Károly a tulajdonképpeni főszereplője. Noha Műgelni Henrik életéről viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk, az önmagát *meisternek* nevező költő IV. Károlyhoz fűződő viszonya és egyáltalán életpályája is javarészt munkáin keresztül deríthető ki.⁸⁰⁸ A *Der Meide Kranz*-ban a tizenkét megszemélyesített tudomány és művészet verseng egymással, hogy elnyerjék a címadó Szűz diadémját. Károly a vitában döntőbíróként jelenik meg, és végül a Filozófia és a Teológia rivalizálásában (talán nem is annyira meglepő módon), a Teológia mellett dönt.⁸⁰⁹ Henrik az ószövetségi tipológia segítségével hosszú listán keresztül sorolja, hogy Károly kikhez mérhető, többek között bölcsességében Salamonhoz is (*sin wisheit ich hern Salomon geliche*).⁸¹⁰ Anélkül, hogy a

---

ideo merito nominatur, ita in veritate, quod serenissimus princeps noster sapienciam immediate pre participibus suis a domino habuit: magnum enim eum fecit in Israel et victoriam dedit illi dominus omnipotens.” *Sermo factus per dominum Johannem archiepiscopum Pragensem post mortem imperatoris Caroli IV.* In: FRB III. 423–432., 427. A *Fontes Rerum Bohemicarum* kiadásban a prédikáció szövege Jan Očko z Vlašimi neve alatt található.

⁸⁰⁴ Schlotheuber, E.: Drugi Salomon, 613–633., 629.; Eva Schlotheuber: Der weise König: Herrschaftskonzeption und Vermittlungsstrategien Kaiser Karls IV. (+1378). *Zeitschrift für Luxemburger Geschichte*, 63 (2011) 265–279.

⁸⁰⁵ Ld. 3.1. fejezetet.

⁸⁰⁶ „Quinto ipse habuit spiritum sciencie. Nam ut bene notum est, ita doctus fuit, quod sciens et magister in theologia putaretur. Nam psalterium in aliquibus locis pulcherrime exposuit, similiter ewangelium et oraciones et alia magistralia similiter componebat, sepius cum magistris, doctoribus et aliis scientificis conferebat disputando.” *Sermo factus*. FRB III. 427.

⁸⁰⁷ Karl Stackmann (Hrsg.): *Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln. Erste Abteilung: Die Spruchsammlung des Göttinger Cod. Philos. 21. I–III.* Berlin, 1959. II.

⁸⁰⁸ Bagi Dániel: Az oroszlán, a sas, a szamár és az Igaz Mester. Műgelni Hengrik két magyar krónikájának keletkezési körülményei. *Századok*, 152 (2018) 596–601.

⁸⁰⁹ Lena Oetjens: Charles IV and Learned Order: The Discourse on Knowledge in 'Der Meide Kranz'. *Acta Universitatis Carolinae*, 55 (2015) 141–152.

⁸¹⁰ Bátoróságban Saul fiához, Jonathánhoz és Júdás Makkabeushoz hasonlít, szelídségben (*mild*) Noéhoz, Józsuéhoz (*geloubig wie Josua*), Jósiáshoz (*geistlich*), Mózeshez és Manasszéhoz (*demütig*) és Dávidhoz (*seinem Reich ist Karl an gotes lieb ein Vorbild wie David*). Bauch, M.: *Divina faventia*, 74–75.; Annette Volting: *Heinrich von Mügeln. „Der Meide Kranz” a commentary.* Tübingen, 1997. 308–309.; Stackmann,

mű bővebb elemzésébe bocsátkoznék (egyszeri Salamon párhuzama miatt és viszonylag kisszámú kéziratos hagyománya miatt⁸¹¹), megjegyzendő, hogy ismert volt Károly teológiai irányultsága, és a költeményben szereplő „fikcionalizált” Károlyt Henrik tanultként ábrázolja, aki tudásánál fogva méltó a tudományok vitájának eldöntésére, de a teológia elsőbbsége nyilvánvaló a császár szemében.

Mügelni Henriken kívül a híres költő, Guillaume de Machaut (1300 k. – 1377) V. (Bölcs) Károly kérésére 1370 körül⁸¹² megírt verses krónikájában, a *Prise d’Alexandrie*-ban, Lusignan Péter ciprusi herceg életéről írt művében hosszan dicsérte IV. Károly erényeit és tetteit. Machaut Károly apjának, Jánosnak a szolgálatában is állt az 1324-es évektől, és még sokáig elkíserte hadjárataira, és őt egy klasszikus lovagkirályként mutatja be. Machaut az 1350–1360-as években már a francia udvar felé fordult, és 1361-től Károly *dauphin*, a későbbi V. Károly szolgálatába állt.⁸¹³ Ugyan ez a krónika nem tartozik Machaut munkásságának közismertebb költeményei közé, de a szöveg 22 db 14–15. századi kéziratban maradt fent.⁸¹⁴

A közel 9000 soros rímes költemény Péter a szaracénok ellen vívott alexandriai küzdelmeibe ad betekintést 1365-ben. A herceg méltatása mellett Machaut más hősöket is felsorakoztat, és a tökéletes ideálok közé sorolja Godefroy de Bouillon-t, Szent Lajost, Luxemburgi Jánost és magát IV. Károlyt is, aki viszont a lovagi példaképek sorából igencsak kilóg. Károly bemutatása egy egyértelmű Salamon-imázst is mutat, mivel Károlyt új Salamonnak nevezte, („qu’il est le nouveau / Salomon”), és más példaképhez egyáltalán nem is hasonlítja.⁸¹⁵ Míg Pétert a harcos bibliai hősökkel állítja párhuzamba, aki a

---

K.: *Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln*, II. Nr. 20.

⁸¹¹ Négy kézirata ismert, a legkorábbi 15. század legelején készült. Volfing, A.: *Heinrich von Mügeln*, 1–9.

⁸¹² D. G. Lanoue: *La Prise d’Alexandrie: Guillaume de Machaut’s Epic. Nottingham Medieval Studies*, 29 (1985) 99–108., 104.

⁸¹³ Sophie Hardy: *Edition critique de la Prise d’Alexandrie de Guillaume de Machaut. Littératures. Université d’Orléans*, 2011. 79–81. (doktori disszertáció)

⁸¹⁴ Hardy, S.: *Edition critique de la Prise d’Alexandrie*, 12.

⁸¹⁵ „On ne porroit en nulle terre / Nul plus sage homme de li querre / C’on dit ça ert dela les mons / Que c’est li secons Salemons.” Louis de Mas-Latrie (éd.): *Guillaume de Machaut, La Prise d’Alexandrie ou chronique du roi Pierre Ier de Lusignan*, Genève, 1877. 31. (990–992).; Hosszabb részlet IV. Károlyról Hardy kiadásában: „On ne pourrait trouver nulle part ailleurs / un homme plus sage que lui, car on dit ici et / au-delà des montagnes qu’il est le nouveau / Salomon: il aime Dieu et honore, respecte, / sert et estime la sainte Eglise; il rend la / justice avec équité, que cela plaise ou non, / et il ne tient compte ni de l’amitié ni de la / haine, que ce soit un frère, un fils, un voisin / ou une voisine, un grand ou un petit, car il / rend la justice à tous avec équité et loyauté; / c’est pourquoi il vit en paix, et que personne / ne s’oppose à lui. Il a fondé plusieurs / églises qui sont très richement dotées: / Chartreux, Mendians et chanoines, nonnes / cloîtrées et moines. Il n’est ni cruel, ni sans / pitié, mais doux et charitable, plus qu’une / tourterelle ou une colombe, ou un ami / sincère envers sa belle / amie; et il n’y a / personne qui ne l’ait rencontré qui / ne lui donne l’ensemble de ces / qualificatifs. Jamais Nature ne put créer un / homme si humble à l’égard de tous, avec / son intelligence et sa richesse, sa grande / puissance et sa noblesse [...]” Hardy, S.: *Edition critique de la Prise d’Alexandrie*, 30–31.

keresztes hadjárataival erősítette a kereszténységet, addig Salamonhoz hasonlóan IV. Károly is ismert volt igazságosságáról és alázatáról, és példamutató keresztény fejedelemként számos templomot alapított, támogatta a vallásos közösségeket.⁸¹⁶ Machaut személyesen is kötődött a cseh királyi családhoz, elsősorban Luxemburgi Jánoshoz, a műve nem IV. Károly udvari megrendelésére készült, így a méltatás a távolabbi kapcsolatrendszeren belül megnyilvánuló eredmény.

Ehhez kapcsolódóan egy igen érdekes és szokatlan példája a salamoni párhuzamnak egy gazdasági jellegű szövegben lelhető fel. Miután Károly megszerezte a Brandenburgi Őrgrófságot 1375-ben, a terület áttekintéséhez összeíratta annak bevételeit és járandóságait. Az ún. *Landbuch Der Mark Brandenburg*⁸¹⁷ ismeretlen szerzője a mű elején, egy helyen „második Salomonnak” (*secundus Salomon*) nevezte Károlyt.⁸¹⁸ Jelentőségét növeli, hogy egyrészt gazdasági összeírás, melyekre általában nem jellemző az ehhez hasonló Salamon-párhuzam, másrészt a névtelen szerző Salamonon kívül senki máshoz nem hasonlítja Károlyt.

Annak ellenére, hogy Beneš Krabice z Weitmile, Károly gyermekkori barátja és fő krónikása nem élt Salamon-tipológiával,⁸¹⁹ a 14. századi sziléziai történetírás egyik képviselője, Ludolf z Žagańia (1353–1422) krónikájában, a *Catalogus abbatum Saganensium*-ban (1398 k.) a császárt kifejezetten az ideális uralkodó megtestesítőjeként festi le.⁸²⁰ A mű a žagańi apátság alapításától kezdve 1398-ig veszi végig az intézmény történetét, belefoglalva a kolostor támogatóinak, a Piastoknak a történetét is. Noha nem csak IV. Károlyt állította be pozitív példának, és többen is megkülönböztetett szerepet élveztek, de a fő különbség, hogy Károly nem állt közvetlen kapcsolatban az apátsággal, így ideálja hatását és terjedését jelzi, hogy Prágán túl is jelentős példaképnek tartották.⁸²¹ A krónikás felsorolja Károly prágai építkezéseit, egyházi alapításait, az ereklyék tiszteletét, egy kegyes, békeszerető (*zelator pacis; princeps pacificus*) igazságos (*amator justicie*)

---

⁸¹⁶ Delogu, D.: *Theorizing the Ideal*, 109.

⁸¹⁷ Stefan Pätzold: Salzwedel und die Altmark im Landbuch der Mark Brandenburg von 1375/1376. *Concilium medii aevi*, 2 (1999) 142–143.

⁸¹⁸ „[...] regnum Bohemie, cui siquidem regno ipsa Marchia Brandeburgensis per serenissimum et cristianissimum principem ac dominum, dominum Karolum quartum, Romanorum iperatorem semper augustum et Bohemie regem, proinde est unita atque legitime incorporate, qui inquam imperator propter suam sapientiam a nonnullis secundus Salomon non immerito est conominatus.” Johannes Schultze (Hrsg.): *Das Landbuch der Mark Brandenburg von 1375*. I–II. Berlin, 1940. II. 62.

⁸¹⁹ *Kronika Beneše z Weitmile*. In: FRB IV. 459–548.

⁸²⁰ Gustav Adolf Stenzel (ed.): *Catalogus abbatum Saganensium*. In: *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtsschreiber* I. Breslau, 1835. 210–212.

⁸²¹ Aleksandra Filipek-Misiak: Karol IV Luksemburski jako ideał władcy w świetle *Catalogus abbatum Saganensium* Ludolfa z Žagańia. *Historie – Otázky – Problémy*, 7/1 (2015) 80.

uralkodó képét sugallva. Kiemeli, hogy Károly a tudományokban is jártas volt (*hic vir gnarus et expertus in omni quasi sciencia partem habuit*), de a császár méltatásakor kifejezett bibliai tipológiával nem él. A Károlyt jellemző erények bemutatása elterjedt módszer volt, egyedül a klérus megreformálója-szerep hat újítként a krónikában.⁸²² Miután a krónikás ismertette Károly erényeit, áttér utódára, IV. Vencelre (1378–1419), és vele kapcsolatban az első mondatban Salamon szavain keresztül fejezi ki kétségeit. Ludolf a Žagaňia az eredeti szöveget a Prédikátor könyvéből (Préd. 2,18–19) kissé átfogalmazta, de a lényegen nem változtatott, és e szerint Salamont kétségek gyötörték, hogy a bölcsességre való törekvés meghozza-e a kívánt eredményt, ha nem is tudja, hogy utóda bölcs vagy balga lesz-e?⁸²³ A Károly-Vencel párost egymás ellentéteiként interpretálja, a Károlyt hosszan méltató krónikás Vencelt negatívan mutatja be, akiről ismert volt politikai gyengesége (és II. Richárdhoz hasonló kép élt róla), főleg apjával összehasonlítva.⁸²⁴

5.3.2. IV. Károly az építető: a karlšteini rezidencia

IV. Károly reprezentációjának művészeti vonatkozásában az egyik leghangsúlyosabb elem az építkezés volt: többek között ide sorolható a Prága mellett felépített karlšteini vár⁸²⁵ (1348 és 1365 között) a birodalmi kincsek őrzésére, ahonnan a biblikus példák sem hiányoztak az ikonográfiai programból. A három szintre tagolódó várat (39. kép) építészeti is hierarchizált módon tagolták: a legalsóbb szinten a világi terek, úgy mint a tanácstermek és hálótermek kaptak helyet, a második szinten a kápolnák, és végül a legfelső „emeleten” az épület dísze, a Mennyei Jeruzsálemről mintázott ereklyeőrző terem, a Szent Kereszt kápolna.⁸²⁶

Egyrészt a legalsó szinten a kistorony egyik 16. század végén megsemmisült freskója egy szintén 16. századi kézirat alapján rekonstruálható, ami IV. Károly családfáját ábrázolta a fogadási ceremóniákra épített teremben. Ősei között bibliai személyeket, antik isteneket és hősöket is megfestettek, és magát Nagy Károlyt is. Külön érdekesség, hogy az

⁸²² Filipek-Misiak, A.: Karol IV Luksemburski jako ideał, 76–89.

⁸²³ „Detestatus est Salomon omnem suam industriam, qua studiosissime laboravit habiturus heredem desudantem in omnibus bonis suis, cum nesciret, utrum sapiens vel stultus futurus esset.” *Catalogus abbatum Saganensium*, 212.

⁸²⁴ Nejedlý, M.: L’idéal du roi en Bohême, 249–251.

⁸²⁵ Karel Stejskal: Die Rekonstruktion des Luxemburger Stammbaums auf Karlstein. *Umění*, 26 (1978) 535–562.

⁸²⁶ Milada Studničková: Karlstein Castle as a Theological Metaphor. In: Zoë Opačić (ed.): *Prague and Bohemia: Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe*. Leeds, 2009. 168–182.

58 figura Noétól⁸²⁷ kezdve vezeti végig a családfát, viszont Salamon nincs közöttük (a bibliai személyek: Noé, Khám, Kus és Nimród).⁸²⁸

A Szent Kereszt kápolna nem teljesen titkolt szándékkal a párizsi Sainte-Chapelle hatását tükrözi, az üveg- és aranyozástechnika egészen kifinomult alkalmazását mutatva. Üvegablakok helyett Theodorik mester táblaképei és az azokba rejtett ereklyék, így pedig a szentek jelenléte növelik a terembe lépők áhítatát. IV. Károlynak Karlsteinben – ha a kriptoportrékat is beleszámítjuk – kilenc portréja maradt fent. A Mária-kápolna freskóján IV. Károly ereklyét vesz át V. Bölcs Károlytól és egy ismeretlen uralkodótól, a Katalin kápolnában szintén jámborságának jele, ahogy felségével, Schweidnitzi Annával alázatosan térdelnek Szűz Mária és a gyermek Jézus előtt. Az oratóriumban szintén feleségével együtt ábrázolták ereklyetartót tartva, illetve a Passiónak szentelt kápolnában ismét a kereszt ereklyetartóban helyezi el a féltett kincset. A kegyes, ereklye *translati*óban közreműködő király párhuzama szintén IX. Lajos és a Sainte-Chapelle lehet, Salamont nem ábrázolták sehol Karlsteinben. Már többször utaltam rá, hogy a középkori királyok számtalan esetben igyekeztek utánozni Salamon király templomépítését, és kétségtelen, hogy a Mennyei Jeruzsálem hatását keltő ereklyetartó terem a salamoni ideált átvitt értelemben megtestesíti,⁸²⁹ de közvetlen utalást Salamonra sem a genealógia, sem az épület falképeinek ikonográfiája nem tartalmaz, noha a rezidenciát a szakirodalomban előfordul „salamoninak” emlegetni.⁸³⁰

A prágai építkezésekhez kapcsolódóan mindenképp érdemes megemlíteni, hogy Milena Bartlová kevésbé meggyőző összefüggést vél felfedezni Salamon egyik jelképének kitűzőként való viselésében IV. Vencel szobrán, a prágai óvárosi Hídtornyon (1380 k.). Bartlová úgy véli, hogy a Vencel köpenyét rögzítő négy kört négyzetben egyesítő amulett Salamon pecsétje, és a szimbólum sajátos módon terjedt el Vencel udvarában (40. kép). Például az említett példán kívül Jan z Jenštejna érsek (1379–1396) portréin és Szép Madonna szobrokon látható ez a jelvény, kizárólag az 1380–1390-es években. Bartlová mélyebb jelentést tulajdonít ennek a jelvénynek, valamilyen csoporton, szövetségen belüli

---

⁸²⁷ Žůrek, V.: L'usage comparé, 127–133.; Jiří Fajt (ed.): *Magister Theodoricus, court painter to Emperor Charles IV: decorations of the sacred places at Castle Karlstejn*. Prague, 1997. 51.

⁸²⁸ A teljes listát Žůrek disszertációjában közli. Žůrek, V.: L'usage comparé, 329. (negyedik függelék)

⁸²⁹ Martin Bauch: *Divina favente clemencia: Auserwählung – Frömmigkeit – Heilsvermittlung. Zur Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV.* Köln-Weimar-Wien, 2015. 386.

⁸³⁰ Bauch, M.: *Divina favente*, 386.; Jiří Fajt: Karlstein revisited: Überlegungen zu den Patrozinien der Karlsteiner Sakralräume. In: Jiří Fajt (Hrsg.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin–München, 2009. 255.

kohéziós szimbólumnak tartva, akik Szűz Máriát követhették.⁸³¹ Ez azért is lenne különös – azon túl, hogy Bartlová is tisztában van a jelvény általános jellegével (a középkori ikonográfia gyakori díszítő mintája⁸³²) – de másrészt úgy vélem, aligha lehetne a szimbóluma Salamon egy Szűz Mária tiszteletére formálódott „közösségnek”.

5.3.3. Károly az ördögűző Salamon?

Mielőtt áttérnek a IV. Károlyhoz fűződő ördögűző vonatkozásra, röviden érdemes áttekinteni, hogy Salamon középkorban kialakult ördögűző hagyományának gyökerei Josephus Flaviusig nyúlnak vissza, akinek történetírói tevékenységéről a klasszikus görög-római kultúra kevésbé vett róla tudomást, a keresztény egyháznak köszönhetően mégis elterjedt, és a későbbiekben nagy hatással volt például Petrus Comestorra is.⁸³³ *A zsidók történetében* egy egész fejezetet szentel Salamon bölcsességének.⁸³⁴ Dávidhoz viszonyítva Flavius számára Salamon nagyobb jelentőséggel bírt, többet foglalkozott vele és annak ellenére, hogy a szerző saját bevallása szerint nem változtatta meg a bibliai szövegeket, néhány ponton mégis módosított elbeszélésén. A Flavius-által felrajzolt Salamon-kép egészében véve igen pozitív színben tünteti fel a királyt, beszámolva bölcsességéről, tudásáról, építkezéseiről, gazdagságáról és szövetségeseivel ápolt baráti viszonyairól. Felvilágosítást ad arról, Salamon hogyan tanulmányozta a természet minden részét, milyen ráolvasásokat és betegség gyógyító praktikákat készített, mivel Isten megtanította, hogyan harcoljon a rossz szellemekkel.⁸³⁵ A kutatók figyelmét már korábban is felkeltette Salamon gonosz szellemeket elűző tudásának igen korai leírása az első században, de korábbra, a bibliai Bölcsesség könyvére nyúlik vissza ennek az elmélete, de Salamon ördögűzőből mágussá alakulása az 5–6. század körül alakult ki.⁸³⁶ Flavius elmondása szerint saját szemével látta, amikor Vespasianus császár jelenlétében egy Eleázár nevű főpap egy Salamon előírása szerint készített gyökeret rejtő gyűrű segítségével egy beteg orrán át ki

---

⁸³¹ Milena Štefanová-Bartlová: The Magic of Image: Astrological, Alchemical and Magical Symbolism at the Court of Wenceslas IV. In: Blanka Szeghyová (ed.): *The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magica, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes*. Bratislava, 2005. 25.

⁸³² Egy példa a sok közül: a Sainte-Chapelle felső szintjének bejárati homlokzatán szintén ez az ún. „barbed quatrefoil” motívum ismétlődik.

⁸³³ Petrus Comestor: *Historia Scholastica*, PL 198. 1347–1373.

⁸³⁴ H. St. J. Thackeray – Ralph Marcus (eds., transl.): Josephus Flavius: *Jewish Antiquities*. I–IX. London, 1926–1965. 8. könyv (oldalszám: 573–685). A nem teljes, de magyar nyelvű kiadása Josephus Flavius: *A zsidók története*. Ford.: Révay József. Budapest, 1980. 74–79.

⁸³⁵ Samuel S. Kottek: Josephus on Poisoning and Magic Cures or On the Meaning of Pharmakon. In: Jack Pastor et al. (eds.): *Flavius Josephus: Interpretation and History*. Leiden, 2011. 247–259.

⁸³⁶ Torijano, P. A.: Solomon and Magic, 110., 118.

tudta húzni az ártó szellemet.⁸³⁷ Ez a történet nem szerepel a Bibliában, ráadásul némileg ellentmondásos, hogy Flavius racionalista, legendákkal és mesékkel szembeni szkeptikus attitűdjé ellenére mégis beleszótta elbeszélésébe. Torijano úgy véli, Salamon efféle képességeinek híre már korábban széles körben elterjedt volt, és ezért nem akarta kihagyni, mivel Flavius szerint ez is Isten ajándéka volt.⁸³⁸ Annak ellenére, hogy Salamon mágikus aspektusa általában negatív felhanggal járt, Flavius igyekezett az ördög vagy démonüzést jó színben feltűntetni, a gyógyítást szinte fehér mágiává avanzsálva. Eleázár története a legkorábbi utalás az egyik leghíresebb salamoni tárgyra, amit később a középkorban Salamon pecsétje vagy gyűrűjeként emlegettek.⁸³⁹

Origenész szintén ismerte és kommentálta Salamon ördögűző képességét és erről írt műveit, Beda Venerabilis pedig a Flavius-által megalapozott hagyományt vitte tovább.⁸⁴⁰ Sevillai Izidort a mágia és az asztrológia is foglalkoztatták, noha ezek elítéléséről hosszan értekezett az egyháziak kötelességeiről értekező kézikönyvében, a *De ecclesiasticis officiis*ben, ezzel Salamon ördögűző hagyományát vitte tovább. A *De ecclesiasticis*ben Salamont két másik esetben is felhossa (a templomépítés és a szent könyvek szerzősége kapcsán), de hosszabban a király démonűző képességét fejtegeti.⁸⁴¹ Petrus Comestor is feleleveníti, ismételten utalva Josephus Flaviusra és Eleázár főpap ördögűző történetére.⁸⁴² Nekik köszönhetően a 12. században Salamon az ördögűzés mintaképévé vált,⁸⁴³ és a skolasztikus irodalom egyik kedvelt toposza volt.⁸⁴⁴ A teológiai értelmezések szerint Salamon előtt Krisztus is rendelkezett az említett képességgel.⁸⁴⁵

Aquinói Tamás szerint viszont egyfelől inkább Krisztus ördögűző képességét semmint Salamonét kellene alapul venni a kereszténységben, másfelől az egyház liturgikus ördögűzése rituális formát öltött és nem hasonlított az evangéliumi leírásra.⁸⁴⁶ A *Historia*

---

⁸³⁷ Josephus F.: *A zsidók története*, 74.

⁸³⁸ Torijano, P. A.: *Solomon the Esoteric King*, 95–105.; Joseph Verheyden: Josephus on Solomon. In: Joseph Verheyden (ed.): *The Figure of Solomon in Jewish, Christian and Islamic Tradition: King, Sage and Architect*. Leiden, 2012. 85–106.

⁸³⁹ Dennis C. Duling: The Eleazar Miracle and Solomon's Magical Wisdom in Flavius Josephus's *Antiquitates Judaicae* 8.42–49. *The Harvard Theological Review*, 78 (1985) 21–22.

⁸⁴⁰ Több kora középkori szerző is átvette: Metz-i Amalarius a *Liber Officialis*-ban, Hrabanus Maurus a *De clericorum institutione*-ban. Florence Chave-Mahir: *Une parole au service de l'unité. L'exorcisme de possession dans l'Eglise d'Occident (X^e–XIVe siècle)*. Lyon, Université Lumière Lyon 2, 2004. (disszertáció) 259.

⁸⁴¹ Isidore of Seville: *De ecclesiasticis officiis*. Transl., intr.: Thomas L. Knoebel, New York, 2008. 30., 35–37., 84.

⁸⁴² Petrus Comestor: *Historia Scholastica*. In: PL. CXCVIII. 1352.; Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 213–214.

⁸⁴³ Francis Young: *A History of Exorcism in Catholic Christianity*. Cambridge, 2016. 71.

⁸⁴⁴ További példákért ld. Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 105. 349. lábjegyzetét

⁸⁴⁵ Torijano, Pablo A.: *Solomon and Magic*, 109–110.

⁸⁴⁶ Young, F.: *A History of Exorcism*, 71.

scholasticából merített a 12–13. században⁸⁴⁷ a klerikus Gervais de Tilbury is, amikor Salamon mágikus oldaláról írt *Otia imperialia* című művében.⁸⁴⁸ Gervais de Tilbury az ágostoni alapokat átvéve a birodalmi udvarba közvetítette a mágikus erejű drágakövek és azok erényeinek leírásait (*mirabiliaként* nevezte utóbbiakat). Salamon példájára is kitért, aki elsőként fedezte fel a drágakövek mágikus használatát és pecsétekkel, formulákkal a megidézett démonokat képes volt gyűrűjébe zárni.⁸⁴⁹

Noha IV. Károly esetében a mágia területe iránti érdeklődés kevésbé markáns Bölcs Károlyhoz vagy Bölcs Alfonzhoz képest, egy sajátos, ördögűző imákat felsoroló kézirat egy része talán összefüggésbe hozható a császárral és Salamon királlyal. Egy 15. század elején készült dél-német Rajna-menti, rituális mágia gyakorlatokat és ördögűzést tárgyaló kézirat (BSB, Clm 10085) hét része közül a harmadik szekció szerzőként nevezi meg IV. Károlyt.⁸⁵⁰ Ez a rész egy Istenhez szóló ima, egyben hosszú démonűző formulárium, melyben a démonoknak a prófétákra, apostolokra, mártírokra, hitvallókra, szűzekre és Isten kiválasztottaira hivatkozva megparancsolja (az ördögűző szövegekre jellemző „imperamus vobis” formulával), hogy távozzanak. A Salamon körüli ellentmondásra érdekes példa, hogy ugyan Mózesről kezdve felsorolja a fontosabb bibliai személyeket, Salamon nincs közöttük, noha az egész kézirat kötődik a salamoni hagyományhoz, melyben Salamon a mágikus szövegek szerzője, de az ambivalencia nem oldható fel.⁸⁵¹ A Clm 10085 szövegében keveredik az ördögűzés és a nekromancia hagyománya,⁸⁵² de olyan mágikus szövegekhez is köze van, mint a Salamonnak tulajdonított *Vinculum Salomonis*. Mivel a kéziratot igen valószínű, hogy klerikusok használták (de nem zárható ki teljesen, hogy akár laikusok is), viszont nem tudni, hogy ki vagy kik készítették, akik a tradicionális, kanonikus ördögűző hagyományt a démoni mágia és salamoni szövegekkel vegyítették, így szinte magától értetődő a kérdés, hogy nem tekinthető-e akár egy új műfajnak az említett tradíciókon belül.⁸⁵³ A Károlynak titulált *conjunctio* igen egyedi a nekromancia

⁸⁴⁷ A skolasztikus teológiában szinte toposzá vált az ördögűző Salamon. Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 105.

⁸⁴⁸ Boudet, J.-P.: *Entre science et nigromance*, 135.; S. E. Banks – J. W. Binns. (eds.): *Gervase of Tilbury: Otia Imperialia. Recreation for an Emperor*. Oxford, 2002. 118–123.

⁸⁴⁹ Klaniczay G.: A királyi bölcsesség ellentmondásos, 39.

⁸⁵⁰ „Hanc orationem fecit Karolus imperator Romanorum anno Domini M.CCC lx v^o ad liberationem hominum obsessorum a spiritibus malignis et probatum.” A szöveget kiadta: Julien Véronèse – Florence Chave-Mahir: *Rituel d'exorcisme ou manuel de magie? Le manuscrit Clm 10085 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munich. Micrologus' Library*, 2015. 165.

⁸⁵¹ Például: „Imperamus per David quem elegisti regem secundum cor tuum, Domine, et omnes electos.” Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 167.

⁸⁵² Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 114–115.

⁸⁵³ Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 132.

hagyományon belül. Vizsgálatom szempontjából azt a kényes kérdést, hogy Károly valóban írhatta-e a démonűző szakaszt, nem áll szándékomban körüljárni, ám az abból fakadó salamoni aspektusait igen. Egyrészt Károly feltételezett szerzősége beleillik a róla kialakult auktor szerepbe, viszont az ördögűző formulák szerzője hagyományosan szent szokott lenni, például Szent Márton vagy Szent Ambrus.⁸⁵⁴

Véronèse és Chave-Mahir számára az egyik felmerülő kérdés, hogy az ellentmondásos helyzet feloldására lehet-e megoldás, hogy Károlynak a démonűző képességéről is ismert Salamon jelenthetett-e követendő mintát? A felhozott példák alapján valószínűsítik, jobban mondva nem zárják ki, hogy Salamon szerepet játszhatott ebben. Noha csábító a gondolat, hogy például a IV. Károly önéletrajzából ismert jelenet a prágai várban 1334-ben kapcsolatban állna Josephus Flavius egyik salamoni történetével, de úgy vélem több kétség is felmerül ezzel kapcsolatban. E szerint Károly Prágába visszatérve útitársával este nyugovóra tért, jobban mondva tért volna, ha éjjel nem történik egy megmagyarázhatatlan és nyugtalanító jelenség. Károly leírja, hogy miután elaludtak, a szobában valami megmozdult, de senkit sem láttak. A társa emiatt felkelt és a földön lévő kupából ivott, majd miután visszarakta a padlóra, az egyik edény feldőlt, és valaki áthajította a szobán, ahol reggel meg is találták.⁸⁵⁵ Flavius leírása Petrus Comestor révén ismert volt, amiben Eleázár főpap a démonűzés salamoni leírását követve, hogy hatalmát bizonyítsa a démonokon, megparancsolta, hogy amikor az elhagyja a szobát, borítson fel egy vízzel teli serleget.⁸⁵⁶ Ugyan mindkét történetben a démonok jelenlétét az edény felborítása jelezte, ám ebben a vonatkozásban úgy vélem, hogy aligha jelenik meg implicit módon Károlynál Salamon király mint ahogy Véronèse és Chave-Mahir vélik.⁸⁵⁷ Egyfelől démon jelenlétére utalhat a serleg felborítása, de míg Flaviusnál egy konkrét ördögűzésről van szó, addig Károly életrajzában egy megmagyarázhatatlan eseményről, anélkül, hogy a számukra láthatatlan alakot démonként nevezné meg. Másfelől megeshet, hogy utólagos alátámasztást, magyarázatot jelenthet a felborult edény démoni ereje, és akár Flavius, akár Petrus Comestor miatt ismert volt a szerző számára a történet, ebből még nem következik, hogy Károly *emiatt* egyfajta démonűző új Salamonként jelenne meg. Károly a leírásban passzív szerepet kap (csupán rémülten figyeli az eseményeket), és ismert más példa is a démoni jelenlétet kimutató felborult edényre: Philostratus Vita Apollonii művét lehet ide

---

⁸⁵⁴ Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 76.

⁸⁵⁵ *IV. Károly császár önéletrajza*, 103–105. 8. fejezet

⁸⁵⁶ Josephus, F.: *A zsidók története*, 74.

⁸⁵⁷ Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: *Rituel d'exorcisme*, 77–78.

sorolni, amelyben szintén egy feldőlt vizes edény jelezte a démon jelenlétét.⁸⁵⁸ A történet egyik értelmezésére az önéletrajz két 15. századi kéziratában (Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, MS 581 fol. 21v. és Ser. N. 2618 fol. 18v.) van példa, melyekben álmokként ábrázolták a jelenetet, ahogy arra Jean-Claude Schmitt felhívta a figyelmet.⁸⁵⁹ Károly mindkét miniatúrán ágyában fekvve alszik (legalábbis az MS 581-es kéziratban mindenképp úgy tűnik, a másik kéziratban mintha félig nyitott szemmel feküdne), miközben az épületen kívül egy démon figyel az ablakon keresztül. Viszont Károly más vele megesett természetfeletti jelenséget is megörökített, elég a híres terenzói látomására gondolni.⁸⁶⁰ Az, hogy Károlyra új Salamonként tekintettek a temetésén, már releváns párhuzam salamoni aspektusára, de nem a démonúzó képesség szempontjából. Szintén nem túl meggyőző példa Károly effajta képességére a Szent Zsigmond sírjánál 1365-ben történt ördögűző csoda a Szent Vitus székesegyházban, mivel a „vir mirabilis”-ként jellemzett egyén kilétéről más adat nem áll rendelkezésre, így Károllyal való összekapcsolása szintén nem valószínű,⁸⁶¹ ezért a királyoknak feltételesen tulajdonított ördögűző képesség alátámasztására a kézirat nagyon távoli példa. Az ördögűzést a középkorban elsősorban klerikusok gyakorolták, de még az egyháziakon belül sem értett mindenki hozzá. Viszont, ahogy Žůrek felhívta rá a figyelmet, Károly feltételezett ördögűző aspektusának nyoma nem állt távol az uralkodó papi felfogásától. A középkorban ezt a kettősséget – a papi-királyt – Melkizedek testesítette meg, és Károlyról ismert volt, hogy Melkizedekkel több esetben is összefüggésbe került,⁸⁶² de esetében más modellek is felmerültek.⁸⁶³ Egyfelől Rosario szerint egyes Melkizedek, Krisztus vagy három napkeleti bölcsek ábrázolások egyike IV. Károly vonásait sejtetik, így lehetséges, hogy a császár kriptoportréjáról van szó. Ezek egy részét ő rendelte meg vagy udvari emberei, és segítségükkel sugallhatta, hogy ő is a bibliai hősökhöz hasonló, például a Vyšehrad antifonálé „S”[acerdos] iniciáléján.⁸⁶⁴

⁸⁵⁸ Duling, D. C.: The Eleazar Miracle, 22.

⁸⁵⁹ Jean-Claude Schmitt: *Ghosts in the Middle Ages*. Chicago, 1998. 39–40.

⁸⁶⁰ Nagy Balázs: A terenzói látomás. In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Budapest, 1999. 133–141.

⁸⁶¹ Véronèse, J. – Chave-Mahir, F.: Rituel d'exorcisme, 79–81.

⁸⁶² Žůrek, V.: L'usage comparé, 226.

⁸⁶³ Dávid példájára Suckale egy 1370/1380 körül készített ablaküveg ábrázolást emel ki a nürnbergi Szent Márta templomban, amit Károly egyik tanácsosa alapította 1363-ban és a császárt Dávidként ábrázolták rajta. Halála után néhány évvel szintén kimutatható a rokonság a portrévonásokban a Liber Ordinarius „Beatus Vir” Dávid iniciáléjával. Robert Suckale: Die Porträts Kaiser Karls IV als Bedeutungsträger. In: Martin Büchsel – Peter Schmidt (Hrsg.): *Das Porträt vor der Erfindung des Porträts*. Mainz, 2003. 201.

⁸⁶⁴ Rosario, I.: *Art and propaganda*, 13.; Žůrek, V.: *L'usage comparé*, 226.; Suckale, R.: *Das Porträts*, 201.

5.3.4. A *Chronica Bohemorum* és a rex litteratus szerepkör

Károly a cseh nyelvű történetírás lelkiismeretes támogatójaként⁸⁶⁵ öt krónika megírásával bízta meg udvari történetíróit.⁸⁶⁶ Ezek közül a másodikra egy firenzei ferences szerzetest, Giovanni de' Marignollit (1270–1358/9) kérte fel 1355-ben, hogy írja meg a csehek történetét átfogóan bemutató krónikát, a *Chronica Bohemorum*-ot (1355–1358 k.).⁸⁶⁷ Károly azt várta Marignollitól, hogy a korábbi krónikákat összegyűjtve és felhasználva – így elsősorban Prágai Kozma munkáját – egy egyetemes narratíva keretében írjon egy újat, természetesen az ő uralmával kiegészítve.⁸⁶⁸ Marignolli mielőtt IV. Károly kérésére Prágába utazott, ahol udvari káplán és történetíró lett, a bolognai egyetemen tanított teológiát és pápai legátusként a világ számost helyét bejárta, többek között évekig tartózkodott Ázsiában is (1338–1350 között), és elsősorban az ezekről készített beszámolóiról vált ismertté.⁸⁶⁹

Igen fontos forrás Károly önmagáról kialakított képével kapcsolatban, hogy Marignolli a krónika elejére beillesztett egy prologust, melyet a szövege alapján IV. Károly írhatott⁸⁷⁰ (noha valószínűbb, hogy Marignolli írta ezt is).⁸⁷¹ A három könyvből álló krónika⁸⁷² prologusa⁸⁷³ a titulátúra után egy újszövetségi idézettel indít („és népét az

---

⁸⁶⁵ IV. Károly udvarához kötődik az a névtelen szerző által 1377 k. készített királytükör, ami tulajdonképpen két levélből áll. A hagyomány szerint az első IV. Vencel írta IV. Károlyhoz, a második (mely a királytükör legnagyobb részét kiteszi) pedig a császár válaszáat tartalmazza. Noha salamoni vonatkozása igen elenyésző, csupán egy helyen emelte ki Salamon templomépítő tevékenységét, de a Példabeszédek könyvét többször is idézi. Samuel Steinhilber (Hrsg.): *Ein Fürstenspiegel Karls IV.* Prag, 1925. 53.; Vojtíšek, J. – Žurek, V.: *Entre idéal et polémique*, 17.

⁸⁶⁶ Az első 1353-ban Franciscus Pragensis készítette el (*Chronicae Pragensis libri III*), a másodikat Giovanni de' Marignolli 1355-ben, a harmadik Johannis Opatovicensis nevéhez fűződik 1362-ben (*Summula chronicae tam Romanae quam Bohemicae*), a negyediket Benessius de Weitmile írta 1372 és 1374 között (*Cronica ecclesiae Pragensis*) és végül Přibík Pulkava 1374-ben elkészítette Károly kérésére az utolsó krónikát, a *Chronicae Bohemiae*-t. Malfatto, I.: John of Marignolli, 132.; *Johannis de Marignola Chronikon*, 492–493.

⁸⁶⁷ *Johannis de Marignola Chronikon*. In: FRB III. 492–604.

⁸⁶⁸ Irene Malfatto: John of Marignolli and the Historiographical Project of Charles IV. *Acta Universitatis Carolinae*, 55 (2015) 131–140.

⁸⁶⁹ Marie Bláhová: John of Marignolli. In: EMCh II. 934–935.

⁸⁷⁰ A prologus második felében összefoglalja a krónika célját, mi szerint azért kérte fel a ferencset a munkára, hogy összegyűjtve a régiek írásait, melyek már elavultak nyelvezetükben is, és alkosson egy újat és hasznosat. „Cronicarum antiquas et novas hystorias maxime Boemorum obscure conscriptas per venerabilem patrem, fratrem Johannem dictum de Marignolis de Florentia ordinis Minorum, Bysinianensem episcopum, nostre imperialis aule commensalem, transcurri mandavimus, amputatis obscuris verborum ambagibus et superfluis resecatis ac interpositis quibusdam utilibus.” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492. A szövegben ezt követően már nem Károly, hanem Giovanni da' Marignolli az elbeszélő.

⁸⁷¹ Malfatto, I.: John of Marignolli, 132.; Bernd-Ulrich Hergemöller: *Cogor adversum te: Drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*. Warendorf, 1999. 374–380.

⁸⁷² Az első rész Ádámotól a bábeli torony építéséig tart, a második és a harmadik királyok, császárok, püspökök és pápák történeteit foglalja össze, ezekben Marignolli már jobban fókuszál a cseh történelemre, de valójában a fókusz egy egyetemes történelmi leírás van, melynek csupán egy része a csehek története. Malfatto, I.: John of Marignolli, 134.; Bláhová, M.: John of Marignolli, 934.

⁸⁷³ Hergemöller, B.-U.: *Cogor adversum te*, 374–380.

üdvösség ismeretére tanítsd”, Luk. 1,77 és kis változtatással „hogya lépteinket a békesség útjára igazítsa” Luk. 1,79) és innentől kezdve a bevezető a *prudentia* erényének szükségességét járja körül.⁸⁷⁴ Utalva Cicero azon gondolatára, hogy „A bölcsesség ékesszólás nélkül keveset használ az államoknak, az ékesszólás viszont bölcsesség nélkül többnyire árt, sohasem használ”, kiemeli a király számára a tudás nélkülözhetetlenségét (a hatalomgyakorlásban), és ennek alátámasztására felsorakoztatja az általa fontosnak vélt bölcseket, Arisztotelészt, Ágostont, Vegetiust, Vergiliust, Sallustiust, Dávidot és Salamon, mutatva a szerző széles körű műveltségét. Egészen hosszú bibliai idézetekkel támasztotta alá gondolatait, nem csupán hivatkozott rájuk, de a prolókus vezérfonalát is szinte ők adják.⁸⁷⁵ Ezek közül az első követendő példa a cseh uralkodóknak Dávid király (*Nos igitur divina prudentia super speculum imperialis culminis ac rex Boemie constitutus ab eo exemplo Daud, justissimi regis*), de a másik uralkodói modell jelen esetben Salamon. A felsorolt bölcsek egész hasonló hatást mutatnak az V. Károlynak írt prolókus dedikációk kiemelt auktor-listáival,⁸⁷⁶ ezen belül is rangsor alakítható ki. Míg a legtöbb szerző egyszer hivatkozik, Arisztotelész és Ágoston esetében kétszer, de a legtöbbször Salamon király gondolatait idézi a Bibliából. Így a feltételezett szerző, Károly a két királymodellhez hasonlítja magát, és függetlenül attól, hogy Károly írta-e vagy sem, a szöveg mégis közvetetten utal azokra az uralkodói mintákra, amikhez hasonlónak akart válni vagy Károlyt hasonlónak gondolták hozzájuk.⁸⁷⁷ Arisztotelész és Salamon szavaival az ifjak taníttatását szorgalmazza, viszont a Salamonnak mondott idézet valójában Ézsaiás könyvéből van.⁸⁷⁸ A második Salamon hivatkozásban a Bölcsesség könyvét idézi (Bölcs. 7,8),⁸⁷⁹ mely ószövetségi szakasz a bölcsességről mint isteni adománnyról értekezik, az idézet szerint pedig „Többre becsültem azt országnál és trónnál, s a gazdagságot hozzá mérve semminek tartottam”. A harmadik esetben az Énekek éneke Salamon fekvőhelyére utal (Én. 3,7–8).⁸⁸⁰ A prolókusból kiderül, hogy Károlyt nagyban

⁸⁷⁴ „Ad dandam scienciam plebi eius et dirigendos pedes morum in viam pacis et felicitatis eterne. Tunc enim rempublicam constat esse felicem, quando rectores ipsius prudentes esse constituit vel vacare prudentie. Nam eloquencia sine prudentia homines quasi pecudum more viventes suadente quodam prudente [...]” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492.

⁸⁷⁵ Hergemöller felhívta a figyelmet, hogy talán nem rendelkezett a cseh történelemről teljesen átfogó képpel, és ezzel próbálta a hiányt pótolni. Hergemöller, B.-U.: *Cogor adversum te*, 374.

⁸⁷⁶ Ld. a 3.3.1. fejezetet.

⁸⁷⁷ „Nos igitur divina prudentia super speculum imperialis culminis ac rex Boemie constitutus ab eo exemplo Daud, justissimi regis [...]” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492.

⁸⁷⁸ „[...] et Salomon in proverbii: Maledictus puer centum annorum.” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492.; Ézsaiás könyvéből van: 65, 20.

⁸⁷⁹ „Ideo preposui illum, inquit Salomon, regnis et sedibus et diviciis nichil esse dixi in comparacione ad [...]” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492.

⁸⁸⁰ „En, inquit sponsa in Canticis canticorum, lectulum Salomonis ex fortissimis Israhel custodiunt unius

foglalkoztatta, hogy miként tudná alattvalóit rávenni a tanulásra.⁸⁸¹ Ahogy említettem, erőteljes hatást mutat a prológos által felsorolt bölcsek listája a Bölcs Károlynak készült fordítások dedikációival, azzal a fontos különbséggel, hogy míg a francia *királynak* készültek a laudációk, ebben az esetben már maga az uralkodó mutatja be műveltségét, és a követendő példákhoz hasonlítja saját magát. Ha eltekintünk a szerzőségi kérdéstől (az önéletírásához hasonlóan), abban az esetben is árulkodó a császár imázsáról, hogy az önmagáról sugallt művelt szerző-képben Salamonra hivatkozik a legtöbbször, és elképzelhetőnek tartom V. Károly hatását, pontosabban a könyvtárából ismert dedikációk inspiráló befolyását Marignolli krónikájában. Mivel Marignolli műve egy kéziratban maradt fent, így nem feltételezhető, hogy az udvaron kívül széles körben elterjedt volna, egyedül az építészet és művészet terén hatott inspirálóan, a már bemutatott karlšteini fogadóterem genealógiájára.⁸⁸²

Végül érdemes kitérni röviden IV. Károly önéletírására, noha közvetlen Salamonra utaló tipológiát nem tartalmaz. A császár reprezentációjában és udvara kulturális közegében látható, hogy Károly a bölcsek király-kép számos aspektusának meg kívánt felelni. Žůrek négy szerepkörben határozta meg Károly ideálját: a törvényhozó, a mecénás, az olvasó és a szerző (*le roi législateur, le roi mécène, le roi lecteur, le roi auteur*).⁸⁸³ A jogalkotás terén elegendő az 1356-os Német Aranybullára és a *Maiestas Carolinára* gondolni (a törvényhozó), míg szerzőként önéletrajza emelhető ki (továbbá a *Chronicon Bohemorum* előszava, amit a hagyomány szerint IV. Károly fogalmazott, tehát az auktor), mecénatúrája pedig méltán híres volt Prágában. Ami a műveltségét illeti, egyfelől életrajza is árulkodik olvasottságáról,⁸⁸⁴ önéletírása mellett más neki tulajdonított szövegek is fennmaradt.⁸⁸⁵ Az egyetemalapítás is a tudást támogató hozzáállását jelzi, viszont V. Bölcs

---

cuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492. „Íme, Salamon hordszéke, hatvan vitéz van körülötte Izrael erősei közül. [...] mindnek kard van az oldalán az éj rémei miatt.”

⁸⁸¹ „ab eo exemplo David, iustissimi regis, die noctuque in lege domini meditantes vigilamus attentius et sollicita mente revolvimus, qualiter nostre rei publice utriusque milicie rectores ad literarum studia provocemus, ut ipsam pacis tempore ac etiam bellorum non solum armis bellicis decoratam, verum etiam prudentia et bonis moribus exemplo maiorum studeamus esse armatam.” *Johannis de Marignola Chronikon*, 492.; Schlottheuber, E.: *Der weise König*, 14.

⁸⁸² Žůrek, V.: *L’usage comparé*, 98–99.

⁸⁸³ Žůrek, V.: *L’usage comparé*, 53.

⁸⁸⁴ Fidel Rädle: *Kaiser Karl IV. als lateinischer Autor*. In: Ferdinand Seibt (Hrsg.): *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München, 1978. 253–260.

⁸⁸⁵ Latin–magyar nyelvű kiadása: Nagy B.: *IV. Károly császár önéletrajza*.; Nagy Balázs: Az uralkodó emlékezete. IV. Károly császár önéletrajza és a történeti emlékezet alakítása. *Aetas*, 29 (2014) 59–65.; A fegyverzetben Szent Vencel előtt térdeplő IV. Károly ábrázolása a prágai *studium generale* pecsétjén a királyi tanultság reprezentálásának egyik látványos példája. Rosario megjegyzi, hogy amíg az egyetemi pecséteken a védőszentek ábrázolása megszokott gyakorlat volt, addig a donátor portréja már kivételesnek

Károly kiemelkedő könyvtárához képest IV. Károly kisebb mértékben karolta fel a könyvkultúrát, noha jogi, teológiai munkák ismertek könyvtárából.⁸⁸⁶ Így a francia királlyal ellentétben nem a portré vagy kriptoportré képein nem található közös ábrázolás Salamonnal, vagy olyan Salamon ábrázolás ahol rejtetten Károly vonásai mutatkoznának meg.

A négy ideál közül a negyedik jelzi, hogy Károly nem csupán krónika megrendeléseken, építkezéseken és alapításokon, miniatúrákon, portrékon keresztül kívánta kifejezésre juttatni reprezentációs célját. Azon kevés kivételek közé tartozik a középkori uralkodók sorában, akinek minden valószínűség szerint írásai is fennmaradtak, ezzel már egy következő szintre emelve a 12. század óta egyre növekvő elvárást a királyok tanultságát illetően. Az önéletírás azon interpretációba tartozik, amikor nem explicit utaláson keresztül kíván egy fejedelem Salamonhoz méltóvá válni, hanem tetteivel, így a sugallt szerepkörrel áthallást teremt a bibliai könyvek szerzője és önmaga között. Károly önéletrajza már műfaját tekintve is igen kivételes forrás, a lehetséges előképek száma is véges, így mindenképpen a fejedelem-auktor szerepet támasztja alá. Ehhez jön még a szintén Károlynak tulajdonított hagiográfiai írás, a Szent Vencel legenda,⁸⁸⁷ a moralizáló filozófiai gyűjteménye a *Moralitates*,⁸⁸⁸ és a feltételezett prológusa Marignolli krónikájának.

*

IV. Károly császár esetében a Salamon-tipológia nagymértékben az őt támogató egyháziaktól is függött. Ide tartozik császárrá koronázása, melyben VI. Kelemennek fontos szerepe volt, és másik támogatójával, a prágai érsekkel együtt egy-egy prédikációval járultak hozzá, hogy Károlyról kialakuljanak a Salamonhoz hasonló vonásai. Jellemző, ugyanakkor az egyik leglátványosabb példája egy bölcs uralkodó halálához kapcsolódó Salamon-képnek IV. Károly temetése. Noha nem teljesen egyértelmű, hogy melyik prágai érsek mondhatta a *sermót*, de a szöveg alapján egyértelmű, hogy Salamon kiemelt szerepet kapott ebben is. A Károlyhoz kötődő szerepkörökre és azok salamoni vonatkozásaira jellemző, hogy több explicit utalás is fennmaradt hozzá kötődő személyektől, melyekben Salamonhoz hasonlítják, főleg irodalmi és teológiai vonatkozásban. Viszont annak

---

hat, minden bizonnyal a tanultság és bölcsesség propagálásának kifejezése lehetett IV. Károly részéről. Rosario, I.: *Art and propaganda*, 71–76.

⁸⁸⁶ Žůrek, V.: *L'usage comparé*, 53–54.

⁸⁸⁷ Nagy, Balázs – Schaer, Frank – Seibt, Ferdinand (eds.): *Karoli IV imperatoris Romanorum Vita ab eo ipso conscripta et Hystoria nova de sancto Wenceslao martyre. Autobiography of Emperor Charles IV and his Legend of St. Wenceslas*. Budapest-New York, 2001.

⁸⁸⁸ Karl Wotke: *Moralitates Caroli quarti imperatoris. Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, 1 (1897) 59–73.

ellenére, hogy az ereklyét őrző karlšteini vár, és az ottani portréképei utalhatnának Salamon királyra, ez a kortársak szemében már nem volt említésre méltó, nem vontak hasonlóságot az épület és az ereklyék miatt kettejük között, és Salamont sem ábrázolták az épületben. Ezen felül Károly teljesítményei révén több szerepkör is társítható hozzá, és egy kéziratnak köszönhetően az ördögűző szerepkör is felmerült vele kapcsolatban, ám annak bizonyítása a jelenlegi példák alapján igen kétséges. IV. Károly esetében a tudatos Salamon modell imitáció problémásan határozható meg, személyes érdeklődésére utaló nyomok helyett a kortársak Salamon ideálképe rajzolódik ki rá vonatkoztatva.

6. Összegzés

Értekezésemben a középkori új Salamonként emlegetett királyokat és reprezentációjukat vizsgáltam. A téma egy ószövetségi uralkodói ideál elemzésére épül, a „salamoni” toposzra, ami mögött a háttérben meghúzódó vágy, egy összetett bibliai példaképhez való hasonlítás állt. Salamon király népszerűsége mint uralkodói mintakép, a 15. század után sem hanyatlott le. Évszázadokon keresztül közkedvelt példakép maradt,⁸⁸⁹ és nem határozható meg teljes bizonyossággal a kronológiája mint például a Háromkirályok tipológia,⁸⁹⁰ vagy Dávid király esetében, akinek ideálja a Merovingoktól a 14. századig mutatható ki a Francia Királyságban.⁸⁹¹

Vizsgálatom során a kora középkori bevezetőt nem számítva tíz uralkodó esettanulmányát mutattam be, akiknél Salamon király ideálként vagy modellként felbukkant. Túlnyomó többségben francia (frank példák, IX. Lajos, V. Károly, VI. Károly), nápolyi Bölcs Róbert, kisebb részt angol (III. Henrik és II. Richárd) példáim voltak. A bevezetőmben utaltam Kelly csoportjára, amit III. Henrikkel, X. Alfonzzal, VI. Károllyal, és részben Nagy Lajossal és III. Kázmérral egészítettem ki.

Egyik kérdésem volt, hogy mely Salamonhoz kötődő erények és motívumok bukkantak fel a bölcsessége mellett. Példáimat a kora középkori esetekkel kezdtem. A frank, bizánci és Ottó-kor egyik érdekessége volt, hogy Dávid-Salamon példája többször is összefonódott mint apa és fia megfeleltetéssel. Erre a párosításra a későbbi évszázadokban nem találni példákat, ami valószínűleg abból fakad, hogy Dávid ekkoriban még népszerűbb volt valamivel Salamonnál, akit ebben az időben főként békessége miatt emlegettek. Ezzel együtt a 13. századi példák jelentős részét jellemezte, hogy egyértelmű salamoni uralkodói imázsról javarészt nehezebb képet alkotni. Szent Lajos uralkodása, de inkább kanonizációja jelentett átmenetet a Salamon-képben, mivel a bibliai királyhoz társított erények közül a bölcsesség ekkoriban kezdett el dominánssá válni. IX. Lajos uralkodása alatt inkább az ikonográfiában – így a Sainte-Chapelle architektúrájában és üvegablakaiban – rajzolódott ki leginkább a királyi család preferenciája az ószövetségi történetekben. A

---

⁸⁸⁹ A francia területen VIII. Károly (1483–1498) és XII. Lajos (1610–1643) idején Salamon már a királyi bevonulások fontos szereplőjévé vált. VIII. Károly egy 1491-es bevonulásakor bemutatták Salamon ítéletét, ennek értelmében a bölcs bíráskodás egy szimbolikus utalás volt VIII. Károly döntésére, hogy Anna breton hercegnőt választotta királynőnek. Lawrence McBride Bryant: *The King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony: Politics, Ritual and Art in the Renaissance*. Paris–Genève, 1986. 182.; Angliában a Tudorok és a Stuartok számára sem volt ismeretlen hatalmuk szimbolikus erősítésére Salamon király alakja: VIII. Henrik (1509–1547) és I. (VI.) Jakab (1603–1625) is előszeretettel hivatkoztak magukra Salamonként. William Carroll Tate: *Solomonic iconography in early Stuart England*. Lewiston, N.Y., 2001. 4.

⁸⁹⁰ Doina, E.-C.: *Les Rois mages*, 46.

⁸⁹¹ Graboïs, A.: *Un mythe fondamental*, 12.

szentté avatása körüli években a Szent Lajosra alkalmazott Salamon-párhuzam a többi bibliai ideál közül is hangsúlyos volt, ami a liturgikus forrásokban öltött látványos szerepet. Kivételes példa III. Henrik, mivel a Salamon iránti személyes rokonszenve egyfelől a westminsteri (és winchesteri) rezidenciáinak egykori képi programjában és Salamon trónszékének a képi megjelenítésében is megragadható. Viszont ennek ellenére nem sikerült a kortársak szemében is új Salamonná alakulnia, még alkalmankénti dicséretnek sem fordulnak elő az angol királyra vonatkoztatva, így nem igyekeztek számára egy követendő példát beállítani. Másik ritkának tekinthető vonás, hogy III. Henrik és később II. Richárd is beépítette egy korai, békességéről ismert új Salamonnak, Hitvalló Edwardnak a kultuszát reprezentációjukba. Noha a kasztíliai X. Alfonz tanultsága és könyvszeretete igen ismert volt, de reprezentációjában Salamon király többnyire – például a *Siete Partidas*-ban – csak egy bölcsként emlegetett példakép, nem alakult ki hangsúlyos párhuzam ezekben kettejük között. Ez alól kivételt képez a *Libro de las cruces*, Bölcs Alfonz mágikus szövegeket tartalmazó gyűjteményének egyik darabja, aminek a bevezetője hasonlóságot vont a két király közül (ez a típus csupán V. Károlynál bukkan majd fel a későbbiekben). Alfonznál – a szakirodalmi toposzokkal ellentétben – még nincs szó kiforrott személyes modellről, noha nem zárható ki, hogy inspirálóan hathatott rá Salamon, de a kortársak szintén nem dicsérték ekképpen. IX. Lajosnál a Salamon iránti személyes érdeklődés szintén nehezen mutatható ki, de a Sainte-Chapelle nyújthatja a legbiztosabb támpontot. A kanonizációja révén terjedt el leginkább a 13. század végén, 14. század elején Szent Lajos mint új Salamon toposz, amiben a prédikációknak és a kultusz kiépülésének volt hathatós szerepe.

A 14. századi királyi reprezentációkban változás következett be a Salamon-kép szempontjából: az egyéni preferencia határozottabb formát kezd öltetni, különösen a sort indító Bölcs Róbertnél. Ennek oka a királyok felé támasztott elvárások megváltozásában is állt, miszerint a bölcsesség és a tanultság egyre jelentősebb hangsúlyt kapott az erények közül. Ennek egyik szimbóluma volt Salamon, és néhány példától (így II. Richárdtól) eltekintve ezt az időszakot már javarészt a „bölcs Salamon-kép” jellemezte. Egy korábban kevésbé jellemző vonás is kirajzolódott: amikor egy király önmagát állította párhuzamba a bibliai Salamonnal. Ebben Bölcs Róbert bizonyult úttörőnek, aki prédikációiban és ikonográfiailag egyaránt kiemelte hasonlóságát Salamonnal, például az *Anjou Biblia* miniatúráin. Ehhez hasonló bár kevésbé direkt volt Bölcs Károly, akinek Salamon modellje egyrészt a kódexeiben, azok prologusaiban és képi programjaiban – úgy mint az elemzett *Policraticus*-ban vagy a *Bible historiale*-ban – ragadható meg. IV. Károly Marignolli-féle

*Chronica Bohemorum*a szintén ide sorolható, annak bevezetője a szöveg szerint a császár munkája és Salamon példaképe a bölcs mondásai révén kirajzolódik.

V. Károlynál az udvari emberek és kortársak dicsérete – mi szerint V. Károly Salamonhoz hasonló – uralkodása idején is és rá leginkább jellemző módon, a halála után is fennmaradt. Ennek oka az utód, VI. Károlyban keresendő, akivel egy rendhagyó példát emeltem be az elemzésembe. II. Richárddal együtt esetükben egy gyengülő képet látni, mindkettejük reprezentációjában nélkülözhetetlen volt az udvariak szerepe, míg az angol uralkodóhoz már nagyobb nyomatékkal kötődtek az irodalmi szövegekben fellelhető párhuzamok – hasonlóan IV. Károlyhoz. Sem II. Richárd, sem VI. Károly nem a politikai, katonai sikereikről voltak ismertek, viszont VI. Károly udvarában még élénken élt a Salamonhoz hasonló apja iránti tisztelet, aminek halvány visszfénye volt Pierre Salmon *Dialogues*-ja. II. Richárd példája szintén kilógott a sorból, akit legfeljebb Salamon békessége és gazdagsága miatt hasonlítottak a bibliai királyhoz, és több esetben látható mennyire nem sikerült kiaknáznia a bibliai ideált: a kortársak Roboámként is gyakorta emlegették. Síremléke ugyan emléket állít a felirat szerint egykori *prudens* uralkodónak, de a kortársak szemében aligha vonult be bölcs Salamonként.

A magyar és lengyel példák, Nagy Lajos és III. Kázmér esetei már kevesebb elemzési lehetőséggel kecsegtettek. Míg Nagy Kázmér elsősorban az alapításaival vált néhány forrás alapján Salamonhoz hasonló királlyá, Nagy Lajosnál a forráshiányra való tekintettel csak két kéziratot – szűkebb értelemben egyet – lehetett bevonni a vizsgálatba. A *Képes Krónika frontispicium*ának bevezetője és ikonográfiája együttesen jelzi a bölcsesség királyi erényének jelenlétét, aminek a P iniciálé Salamon ábrázolása volt az egyik szimbóluma. Egyikük esetében sem lehetett személyes preferenciát kimutatni Salamon iránt, de ennek ellenére Salamon ideálja még a kevés fennmaradt példa ellenére is mértékadó volt az udvar számára. IV. Károly császár a kortársak szemében szintén új Salamonként emlegetett uralkodó volt, viszont olyan fajta salamoni önképet mint Bölcs Róbertnél vagy Bölcs Károlynál nem találni – a pápai és püspöki prédikációk járultak javarészt hozzá ehhez a képhez – inkább műveltsége és írásai révén merülhet fel a párhuzam, (hasonlóan X. Alfonzhoz), azzal, hogy szem előtt tarthatta ezt a bibliai ideált.

A királyok emlékének nosztalgikus felidézése az egyik legmesszehatóbb következménye volt a biblikus kép terjesztésének. A Salamon-párhuzam több esetben is a temetkezési megemlékezésben, a prédikációkban köszönt vissza. Egyrészt Bölcs Róbertet és IV. Károlyt a ceremónia *sermó*iban hasonlították Salamonhoz – sőt, a prédikátorok úgy fogalmaztak, hogy túl is tettek rajta –, másrészt V. Bölcs Károlyt Eustache Deschampes

emlegette nosztalgiával verseiben. Szent Lajos kanonizálása különleges példa, és szintén prédikációkban emelte ki Salamonhoz hasonló erényeit VIII. Bonifác és Jacques de Lausanne illetve Guillaume de Saquville. Az egyház szerepe döntő fontosságú volt ennek a modellnek a terjesztésében: ebbe a kategóriába sorolható Szent Lajos kanonizálása, VI. Kelemen IV. Károly császár hatalomra kerülése érdekében elmondott *sermója*, valamint a temetéseken elhangzott prédikációk. Bölcs Róbert vagy Bölcs Károly (illetve félig-meddig II. Richárd esetében) már kevésbé az egyháziak szerepe rajzolódott ki, mivel itt nyomon követhetők az imázs teremtésnek a saját, királyi szempontjai is. Összességében megkülönböztethetőek a Salamon-modell vagy imázs alakulásának mozgatórugói. Míg a kora középkorban és a 13. században az uralkodók Salamon-ideálja javarészt az egyháziak révén alakult, addig a 14. századtól már megfigyelhető az önkép formálódása is, amikor már a királyoknak is több „ráhatása” volt Salamon reprezentációs szerepére.

Modell vagy csupán egy ideál a kortársak szemében? Értekezésemben igyekeztem különválasztani azokat az eseteket, amikor nem csupán egy ideálról, hanem személyes modellről, akár már Salamon-imázsról lehetett szó. Ennek leghatározottabb nyomai Bölcs Róbert és részben V. Károly esetében voltak (de IX. Lajos és III. Henrik sem zárható ki teljesen korai példaként ebből a körből), úgy vélem, hogy esetükben egy valóban személyes érdek(lődés)ből kialakult Salamon-modellről lehetett szó. A Salamon-modell tudatos felvállalásának egyik legfontosabb mozgatórugóját egy tulajdonképpeni kompenzációban látom a 14. századra: a csatatér helyett a művelődést, a könyveket előtérbe állító királyé.

7. Bibliográfia

7.1. Rövidítve idézett forráskiadványok és kézikönyvek

EMCh	Graeme Dunphy et al. (eds.): <i>The Encyclopedia of the Medieval Chronicle</i> . I–II. Leiden–Boston, 2010.
HHFD	Matthias Florianus (ed.): <i>Historiae Hungaricae fontes domestici</i> . I–IV. Quinque-ecclesiae, 1881–1885.
FRB	Josef Emler (ed.): <i>Fontes rerum Bohemicarum</i> . I–VIII. Praha, 1873–1932.
KDP	Leon Ryzyszczewski – Antoni Muczkowski – Antoni Zygmunt Helcel – Julian Bartoszewicz (wyd.): <i>Kodeks dyplomatyczny Polski</i> . I–III. Warszawa, 1847–1858.
LCI	Engelbert Kirschbaum – Wolfgang Braunfeld (Hrsg.): <i>Lexikon der christlichen Ikonographie</i> . I–VIII. Roma–Freiburg–Basel–Wien, 1968–1976.
MGH Const.	Ludewicus Weiland et al. (eds.): <i>Constitutiones et acta publica imperatorum et regum</i> . I–XIII. Hannoverae, 1896–2016.
MGH Epp.	Ernst Dümmler (ed.): <i>Monumenta Germaniae Historica Epistolae</i> . I–VIII. Berlin, 1887–1985.
MGH SS rer. Germ.	Georgius Heinricus Pertz et al. (eds.): <i>Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum</i> . I–LXXXI. 1871–2016.
MGH Fontes iuris	Marius Krammer et al. (eds.): <i>Monumenta Germaniae Historica. Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum separatim editi</i> . I–XVI. Hannoverae–Lipsiae, 1909–2013.
MGH PLAC	Ernst Dümmler (ed.): <i>Monumenta Germaniae Historica. Poetae Latini aevi Carolini</i> . Hannover, 1880–1951.
MGH SS rer. Merov.	Bruno Krusch (ed.): <i>Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Merovingicarum</i> . I–VII. Hannoverae–Lipsiae, 1885–1920.
MGH SS rer. Germ. N.S.	Harry Bresslau et al. (eds.): <i>Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum</i>

	<i>Germanicarum. Nova Series. I–XXV. Berolini, 1922–2010.</i>
PL	Jacques-Paul Migne (ed.): <i>Patrologiae Cursus Completus. Series Latina. I–CCXXI. Parisiis, 1844–1865.</i>
RHG	Martin Bouquet (éd.): <i>Recueil des historiens des Gaules et de la France. I–XXIV. Paris, 1869–1904.</i>
RSD	Michel Pintoin – Louis Bellaguet (trad.): <i>Chronique du religieux de Saint-Denys: contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422. I–VI. Paris, 1839–1852.</i>
SRH	Emericus Szentpétery (szerk.): <i>Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I–II. Budapestini, 1937–1938. Reprint: Szovák Kornél – Veszprémy László (szerk.) Budapest, 1999.</i>

7.2. Kéziratok

University of Cambridge, MS Ee. 3. 59.

Paris, Bibliothèque national de France, MS fr. 437.

Paris, Bibliothèque national de France, MS fr. 24287.

Paris, Bibliothèque national de France, MS fr. 5707.

Paris, Bibliothèque de l’Arsenal, MS fr. 5212.

Paris, Bibliothèque national de France, MS fr. 23279.

Paris, Bibliothèque national de France MS fr. 24287

Paris, Bibliothèque national de France, MS lat. 1246

Paris, Bibliothèque national de France, MS fr. 2813

Genève, Bibliothèque de Genève, MS fr. 165.

London, British Library, MS Cotton, Tiberius B.viii

Oxford, Bodl., MS Hertford College 2.

Oxford, Bodl. MS 581.

Budapest, OSzK, Cod. Lat. 404.

7.3. Forráskiadványok

Abeele, Baudouin – Heinz Meyer (eds.): *Bartolomaeus Anglicus: De proprietatibus rerum*. Brepols, 2005.

Acta regni Karoli IV. In: MGH Const. VIII. 138–142.

Alcuin: Epistolae. In: MGH Epp. IV. 145. sz. 231–235.

Altamura, Antonio (ed.): *Cronaca di Partenope*. Naples, 1974.

An Inventory of the Historical Monuments in London. I–V. London, 1924–1930.

Annales Ricardi Secundi et Henrici Quarti Regum Angliae. In: H. T. Riley (ed.): *Johannis de Trokelowe et Henrici de Blaneforde, Chronica et Annales*. London, 1866. 252–287.

Babits Mihály (ford.): *Dante Alighieri összes művei*. Budapest, 1965.

Balogh, Josephus (ed.): Libellus de institutione morum. In: SRH II. 614–621.

Balzer, Oswald (ed.): *Statuty Kazimierza Wielkiego*. Poznan, 1947.

Banks, S. E. – J. W. Binns. (eds.): Gervase of Tilbury: *Otia Imperialia. Recreation for an Emperor*. Oxford, 2002.

Bartonek, Emma (ed.): Legendae Sancti Stephani regis maior et minor atque legenda ab Hartvico conscripta. In: SRH II. 363–448.

Barlow, Frank (ed.): *The Life of King Edward who rests at Westminster*. Oxford, 1992.

Bellaguet, M. L. (trad.): *Chronique du religieux de Saint-Denys: contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422*. Paris, 1839–1852.

Blanchard, Joël (ed., trad.): *Philippe de Mézières: Songe du Vieux Pèlerin*. Genève, 2015.

Blumenfeld-Kosinski, Renate – Brownlee, Kevin (eds., transl.): *The Selected Writings of Christine de Pizan*. New York–London. 1997.

Brucker, Charles (éd.): *Denis Foulechat: Le Policratique de Jean de Salisbury (1372)*. Genève, 1994.

Calendar of Charter Rolls. I–VI. London, 1903–1927.

Calendar of the Liberate Rolls. I–VI. London, 1916–1964.

Carron, Delphine – Véronique Decaix (trad.): *Thomas d'Aquinas: La royauté: au roi de Chypre*. Paris, 2017.

Caxton, William (trans.): *The Golden Legend or Lives of the Saints*. London, 1900.

Chronico Girardi ab Arvernia. In: RHG 21. 212–219.

Close Rolls of the Reign of Henry III, 1242–1247. London, 1916.

- D'Agostino, Alfonso (ed.): *Alfonso X el Sabio: Astromagia (Ms. Reg. lat. 1283a)*. Naples, 1992.
- Desrugillers, Nathalie (trad.): *Jean Juvénal des Ursins, Histoire de Charles VI*. I–IV. Clermont-Ferrand, 2012.
- Die Goldene Bulle Kaiser Karls IV. vom Jahre 1356. In: MGH Fontes iuris XI. Weimar, 1972.
- Dreves, G. M. – C. Blume – H. M. Bannister (eds.): *Analecta hymnica medii aevi*. I–LV. Leipzig, 1886–1915.
- Coopland, G. W. (éd.): Philippe de Mézières: *Le songe du vieil pèlerin*. I–II. London, 1969.
- Coopland, G. W. (ed., trans.): *Letter to King Richard II. A plea made in 1395 for peace between England and France*. Liverpool, 1975.
- Csernus Sándor (ford.): *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. Budapest, 2015.
- Crapelet, Georges-Adrien (éd.): *Pierre Salmon, Les demandes faites par le roi Charles VI touchant son état et le gouvernement de sa personne, avec les réponses de Pierre Salmon, son secrétaire et son familier*. Paris, 1833.
- D'Agostino, Alfonso (ed.): *Alfonso X el Sabio, Astromagia (Ms. Reg. lat. 1283a)*. Naples, 1992.
- Davril, Anselme – Thibodeau, Timothy (éd.): *Guillaume Durand: Rationale divinatorum officiorum*. I–II. Turnhout, 1995–1998.
- Delisle, Léopold (éd.): *Recherche sur la librairie de Charles V*. I–II. Paris, 1907.
- Delisle, Léopold (éd.): *Mandements et actes divers de Charles V (1364–1380)*. Paris, 1874.
- de Saint-Hilaire, Queux– G. Raynaud (éd.): *Eustache Deschamps: OEuvres complètes*. I–XI. Paris, 1878–1904.
- Einhard: *Vita Karoli Magni*. In: MGH SS rer. Germ. XXV.
- Ermoldus Nigellus: *In honorem Hludowici*. In: MGH PLAC II. 4–79.
- Érszegi Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, 1999.
- Field, Larry F.– Gaposchkin, M. Cecilia: *The Sanctity of Louis IX*. Ithaca (N. Y.)–London, 2014.
- Galántai, Elisabeth– Julius Kristó (ed.): *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum*. I. Budapest, 1985.
- Gauthier Cornut: *Historia susceptionis Coronae spinee*. In: Paul Riant (éd.): *Exuviae sacrae Constantinopolitanae*. I–II. Geneva, 1876–1877.

- Gawęda, Stanisław – Antoni Kamiński – Marek Kowalczyk (eds.): *Joannis Dlugossi Annales seu Chronicae Incliti Regni Poloniae*. IX. Varsoviae, 1978.
- Genet, Jean-Philippe (ed.): *Four English Political Tracts of the Later Middle Ages*. London, 1977.
- Giwen-Wilson, C. (ed., transl.): *The Chronicle of Adam Usk 1377–1421*. Oxford, 1997.
- Haydon, Frank Scott (ed.): *Eulogium Historiarum sive temporis*. I–III. London, 1858–1863.
- Houdry, Vincent: *La bibliothèque des prédicateurs*. I–XXIII. Lyon, 1712–1725.
- Hrotsvit: *Gesta Ottonis*. Prologus. In: Walter Berschin (Hrsg.): *Opera omnia*. München, 2001.
- Istorie fiorentine di Giovanni Villani cittadino fiorentino fino*. I–VIII. Milano,
- Jackson, Richard (ed.): *Ordines Coronationis Franciae*, Vol. I–II. University Park, PA., 1995.
- Johannis de Marignola Chronikon. In: FRB III. 492–604.
- Kasten, Lloyd A. – Lawrence B. Kiddle (eds.): *Alfonso el Sabio, Libro de las cruces*. Madrid, 1961.
- Kelly, Samantha: *The Cronaca Di Partenope: An Introduction to and Critical Edition of the First Vernacular History of Naples (c. 1350)*. Leiden–Boston, 2011.
- Kętrzyński, Wojciech: *O rocznikach polskich*. Kraków, 1896.
- Knoebel, Thomas L. (transl.): Isidore of Seville: *De ecclesiasticis officiis*. New York, 2008.
- Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen – Márkus Dezső: *Werbőczy Istán Hármaskönyve*. Budapest, 1897.
- Kristó Gyula (ford.): *Küküllei János: Lajos király krónikája*. Budapest, 2000.
- Kulcsár Zsuzsanna (vál.): *Froissart krónikája*. Budapest, 1971.
- Kronika Beneše z Weitmile*. In: FRB IV. 459–548.
- L'arbre des batailles d'Honoré Bonet publié par Ernest Nys*. Bruxelles–Leipzig, 1883.
- Macaulay, G. C.: *The English works of John Gower*. II. London, 1900.
- Mas-Latrie, Louis de (éd.): *Guillaume de Machaut: La Prise d'Alexandrie ou chronique du roi Pierre Ier de Lusignan*. Genève, 1877.
- Mathers, S. Liddell MacGregor: *The Key of Solomon (Clavicula Salomonis)*. London, 1889.

- Menut, Albert Douglas (ed.): *Nicole Oresme: Le livre de Ethiques d'Aristote, published from the text of MS 2902, Bibliothèque Royale de Belgique, with a Critical Introduction and Notes*. New York, 1940.
- Michaud, Joseph-François – Poujoulat, Jean-Joseph-François: Jean Juvénal des Ursins, *Histoire de Charles VI*. Paris, 1836.
- Mirot, Albert – Raynaud, Gaston – Luce, Siméon (éd.): *Les chroniques de Jean Froissart*. I–XV. Paris, 1869–1975.
- Monfrin, Jacques (éd.): Joinville: *Vie de Saint Louis*. Paris, 1995.
- Nagy, Balázs – Schaer, Frank – Seibt, Ferdinand (eds.): *Karoli IV imperatoris Romanorum Vita ab eo ipso conscripta et Hystoria nova de sancto Wenceslao martyre. Autobiography of Emperor Charles IV and his Legend of St. Wenceslas*. Budapest–New York, 2001.
- Nagy, Balázs (ford.): *IV. Károly császár önéletrajza / Karoli IV Imperatoris Romanorum vita ab eo ipso conscripta*. Budapest, 2010.
- Nason, Vittore (intr., ed.): Giovanni Conversini da Ravenna, *Rationarium vite*. Firenze, 1986.
- Noble, Thomas F. X. (trans.): *Charlemagne and Louis the Pious: The lives by Einhard, Notker, Ermoldus, Thegan, and the Astronomer*. University Park, PA., 2009.
- Notker der Stammler: Taten Kaiser Karls des Grossen. In: MGH SS rer. Germ. N.S. XII.
- Palémon, Glorieux (ed.): *OEuvres complètes de Jean Gerson*. I–X. Paris, 1960–1973.
- Petra Žitavskeho Kronika zbraslavská. In: FRB IV. 1–337.
- Petrus Comestor: *Historia Scholastica*. In: PL. Paris, 1855. CXCVIII. 1033–1722.
- Poorter, Alphonse de (ed.): *Le Traité Eruditio regum et principum de Guibert de Tournai*. Louvain, 1914.
- Rácz Miklós (szerk., ford.): Villani János krónikája (Cronica di Giovanni Villani). In: *A három Villani krónikája*. Budapest, 1909.
- Révay József (ford.): *Josephus Flavius: A zsidók története*. Budapest, 1980.
- Ribémont, Bernard: *Le Livre des propriétés des choses. Une encyclopédie au XIVe siècle*. Paris, 1999.
- Rigg, A. G. (trans.) – David R. Carlson (ed.): *Richard Maidstone: Concordia (The Reconciliation of Richard II with London)*. Kalamazoo, 2003.
- Romano, Vincenzo (ed.): Giovanni Boccaccio: *Genealogia deorum gentilium libri*. 14.9. I–II. Bari, 1951.
- Schneider, Robert. J. (ed.): Vincentius Belvacensis: *De morali principis institutione*. Turnhout, 1995.

- Schneyer, Johannes Baptist: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150–1350*. I–XI. Münster, 1969–1995.
- Schneyer, Johannes Baptist: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1350–1550*. CD-ROM-Edition, Münster, 2001.
- Scott, Samuel Parsons (trans.) – Robert I. Burns, S. J. (ed.): *Las Siete Partidas*. I–II. University Park, PA., 2001.
- Schultze, Johannes (Hrsg.): *Das Landbuch der Mark Brandenburg von 1375*. I–II. Berlin, 1940.
- Sedulius Scottus: Carmina. In: MGH PLAC III. 166–240.
- Sermo factus per dominum Johannem archiepiscopum Pragensem post mortem imperatoris Caroli IV. In: FRB III. 423–432.
- Smaragdus Abbas S. Michaelis: Via regia. In: PL 102. 931–970.
- Solente, Suzanne (éd.): *Le Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. I–II. Paris, 1936–1940. Reprint, Genève, 1977.
- Heinrich von Mügeln: Der meide kranz. In: Karl Stackmann (Hrsg.): *Die kleineren Dichtungen Heinrichs von Mügeln*. Berlin, 2003. 47–204.
- Steele, Robert (ed.): *Secretum secretorum cum glossis et notulis*. Oxford, 1920.
- Steinherz, Samuel (Hrsg.): *Ein Fürstenspiegel Karls IV*. Prag, 1925.
- Stenzel, Gustav Adolf (ed.): Catalogus abbatum Saganensium. In: *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtsschreiber I*. Breslau, 1835.
- Stevenson, William Henry (ed.): *Asser's Life of King Alfred: together with the Annals of Saint Neots erroneously ascribed to Asser*. Oxford, 1904.
- Symphosius Amalarius: De ecclesiasticis officiis libri quatuor. In: PL 105. 985–1242.
- Szlachtowski, Jan (ed.): *Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum*. Monumenta Poloniae Historica 2., Lwów, 1872. 621–753.
- Thackeray, H. St. J. – Marcus, Ralph (eds., transl.): Josephus Flavius: *Jewish Antiquities*. I–IX. London, 1926–1965.
- Wolverton, Lisa (trans.): *Cosmas of Prague, The Chronicle of the Czechs*. Washington DC, 2009.
- Ziolkowski, Jan M. (trans., ed.): *Solomon and Marcolf*. Cambridge, 2008.

7.4. Szakirodalom

Anheim, Étienne: *Clément VI au travail*. Paris, 2014.

Anton, Hans Hubert: *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*. Bonn, 1968.

Antonín, Robert: *The Ideal Ruler in Medieval Bohemia*. Leiden–Boston, 2017.

Arabeyre, Patrick – Halpérin, Jean-Louis – Krynen, Jacques (éd.): *Dictionnaire historique des juristes français (XIIe–XXe siècle)*. Paris, 2015.

Aurell, Jaume: The Self-Coronations of Iberian Kings: a Crooked Line. *Imago Temporis. Medium Aevum*, 8 (2014) 151–175.

Autrand, Françoise: *Charles V*. Paris, 1994.

Avril, François (éd.): *La Librairie de Charles V. Catalogue de l'exposition à la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1968.

Avril, François: Trois manuscrits napolitains des collections de Charles V et de Jean de Berry. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 127 (1969) 291–328.

Avril, François: *Manuscript Painting at the Court of France. The Fourteenth Century (1310–1380)*. London, 1978.

Avril, François: Une Bible historique de Charles V. *Jahrbuch der Hamburger Kunstsammlungen*, 14–15 (1970) 45–76.

Baddeley, Saint-Clair: *Robert the Wise and His Heirs 1278–1352*. London, 1897.

Bagi Dániel: *Az Anjouk Krakkóban*. Pécs, 2014.

Bagi Dániel: Az oroszlán, a sas, a szamár és az Igaz Mester. Műgelni Hengrik két magyar krónikájának keletkezési körülményei. *Századok*, 152 (2018) 591–622.

Bak, János M. – Ryszard Grzesik: The Text of the Illuminated Chronicle. In: János M. Bak – László Veszprémy (eds.): *Studies on the Illuminated Chronicle*. Budapest, 2018. 5–23.

Bakalova, Elka: King David as a Model for the Christian Ruler: Some Visual Sources. In: Ivan Biliarsky – Radu G. Paun (eds.): *The Biblical Models of Power and Law: Papers of the International Conference, Bucharest, New Europe College 2005*. Frankfurt am Main, 2008. 93–131.

Bansa, Helmut: Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 24 (1968) 187–223.

Barbero, Alessandro: La propaganda di Roberto d'Angiò re di Napoli (1309–1343). In: Paolo Cammarosano (ed.): *Le forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento. Relazioni tenute al convegno internazionale di Trieste (2–5 marzo 1993) Rome*. Rome, 1994. 111–131.

Baron, Françoise – Avril, François – Chapu, Philippe: *Les fastes du Gothique: le siècle de Charles V*. Paris, 1981.

Bárány Attila: A wyclifita-lollard eretnekség és a királyi hatalom viszonya a későközépkori Angliában. In: Horváth Emőke (szerk.): *Hatalom, legitimáció, ideológia*. Budapest, 2008. 83–110.

Bauch, Martin: *Divina favente clemencia: Auserwählung – Frömmigkeit – Heilsvermittlung. Zur Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV.* Köln–Weimar–Wien, 2015.

Baumgartner, Emmanuèle: Figures du destinateur: Salomon, Arthur, le roi Henri d'Angleterre. In: Ian Short (ed.): *Anglo-Norman Anniversary Essays*. London, 1993. 1–10.

Bedos-Rezak, Brigitte: Suger and the Symbolism of Royal Power: The Seal of Louis VII. In: Paula L. Gerson (ed.): *Abbot Suger and Saint-Denis*. New York, 1986. 95–103.

Beaune, Colette: *Naissance de la nation France*. Paris, 1985.

Bell, Dora M.: *L'idéal éthique de la royauté en France au Moyen Age*. Paris, 1962.

Bennett, Adelaide: The Windmill Psalter: The Historiated Letter E of Psalm One. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 43 (1980) 52–67.

Berges, Wilhelm: *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*. Leipzig, 1938.

Berkovits Ilona: A Képes Krónika művészettörténeti jelentősége. In: Geréb László (ford.): *Képes Krónika. Káti Márk krónikája a magyarok tetteiről*. Budapest, 1959. 31–45.

Bieniak, Janusz: Jan (Janek) z Czarnkowa. Niedokończona kronika polska z XIV wieku. *Studia Źródłoznawcze*, 47 (2009) 109–144.

Binski, Paul: *Westminster Abbey and the Plantagenets. Kingship and the Representation of Power 1200–1400*. New Haven–London, 1995.

Binski, Paul: *The Painted Chamber at Westminster*. London, 1986.

Binski, Paul: The Painted Chamber at Westminster, the Fall of Tyrants and the English Literary Model of Governance. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 74 (2011) 121–154.

Bláhová, Marie: John of Marignolli. In: EMCh II. 934–935.

Blanchard, Joël: “Vox poetica, vox politica”: The Poet’s Entry into the Political Arena in the Fifteenth Century. In: Blumenfeld-Kosinski, Renate – Brownlee, Kevin (eds., transl.): *The Selected Writings of Christine de Pizan*. New York–London, 1997.

Blezzard, Judith – Ryle, Stephen – Alexander, Jonathan: New Perspectives on the Feast of the Crown of Thorns. *Journal of the Plainsong and Mediaeval Music Society*, 10 (1987) 23–53.

Bloch, Marc: *Gyógyító királyok*. Budapest, 2005.

- Bloch, Marc: La vie d'outre-tombe du roi Salomon. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 4 (1925) 349–377.
- Bologna, Ferdinando: *I pittori alla corte angioina di Napoli, 1266–1414*. Rome, 1969.
- Borkowska, Urszula: The Funeral Ceremonies of the Polish Kings from the Fourteenth to the Eighteenth Centuries. *Journal of Ecclesiastical History*, 36 (1985) 513–534.
- Born, Lester Kruger: The Perfect Prince: A Study in Thirteenth- and Fourteenth-Century Ideals. *Speculum*, 3 (1928) 470–504.
- Bose, Mishtooni: From Exegesis to Appropriation: The Medieval Solomon. *Medium Aevum*, 65 (1996) 187–210.
- Boubínová, Markéta: Ideální panovník v představách středověkých autorů doby posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků. In: Stanislav Rosik – Przemysław Wiszewski (eds.): *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*. Wrocław, 2005. 377–395.
- Boudet, Jean-Patrice – Millet, Hélène (ed.): *Eustache Deschamps en son temps*. Paris, 1997.
- Boudet, Jean-Patrice: *Entre science et nigromance: astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval (XIIe–XVe siècle)*. Paris, 2006.
- Boudet, Jean-Patrice: Le modèle du roi sage aux XIIIe et XIVe siècles. *Revue Historique*, 647 (2008) 545–566.
- Boudet, Jean-Patrice: Un “collège de astrologie et médecine”? Charles V, Gervais Chrétien et les manuscrits scientifiques du Collège de Maître Gervais, *Médiévales*, 52 (2007) 15–38.
- Boudet, Jean-Patrice: La chronique attribuée à Jean Juvénal des Ursins, la folie de Charles VI et la légende noire du roi Salomon. In: Alliot, Anne-Hélène (ed.): *Une histoire pour un royaume, XIIe–XVe siècle*. Paris, 2010. 299–309.
- Boudet, Jean-Patrice: Les condamnations de la magie à Paris en 1398. *Revue Mabillon*, 12 (2001) 121–157.
- Boudet, Jean-Patrice– Julien Véronèse: Le secret dans la magie rituelle médiévale. *Micrologus*, 14 (2006) 101–150.
- Boustan, Ra'anan – Michael Beshay: Sealing the Demons, Once and For All: The Ring of Solomon, the Cross of Christ, and the Power of Biblical Kingship. *Archiv für Religionsgeschichte*, 17 (2015) 95–125.
- Boyer, Jean-Paul: Une oraison funèbre pour le roi Robert de Sicile, comte de Provence (†1343). *Revue Provence historique*, 49 (1999) 115–131.
- Boyer, Jean-Paul: Parler du roi et pour le roi. Deux ‘sermons’ de Barthélemy de Capoue, logothète du royaume de Sicile. *Revue des Sciences philosophiques et théologiques*, 79 (1995) 193–248.

Boyer, Jean-Paul: Prédication et État napolitain dans la première moitié du XIVe siècle. In: *L'État Angevin. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et XIVe siècle. Acte du colloque international. Rome–Naples 7–11 novembre 1995*. Roma, 1998.

Boyer, Jean-Paul: Ecce rex tuus: Le roi et le royaume dans les sermons de Robert de Naples. *Revue Mabillon*, 6 (1995) 101–136.

Boyer, Jean-Paul: Une théologie du droit. Les sermons juridiques du roi Robert de Naples et de Barthélemy de Capoue. In: *Saint-Denis et la royauté. Études offertes à Bernard Guenée*. Paris, 1999. 647–659.

Breen, Katharine: A Different Kind of Book for Richard's Sake: MS Bodley 581 as Ethical Handbook. *The Chaucer Review*, 45 (2010) 119–168.

Brenk, Beat: The Sainte-Chapelle as a Capetian Political Program. In: Raguin, Virginia Chieffo (ed.): *Artistic Integration in Gothic Buildings*. Toronto, 1995. 195–214.

Brownlee, Kevin: The Figure of Peter I and the Status of Cyprus in Le songe du vieil pelerin: Crusade Ideology, Salvation History, and Authorial Self-Representation. In: Blumenfeld-Kosinski, Renate – Petkov, Kiril (eds.): *Philippe de Mézières and His Age. Piety and Politics in the Fourteenth Century*. Leiden–Boston, 2012. 165–188.

Bryant, Lawrence McBride: *The King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony: Politics, Ritual and Art in the Renaissance*. Paris–Genève, 1986.

Buc, Philippe: Pouvoir royal et commentaires de la Bible (1150–1350). *Annales ESC*, 44 (1984) 691–713.

Buc, Philippe: David's Adultery with Bathsheba and the Healing Powers of the Capetian Kings. *Viator*, 23 (1993) 101–120.

Buc, Philippe: *L'ambiguïté du livre: prince, pouvoir, et peuple dans les commentaires de la Bible au moyen âge*. Paris, 1994.

Burden, Joel Francis: How do you bury a deposed king? The funeral of Richard II and the establishment of Lancastrian royal authority in 1400. In: Gwilym Dodd – Douglas Biggs (eds.): *Henry IV. The establishment of the regime, 1399 – 1406*. Woodbridge, 2003. 35–54.

Burns, Robert I. (ed.): *Emperor of Culture: Alfonso X the Learned of Castile and His Thirteenth-Century Renaissance*. Philadelphia, 1990.

Büttner, Andreas: *Der Weg zur Krone. Rituale der Herrschererhebung im römisch-deutschen Reich des Spätmittelalters*. Ostfildern, 2012.

Byrne, Donal: Rex imago Dei: Charles V of France and the Livre des propriétés des choses, *Journal of Medieval History*, 7 (1981) 97–113.

Caggese, Romolo: *Roberto D'Angiò e i suoi tempi*. I–II. Firenze, 1922.

Canning, Joseph: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Budapest, 2002.

Carolus-Barré, Louis: *Le procès de canonisation de saint Louis (1272–1297): Essai de reconstitution*. Rome, 1994.

Carozzi, Claude – Huguette Taviani-Carozzi (trad.): *La fin des temps. Terreurs et prophéties au Moyen Age*. Paris, 1982.

D. A. Carpenter: King Henry III and Saint Edward the Confessor: The Origins of the Cult. *The English Historical Review*, 498 (2007) 865–891.

Cazelles, Raymond: *Société politique, noblesse et couronne sous les règnes de Jean le Bon et Charles V*. Geneva–Paris, 1982.

Charansonnet, Alexis– Franco Morenzoni: Prêcher sur les reliques de la Passion à l'époque de saint Louis. Conférence donnée au Colloque tenu au Collège de France. In: Christine Hediger – Peter Kurmann (éd.): *La Sainte-Chapelle de Paris. Royaume de France ou Jérusalem céleste?* Turnhout, 2007. 61–99.

Chastel, André: Salamon és Sába királynője a középkor ikonográfiájában. In: Uő.: *Fabulák, formák, figurák. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1984. 35–48.

Chave-Mahir, Florence: Une parole au service de l'unité. L'exorcisme dea possédés dans l'Église d'Occident (X^e–XIVe siècle). Lyon, Université Lumière Lyon 2, 2004. (dissertation)

Chopin-Pagotto, M.: La prudence dans les Miroirs du prince. *Chroniques italiennes*, 60 (1999) 87–98.

Cibulka, Josef (ed.): *Český řád korunovační a jeho původ*. Praha, 1934.

Cohen, Meredith: *The Sainte-Chapelle and the Construction of Sacral Monarchy*. New York, 2015.

Cole, Penny: *The preaching of the crusades to the Holy Land, 1095–1270*. Cambridge, MA, 1991.

Coulter, Cornelia: The Library of the Angevin Kings of Naples. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 75 (1944) 141–155.

Craciun, Doina Elena: Les Rois mages, images du pouvoir des rois en Occident (XIIe – XVIe siècles. Paris, EHESS, 2016. (dissertation)

Cropp, Glynnis M. – Hanham, Alison: Richard II from Donkey to Royal Martyr: Perceptions of Eustache Deschamps and Contemporary French Writers. *Parergon*, 24 (2007) 101–136.

Crossley, Paul: The Politics of Presentation: The Architecture of Charles IV of Bohemia. In: Jones, Sarah Rees – Marks, Richard – Minnis, Alastair J. (eds.): *Courts and Regions in Medieval Europe*. York, 2000. 99–172.

Crossley, Paul: *Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great: church architecture in Lesser Poland, 1320–1380*. Krakow, 1985.

Cruse, Mark: The Louvre of Charles V: Legitimacy, Renewal, and Royal Presence in Fourteenth-Century Paris. *L'Esprit Créateur*, 54 (2014) 19–32.

Csapodiné Gárdonyi Klára: Anjou Endre bibliája. In: Székely György (szerk.): *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorból*. Budapest, 1984. 387–406.

Csapodiné Gárdonyi Klára: A képek, díszítések leírása és magyarázata. In: *Képes krónika*. Budapest, 1964. 47–64.

Csernus Sándor: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*. Budapest, 1999.

Csukovits Enikő: Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: Neumann Tibor – Rácz György (szerk.): *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Budapest–Piliscsaba, 2009. 19–62.

Csukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon I. rész. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Budapest, 2012.

Ian S. Laurie – Deborah M. Sinnreich-Levi (eds.): *Eustache Deschamps Selected Poems*. New York–London, 2003.

Daniel, Catherine: Le livre et l'exercice du pouvoir: culture livresque du monarque et symbole politique de la bibliothèque royale. In: Karin Ueltschi (éd.): *L'univers du livre médiéval. Substance, lettre, signe*. Paris, 2014. 73–92.

D'Avray, David L.: *Death and the Prince*. Oxford, 1994.

de Blasiis, Giuseppe: Immagini di uomini famosi in una sala di Castelnuovo. *Napoli Nobilissima*, 9 (1900) 65–67.

de Jong, Mayke: Carolingian political discourse and the biblical past: Hraban, Dhuoda, Radbert. In: Clemens Gantner – Rosamond McKitterick – Sven Meeder (eds.): *The Resources of the Past in Early Medieval Europe*. Cambridge, 2015. 87–102.

Delachenal, Roland: *Histoire de Charles V*. I–V. Paris, 1909–1931.

Delogu, Daisy: *Theorizing the Ideal Sovereign. The Rise of the French Vernacular Royal Biography*. Toronto, 2008.

Delogu, Daisy: How to Become the “roy des frans”: The Performance of Kingship in Philippe de Mézières's *Le songe du vieil pèlerin*. In: Blumenfeld-Kosinski, Renate – Petkov, Kiril (eds.): *Philippe de Mézières and His Age. Piety and Politics in the Fourteenth Century*. Leiden–Boston, 2012. 147–164.

Delorme, Ferdinand M.: Tractatus Fratris Guillelmi de Sarzano de excellentia principatus regalis. *Antonianum*, 15 (1940) 221–244.

- Demus, Otto: *The Mosaics of San Marco in Venice*. I–II. Chicago, 1984.
- Dercsényi Dezső: A Képes Krónika és kora. In: *Képes Krónika*. Budapest, 1986. 81–110.
- Dercsényi Dezső: *Nagy Lajos kora*. Budapest, 1990. (reprint, 1941).
- de Wailly, Natalis: Récit du treizième siècle sur les translations faites en 1239 et en 1241 des saintes reliques de la Passion. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 39 (1878) 401–415.
- Dewick, E. S. (ed.): *The Coronation Book of Charles V of France (1338–1380)*. London, 1899.
- di Simone, Paolo: Giotto, Petrarca e il tema degli uomini illustri tra Napoli, Milano e Padova: prolegomeni a un'indagine. *Rivista d'arte*, V/2 (2012) 39–76.
- Donato, Maria Monica: Gli eroi romani tra storia ed “exemplum”. I primi cicli umanistici di Uomini Famosi. In: Settis, Salvatore (ed.): *Memoria dell'antico nell'arte italiana*. II. Turin, 1985.
- D'Ovidio, Stefano: Osservazioni sulla struttura e l'iconografia della tomba di re Roberto d'Angiò in Santa Chiara a Napoli. *Hortus Artium Medievalium*, 21 (2015) 92–112.
- Drosztmér, Ágnes: The Good Fowler as a World Conqueror: Images of Suleyman the Magnificent in Early Modern Hungarian Literary Practice. In: Marianna D. Birnbaum – Marcell Sebök (eds.): *Practices of Coexistence: Constructions of the Other in Early Modern Perceptions*. Budapest–New York, 2017. 1–33.
- Duling, Dennis C.: The Eleazar Miracle and Solomon's Magical Wisdom in Flavius Josephus's *Antiquitates Judaicae* 8.42–49. *The Harvard Theological Review*, 78 (1985) 1–25.
- Duran, Michelle M.: The Politics of Art. Imaging sovereignty in the Anjou Bible. In: Watteeuw, Lieve – Stock, Jan Van der (eds.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*. Peeters, 2010. 73–93.
- Dykman, Marc (éd.): *Robert d'Anjou: La vision bienheureuse. Traité envoyé au pape Jean XXII*. Rome, 1970.
- Eberle, Patricia J.: The Politics of Courtly Style at the Court of Richard II. In: Burgess, G. S. – Taylor, R. A. (eds.): *The Spirit of the Court: Selected Proceedings of the Fourth Congress of the International Courtly Literature Society*. Cambridge, U.K., 1985. 168–178.
- Eberle, Patricia J.: Richard II and the Literary Arts. In: Goodman, Anthony – Gillespie, James L. (eds.): *Richard II. The Art of Kingship*. Oxford, 1999. 231–253.
- Epstein, Marcy J.: Ludovicus Decus Regnantium: Perspectives on the Rhymed Office. *Speculum*, 53 (1978) 283–334.
- Epstein, Steven A.: *Genoa and the Genoese, 958–1528*. Chapel Hill, N. C., 1996.

Erlande-Brandenburg, Alain: Art et politique sous le règne du roi Charles V (1364–1380) – tradition et innovation. *Hortus Artium Medievalium*, 2 (1996) 1–7.

Fábián Laura: Nagy Lajos királytükre: a *Secretum Secretorum*. In: Fábián Laura – Haraszti Szabó Péter – Lovas Borbála – Uhrin Dorottya (szerk.): *A könyv és olvasója. A 14–16. századi könyvkultúra interdiszciplináris megvilágításban*. Budapest, 2018. 77–99.

Fábián Laura: Királyi-királynői reprezentáció, egyházi üzenet. Ikonográfiai értelmezések a chartres-i katedrális északi keresztházának üvegablakain. In: *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2016. 25–45.

Fábián, Laura: The Biblical King Solomon in Representations of Western European Medieval Royalty. In: Elena Woodacre et al. (eds): *The Routledge History of Monarchy*. London, 2019. 54–69.

Fajt, Jiří (ed.): *Magister Theodoricus, court painter to Emperor Charles IV: decorations of the sacred places at Castle Karlstejn*. Prague, 1997.

Fajt, Jiří: Charles IV: Toward a New Imperial Style. In: Boehm, Barbara Drake – Fajt, Jiri (eds.): *Prague, the Crown of Bohemia 1347–1437*. New York, 2005. 3–21.

Fajt, Jiří: Karlstein revisited: Überlegungen zu den Patrozinien der Karlsteiner Sakralräume. In: Jiří Fajt (Hrsg.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin–München, 2009. 250–288.

Famiglietti, R. C.: *Royal Intrigue, Crisis at the Court of Charles VI 1392–1420*. New York, 1986.

Filipek-Misiak, Aleksandra: Karol IV Luksemburski jako ideał władcy w świetle Catalogus abbatum Saganensium Ludolfa z Żagania. *Historie - Otázky - Problémy* Roč. 7, č. 1 (2015) 76–89.

Finkelstein, Israel – Neil Asher Silberman: *David and Solomon: In Search of the Bible's Sacred Kings and the Roots of the Western Tradition*. New York–London, 2006.

Fleck, Cathleen A.: Patronage, Art, and the Anjou Bible in Angevin Naples (1266–1352). In: Watteeuw, Lieve – Stock, Jan Van der (eds.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*. Peeters, 2010. 79–84.

Fleckenstein, Josef: Karl der Große und sein Hof. In: Helmut Beumann et al. (Hrsg.): *Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben*. I–IV. 1965–1967. I. 24–50.

Fletcher, Christopher: *Richard II, Manhood, Youth, and Politics, 1377–99*. Oxford, 2008.

Fletcher, Christopher: Charles VI and Richard II: Inconstant Youth. In: Davis, Virginia – Boffey, Julia (eds.): *Recording Medieval Lives: Proceedings of the 2005 Harlaxton Symposium*. Donnington, 2009. 85–101.

- Folz, Robert: *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'empire germanique médiéval*. Genève, 1973.
- Folz, Robert: *Les saints rois du Moyen Âge en Occident* (VIe – XIIIe siècles). Bruxelles, 1984.
- Folz, Robert: La sainteté de Louis IX d'après les textes liturgiques de sa fête. *Revue d'histoire de l'Église de France*, 57 (1971) 31–45.
- Francomano, Emily C.: *Wisdom and Her Lovers in Medieval and Early Modern Hispanic Literature*. New York, 2008.
- Friedman, Lionel: *Text and Iconography for Joinville's Credo*. Cambridge, MA, 1958.
- Frońska, Joanna: The Livre du Sacre of Charles V of France: A Story of the Book. In: McKendrick, Scot – Doyle, Kathleen (eds.): *1000 Years of Royal Books and Manuscripts*. London, 2014. 113–30.
- Gaposchkin, M. Cecilia: Louis IX, crusade and the promise of Joshua in the Holy Land. *Journal of Medieval History*, 34 (2008) 245–274.
- Gardner, Julian: Seated Kings, Sea-Faring Saints and Heraldry: Some Themes in Angevin Iconography. In: *L'État angevin: Pouvoir, culture, et société entre XIIIe et XIVe siècle*. Rome, 1998. 115–126.
- Gardner, Julian: Saint Louis of Toulouse, Robert of Anjou and Simone Martini. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 39 (1976) 12–33.
- Garrison, Mary: The Franks as the New Israel? Education for an identity from Pippin to Charlemagne. In: Hen, Yitzhak – Matthew, Innes (eds.): *The Uses of the Past in the Early Middle Ages*. Cambridge, 2000. 114–161.
- Gecser, Ottó: *The Feast and the Pulpit. Preachers, Sermons and the Cult of St. Elizabeth of Hungary, 1235 -ca. 1500*. Spoleto, 2012.
- Gerics József: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo alkalmazásáról a XI. századi Magyarországon. In: Székely György (szerk.): *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 1984. 243–254.
- Gill, Rosemary Howard: Saving the King: Philippe de Mézières' Representation of Charles VI of France in *Le Songe du vieil pèlerin* and *l'Épître au roi Richart*. *French History*, 31 (2017) 1–19.
- Godman, Peter: *Poets and Emperors. Frankish Politics and Carolingian Poetry*. Oxford, 1987.
- Goetz, Walter: *König Robert von Neapel (1309–1343), seine Persönlichkeit und Sein Verhältnis zur Humanismus*. Tübingen, 1910.
- Gómez-Moreno, Carmen: *Medieval Art from Private Collections*. New York, 1968.

- Goodman, Anthony – Gillespie, James L. (eds.): *Richard II. The Art of Kingship*. Oxford, 1999.
- Grabois, Aryeh: L'idéal de la royauté biblique dans la pensée de Thomas Becket. In: Foreville, Raymonde (éd.): *Thomas Becket (Actes du colloque international de Sédieres)*. Paris, 1975. 103–110.
- Grabois, Aryeh: Un mythe fondamental de l'histoire de France au Moyen Age: le Roi David, précurseur du Roi très chrétien. *Revue Historique*, 287 (1992) 17–21.
- Grignaschi, Mario: La Diffusion du Secretum Secretorum (Sirr-al-'asrar) dans l'Europe occidentale. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 47 (1980) 7–70.
- Grodecki, Louis et al.: *Les Vitraux de Notre-Dame et de la Sainte-Chapelle de Paris*. Paris, 1959.
- Guenée, Bernard: *L'Occident aux XIVe et XVe siècles*. Paris, 1993.
- Guenée, Bernard: Le portrait de Charles VI dans la Chronique du religieux de Saint-Denis. *Journal des savants*, 1 (1997) 125–165.
- Guenée, Bernard: *La folie de Charles VI*. Paris, 2016.
- Hallam, Elizabeth M.: Philip the Fair and the Cult of Saint Louis. In: Stuart Mews (ed.): *Studies in Church History 18 (Religion and National Identity)*. Oxford, 1982. 201–214.
- Haraszti Szabó Péter: Magyarországi diákok a Prágai Egyetemen a középkorban. In: Haraszti Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. 9–42.
- Hardy, Sophie: Edition critique de la Prise d'Alexandrie de Guillaume de Machaut. Littératures. Université d'Orléans, 2011. (doktori disszertáció)
- Hébert, Michel: Le règne de Robert d'Anjou. In: Noël-Yves Tonnerre – Élisabeth Verry (éd.): *Les princes angevins du XIIIe au XVe siècle. Un destin européen*. Rennes, 2003. 99–116.
- Hedeman, Anne Dawson: Valois Legitimacy: Editorial Changes in Charles V's Grandes Chroniques de France. *The Art Bulletin*, 66 (1984) 97–117.
- Hedeman, Anne Dawson: *Of Counselors and Kings: the Three Versions of Pierre Salmon's Dialogues*. Urbana, 2001.
- Hedeman, Anne Dawson: Pierre Salmon's Advice for a King. *Gesta*, 32 (1993) 113–123.
- Hergemöller, Bernd-Ulrich: *Cogor adversum te: Drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*. Warendorf, 1999.
- Herkommer, Hubert: Kritik und Panegyrik. Zum literarischen Bild Karls IV (1346–1378). *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 44 (1980) 68–116.

Hermann Julius Hermann: *Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. III. Neapolitanische und toskanische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* Leipzig, 1930.

Heullant-Donat, Isabelle: Quelques réflexions autour de la cour Angevine comme milieu culturel au XIVe siècle. In: *L'État angevin: Pouvoir, culture, et société entre XIIIe et XIVe siècle.* Rome, 1998. 173–191.

Heullant-Donat, Isabelle: Une affaire d'hommes et de livres. Louis de Hongrie et la dispersion de la bibliothèque de Robert d'Anjou. In: Noël Coulet – Jean-Michel Matz (éd.): *La noblesse dans les territoires angevins à la fin du Moyen Âge.* Rome, 2000. 689–708.

Hilary M. Carey: *Courting Disaster. Astrology at the English Court and University in the Later Middle Ages.* London, 1992.

Horváth János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Budapest, 1954.

Hourihane, Colum: *King David in the Index of Christian Art.* Princeton, N.J., 2002.

Iafrate, Allegra: *The wandering throne of Solomon: objects and tales of kingship in the Medieval Mediterranean.* Leiden, 2016.

Iafrate, Allegra: Opus Salomonis: Sorting Out Solomon's Scattered Treasure. *Medieval Encounters*, 22 (2016) 326–378.

Imbach, Ruedi: *Dante, la philosophie et les laïcs. Imitations à la philosophie médiévale.* Paris–Fribourg, 1996.

Iorga, Nicolas: Une collection de lettres de Philippe de Maizières. (Notice sur le ms. 499 de la bibl. de l'Arsenal). *Revue historique*, 49 (1892) 39–57., 306–322.

Jackson, Richard A.: The Traité du sacre of Jean Golein. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 113 (1969) 305–324.

Jackson, Richard A.: *Vivat rex.* Paris, 1984.

Jakubovich Emil: Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. *Magyar Nyelv*, 21 (1925) 25–38.

Jakubovich Emil: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminátora. *Magyar Könyvszemle*, 37 (1930) 382–393.

Johnston, Sarah Iles: The Testament of Solomon from Late Antiquity to the Renaissance. In: Jan N. Bremmer – Jan R. Veenstra: *The Metamorphosis of Magic from Late Antiquity to the Early Modern Period.* Leuven–Paris–Dudley MA., 2002. 35–49.

Joost-Gaugier, Christiane L.: Giotto's Hero Cycle in Naples: A Prototype of Donne Illustri and a possible Literary Connection. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 3 (1980) 311–318.

Jordan, Alyce A.: *Visualizing Kingship in the Windows of the Sainte-Chapelle.* Turnhout, 2002.

Jordan, William Chester: *Louis IX and the Challenge of the Crusade: a Study in Rulership*. Princeton, N.J., 1979.

Kantorowicz, Ernst Hartwig: *Laudes Regiae. A Study in Liturgical Acclamation and Medieval Ruler Worship*. Berkeley, Calif., 1958.

Kardos Tibor: Kálti Márk Képes Krónikájáról. In: Geréb László (ford.): *Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről*. Budapest, 1959. 14–15.

Kauffmann, Claus Michael: The Iconography of the Judgment of Solomon in the Middle Ages. In: L'Engle, Susan (ed.): *Tributes to Jonathan J. G. Alexander. The Making and Meaning of Illuminated Medieval & Renaissance Manuscripts, Art & Architecture*. London, 2006.

Kavka, František: *Am Hofe Karls IV*. Stuttgart, 1989.

Kelényi Borbála: Magyarországi diákok a Krakkói Egyetemen a középkorban. In: Haraszti Szabó Péter – Kelényi Borbála – Szögi László: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. 43–87.

Kelly, Samantha: *The New Solomon. Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-Century Kingship*. Leiden–Boston, 2003.

Kennedy, Kirstin: The *Sabio*-Topos: Prologues of Alfonso X in the Context of his Thirteenth-Century Royal Contemporaries. In: Andrew Beresford – Alan Deyermond (eds.): *Proceedings of the Ninth Colloquium (Medieval Hispanic Research Seminar)*. London, 2000. 175–190.

Kerber, Bernhard: „Salomo”. In: LCI. IV. 15–24.

Kershaw, Paul J. E.: *Peaceful Kings. Peace, Power, and the Early Medieval Political Imagination*. Oxford–New York, 2011.

Kertész Balázs: A 14. századi magyarországi krónika-szerkesztmények utóélete a késő középkorban. *Századok*, 150 (2016) 473–499.

Kieckhefer, Richard: *Forbidden Rites. A Necromancer Manual of the Fifteenth Century*. University Park, PA., 1997.

Kirk, Douglas: *Translatione Corona Spinea: a Musical and Textual Analysis of a Thirteenth-Century Rhymed Office*. M.M. thesis, University of Texas, 1980. (diplomamunka)

Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Budapest, 2000.

Klaniczay Gábor: A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon. *Aetas*, 23 (2008) 25–41.

Klaniczay Gábor: Az ereklyék kultusza a középkorban. In: Péter Bokody (ed.): *Kép és kereszténység. Image and Christianity*. Pannonhalma, 2014. 46–66.

Klaniczay, Gábor: The Great Royal Trio: Charles IV, Louis I of Anjou and Casimir the Great. In: Daniela Břizová – Jiří Kuthan – Jana Peroutková – Stefan Scholz (eds.): *Kaiser Karl IV – Die böhmischen Länder und Europa - Emperor Charles IV, Lands of the Bohemian Crown and Europe*. Praha, 2017. 257–270.

Knoll, Paul W.: Casimir the Great and the University of Cracow. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, 16 (1968) 232–249.

Knoll, Paul W.: *The Rise of the Polish Monarchy, Piast Poland in East Central Europe, 1320–1370*. Chicago, 1972.

Knoll, Paul W.: Louis the Great and Casimir of Poland. In: Stephen B. Vardy – Géza Grosschmid – Leslie S. Domonkos (eds): *Louis the Great. King of Hungary and Poland*. New York, 1986. 105–127.

Kottek, Samuel S.: Josephus on Poisoning and Magic Cures or On the Meaning of Pharmakon. In: Pastor, Jack – Stern, Pnina – Mor, Menahem (eds.): *Flavius Josephus: Interpretation and History*. Leiden, 2011.

Krinsky, Carol Herselle: Representations of the Temple of Jerusalem before 1500. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 33 (1970) 1–19.

Kristin Leigh Erika Bourassa: Counselling Charles VI of France: Christine de Pizan, Honorat Bovet, Philippe de Mézières, and Pierre Salmon. University of York, 2014. (doktori disszertáció)

Kristó Gyula: A Küküllei-előszó szövegpárhuzamai pápai oklevelekben. In: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs (szerk.): *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Budapest, 2004. 215–217.

Kristó Gyula: Anjou-kori krónikáink. *Századok*, 101 (1967) 457–504.

Kríza Ildikó: Mátyás kultusz és a nemzeti identitás. *Ethnografia*, 119 (2008) 39–54.

Krynen, Jacques: *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France XIIIe–XIVe siècle*. Paris, 1993.

Kubínová, Kateřina: Karl IV und die Tradition Konstantins des Großen. In: Jiří Fajt – Andrea Langer (Hrsg.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext*. Berlin–München, 2009. 320–327.

Kumler, Aden: Faire traduire, faire historier: Charles V's *Bible historiale* (Houghton Library, MS Typ. 555) and the Visual Rhetoric of Vernacular Sapience. *Studies in Iconography*, 29 (2008) 90–135.

Kurcz Ágnes: *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Budapest, 1988.

Lambert, Malcolm: The Franciscan Crisis under John XXII. *Franciscan Studies*, 32 (1972) 123–143.

Lanoue, D. G.: La Prise d'Alexandrie: Guillaume de Machaut's Epic. *Nottingham Medieval Studies*, 29 (1985) 99–108.

Láng, Benedek: *Unlocked Books: Manuscripts of Learned Magic in the Medieval Libraries of Central Europe*. University Park, PA., 2008.

Láng Benedek: Angyalok a kristály körül: Ulászló király imádságos könyve. *Magyar Könyvszemle*, 121 (2005) 117–139.

Lassabatère, Thierry – Lacassagne, Miren: *Eustache Deschamps, témoin et modèle: littérature et société politique (XIVe–XVIe siècles)*. Paris, 2008.

Le Goff, Jacques: *La naissance du purgatoire*. Paris, 1981.

Le Goff, Jacques: *Saint Louis*. Paris, 2013.

Le Goff, Jacques: A Coronation Program for the Age of Saint Louis: The Ordo of 1250. In: János M. Bak (ed.): *Coronations: Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*. Berkeley, Calif., 1990. 46–57.

Le Goff, Jacques: Aspects religieux et sacrés de la monarchie française du Xe au XIIIe siècle. In: Alain Boureau – Claudio Sergio Ingerflom (éd.): *La royauté sacrée dans le monde chrétien. Colloque de Royaumont, mars 1989*. Paris, 1992. 19–28.

Léonard, Émile G.: *Les Angevins de Naples*. Paris, 1954.

Lethaby, W. R.: English Primitives: The Painted Chamber and the Early Masters of the Westminster School. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 28 (1905) 257–269.

Lewis, Katherine J.: Becoming a virgin king. Richard II and Edward the Confessor. In: Sam Riches – Sarah Salih (eds.): *Gender and holiness: men, women and saints in late medieval Europe. Routledge studies in medieval religion and culture*. London, 2002. 86–100.

Lewis, Peter Shervey: L'Histoire de Charles VI attribuée à Jean Juvénal des Ursins: pour une édition nouvelle. *Académie des inscriptions et belles-lettres. Compte-rendus des séances*, 1996. 566–569.

Lindahl, Carl – John McNamara – John Lindow (eds.): *Medieval Folklore*. I–II. Santa Barbara Calif., 2000.

Liuzzo Scorpo, Antonella: The King As Subject, Master and Model of Authority: The Case of Alfonso X of Castile. In: Lynette Mitchell – Charles Melville (eds.): *Every Inch a King. Comparative Studies on Kings and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds*. Leiden, 2013. 269–284.

John Lowden: *The Making of the Bibles Moralisées*. I–II. University Park, PA., 2000.

Lukácsy Sándor: Ubi sunt. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 93 (1989) 217–241.

Lusignan, Serge: La topique de la translatio studii et les traductions françaises de textes savants au XIVe siècle. In: Contamine, Geneviève (éd.): *Traduction et traducteurs au*

moyen âge. Actes du colloque international du CNRS organisé à Paris, Institut de recherche et d'histoire des textes les 26–28 mai 1986. Paris, 1989. 303–315.

Mailáth, Johann: *Geschichte der Magyaren*. I–V. Wien, 1828–1849.

Malfatto, Irene: John of Marignolli and the Historiographical Project of Charles IV. *Acta Universitatis Carolinae*, 55/1 (2015) 131–140.

Mályusz Elemér: Krónika-problémák. *Századok*, 100 (1966) 713–762.

Marzec, Andrzej: Sapientior inter procures Poloniae. Kariera polityczna Janusza Suchywilka h. Grzymała (1336–1374). In: Ożóg, Krzysztof – Szczur, Stanisław (eds.): *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*. Kraków, 2000. 9–53.

Marosi Ernő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Budapest, 1995.

Marosi Ernő: A reprezentáció kérdése a 14–15. századi magyar művészetben. *Történelmi Szemle*, 27 (1984) 517–538.

Martínez, H. Salvador: *Alfonso X, the Learned: A Biography*. Leiden–Boston, 2010.

Mathew, Gervase: *The Court of Richard II*. London, 1968.

Maupeu, Philippe: Portrait de Charles VI en Nabuchodonosor. Positionnements rhétoriques dans les Dialogues de Pierre Salmon et Charles VI. *Le Moyen Âge*, 116 (2010) 657–678.

Mazour-Matusevich, Yelena – Bejczy, István P.: Jean Gerson on Virtues and Princely Education. In: Bejczy, István P. – Nederman, Cary J. (eds.): *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200–1500*. Turnhout, 2007. 219–236.

McGuire, Brian Patrick: *Jean Gerson and the last Medieval Reformation*. University Park, PA., 2005.

McLoughlin, Nancy: *Jean Gerson and Gender: Rhetoric and Politics in Fifteenth-Century France*. New York, 2015.

Mercuri, Chiara: Stat inter spinas lilium: le Lys de France et la couronne d'épines. *Le Moyen Age*, 110 (2004) 497–512.

Michalsky, Tanja: Quis non admireretur eius sapientiam...? Strategien dynastischer Memoria am Grab König Roberts von Anjou. In: Wilhelm Maier – Wolfgang Schmid – Viktor Michael Schwarz (Hrsg.): *Grabmäler. Tendenzen der Forschung an Beispielen aus Mittelalter und früher Neuzeit*. Berlin, 2000. 51–73.

Miller, J. Maxwell: Separating the Solomon of History from the Solomon Legend. In: Lowell K. Handy (ed.): *The Age of Solomon: Scholarship at the Turn of the Millennium*. Leiden, 1997. 1–24.

Minnis, Alastair J. – A. Brian Scott (eds.): *Medieval Literary Theory and Criticism c. 1100–c. 1375*. Oxford, 1988.

- Minnis, Alastair J.: *Medieval Theory of Authorship*. Aldershot, 1988.
- Mirot, Léon: Un essai de guérison de Charles VI. *Revue des questions historiques*, 91 (1912) 96–100.
- Mitchell, Shelagh: Richard II: Kingship and the Cult of Saints. In: Gordon, Dilian – Monnas, L. – Elam, C. (eds.): *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. London, 1997. 115–125.
- Molnár Péter: Respublica Apum. A méhek állama mint az ideális kormányforma modellje Guibert de Tournai-nál. In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Budapest, 1999. 105–120.
- Musto, Ronald G.: Franciscan Joachimism at the Court of Naples, 1309–1345: a New Appraisal. *Archivum Franciscanum Historicum*, 90 (1997) 419–486.
- Musto, Ronald G.: Queen Sancia of Naples (1286–1345) and the Spiritual Franciscans. In: Kischner, Julius – Wemple, Suzanne (eds.): *Women of the Medieval World. Essays in Honor of J. H. Mundy*. Oxford–New York, 1985. 180–214.
- Nagy Balázs: A terenzói látomás. In: Klaniczay Gábor – Nagy Balázs (szerk.): *A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Budapest, 1999. 133–141.
- Nagy Balázs: Az uralkodó emlékezete. IV. Károly császár önéletrajza és a történeti emlékezet alakítása. *Aetas*, 29 (2014) 59–65.
- Nasti, Paolo: The Wise Poet: Solomon in Dante's Heaven of the Sun. *Reading Medieval Studies*, 27 (2001) 103–138.
- Nejedlý, Martin: L'idéal du roi en Bohême à la fin du XIVe siècle. Remarques sur le *Nouveau conseil* de Smil Flaška de Pardubice. In: Boutet, Dominique – Verger, Jacques (éd.): *Penser le pouvoir au Moyen Âge. Études offertes à Françoise Autrand*. Paris, 2000. 247–260.
- Nepote, Jacques: Le Traité du sacre de Jean Golein 1364. In: *Le sacre des rois. Actes du Colloque international d'histoire sur les sacres et couronnements royaux* (Reims, 1975). Paris, 1985. 217–223.
- Nitschke, August: Die Reden des Logotheten Bartholomäus von Capua. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 35 (1955) 226–274.
- Noble, Thomas F. X.: *Images, iconoclasm, and the Carolingians*. Philadelphia, 2009.
- Noel, William – Weiss, Daniel (eds.): *The Book of Kings. Art, War, and the Morgan Library's Medieval Picture Bible*. London, 2002.
- O'Brien, Conor: *Bede's Temple. An Image and its Interpretation*. Oxford, 2015.
- O'Callaghan, Joseph F.: *The Learned King: The Reign of Alfonso X of Castile*. Philadelphia, 1993.

O'Callaghan, Joseph F.: *Alfonso X and the Cantigas De Santa Maria: a Poetic Biography*. Leiden–Boston, 1998.

O'Meara, Carra Ferguson: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France*. London, 2001.

Oetjens, Lena: Charles IV and Learned Order: The Discourse on Knowledge in 'Der Meide Kranz'. *Acta Universitatis Carolinae*, 60 (2015) 141–151.

Ousterhout, Robert: New Temples and New Solomons: The Rhetoric of Byzantine Architecture. In: Magdalino, Paul – Nelson, Robert S. (eds.): *The Old Testament in Byzantium*. Washington, D.C., 2010. 223–253.

Ożóg, Krzysztof: *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*. Kraków, 1995.

Ożóg, Krzysztof: Velut alter Salomon. Wzorce ideowe władzy królewskiej w Polsce za panowania Kazimierza Wielkiego. In: Starzyński, Marcin (ed.): *Kazimierz – Sławny i z czynów Wielki*. Kraków, 2011.

Ożóg, Krzysztof: The concept Rex illiteratus quasi asinus coronatus in late medieval Cracovian writings. In: Soszynski, Jacek – Chamera-Nowak, Agnieszka (eds.): *Book versus power: studies in relations between politics and culture in Polish history*. Frankfurt am Main, 2015. 73–89.

Palazzo, Pedro Paulo: Architecture as portrait: exotism and the royal character of the Louvre, 1380–1681. *Ikon, Journal of Iconographic Studies Language of Work*, 2012. 235–246.

Parsons, Meredith Lillich: King Solomon in Bed, Archbishop Hincmar, the "Ordo" of 1250, and the Stained-Glass Program of the Nave of Reims Cathedral. *Speculum*, 80 (2005) 764–801.

Parsons, Meredith Lillich: *The Gothic Stained Glass of Reims Cathedral*. University Park, Pa., 2011.

Pätzold, Stefan: Salzwedel und die Altmark im Landbuch der Mark Brandenburg von 1375/1376. *Concilium medii aevi*, 2 (1999) 131–144.

Paszkiewicz, Borys: Rogi króla Kazimierza. In: Banaszkiewicz, Jacek (ed.): *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w.* Warszawa, 1994. 161–167.

Patze, Hans: 'Salomon sedebit super solium meum': Die Konsistorialrede Papst Clemens' VI. anlässlich der Wahl Karls IV. *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 114 (1978) 1–37.

Pennington, Kenneth: *The Prince and the Law, 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*. Berkeley–Los Angeles–Oxford, 1993.

Pleybert, Frédérique – Alexandre, Arnaud: *Paris et Charles V*. Paris, 2001.

Pócs Dániel: *A Didymus-Corvina. Hatalmi reprezentáció Mátyás király udvarában*. Budapest, 2012.

Pratt, David: *The Political Thought of King Alfred the Great*. Cambridge, 2007.

Procter, Evelyn S.: The Scientific Works of the Court of Alfonso X of Castille: the King and his Collaborators. *The Modern Language Review*, 40 (1945) 12–29.

Pryds, Darleen N.: *The King Embodies the World. Robert d'Anjou and the Politics of Preaching*. Leiden, 2000.

Pujmanová, Olga: Portraits of kings depicted as Magi in Bohemian painting. In: Gordon, Dilian – Monnas, L. – Elam, C. (eds.): *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. London, 1997. 247–268.

Quentel-Touche, Cécile: Charles V's Visual Definition of the Queen's Virtues. In: Green, Karen – J. Mews, Constant (eds.): *Virtue Ethics for Women 1250–1500*. Dordrecht–Heidelberg–London–New York, 2011. 53–80.

Quillet, Jeannine: *Charles V, le roi lettré. Essai sur la pensée politique d'un règne*. Paris, 1984.

Rädle, Fidel: Kaiser Karl IV. als lateinischer Autor. In: Ferdinand Seibt (Hrsg.): *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. München, 1978. 253–260.

Rapp, Claudia: Old Testament Models for Emperors in Early Byzantium. In: Magdalino, Paul – Nelson, Robert S. (eds.): *The Old Testament in Byzantium*. Washington, D.C., 2010.

Revel, Jacques: La royauté sacrée éléments pour un débat, In: Boureau, Alain – Ingerflom, Claudio Sergio (éd.): *La royauté sacrée dans le monde chrétien. Colloque de Royaumont, mars 1989*. Paris, 1992. 7–17.

Réau, Louis: *Iconographie de l'art chrétien, Tome II. Iconographie de la Bible, I.: Ancien Testament*. Paris, 1956.

Ribémont, Bernard: Le sage et juste roi Salomon dans la littérature médiévale. In: Boudet, Jean-Patrice – Menegaldo, Silvere – Ribémont, Bernard (éd.): *Le roi, fontaine de justice: pouvoir justicier et pouvoir royal au Moyen Âge et à la Renaissance*. Paris, 2011. 29–54.

Rice, Eugène F.: *The Renaissance Idea of Wisdom*. Cambridge, 1958.

Riché, Pierre: La Bible et la vie politique dans le haut Moyen Age. In: Pierre Riché – Guy Lobrichon (éd.): *Le Moyen Age et la Bible*. Paris, 1984. 385–400.

Richarz, Michael: Prudence and Wisdom in Christine de Pizan's Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V. In: Green, Karen – Mews, Constant J. (eds.): *Healing the Body Politic. The Political Thought of Christine de Pizan*. Turnhout, 2005. 99–116.

Ritoókné Szalay Ágnes: Eleink szórakoztató olvasmányairól. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 84 (1980) 125–136.

Rodríguez de la Peña, Manuel Alejandro: *Rex strenuus valde litteratus: Strength and Wisdom as Royal Virtues in Medieval Spain (1085-1284)*. In: Bejczy, István Pieter – Nederman, Cary J. (eds.): *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200–1500*. Herrschertugenden im Mittelalter. Turnhout, 2007. 33–50.

Rodríguez de la Peña, Manuel Alejandro: *Sapiential rulership in the Eleventh Century: The Political Theology of Royal Wisdom*. In: Aurell, Jaume – Herrero, Monserrat – Miceli Stout, Angela C. (eds.): *Political Theology in Medieval and Early Modern Europe: Discourses, Rites, and Representations*. Turnhout, 2017. 89–110.

Rodríguez de la Peña, Manuel Alejandro: *Los reyes sabios. Cultura y poder en la Antigüedad Tardía y la Alta Edad Media*. Madrid, 2008.

Rosario, Iva: *Art and Propaganda, Charles IV of Bohemia (1346–1378)*. Woodbridge, 2000.

Roux, Brigitte: *Les Dialogues de Salmon et Charles VI. Images du pouvoir et enjeux politiques*. Genève, 1998.

Rucquoi, Adeline: *El rey sabio: cultura y poder en la monarquía medieval castellana*. In: José Luis Hernando Garrido: *Repoblación y reconquista: actas del III Curso de cultura medieval / Centro de estudios del Románico*. Palencia, 1993. 77–88.

Rucquoi, Adeline: *Histoire médiévale de la Péninsule ibérique*. Paris, 1993.

Runciman, Steven: *A szicíliai vecsernye*. Budapest, 1999.

Sadler, Donna: *The King as Subject, the King as Author: Art and Politics of Louis IX*. In: Duchhardt, Heinz – Jackson, Richard A. – Sturdy, David (eds.): *European Monarchy: Its Evolution and Practice from Roman Antiquity to Modern Times*. Stuttgart, 1992. 53–68.

Sandler, Lucy Freeman: *Gothic Manuscripts, 1285–1385*. I–II. London, 1986.

Saul, Nigel: *Richard II*. New Haven–London, 1999.

Saul, Nigel: *The Kingship of Richard II*. In: Goodman, Anthony – Gillespie, James L. (eds.): *Richard II. The Art of Kingship*. Oxford, 1999. 37–57.

Saul, Nigel: *Richard II and the Vocabulary of Kingship*. *The English Historical Review*, 110 (1995) 854–877.

Saul, Nigel: *Richard II and Chivalric Kingship*. Inaugural Lecture presented at Royal Holloway, University of London, on 24 November 1998, Egham 1999. 3–23.

Saul, Nigel: *Richard II's Ideas of Kingship*. In: Gordon, Dillian – Monnas, L. – Elam, C. (ed.): *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. London, 1997. 27–32.

Scattergood, Vincent John: *Literary Culture at the Court of Richard II*. In: Scattergood, Vincent John – Sherborne, James W. (eds.): *English Court Culture in the Later Middle Ages*. London, 1983. 29–44.

- Scheifele, Eleanor: Richard II and the Visual Arts. In: Goodman, Anthony – Gillespie, James L. (eds.): *Richard II. The Art of Kingship*. Oxford, 1999. 255–271.
- Schlotheuber, Eva: Der weise König: Herrschaftskonzeption und Vermittlungsstrategien Kaiser Karls IV. (+1378). *Zeitschrift für Luxemburger Geschichte*, 63 (2011) 265–279.
- Schlotheuber, Eva: Drugi Salomon i 'mądry król'. 'Teologia władzy' i praktyka władania cesarza Karola IV (zm. 1378). *Prace Historyczne*, 141 (2014) 613–633.
- Schmitt, Jean-Claude: *Ghosts in the Middle Ages*. Chicago, 1998.
- Scholz, Bernard W.: Sulcard of Westminster: Prologus de Construccione Westmonasterii. *Traditio*, 20 (1964) 59–91.
- Schramm, Percy Ernst: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik: Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert*. I–III. München, 1954–1956.
- Schürer, Markus: Der Herrscher als zweiter Salomo. Zum Bild König Roberts von Anjou in der Renaissance. In: Patrick Baker et al. (eds.): *Portraying the Prince in the Renaissance: the Humanist Depiction of Rulers in Historiographical and Biographical Texts*. Berlin, 2016. 217–236.
- Scott, George Gilbert: *Gleanings from Westminster Abbey*. London, 1863.
- Shahar, Shulamith: *Morale et politique en France au temps de Charles V*. Paris, 1965.
- Shatzmiller, Joseph: Les Angevins et les juifs de leurs états: Anjou, Naples, et Provence. In: *L'État Angevin. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et XIVe siècle. Acte du colloque international. Rome–Naples 7–11 novembre 1995*. Roma, 1998. 289–300.
- Sherman, Claire Richter: *The Portraits of Charles V of France (1338–1380)*. New York, 1969.
- Sherman, Claire Richter: Representations of Charles V of France (1338–1380) as a Wise Ruler. In: *Medievalia et Humanistica*, 1971. 83–96.
- Sherman, Claire Richter: *Imaging Aristotle: Verbal and Visual Representation in Fourteenth-Century France*. Berkeley, Calif., 1995.
- Sherman, Claire Richter: Some Visual Definitions in the Illustrations of Aristotle's Nicomachean Ethics and Politics in the French Translations of Nicole Oresme. *The Art Bulletin*, 59 (1997) 320–330.
- Shore, Lys Anne: A Case Study in Medieval Nonliterary Translation: Scientific Texts from Latin to French. In: Beer, Jeanette (ed.): *Medieval Translators and Their Craft*. Kalamazoo, 1989. 297–327.
- Sinnreich-Levi, Deborah M.– Ian S. Laurie (ed.): *Eustache Deschamps: Selected Poems*. New York–London, 2003.

Sirat, Colette: Les traducteurs juifs à la cour des Rois de Sicile et de Naples. In: Contamine, Geneviève (éd.): *Traduction et traducteurs au Moyen Âge. Actes du Colloque international du C.N.R.S. / I.R.H.T., 26–28 mai 1986, (C.N.R.S.).* Paris, 1989. 169–191.

Šmahel, František: Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.? *Studia mediaevalia Bohemica*, 2 (2010) 215–220.

Šmahel, František: *The Parisian Summit, 1377-78. Emperor Charles IV and King Charles V of France.* Prague, 2014.

Smalley, Beryl: *The Study of the Bible in the Middle Ages.* Oxford, 1952.

Sneddon, Clive R.: The Old French Bible. The First Complete Vernacular Bible in Western Europe. In: Boynton, Susan – Reilly, Diane J. (eds.): *The Practice of the Bible in the Middle Ages.* New York, 2011. 296–314.

Snow, Joseph T.: *The Poetry of Alfonso X, El Sabio: A Critical Bibliography.* London, 1977.

Spevák, Jirí: *Karl IV. Sein Leben und seine staatsmännische Leistung.* Praha, 1978.

Špička Jiří: Francesco Petrarca travelling and writing to Prague's court. *Verbum Analecta Neolatina*, 12 (2010) 27–40.

Stahl, Harvey: *Picturing Kingship. History and Painting in the Psalter of Saint Louis.* University Park, PA., 2008.

Staley, Lynn: *Languages of Power in the Age of Richard II.* University Park, PA., 2005.

Stechow, Wolfgang: Shooting at Father's Corpse. *The Art Bulletin*, 24 (1942) 213–225.

Štefanová-Bartlová, Milena: The Magic of Image: Astrological, Alchemical and Magical Symbolism at the Court of Wenceslas IV. In: Blanka Szeghyová (ed.): *The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magica, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes.* Bratislava, 2005.

Steger, Hugo: *David rex et Propheta. König David als Vorbildlicher Verkörperung des Herrschers und Dichters im Mittelalter, nach Bilddarstellungen des achten bis zwölften Jahrhunderts.* Nürnberg, 1961.

Steinschneider, Moritz: Robert von Anjou und die sein Verhältnis zu einigen gelehrten Jude. *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*, 48 (1904) 713–717.

Steinschneider, Moritz: *Gesammelte Schriften.* I. Berlin, 1925.

Stejskal, Karel: Die Rekonstruktion des Luxemburger Stammbaums auf Karlstein. *Umění*, 26 (1978) 535–562.

Strayer, Joseph R.: *The Medieval Origins of the Modern State.* Princeton, 1970.

Strohm, Paul: The Trouble with Richard: The Reburial of Richard II and Lancastrian Symbolic Strategy. *Speculum*, 71 (1996) 87–111.

- Studničková, Milada: Karlstein Castle as a Theological Metaphor. In: Zoe Opacic (ed.): *Prague and Bohemia: Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe*. Leeds, 2009. 168–182.
- Suckale, Robert: Die Porträts Kaiser Karls IV als Bedeutungsträger. In: Martin Büchsel – Peter Schmidt (ed.): *Das Porträt vor der Erfindung des Porträts*. Mainz, 2003. 191–204.
- Suckale, Robert – Fajt, Jiří: The Circle of Charles IV. In: Boehm, Barbara Drake – Fajt, Jiri (ed.): *Prague, the Crown of Bohemia 1347–1437*. New York, 2005. 35–47.
- Suggett, Helen: A Letter Describing Richard II's Reconciliation with the City of London, 1392. *The English Historical Review*, 62 (1947) 209–213.
- Szczur, Stanisław: Az 1335. évi visegrádi királyi találkozó. *Aetas*, 1 (1993) 26–42.
- Szczur, Stanisław: Powstanie parafii niepolomickiej. *Rocznik Nicpolomicki*, 1 (2009) 12–49.
- Szücs Jenő: Szent István Intelmei: az első magyarországi államelméleti mű. In: Glatz Ferenc – Kardos József (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 1988. 32–53.
- Taburet-Delahaye, Élisabeth (éd.): *Paris, 1400. Les arts sous Charles VI*. Paris, 2004.
- Tarnai Andor: A Képes Krónika forrásaihoz. In: Horváth János – Székely György (szerk.): *Középkori kútforrások kritikus kérdései*. Budapest, 1974. 203–210.
- Tate, William Carroll: *Solomonic iconography in early Stuart England*. Lewiston, N.Y., 2001.
- Teiszler Éva: I. Lajos király nápolyi trónigénye a diplomácia tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, CXXXVI (2015) 63–79.
- Tesnière, Marie-Hélène: La Librairie modèle. In: Pleybert, Frédérique – Alexandre, Arnaud (éd.): *Paris et Charles V*. Paris, 2001. 225–233.
- Tesnière, Marie-Hélène: Un cas de censure à la Librairie de Charles V: le fragment du manuscrit Paris, BnF, Français 24287. *Cultura neolatina*, 65 (2005) 271–285.
- Tesnière, Marie-Hélène: Livres et pouvoir royal au XIVe siècle. In: István Monok (ed.): *De Bibliotheca Corviniana. Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne*. Budapest, 2009. 251–264.
- Thomas, Alfred: *A Blessed Shore. England and Bohemia from Chaucer to Shakespeare*. Ithaca–London, 2007.
- Thomas, Alois: Wurzel Jesse. In: LCI. IV. 549–558.
- Thomson, S. Harrison: Learning at the Court of Charles IV. *Speculum*, 25 (1950) 1–20.
- Thorndike, Lynn: *A History of Magic and Experimental Science*. I–VIII. New York, 1923–1958.
- Tiraboschi, Girolamo: *Storia della Letteratura Italiana*. I–IX. Modena, 1789. V.

Tomei, Alessandro – Paone, Stefania: Paintings and Miniatures in Naples Cavallini, Giotto and the Portraits of King Robert. In: Watteeuw, Lieve – der Stock, Jan Van (ed.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*. Peeters, 2010. 53–71.

Torijano, Pablo. A.: *Solomon the Esoteric King. From King to Magus, Development of a Tradition*. Leiden–Boston, 2002.

Torijano, Pablo A.: Solomon and Magic. In: Joseph Verheyden (ed.): *The Figure of Solomon in Jewish, Christian and Islamic Tradition: King, Sage and Architect*. Leiden, 2012. 107–125.

Trexler, Richard C.: *The Journey of the Magi: Meanings in History of a Christian Story*. Princeton, 1997.

Tudor-Craig, Pamela: The Painted Chamber at Westminster. *Archaeological Journal*, 114 (1957) 92–105.

Uhrin Dorottya: Szent Katalin mint az uralkodók patrónusa. In: Fábíán Laura – Gál Judit – Haraszti Szabó Péter – Uhrin Dorottya (szerk.): *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Budapest, 2016. 243–262.

Vagnoni, Mirko: Una nota sulla regalità sacra di Roberto d'Angiò alla luce della ricerca iconografica. *Archivio Storico Italiano*, 167 (2009) 253–268.

Veenstra, Jan: *Magic and Divination at the Courts of Burgundy and France: Text and Context of Laurens Pignon's Contre les devineurs (1411)*. Leiden – New York – Köln, 1998.

Verhelst, Daniel (ed.): *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*. XLV. Turnhout, 1976.

Verheyden, Joseph: Josephus on Solomon. In: Joseph Verheyden (ed.): *The Figure of Solomon in Jewish, Christian and Islamic Tradition: King, Sage and Architect*. Leiden, 2012. 85–106.

Véronèse, Julien – Boudet, Jean-Patrice: Le secret dans la magie rituelle médiévale. *Micrologus, Natura, Scienze e Società Medievali*, 14 (2006) 101–150.

Véronèse, Julien: La transmission groupée des textes de magie “salomonienne” de l'Antiquité au Moyen Âge. Bilan historiographique, inconnues et pistes de recherche. In: Gioanni, Stéphane – Grévin, Benoît (dir.): *L'Antiquité tardive dans les collections médiévales: textes et représentations, VIe-XIVe siècle*. Rome, 2008. 193–223.

Véronèse, Julien: Solomonic Magic. In: Sophie Page – Catherine Rider (ed.): *The Routledge History of Medieval Magic*. London–New York, 2019. 187–200.

Vincent, Nicholas: *The Holy Blood: King Henry III and the Westminster Blood Relic*. Cambridge, 2001.

- Vojtíšek, Jan – Žůrek, Václav: Entre idéal et polémique. La littérature politique dans la Bohême des Luxembourg. *Médiévales*, 67 (2014) 13–20.
- Volfing, Annette: *Heinrich von Mügeln. „Der Meide Kranz” a commentary*. Tübingen, 1997.
- Walczak, Marek: Casimir the Great's Artistic Foundations and the Court Art of the Luxembourgs. In: Jirí Fajt – Andrea Langer (Hrsg.): *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich*. München–Berlin, 2009. 534–549
- Walker, Simon: *Political culture in later medieval England*. Manchester, 2006.
- Warr, Cordelia – Elliott, Janis (eds.): *Art and Architecture in Naples, 1266–1713. New Approaches*. Chichester, 2010.
- Wehli Tünde: Könyvfestészet a magyarországi Anjou-udvarban. In: Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia (szerk.): *Művészet I. Lajos király korában, 1342–1382, kiállítási katalógus*. Budapest, 1982. 119–132.
- Wehli Tünde: Itáliai összefüggések: a Képes Krónika. In: Marosi Ernő et al. (szerk.): *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. I–II. Budapest, 1987. I. 484–488.
- Wehli Tünde (szerk.): Hoffmann Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Budapest, 1992.
- Weiger, Katharina: The Portraits of Robert of Anjou: Self-Presentation as Political Instrument? Reconsidering the Origins of Portraiture. *Journal of Art Historiography*, 17 (2017) 1–15.
- Weill-Parot, Nicolas: *Les „images astrologiques” au Moyen Âge et à la Renaissance*. Paris, 2002.
- Weill-Parot, Nicolas: Antonio da Montolmo's *De occultis et manifestis* or *Liber intelligentiarum*: An Annotated Critical Edition with English Translation and Introduction. In: Fanger, Claire (ed.): *Invoking Angels*. University Park, PA., 2012. 219–294.
- Weiss, Daniel, H.: The Three Solomon Portraits in the Arsenal Old Testament and the Construction of Meaning in Crusader Painting. *Arte Medievale*, 2 (1992) 15–36.
- Weiss, Daniel, H.: Architectural Symbolism and the Decoration of the Ste.-Chapelle. *The Art Bulletin*, 77 (1995) 308–320.
- Weiss, Daniel H.: *Art and Crusade in the Age of Saint Louis*. Cambridge, 1998.
- Whiteley, Mary: Le Louvre. In: Frédérique Pleybert – Arnaud Alexandre (éd.): *Paris et Charles V*. Paris, 2001. 113–121.
- Williams, Steven J.: Giving Advice and Taking It: The Reception by Rulers of the Pseudo-Aristotelian *Secretum Secretorum* as a *Principis Speculum*. In: Casagrande, Carla – Crisciani, Chiara – Vecchio, Silvana (eda.): *Consilium. Teorie e pratiche del consigliare nella cultura medievale*. Firenze, 2004. 139–180.

Williams, Steven J.: Two Independent Textual Traditions? The Pseudo-Aristotelian Secret of Secrets and the Alexander Legend. In: Bridges, Margaret – Tilliette, Jean-Yves (eds.): *Trajectoires européennes du Secret des secrets du Pseudo-Aristote (XIIIe–XVIe siècles)*. Turnhout, 2015. 27–54.

Wilson, Christopher: Rulers, Artificers and Shoppers: Richard II's Remodelling of Westminster Hall, 1393–99. In: Gordon, Dilian – Monnas, L. – Elam, C. (eds.): *The Regal Image of Richard II and the Wilton Diptych*. London, 1997. 33–60.

Wood, Diane: *Clement VI: The Pontificate and Ideas of an Avignon Pope*. Cambridge, 1989.

Wolfram, Herwig. *Conrad II, 990–1039: Emperor of Three Kingdoms*. University Park, PA., 2006.

Wormald, Francis: The Throne of Solomon and St. Edward's Chair. In: Meiss, Millard (ed.): *De Artibus opuscula, XL. Essays in Honour of Erwin Panofsky*. New York, 1961. 532–539.

Young, Francis: *A History of Exorcism in Catholic Christianity*. Cambridge, 2016.

Žůrek, Václav: L'usage comparé des motifs historiques dans la légitimation monarchique entre les royaumes de France et de Bohême à la fin du Moyen Âge. Paris, EHESS, 2014 (doktori disszertáció).

Zweig, Benjamin: Picturing the Fallen King: Royal Patronage and the Image of Saul's Suicide. In: Colum Hourihane (ed.): *Patronage. Power and Agency in Medieval Art*. University Park, PA., 2013. 151–174

8. Képjegyzék

1. A német-római császárok koronája, Bécs, Kunsthistorisches Museum (a kép forrása: <https://www.khm.at/objektdb/detail/100430/?offset=6&lv=list>) Letöltés ideje: 2018. december 10.
2. A párizsi Sainte-Chapelle felső szintjének alaprajza (a kép forrása: Cohen, M.: *The Sainte-Chapelle*, 140.)
3. A Sainte-Chapelle felső szintje (a szerző felvétele, 2014)
4. A *Grande Châsse*-ről készített metszet 1790-ből (a kép forrása: <http://www.regards.monuments-nationaux.fr/fr/feature/26/histoire-de-la-sainte-chapelle-royale-du-palais/page/1>) Letöltés ideje: 2019. március 22.
5. A gurki székesegyház püspöki kápolnája, részlet (a kép forrása: Wormald, F.: *The Throne of Solomon*, 2. kép)
6. A Királyok könyve ablak Salamon története, felső rész (a kvadrilob modern), Párizs, Sainte-Chapelle (a kép forrása: <http://www.therosewindow.com/pilot/StChapelle/w141-scan-frame.htm>) Letöltés ideje: 2019. március 22.
7. A töviskoszorú ereklye az utolsó ablakon, felső rész, Párizs, Sainte-Chapelle (a kép forrása: <http://www.therosewindow.com/pilot/StChapelle/w151-scanFrame.htm>) Letöltés ideje: 2019. március 22.
8. IX. Lajos az ereklyével, Párizs, Sainte-Chapelle (a kép forrása: <http://www.therosewindow.com/pilot/StChapelle/w151-scanFrame.htm>) Letöltés ideje: 2019. március 22.
9. A westminsteri *Painted Chamber* nyugat felől nézve (a kép forrása: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/estatehistory/the-middle-ages/the-royal-apartments/>) Letöltés ideje: 2019. március 25.
10. A westminsteri *Painted Chamber* hálóterem falán Salamon király egyik öre Crofton Crocker rajza alapján (a kép forrása: W. R. Lethaby: *English Primitives: The Painted Chamber and the Early Masters of the Westminster School*. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 28 (1905) 264.)
11. Hitvalló Edward koronázása a *Painted Chamber* északi falán, Crofton Crocker akvarell másolata (a kép forrása: Lethaby, W. R.: *English Primitives*, 267.)
12. III. Henrik második nagypecsétje, 1259 (a kép forrása: W. C. Prime (ed.): *Coins, medals, and seals, ancient and modern*. New York, 1861. 93.)
13. I. Edward koronázási trónszéke, Westminster székesegyház, Szent György kápolna (a

- kép forrása: <https://www.westminster-abbey.org/hu/about-the-abbey/history/the-coronation-chair/>) Letöltés ideje: 2019. március 25.
14. X. Alfonz a *Cantigas de Santa Maria* miniatúráján (Biblioteca de El Escorial, MS T.I.1 fol. 5r.) (a kép forrása: <https://www.britannica.com/biography/Alfonso-X>) Letöltés ideje: 2019. február 8.
  15. Bölcs Róbert az *Anjou Biblia* címlapján (Leuven, Bibliothek Faculteit Theologie, MS. Lat. 1, fol. 3v.); Cristoforo Orimina, 1343 előtt (a kép forrása: Lieve Watteuw – Jan Van der Stock (ed.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*, fol. 3v. – faksimile kiadás)
  16. Salamon király (fent) és Bölcs Róbert kriptoportréja az *Anjou Biblia* miniatúráján (Leuven, Bibliothek Faculteit Theologie MS 1. fol. 157v.); (a kép forrása: Lieve Watteuw – Jan Van der Stock (eds.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*, 157v.)
  17. Bölcs Róbert kriptoportréja az *Anjou Biblia* miniatúráján (Leuven, Bibliothek Faculteit Theologie MS 1. fol. 157v.); (a kép forrása: Lieve Watteuw – Jan Van der Stock (eds.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*, fol. 157v. – faksimile kiadás)
  18. Bölcs Róbert síremléke, Nápoly, Santa Chiara, 1943 előtti kép (a kép forrása: D'Ovidio, S.: *Osservazioni sulla struttura*, 92.)
  - 19/a-b. Bölcs Róbert síremléke, részlet, Nápoly, Santa Chiara, 1943 előtt (a kép forrása: D'Ovidio, S.: *Osservazioni sulla struttura*, 92.)
  20. Bölcs Róbert síremléke napjainkban (Nápoly, Santa Chiara templom) (a kép forrása: D'Ovidio, S.: *Osservazioni sulla struttura*, 93.)
  21. V. Károly a *Policraticus frontispiciumán*, BnF MS fr. 24287 fol. 2r. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449687z/f7.image>) Letöltés ideje: 2018. október 10.
  - V. Károly a *Policraticus* miniatúráján a bölcsek társaságában BnF MS fr. 24287 fol. 12r. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449687z/f27.image>) Letöltés ideje: 2018. október 10.
  22. V. Károly a *Bible historique* (Bibliothèque de l'Arsenal, MS 5212 fol. 1r.) donátoraként (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84581379/f7.image>) Letöltés ideje: 2018. október 10.
  23. VI. Károly Pierre Salmon *Dialogues* c. művének *frontispiciumán*, BnF MS fr. 23279 fol. 1v. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f8.item.zoom>)

- Letöltés ideje: 2018. október 10.
24. VI. Károly a *lit de parade*-on fekvő, Pierre Salmon *Dialogues* c. művében, BnF MS fr. 23279 fol. 5r. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f15.item.zoom>) Letöltés ideje: 2018. október 10.
  25. „Az első erény”: Dávid és Salamon, BnF MS fr. 23279 fol. 8r. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f21.image>) Letöltés ideje: 2018. október 10.
  26. A második erény: VI. Károly a trónszékén, BnF fr. MS 23279, fol. 9r. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f23.image>) Letöltés ideje: 2018. október 11.
  27. „A harmadik erény”: Salamon és utódai, BnF fr. MS 23279, fol. 13r. (a kép forrása: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84546920/f31.image>) Letöltés ideje: 2018. október 11.
  28. II. Richárd az oxfordi MS Bodley 581-es kézirat P iniciáléján, Oxford, MS Bodley 581, fol. 9r. (a szerző felvétele, 2017)
  29. Wilton diptichon, London, National Gallery (a kép forrása: <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/english-or-french-the-wilton-diptych>) Letöltés ideje: 2019. január 20.
  30. II. Richárd és Anna síremléke, Westminster székesegyház, London (a kép forrása: <https://www.westminster-abbey.org/hu/abbey-commemorations/royals/richard-ii-and-anne-of-bohemia>) Letöltés ideje: 2018. szeptember 24.
  31. A *Képes Krónika frontispiciuma* (OSzK Cod. Lat. 404. fol. 1r.); (a kép forrása: *Képes Krónika fakszimile kiadás*, II. 5.)
  32. A *Képes Krónika frontispiciumának* P iniciáléja (OSzK Cod. Lat. 404. fol. 1r.); (a kép forrása: *Képes Krónika fakszimile kiadás*, II. 5.)
  33. Salamon a német-római császárok koronáján (a kép forrása: <http://www.reichskrone.de/glanz.htm>) Letöltés ideje: 2019. január 16.
  34. Salamont ábrázoló mozaik, Monreale székesegyház, (a kép forrása: <https://01varvara.files.wordpress.com/2011/08/01-anonymous-king-solomon-duomo-di-monreale-monreale-sicily-it.jpg>) Letöltés ideje: 2019. június 7.
  35. Salamon ábrázoló mozaik, Velence, Szent Márk székesegyház (a kép forrása: <http://atom.doaks.org/atom/uploads/r/image-collections-and-fieldwork-archives-dumbarton-oaks-research-library-and-collection-2007->

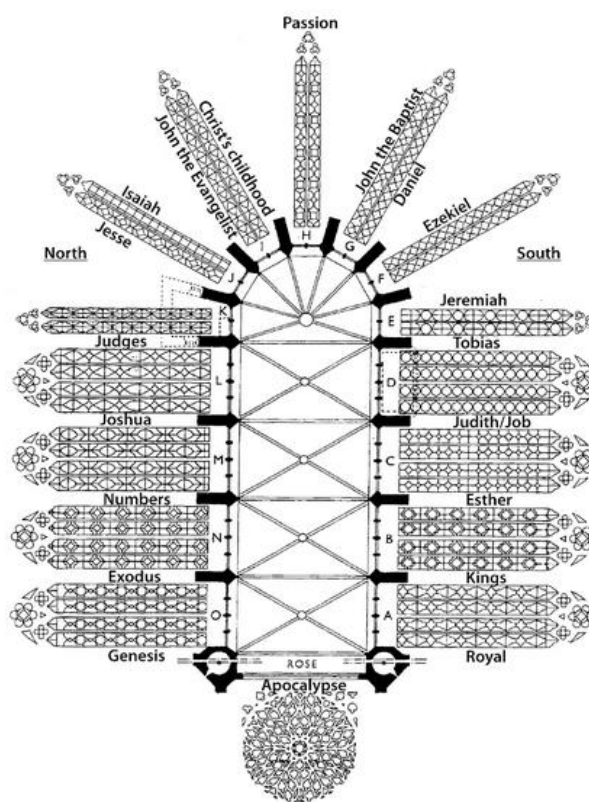
[present/0/6/064c549ad581738b2ecac84813d8cbc5a14828f150d9e44d6329e8cc633f6909/ var tmp Digital Objects MSBZ009 NorthAdriatic SanMarco jpegs U838096.jpg](https://www.digitalobjects.org/0/6/064c549ad581738b2ecac84813d8cbc5a14828f150d9e44d6329e8cc633f6909/var/tmp/Digital%20Objects%20MSBZ009%20NorthAdriatic%20SanMarco%20jpegs%20U838096.jpg)) Letöltés ideje: 2019. június 7.

36. A *Secretum Secretorum frontispiciuma*, Oxford, Bodleian Library, MS Hertford College 2. fol. 1r. (a kép forrása: az oxfordi Bodleian Library felvétele)
37. Nagy Lajos a *Secretum Secretorum frontispiciumán* (Oxford, Bodleian Library, MS Hertford College 2. fol. 1r.) (a kép forrása: az oxfordi Bodleian Library felvétele)
38. A karlšteini vár (a szerző felvétele, 2013)
39. IV. Vencel szobrának másolata a prágai Hídtornyon (a kép forrása: Štefanová-Bartlová, M.: *The Magic of Image*, 23.)

9. Képmelléklet

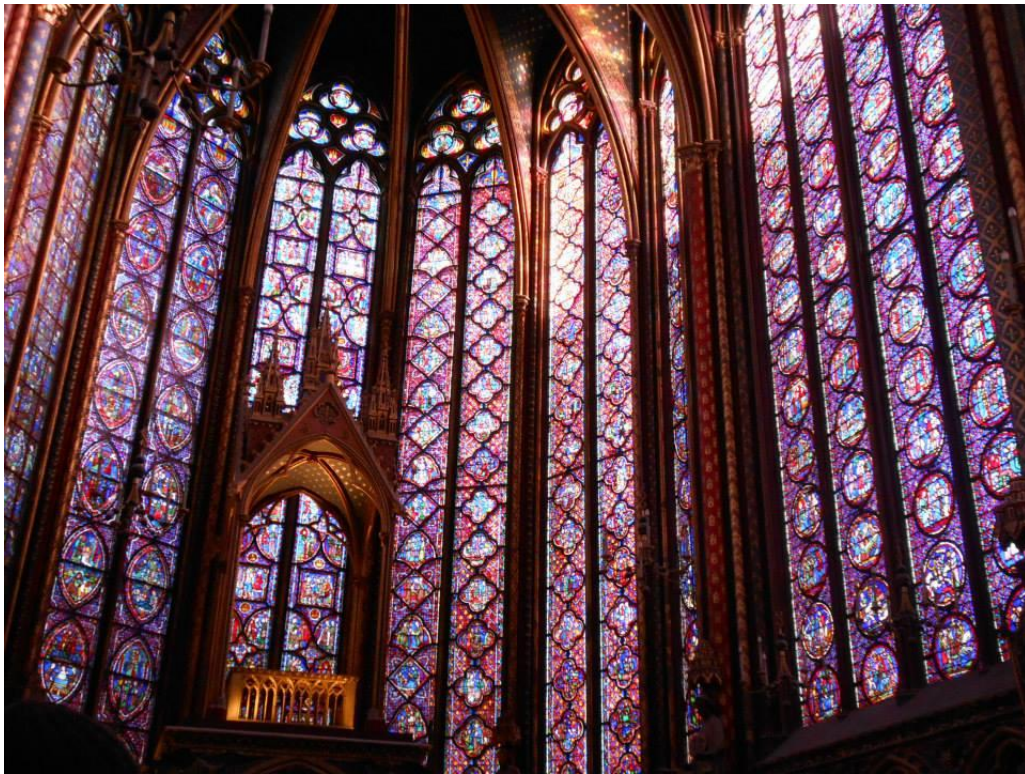

1. A német-római császárok koronája

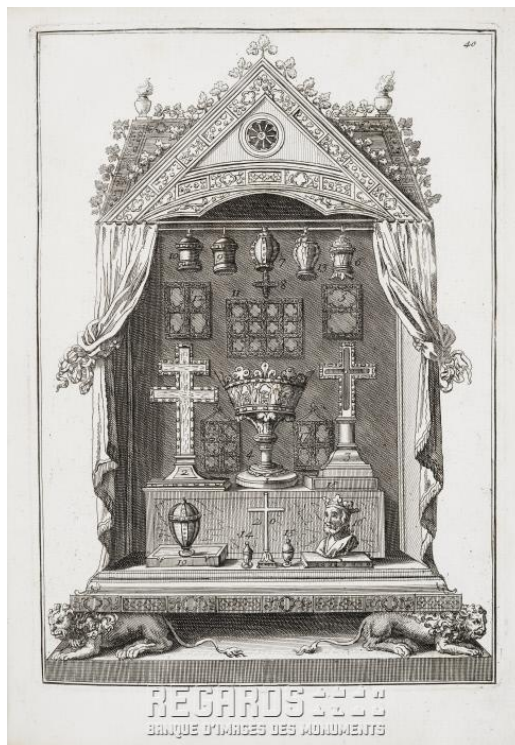

2. A párizsi Sainte-Chapelle felső szintjének alaprajza

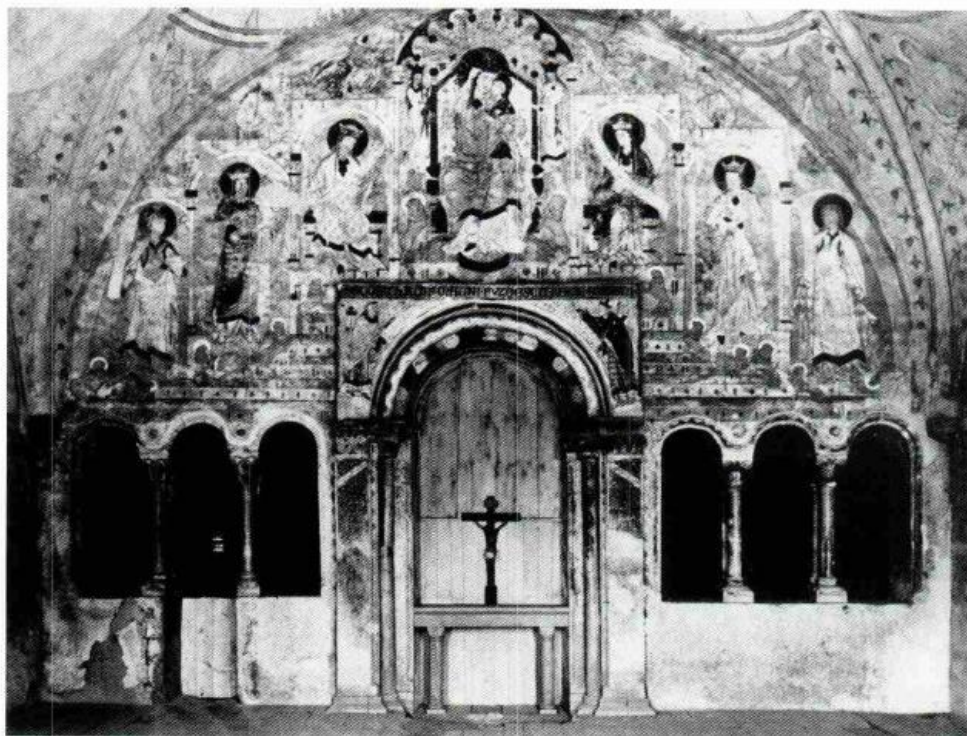

3. A párizsi Sainte-Chapelle felső szintje

4. a *Grande Châsse*-ről készített metszet 1790-ből

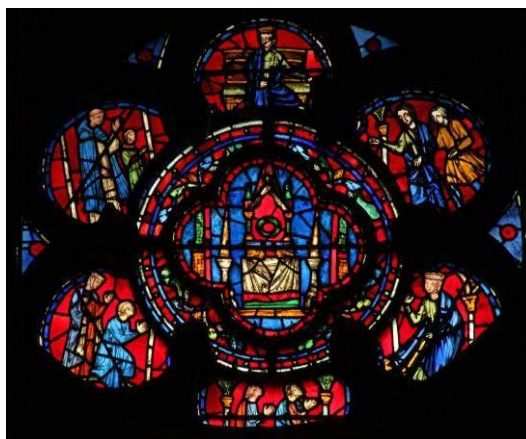

8 *Throne of Solomon*. Gurk, Cathedral, Bishop's Chapel (from Wormald, fig. 2)

5. A gurki székesegyház püspöki kápolnája, részlet

6. A Királyok könyve ablak Salamon története

7. A töviskoszorú erekle az utolsó ablakon

8. Szent Lajos az erekljével

9. A westminsteri *Painted Chamber* nyugat felől nézve

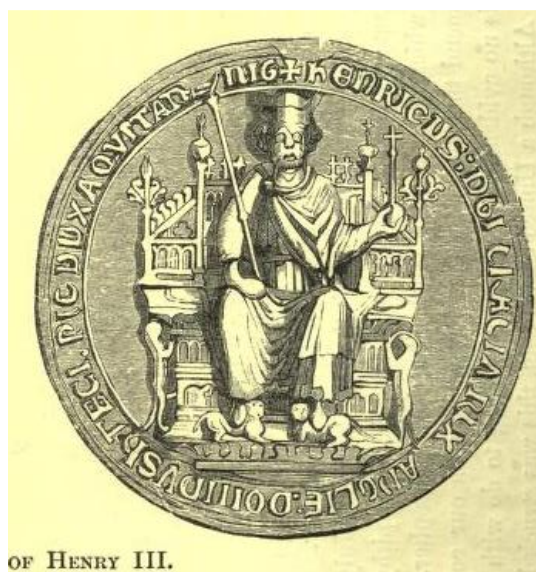

FIG. 4.—From Crocker's drawing of painting at Y.

10. A westminsteri *Painted Chamber* hálóterem falán Salamon király egyik őre Crofton Crocker rajza alapján

11. Hitvalló Edward koronázása a *Painted Chamber* északi falán, Crofton Croker akvarell másolata

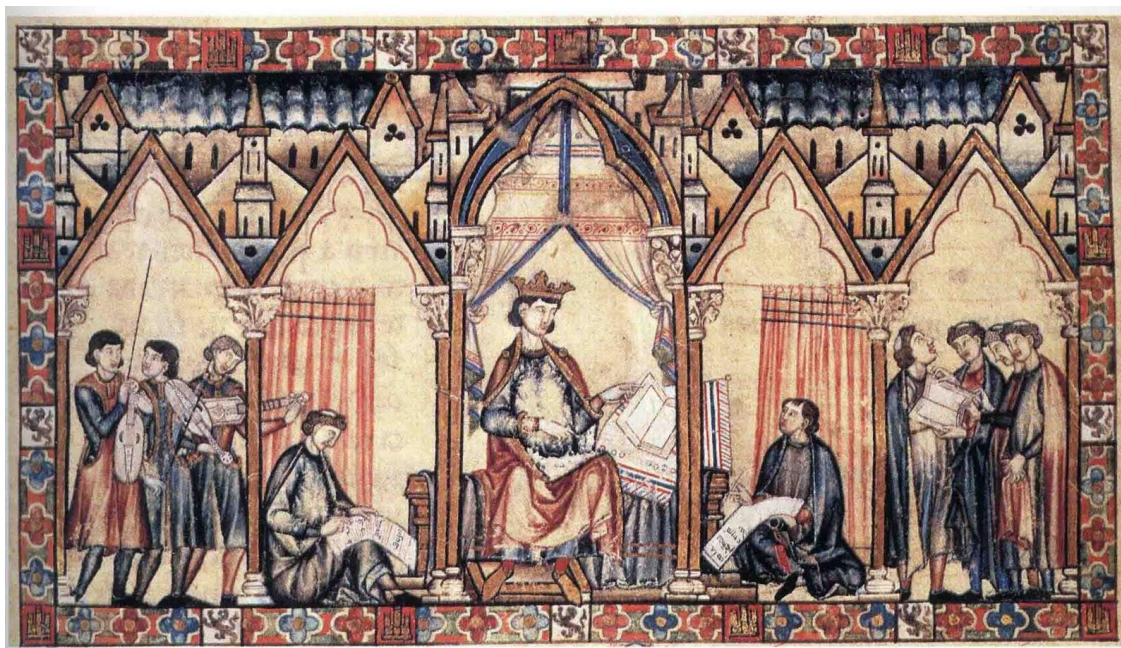

12. III. Henrik második nagypecsétje (1259)

13. I. Edward koronázási trónszéke, Westminster székesegyház, Szent György kápolna

14. X. Alfonz a *Cantigas de Santa Maria* miniatúráján (Biblioteca de El Escorial, MS T.I.1 fol. 5r.)

15. Bölcs Róbert az *Anjou Biblia* címlapján (Leuven, Bibliotheek Faculteit Theologie, MS. Lat. 1, fol. 3v.)

16. Salamon király (fent) és Bölcs Róbert kriptoportréja az *Anjou Biblia* miniatúráján (Leuven, Bibliothek Faculteit Theologie MS 1. fol. 157v.)

17. Bölcs Róbert kriptoportréja az *Anjou Biblia* miniatúráján (Leuven, Bibliothek Faculteit Theologie MS 1. fol. 157v.)

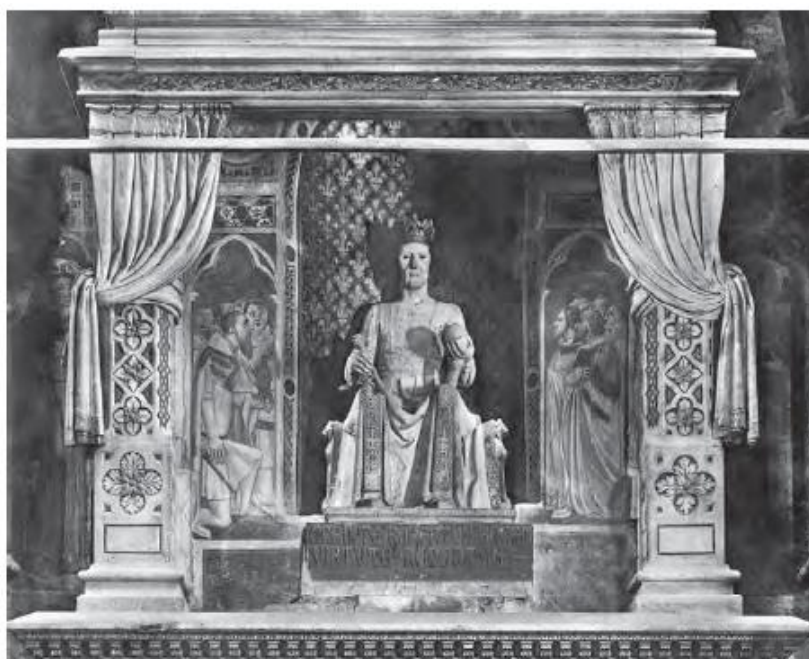

18. Bölcs Róbert síremléke (Nápoly, Santa Chiara, 1943 előtti kép)

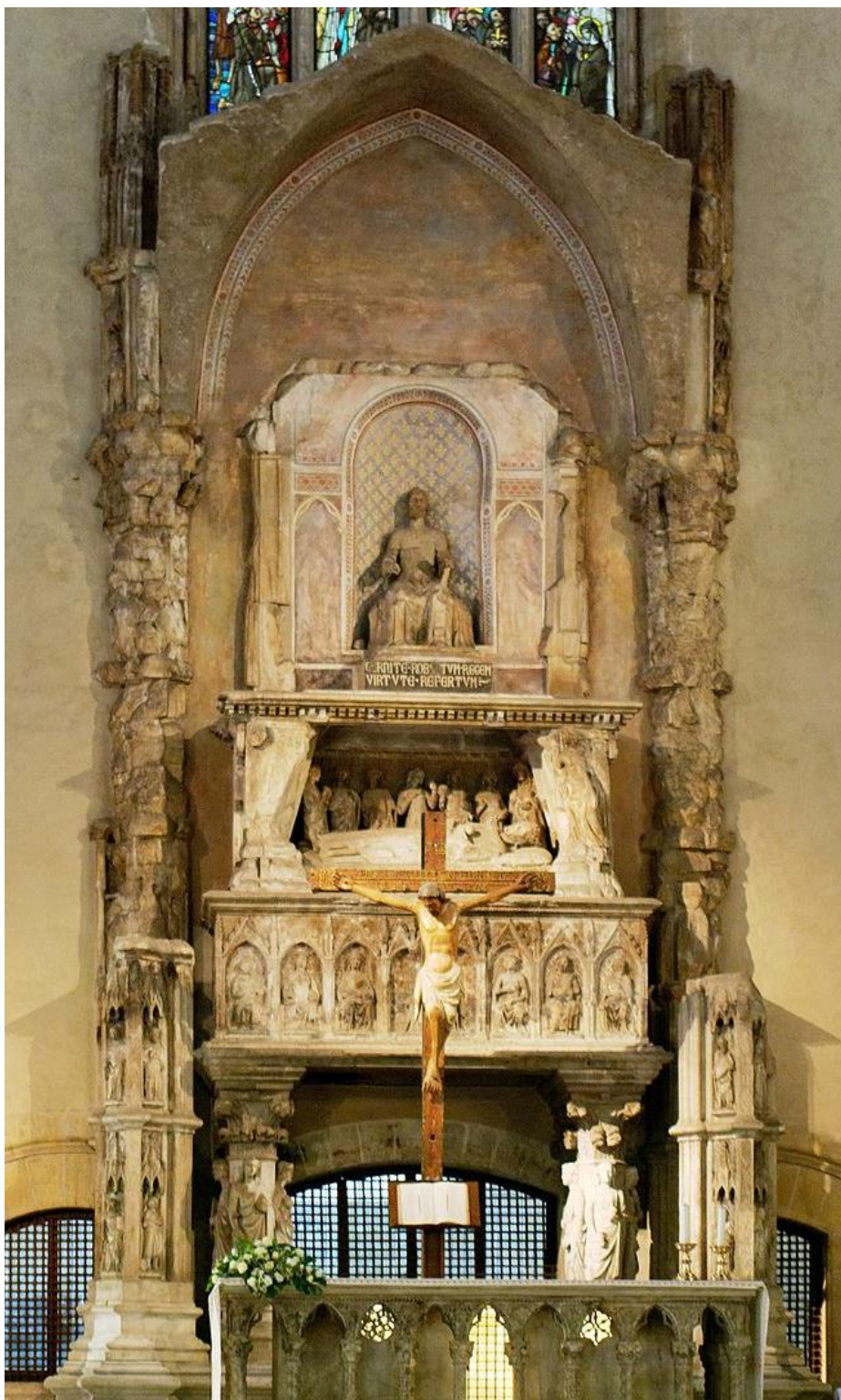
19/a. Bölcs Róbert síremléke, részlet (Nápoly, Santa Chiara templom, 1943 előtti fénykép)

Fig. 16: Napoli, Santa Chiara: tomba di Roberto d'Angiò, part. di Roberto in maestà, ante 1943

19/b. Bölcs Róbert síremléke, részlet (Nápoly, Santa Chiara templom, 1943 előtti fénykép)

20. Bölcs Róbert síremléke napjainkban (Nápoly, Santa Chiara templom)

21. V. Károly a *Policraticus* frontispiciumán (BnF fr. MS 24287 fol. 2r.)

22. V. Károly a *Policraticus* miniatúráján a bölcsek társaságában (BnF MS fr. 24287 fol. 12r.)

23. V. Károly a *Bible Historiale* dontátoraként (Bibliothèque de l'Arsenal, MS 5212 fol. 1r.)

24. VI. Károly a *Dialogues frontispicum*án (BnF MS fr. 23279 fol. 1v.)

25. VI. Károly a *lit de parade*-on fekvő a *Dialogues*-ban (BnF MS fr. 23279 fol. 5r.)

26. „Az első erény”: Dávid és Salamon (BnF MS fr. 23279 fol. 8r.)

27. A második erény: VI. Károly a trónszékén (BnF fr. MS 23279, fol. 9r.)

28. „A harmadik erény”: Salamon és utódai (BnF fr. MS 23279, fol. 13r.)

29. II. Richárd az oxfordi MS
Bodley 581-es kézirat P
iniciáléján, fol. 9r.

30. Wilton diptichon (London, National Gallery)

31. II. Richárd és Anna síremléke (Westminster székesegyház, London)

32. A Képes Krónika frontispiciuma (OSzK Cod. Lat. 404. fol. 1r.)

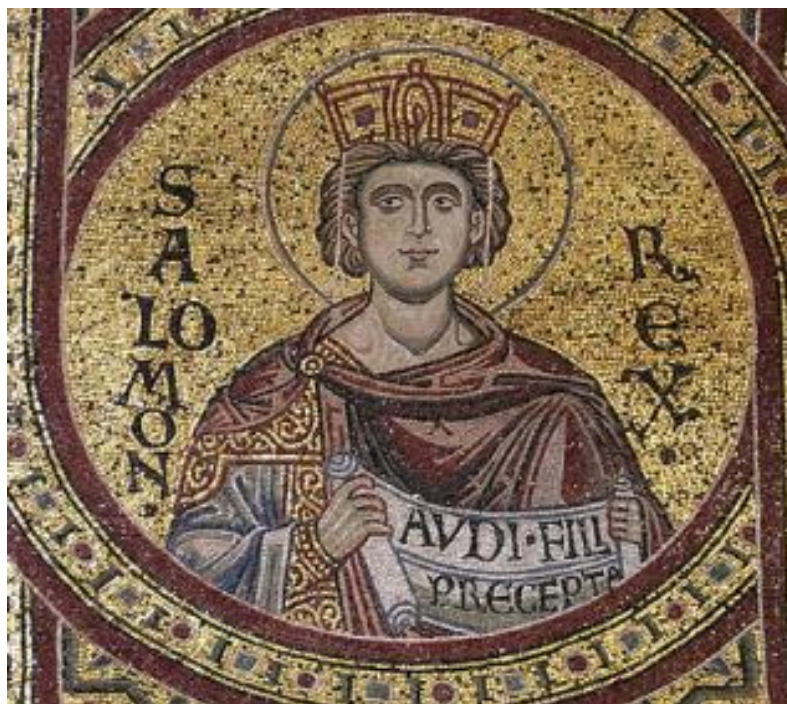

33. A *Képes Krónika* P iniciáléja (OSzK Cod. Lat. 404. fol. 1r.)

34. Salamon a német-római császárok koronáján

35. Salamont ábrázoló mozaik (Monreale székesegyház)

36. Salamont ábrázoló mozaik (Velence, Szent Márk székesegyház)

37. A *Secretum Secretorum* frontispiciuma (MS Hertford College 2., fol. 1r.)

38. Nagy Lajos a *Secretum Secretorum* frontispicumán (MS Hertford College 2., fol. 1r.)

39. A karlšteini vár

40. IV. Vencel szobrának másolata a prágai Hídtornyonyon⁸⁹²

---

⁸⁹² Az eredeti szobor a prágai Nemzeti Múzeum lapidáriumában van.

ABSTRACT

King Solomon, the famously wise ruler of the Old Testament and successor to King David, was a popular ideal for kings of Europe's Middle Ages. This thesis aims to examine the way in which King Solomon was employed as a royal *exempla* in the medieval West and Central Europe between the 13th and the 14th centuries. Solomon appeared in several aspects of royal representation: in connection with coronations, courtly art and literature, political writings and canonization.

The doctoral dissertation shows the development of the Solomonic model through case studies. In the 13th century, at the time of the canonization of the French king, Saint Louis IX, his Solomonic resemblance was mostly significant for his contemporary in creating his hagiographic portrait; Henry III of England selected King Solomon for his royal representation in the Painted Chamber of Westminster and partly for the throne. The magical part of the Solomonic image also featured in the 13–14th centuries, appearing, for example, at the court of Alfonso the Wise, who was interested in commissioning magical treatises that contain allusions to Solomon. Especially Robert the Wise of Anjou, the classical „new Solomon” and Charles V “the Wise” developed their own images of the wise kingship with the help of the biblical king. Robert the Wise increased his Solomonic image by sermons and iconographical allusions. Charles V as a new Solomon could be traced in his manuscripts, prologues and illuminations, definitely after his death. Medieval rulers started to imitate Solomon – alongside King David particularly in the early period – when they found with the help of their courtiers, that his figure could increase their prestige, like in the case of Charles IV.

The thesis discusses the expanse of using King Solomon as royal model and focuses on the ambivalence of this biblical *exempla* based on textual and iconographical sources. The increasing role of Solomon related to the recovery of Old Testament imagery that took place from the 12th century and the rising importance of the *rex sapiens* ideal, specifically from the 13th century. The accentuated aspects of Solomon depended on the personal characteristics of the king and the current political situation. Sometimes the ruler's desire to be encountered as a wise and Solomonic king was only achieved posthumously: knowledge, status as a sacral king and his wise decisions became more important than any failure the king did during his lifetime.